కర్పూరమంజరి

మొదటి భాగము

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపఁబడినది

పునర్ముద్రణ 1000 ప్రతులు

పబ్లిషర్సు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్సు

పబ్లిషర్సు అండ్ బుక్ సెల్లర్సు

రాజమండ్రి

1954

[వెల 2—0—0

రాజమహేంద్రవరమున

శ్రీ కొండపల్లి ముద్రాశాలయందు

ముద్రింపబడియె.

కర్పూరమంజరి

మొదటి ప్రకరణము.

"అహాహా! జన్మస్థానవియోగదుఃఖము దుస్సహము గదా! ఆలుబిడ్డల, నన్నదమ్ముల, నాప్తబంధుమిత్రుల, విడుచుట యెంత కష్టమో, స్వదేశమును విడుచుటయు నంతకష్టమె. వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులీ యనురాగ మజ్ఞానజనిత మనియు, మమత్వము లేనివారలే విజ్ఞానులనియుఁ జెప్పుదురు. కాని యది యొప్పుకొనఁదగినమాట కాదు. ప్రపంచమున నరుఁడు జీవించునంతకాలము మమత్వాదులు లేక యుండుట యసంభవము. స్వాభిమానము బంధుజనాభిమానము, గృహామానము దేశాభిమానము, మతాభిమానము, మొదలగునవి శ్లాఘ్యములే యగును గాని గర్హ్యములు గావని నా యభిప్రాయము. నే నెంత ప్రయత్నించుచున్నను నా మనసునుండి యీ యభిమానమును బాఱఁదోలఁ జాలకున్నాఁడను. కటకటా! మూఁడుతరములనుండి మా కుటుంబమునకుఁ గాపురమై, నాకు జన్మభూమియై, సకలసంపదలకుఁ బుట్టినిల్లయి ముక్తిప్రదాయకము లగునగరములలో నొకటియై, విలసిల్లు నుజ్జయిని మహానగరమును నే నిఁక నెన్నఁడైనఁ గన్నులపండువుగఁ జూడఁ గాంతునే? వసంతకాలమున సాయంసమయంబుల శీప్రానదీతీరమునకుం బోయి యా యేటినీటిబొట్టులఁ గలిసి వీచుమంద మంద మలయానిలంబులు నెమ్మేను సోఁక నెన్నఁడైనఁ సౌఖ్యమనుభవింతునే? ప్రదోషకాలమున నాలయంబునకుఁ జని, సకలభువనరక్షకుఁ డగు విరూపాక్షు, మహాకాళేశ్వరు నిఁక నెన్నఁడైనఁ జేతులారఁ బూజించ, మనసార ధ్యాసింపఁగలుగుదునే. వత్సరాజు ప్రద్యోతమహారాజనందన యగువాసవదత్తాదేవినిబితృగృహమునుండి దీసికొనిపోయి

సచిత్రకథను పల్లియలనుండి వచ్చుచుట్టములకు నెన్నఁడైన వీనులవిం దుగ వినిపింతునే? అంతభాగ్యము నావంటియదృష్టహీనునకుఁ గలు గదు. నే నెక్కడ? యుజ్జయిని యెక్కడ? పరమసాధ్వి యగునిల్లాలిని బ్రపంచ మెట్టిదో యెఱుఁగని పసిబిడ్డనయితముగఁ బుట్టినింట నునిచి దిక్కుమాలినపక్షివయి కాని దేశములఁ జరయి పు మని పద్మగర్భుండు నా నెన్నుదుట మూఁడుబంతుల వ్రాసి యుండ నేను సుఖించు టెట్లు? ఓమహాకాళేశ్వరా! నా కిట్టిదుర్భర మగునవస్థ గలుగుటకు నా చేసిన దోస మేమి? అతిథులకు నభ్యాగతులకు మానుమున్ను పెట్టక మూఁడు ప్రొద్దులం గుడువ; వైశ్వదేవంబు సేయక యిల్లు వెడల; నీ పాదార విందధ్యానము చేయక నిదురవోవ: అబ్రాహ్మణకర్మంబుల నాచరింప నట్లు మెలఁగుచున్నను నా కిట్టిగతి ప్రాప్తించుటకుఁ గారణ మేమి? భవతారకంబు లగునీయడుగుఁదామరల నొకసారియైన ధ్యానింపని ఖలులు, కలకండఁబులకన్నఁ దియ్యనగు నీనామంబు నెన్నండును స్మరింపనికష్టులు, మంగళప్రద మగు నీకోవెలగడప నొకతూరి యైనఁ ద్రొక్కి చూడనిమొక్కలులు, విశ్వమోహనం బగు నీసుందరవిగ్ర హంబు మఱపున నైనఁ గనుంగొననియధములు, ధనధాన్యములు నాయురారోగ్యములు; నిత్యకళ్యాణంబులు గలిగి వర్ధిలుచుండ నా జన్మశుద్ధుఁడనై, విప్రుడనై, ఘనాంతస్వాధ్యాయవేత్తనై, వేదాంత శాస్త్రపరిజ్ఞాతనై, విశేషించి నీచరణారవిందసేవకుఁడనై, నలువురి లోఁ దలయెత్తుకొని గౌరవముగాఁ గాలక్షేపము సేయుచున్న నే నిట్లు దుస్తరదుఃఖసముద్రమునం బడియుండను పేక్షించుటకు నీకున్యాయమే? అయ్యయ్యో! నిష్కారణముగాఁ గర్మసాక్షి యగు భగవంతుని దూఱ నేల? పూర్వజన్మకృతమగు కర్మమే దీనికిఁ గారణము. ఆ కర్మయే కారణము గాదేని, కాశ్మీర నేపాళ విదర్భ దేశములను గోబ్రాహ్మణ పక్షపాతులు, వైదికమార్గప్రవర్తకులు నయి, ధర్మస్వరూపు లయిన

రాజులు పరిపాలించుచుండ మాళదేశమునకు బ్రాహ్మణద్వేషియు వేదబాహ్యుఁడు నసంగతుఁడు నగు పరమనాస్తికుఁడు బౌద్ధరాజు సుదర్శనుఁ డేల దాపుర మయ్యె? నావలె నాసుదర్శనుఁ డెన్నఁడైన నుజ్జయినీనగరంబు విడిచి, మనస్తాపంబుఁ జెందునే? నావలె నెన్నఁడైన నాదురాత్ముఁడు తనయాలుబిడ్డలఁ బాసి యేకాకియై చరించునే? నాయును రెన్నఁడైన వానికి వానికుటుంబమునకుఁ దగులునే? ఏల తగులకపోవు? సాధులగు నగ్రజన్ము లొక్కనిమునము ననుభవించు చిత్తక్షోభము నూరుమడుంగులై, వేయిజన్మములనైనఁ దత్కారకు లకు ఫలము గట్టికుడుపకపోదు. పాడియుఁ బంటయు, సిరియు, సంత తియుఁ గలిగి, పండువలెనున్న నాకాపురము గూలంద్రోసిన యా రాజాధముని దైవంబు సెరుపకుండునే. ప్రాణంబులు కంఠంబున నుండు నంతకాలమును నే నాతనితో పగసాధించి నాయావచ్ఛక్తి వినియో గించి పరరాజుల వానిపై దండువిడియఁ బంపి, యాతని రాజ్యభ్రష్టునిఁ గావించి యుజ్జయినీనగరము పాడుచేసి, యాలుబిడ్డల నెడబాపి, వాని నమ్మినప్రజల నిక్కుమలఁ గుడిపి, వేధింపక పోయితినేని నేను బ్రాహ్మణుఁ డను గాను. ఇదియే నాశపథము దేవసింహుఁడు హిరణ్యమిత్రుఁడు సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు బౌద్ధపండితు లాదఱు తమ రాజునుం గూడి నాకొనర్చిన యపకారమునకుఁ బ్రతిఫల మనుభవింతురుగాక! మాళవదేశస్థు లందరు పరమవైదికుఁడగు ఛాందసబ్రాహ్మణుఁడు రుద్రభమహత్వెట్టు మించుక యెఱుంగుదురు గాక! సరే! అది యటుండనిమ్ము. ఇప్పుడు నే నేదేశమునకుఁ బోయి వసింతును? తక్కిన విషయంబులకన్నఁ గాశ్మీరంబు సుభిక్షంబని విందు. దానికి రాజధాని యగు శ్రీనగరము సార్థకనామమై సిరులకు నివాస మని విందు దానిం బాలించు హేమచంద్రమహారాజు బ్రాహ్మణపక్షపాతి యని వాడుక కలదు. కావున నా నగరంబునకుంబోయి తలదాఁచు

కొనుట యుచితము అచ్చట నే నెవ్వరి నెఱుంగుదును? క్రొత్తవారి నెవ్వ రాదరింతురు? ఏమయినను సరే! దైవముపై భారము వైచి పోయెదను. అదిగో నా యెట్టయెదుట నొకపల్లియ కానవచ్చు చున్నది. చీఁకటి పడకుండ నాగ్రామము చేరవలయును. ఇది యరణ్య మగుటచే దైవోపహతుఁడ నగు నేను మఱికొన్ని యుపద్రవముల పాలుగావలసి వచ్చును. భాస్కరుఁడును నావలెనే తన తొంటితేజము డీలుపడి యొక మారుమూల తలదాఁచుకొను చున్నవాఁడు" అని తనలోఁ దాను వితర్కించుకొనుచు నొక బ్రాహ్మణుఁడు వేసవికాలమున నొకనాఁటి సాయంకాలము సింధునది తూర్పుటొడ్డునఁ గల యొక యడవిలో నుండి ముందరిపల్లెకుఁ జీఁకటి పడకుండఁ బోవలయు నని విసవిస నడచుచుండెను.

అతఁ డేబదిసంవత్సరములు దాఁటినవాఁడు. శరీరము దబ్బపండు వంటి పచ్చనిచాయ గలిగి స్థూలమై యుండెను. అతఁడు పొడుగరి యనవచ్చును గాని స్థూలముగ నుండుటచేఁ జూచువారి కించుక పొట్టిగఁ గానఁబడుచుండును. మెడలో బంగారుతీఁగెనుజుట్టిన రుద్రాక్షతావళమును, దలకుఁజుట్టిన విలువగల పచ్చనికాశ్మీరశాలువ, చెవుల నలంకరించు కనకకుండలములు, చుట్టఁజుట్టి వీఁపుపై నిడుకొన్న కృష్ణాజినము, వ్రేలనున్న కాశీకాముద్రయుంగరమును దద్బ్రాహ్మణుఁడు శిష్టుడనియు, విద్వాంసుండనియుఁ దెలుపు కాని కన్నులు మేడికాయలట్లు పెద్దవై యెఱ్ఱజీరలగలవై చూపఱ కించుక వెరపు గొలుపు చుండును. స్వభావముచేత నా విప్రుఁడు ధూర్తవర్తనుఁడు కోపకాఁడు నైనట్లు వాని మొగము జూచువారు మునుముంద యూహింప వచ్చును. ఆ మహీసురుఁడు మధ్యాహ్న మంతయు నెండలో నడచుటచే వాని మొగ మెంతయు సూర్యకిరణ సంతప్తమై జేవురించి చెమ్మటలు గారుచుండెను. దీర్ఘప్రయాణంబున నతఁ డతిశ్రాంతుఁడై యెడనెడఁ

చెట్లనీడల నించుక విశ్రమింప నిచ్ఛగించెను. కాని ప్రొద్దుకుంకు చుండుటయు మార్గము నిమ్నోన్నత మగుటయుఁ, జిఱుచీఁకటులు గ్రమ్మ నారంభించుటయు, నెంచి సాధ్యమయినంత వేగముగఁ బోవలసివచ్చెను. పథికు లెంతవిసురుగ నడచినను శ్రాంతులగునప్పుడు వారికి గమ్యస్థానము గడుంగడు దవ్వున కరిగినట్లు తోఁచునుగదా! ఎంతనడిచినను బ్రాహ్మణుఁడు చీఁకటిపడునప్పటికి గ్రామము చేర లేకపోయెను. నిర్జన మగు నా ప్రదేశము, సహజముగ ధైర్యశీలుఁడగు నాతనికి భయము గొలుపఁజొచ్చెను. రాత్రి యనునంగన తల వెంట్రుకలవలె కాఱుచీఁకటులు నలుదెసలఁ గ్రమ్మెను. ఘాతక మృగంబులు దుష్టసర్పములు, చోరకిరాతులు, భూతపిశాచములు బ్రాహ్మణుని తలఁపున నిలువ నతఁడు భయకంపితుఁడై మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచు హరినామస్మరణము చేయుచు చేతి కఱ్ఱతో నేలఁ దట్టుచు తాఁ జేయుచున్న పనిఁ దా నెఱుంగక యెటులో నడుచు చుండెను.

ఇట్లు విహ్వలచిత్తుఁ డగు నాజన్నిగట్టు చేసినదోసంబు మూర్తీభవించెనో యన నొక కిరాతుఁడు నల్లమేనివాఁడు వాని వెనువెంటనే వచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతోఁ దలపై నొక్కపెట్టు పెట్టెను. వెంటనే బ్రాహ్మణుఁడు గొడ్డలిపెట్టునం బడు చెట్టులాగున హరహరాయనుచు నేలంగూలె.

— —

రెండవ ప్రకరణము

ప్రపంచమునందలి కొండలలో హిమాలయపర్వత మే మహోన్నత మయినది. ఇది నిరంతరమును మంచునకు నెల వగుటచే దీనికా పేరు గలిగినది. ఈమంచుకొండ యార్యావర్తమున కుత్తర దిగ్భాగమునఁ దూర్పునుండి పడమరకు వ్యాపించి భగవన్నిర్మితమగు రాతిగోడ చందంబున దుర్భేద్యమయి యుండు ఆధిక్యతను బట్టి మన పూర్వు లీనగరమునకుఁ బర్వతరాజ మను బిరుదము నిచ్చిరి. ఆ వైశాల్యము, నా యౌన్నత్యము, నా గాంభీర్యము నొక్కమారు గన్నవారు శైలచక్రవర్తి నామము దానియందు సార్థకమయ్యెనని తలఁపకపోరు. ఏ శైలంబు తలదాచుకొనుట కిల్లులేక వల్లకాడులఁ గాపుర ముండుఁ మూఁడుకన్నుల వేల్పునకు నిలువనీడయయ్యెనో, ఏ నగాధిరాజుకడుపున నుదయింప వలయునని దాక్షాయణి కోరి పార్వతియయి జన్మమందెనో, ఏకొండరాజు తనయనుంగుఁగూతురును గాళ్ళు కడిగి కన్యాదానమిచ్చి చిరబ్రహ్మచర్యముచే వెతలఁబడు మహేశ్వరునొకయింటివానిఁ జేసెనో, ఏ మహీంధరగుహాంతరంబులు ప్రమథగణంబుల కోలాహలంబులకును, పిడుగులచప్పుడు వోలె, వినంబడు నందీశ్వరుని ఱంకెలకును బ్రతిధ్వను లిచ్చుచుండునో, ఏ భూధరకూటములు తమ ప్రియులం గలసిమెలసి యెడలేని మమతల విహారంబు సలుపు కిన్నరవిద్యాధరబాలికల కాటపట్టులయ్యెనో, ఏకుధరంబును తపోనిష్ఠు లగు రాజర్షిఁ బ్రహ్మర్షి, దేవర్షి, గణంబులకు యజ్ఞభూమియై దేవతల కన్నసత్ర మయ్యెనని పురాణంబుల వినుచుందుమో, యేగుబ్బలి భువనపావనము లగు సింధుగంగా ప్రముఖ నదీకుతల్లికలకుఁ గన్నతల్లియై విలసిల్లునో, యేగట్టులదారకటిప్రదేశమునందె మేఘమండలములు చరియించుచుండునో, యాహిమవంతము

దీర్ఘశృంగములతోఁ, దుర్గమారణ్యములతోఁ, నమూల్యరత్నములతోఁ, సువర్ణాదిలోహములతోఁ, నుత్తమ దివ్యౌషధులతోఁ, గైరికాది ధాతువులతోఁ, బహుసత్త్వములతోఁ, నెల్లపుడుం బాఱుసెలయేళ్ళతోఁ, సొబగు మీఱు చరియలతోఁ, నిండి యుండి చూపఱకుఁ గనులపండువు సేయుచు నాశ్చర్యమును సంతోషమును భయమును గొలుపుచు బరమేశ్వరుని యనంత మహిమంబును బ్రకటించుచుండును. ఈచలి కొండకుత్తరభాగమున గైలాసంబున సింధునదిజనించె. సింధుశబ్దము నకు సముద్రమర్థ మగుటచే నీనదిపొడవు వెడల్పులం జూడ చిన్నసముద్రమో లేక సముద్రునిబిడ్డయోయని సందియము తోఁచును. ఈమహానది పుట్టినచోటు వదలి కొంతదనుక టిబెట్టుదేశమునఁ బ్రవహించి యనంతరమునఁ గాశ్మీర దేశంబు జొచ్చి తన్మధ్య భాగమునఁ బాటి యవ్వల పాంచాల సింధు దేశంబులు ప్రవేశించి, యనేకోపనదులం గలిసి చవుటిపఱ్ఱల రత్నగర్భములుగఁ జేసి, పట్టణంబులఁ బల్లియల నుండు జనంబులకు జీవనంబు లొసంగుచుఁ బలుపాయలై పశ్చిమ సముద్రమునఁ బడుచున్నది. ఈ నది యొడ్డున నిప్పటికిని పట్టణంబులకు కొరడవులు కొన్ని కొన్ని తావులం గలవు. ఈ గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడుకథ శాలివాహనశక ప్రారంభమునకును విక్రమార్కశక ప్రారంభమునకును జాలమున్ను జరిగిన దగుటచే నా కాలంబున నిప్పటికన్న దుష్టమృగకిరాతశరణ్యంబులగు నరణ్యంబులు విశేషంబుగ నుండెను. కాశ్మీర దేశ మిప్పటియట్లు చిన్నదిగ నుండక యా కాలమున, మిగుల, బెద్దదై యిప్పుడు పంజాబనఁబడు దేశమును జాలవఱకాక్రమించెను. చీనా బను నుపనది సింధునదితోఁ జేరు ప్రదేశమున కుత్తరమున నొక యామడదూరమున సింధునది పరిసరంబున నొకయడవిలో నొక చిన్నపల్లెయుండె. ఆపల్లియయందు బోయలు మొదలగు నాటవికులేగాని బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యులెవ్వరును గాఁపురముండుట లేదు.

నాగరకుల మొగ మెన్నఁడును గనుంగొనని యాగ్రామవాసుల నడుమ గాఁపుర ముండుటకును నూరుపే రెవ్వరికిఁ దెలియనిపురుషులు కొందఱువచ్చి యెందుచేతనో నచటఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండిరి. వారిలో నాఁడువాండ్రెవ్వరును గానఁబడరు, తెలివిమాలిననౌకరులు వారి పూర్వవృత్తాంతములఁ గూర్చి తఱచి యడుగక, వారివేషభాష లంగనుంగొని సందియపడక వారికిం దమచేతనైనసాయంబు నెఱపుచు వారితోఁ గలసిమెలసియుండిరి. ఒకనాఁ డానగరకులలో నొకసేవకు లిరువురితో మధ్యాహ్నము వేటకుంజని యెం దేని జరియించి కొన్ని పులుఁగుల మృగములఁజంపి చచ్చినవానిని సేవకులిరువురు మోసితేగా సాయంకాలమున కెప్పటియట్లిల్లు సేర లేక చీఁకటులు గ్రమ్మిన వెనుక నదియొడ్డున నడిచి వచ్చుచు వెంట వచ్చుపరిచారకులలో నొకనితో నిట్లనియె ''కరటకా! మనమీవేళఁ జాల యాలస్యముఁ జేసితిమి. వేఁట మొదలగు దుర్వ్యసనములం దగిలినవారికి నాఁకలియుఁ దప్పియుఁ బ్రొద్దును దెలియవని పెద్దలు సెప్పుమాటలు నిశ్చయము లేయని నేను దలంచెద. మనము నడచుచున్న దరణ్యప్రాంతము; క్రమ్మినది కాఱుచీఁకటి; కావున జాగరూకతతో నడువుఁడు''అని పలుకఁగరటకుండు వానితో ''స్వామీ! కొంచెము పొద్దు పోయిన నేమి! కావలసినన్ని మృగములు పక్షులు లభించినవి. మన మింక కొంతసేపటికైన నిల్లు సేరక పోము. మనము మువ్వుర మున్నాము గనుక నంతగ భయపడ వలసినది లేదు'' అని పలికి వాఁ డింక నేదియో యనఁబోవు చుండ నయ్యయ్యో! కటకటా! యేమిచేయుదు'' ననియొక యార్తనాదము వారిచెవులంబడె ఆ పురుషులు మువ్వు రాశబ్దము విని నిశ్చేష్టు లయి నిలిచి యది యేమయి యుండునని తమలోఁదాము మెల్లగ విచారించుకొని, క్రమ్మర నట్టిశబ్దము వినఁబడక పోవుటచే మరల సాగి నడచుచుండిరి. వారు కొన్నిగజములదూరము నడుచునప్పటికి ముందునడచు

చున్న కరటకుని కాలి కేదియో తగిలెను. వెంటనే వాఁడు పీనుఁగపీనుఁ గయని యఱచుచు వెనుకకుం బఱుగెత్తెను. వానియజమానుఁడైన నాగరకుఁడు కరటకా! భయపడకు; భయపడకు; పీనుఁగునకంత వెఱువవలెనా? ప్రాణమున్న జంతువులు హానిసేయఁగలవు గాని మృతజంతుకళేబరములు కీడొనరింపఁ జాలవు గదా. దగ్గఱకుఁబోయి చూతము రమ్మనిపిలిచి దృఢమనస్కుఁడయి ముందుకు నడచుట యు యజమానివెంటఁ గరటకుఁడును కరటకునివెంట రెండవసేవకుఁ డగు పింగళుఁడును నడిచిరి. అతఁ డాకళేబరమును సమీపించునప్ప టికి పాదములు నెత్తుటందడిసిన నేలం దాఁక వానిమేను పులకరించెను. ఈయాశ్చర్యమే మయియుండు నని యాపురుషుఁడు విచారించుట కారంభింప నంతలో "నయ్యా! నేనును బీనుఁగనుకాను. భగవ దనుగ్రహముచేత నిప్పటికి సజీవుఁడనే. నాయం దనుగ్రహముంచి నాగాయములకుఁ గట్టుగట్టి నాకించుక సాయంబు సేయుదురేని నే నాజన్మాంతము మీకుఁ గృతజ్ఞుఁడనయి విధేయుఁడనయి యుందు"నని గొన్నిమాటలు హీనస్వరముగ వినంబడెను. ఆ పలుకులు విని యజ మానుఁడును సేవకులును పడి యున్నవాఁ డాపదలోనున్న మనుష్యుఁ డని యెంచి దగ్గఱకుఁ బోయి "అయ్యా! నీవెవఁడవు? ఏల యిట్లుపడి యున్నవాఁడ" వని యడుగ నామనుష్యుఁడు గద్గదస్వరముతో వారి కిట్లనియె. "అయ్యా! నేనొకబ్రాహ్మణుఁడను. నాపూర్వవృత్తాంత మంతయు సవిస్తరముగ మీకెఱిఁగించుట కిది సమయము కాదు. నా కిప్పు డోపికయులేదు; ప్రస్తుతచరిత్ర మెఱిఁగించెద వినుఁడు. ఈరాత్రి ముందుఁ గనంబడుపల్లెకుఁ బోవలయు నని వడివడి నీదారిని నడచు చుండ దురాత్ముఁ డొకచోరుఁడు నాకుం దెలియకుండ నావెనువెంట వంటివచ్చి చేతిమద్దుకఱ్ఱతో నానడినెత్తి పగులమోఁదెను. ఆప్రహారగ ముతో తలకుంజుట్టికొన్న సేలువయొక్క మూలంబడ నెత్తినుండి క్రొన్నె

త్తురు జొటజొటగార గొడ్డట నఱికినతరువువలె నేను హారహారా యనుచు నేలఁగూలితిని. అంతట నాకిరాతుఁడు నారత్నకుండలములు సేలువ వ్రేలియుంగరము దొంగిలించుకొని యెందేనిం జనియె. నన్నుం గనికరించి యాయూరికిం గొంపోయి నాగాయములు మాన్పవేఁడెద'' అని జాలి గదురఁ బలుకుటయు, వానిని లేవదీయు మని యజమానుఁడు సేవకులం బనిచి, బ్రాహ్మణునకు ధైర్యముజెప్పి మెల్లమెల్లఁగ నడిపించుచు నూరికిం దోడ్కొనిపోయి గాయంబులకుఁ దగుచికిత్సలఁ జేసి పాలుద్రావనిచ్చి పన్నుండుటకు మంచము వేయించి బహువిధంబుల నాదరించె. తరువాత నాలుగైదుదినములకు బ్రాహ్మణుని గాయము కుదుర నారంభింప వానికాయంబు క్రమక్రమంబుగ దృఢంబు కాఁ జొచ్చెను. ఆవిప్రుఁ డొక్కనాఁడు నిజప్రాణసంరక్షణకుఁ దగు నాపురుషుని నామధేయంబు నెఱుంగఁగోరి యడుగ నాతఁడు కొంచెము విచారించి ''అయ్యా! నన్నిచటివారు సుమిత్రుఁ డందురు. ఏ పేరయిన నేమి? నన్ను మీయిచ్చవచ్చిన పేరం బిలువుఁ'' డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. తనపేరు చెప్పుటకతఁడు సందేహించినట్లుకనంబడుటయు వానియున్న తావు నునికియు వానిసుందరాకారంబునకును మృదుభాషణంబులకును దగనిదై యుండుటయు, బుద్ధిం దలపోసి యతండు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడై యుండవచ్చునని బ్రాహ్మణుఁ డూహించి యడిగి తెలిసికొనఁ గోరి సమయము నిరీక్షించుచుండెను. సుమిత్రుఁడు సేవకులును బ్రాహ్మణునియెడ భయభక్తులు గలిగి యుపచారములు సేయుచుండిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము

ఆపద లిల్లు గట్టుఁకొని కాఁపుర ముండ వని తెల్పుటకోయనఁ జీఁకటులు గడచిపోయె. దుఃఖానంతరమున సుఖంబు లిల్లు వచ్చునని యెఱుంగఁ జేయుటకో యనఁ గృష్ణపక్షంబు గడముట్టుటయు మాపులు వెన్నెలలు గాయఁ జొచ్చెను. దుఃఖానుభవంబునఁ గలుషంబు లగు మొగంబులు సుఖానుభవంబునఁ గళావంతములగు నని వెల్లడిచేయుటకో యన దిశాముఖములు నిశలఁ దెలివి నొందె. దేశ మజ్ఞానాంధకారమయమగునప్పుడు మిగులం దేజరిల్లు కించిద్‌జ్ఞులు దేశము జ్ఞానదీప్తిమంతం బగునాఁడు తమ యూరు పేరు లేక యుందు రను నీతి లోకంబునకుఁ జాటుటకో యన మున్ను జీఁకటిరాత్రులఁ దళదళమని మెఱసిన నక్షత్రంబులు వెన్నెలలో వెలుంగు డిందుపడి కానఁబడవయ్యె. రాజు లొక వేళ జనుల కార్తికరు లయి మఱియొక వేళ నానందకరు లగుదురనుమాట నిజమని ప్రకటించుటకో యన నిశా రాజగు చంద్రుఁడు హేమంతఋతువున జగజ్జనులను జలిచేత వడకించిన చల్లనికిరణములచే తనే యా వసంతరాత్రులలో జనుల నానందాబ్ధిఁ దేలించుచు కునల యానందప్రదాయకుఁ డయి యుండెను. ఎంతటి స్వచ్ఛమూర్తులకయిన నెంతటి కళావంతుల కయిన, నెంతటి సన్మార్గవర్తనుల కయిన వెదకిచూచిన నించుకలోప ముండకపోదను పలుకు నొక్కి వక్కాణించుటకో యన స్వచ్ఛమయి, షోడశకళాపరిపూర్ణమై యాకసంబు నలంకరించు చంద్రమండలమున మచ్చ చూపఱకుఁ గానఁబడఁ జొచ్చెను. నిండుచందురుండు పండువెన్నెలలుగాయు పున్నమనాఁటిరేయి సుమిత్రుఁడుఁ నడివాకిట నొకచాప వేయించుకొని వెన్నెలలో బ్రాహ్మణుఁడుఁ దానునుగలిసి కూరుచుండి పురాణగాథలు, పూర్వరాజుల చరిత్రములు నాతనివలన వినుచుండెను.

కరటకుఁడు పింగళకుఁడు మొదలగు సేవకులు పగలెల్ల నొడలువంచి పనిచేయుటచే మేనుమఱచి గాఢముగ నిద్రించుచుండిరి. గ్రామమంతయు మాటుమణఁగి నిశ్శబ్దమైయుండె. కొంతసేపు పురాణగాథలు విని సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణునిజూచి "యార్యా! మీ ముఖవర్చస్సును పాండిత్యప్రభావమును జూడ మీరు సామాన్యులు గారని తోఁచుచున్నది. మీ రెవ్వరో యేదేశమునుండి యెందరుగుచున్నవారో, యట్లరుగుటకుఁ గారణ మెద్దియో నాకెఱుంగఁజేయ వేఁడెదను. నేను మీకు విధేయుఁడనగు శిష్యుఁడను గాని యన్యుఁడనుగాను, మీ చరిత్రము గోప్యమగునేని నేనది యిచ్చటనే మఱచిపోవఁ గలవాఁడనని శపథంబు జేసెద. మందభాగ్యుఁడనగు నేను నాచరిత్రమును మీకు విన్నవింపఁ దలఁచుచున్నాఁడను కాని మునుముందు మీరు నన్ను నమ్మి మీకథ నెఱింగింతు రేని యవ్వలఁ దెలిపెదను. కావున ననుగ్రహించి సెలవిండని ప్రార్థించె. ఆవేడికోలు విని మహీసురుఁడును గొండొకవడి యాకసంబునంక దలయెత్తి చూచి విచారించి, యెట్టకేల కిట్లు తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁ గొడంగె. "ఓసుమిత్రా! మిత్రదర్శనము లేమిచే శోషిల్లి నామనఃపద్మము మిత్రుఁడ వగు నిన్ను జూచి మరల వికాసవంతమైనది. ఆప్తబాంధవుల నందఱ విడిచివచ్చిన నాకు దైవము దయాళువై లోకబాంధవుఁడవగు నిన్నుం జూపె. భాగ్యహీనంబగు నాచరిత్రమును జెప్పెద వినుము. ఆర్యావర్తమునకును దక్షిణాపథంబునకును నడుమను మాళవదేశముగలదు. ఆదేశంబున కలంకారమగు నుజ్జయినీపురంబు నాకాఁపురంబు. నాపేరు రుద్రభట్టు; నాతండ్రి కుమారభట్టు. మంత్రశాస్త్ర పారంగతుండై పేరువోసినవాఁడు. మాతాత మహాదేవభట్టు. నిరతాన్నప్రదాత యయి మడిమాన్యంబుల విక్రయించి బ్రాహ్మణ సంతర్పణములు జేసి కుటుంబమునకుఁ

బీదరికముఁ దెచ్చినను వంశమునకుఁ గావలసినంతకీర్తిధనము సంపాదించి యిచ్చిపోయెను. కూటికి పేదయయినను కులమునకు సంపన్నుఁడగుటచే మాతండ్రి యొరుల నాశ్రయింపక నీచవృత్తులకు నింద్యకర్మలకు నొడఁబడక, తన కున్నంతలోఁ గడుపుకొని తనివి గలిగి పదిమందిలో నింతవాఁడు లేఁ డనిపించుకొని గౌరవంబుగఁ గాలక్షేపముచేసె. నేనును మాతండ్రి నడచిన తెన్నున నడువఁదలచి కులగౌరవములకు భంగమురాకుండ దినములు గడపుచుంటి. నా పూర్వపుణ్యవశమున నాజనకుఁడు నా కనపహార్యం బగువిద్యాధనంబు నొసంగి పోయెను. నాప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనుట యనుచితమే యగును గాని శ్రోత్రవాఁడ వగుటచే నించుక నుడువ వలసి వచ్చెఁగావున మీరుక్షమియింతురుగాక! చతుర్వేదము లధిగమించితి. షడ్దర్శనములు నేర్చితిని. చతుష్షష్టికళలు నలవఱచుకొంటి నాపాండిత్యప్రభావమునకక్కజపడి యాదిశేషునకైన జతుర్ముఖునకైన వంకలు దిద్దఁగలకాశికానగరపండితులు నాకువిద్యానిధి యని బిరుదొసంగిరి. శాస్త్రచర్చలయందెంతెంతదిగ్దంతులనైన నేనవలీలనోడిచి పుచ్చుటం జేసిలోకులు నన్ను బ్రతివాదిభయంకరుఁడని చెప్పుకొనుచుందురు. అత్తకోడఱికపుంబగచే లక్ష్మియు సరస్వతియు నొకచాపున నుండ నిచ్చగింపరు గావున నాకడ విద్య యెంత యతిశయముగా నుండెనో నాయింటఁ బేదఱిక మంతయతిశయముగా నుండెను. మాళవదేశస్థులభాగ్యదోషమున నుజ్జయినీనగరంబు రాజధానిగఁ జేసికొని సుదర్శనుఁ డనుబౌద్ధమతస్థుఁడొకరాజు పాలించు చున్నవాఁడు. అతఁడు పండితపక్షపాతి యగుటచే నాకీర్తి కర్ణాకర్ణిగ విని తన కొలువుకూటమునకునన్నుం బిలిపించి,యుచితాసనంబిడి తన దేశీయు లగుకొండఱు పండితులతో నన్ను వాదింపఁబనిచి నాప్రసంగంబుకుఁ గడు మెచ్చి యానాఁడు మొదలు నన్ను దన యాస్థానపండితులలో నొకనిగాఁ జేకొని సభ

హుమానముగ సగౌరవముగ నన్నాదరించె. అతని యాస్థానమున హిరణ్యమిత్రుఁడు ధర్మగుప్తుఁడు దేవసింహుఁడు సత్యమిహిరుడు మొద లగు బౌద్ధపండితు లనేకులు విద్యాధనులు గలరు. వారికి నాకు వేద వేదములఁగూర్చి యభిప్రాయభేదములు గలిగి వాదములు సంభవించు చుండుటం జేసి మనస్పర్థలు వొడముచు వచ్చినవి. రాజు బౌద్ధుడగు టచే మతవిషయములనాతో నేకీభవింపక వారితోఁ గలియుచుండు. ఇట్లు సుదర్శనుం గొలిచి జీవయాత్ర నడపుచుండ విదర్భారాజునకు మాయేలికకు నెల్లలఁగూర్చి పోరపులు వొడమినవి. ఆవివాదంబులు పరిష్కరింపుమని తన మంత్రులలో నొకఁడగు కేసరి యను నాతని నియోగించి వానికిం దోడుగ నన్నుంబొమ్మని మారాజానతిచ్చె. మే మిరువురముం జని వివాదహేతువు లగుప్రదేశంబులఁ జూచి విదర్భ రాజు పక్షమే న్యాయమని యెంచి మాతేనికి విన్నవించి యాప్రదే శంబు వైదర్భుల కిప్పించితిమి. మాపైఁ గిట్టనివారు కొందఱు మేము విదర్భేశ్వరునివద్ద లంచములు గ్రహించి తత్పక్షమునఁ దీర్పులు చెప్పితిమని మానృపునితో కొండెములఁ జెప్పి కినుకఁ దెప్పించిరి. రాజును మొట్టమొదట వారిమాటలు విశ్వసింపక కొంతకాలంబు బోయినవెనుక సాక్ష్యంబు విచారించి మమ్ము నేరస్థులుగా నెంచి దండ్యుల మనినిశ్చయించి మమ్ముం గొఱఁతవేయుమని పలువురు పురి కొల్పిన నెందుచేతనో యట్లు సేయక మాసర్వధనంబులు దాను గైకొని మమ్ము దేశంబునుండి వెడలనడిపె. నావిద్యయు నాగౌరవంబు నకుఁ దగనిపని నేను జేసితినని నమ్మి ప్రజలును, "యథారాజా తథాప్రజాః" యనుమాట నిశ్చయముగ రాజుతోపాటునాపై నలిగిరి. భార్యను బుత్రసమేతముగఁ బుట్టినింటి కనిపి పైబట్టతో నిలు వెడలి కాశ్మీర దేశమున వసియింపవలయు నని పోవుచు, మీపాలఁ బడితి. నాయనా! రాజులు విశ్వసనీయులు గారు. వారితోఁగూటములు

సాములతోఁ జెలగాటములు; భూరిపోరాటములు, కత్తులమీఁది సాములు; వారినెయ్యములు పులులతోడి పియ్యములు, వారియనుగ్రహంబులు నీటిబుగ్గవోలె క్షణవినశ్వరంబులు వారియాగ్రహంబులు చిరస్థాయికంబులు, వారిచ్చుసంపదలు మెఱపుఁదీఁగెలట్లు చంచలంబులు. వారొనరించు నపకారంబులు, శాశ్వతంబులు; వారియాకారంబులు కోడెత్రాఁచులట్లు దర్శనీయంబులు. అంతరంగంబులు విషాశయంబులు, వారిమొగంబులు పుష్పసుకుమారంబులు, మానసంబులు వజ్రకఠినంబులు, వారిదయావృష్టి యెవ్వరిపైఁ గురియుచుండునో వారిమీఁదనే బిట్టలుక లను పిట్టపిడుగులు వడుచుండును. వారి కేల యాగ్రహంబు గలుగునో యేలయనుగ్రహంబు వొడమునో యెఱుంగ నలవికాదు. సహజదుర్గుణంబులకుఁ దోడు మారాజు వార్ధకతావలంబకుఁడు. వానికి దైవంబు నాస్తి, గురువునాస్తి, దయనాస్తి, ధర్మమునాస్తి, సర్వమునాస్తి, అట్టి పాపకర్ముఁడగుట చేతనే నన్నింత చేసె; పిల్లలు గలవాఁడను, పెద్దవాఁడను, పేదవాఁడను, కుటుంబభారము మోయలేక కడుపుకక్కుఱితిచే నాల్గువరాలసొమ్ము దింటినేయనుము, ఇంతమాత్రమున నన్నింత క్రూరశిక్షపాలు సేయఁ జెల్లునే! నాభార్య భూలోకమాత, పరమసాధ్వి గోలుగోలునని యేడ్చుచు నిలువెపిలి పుట్టినింటికిఁ జనియె. ఆయుసురు వానికిఁ దగులక పోవునే? వాఁడు ధర్మాత్ముఁడట, మంచి రాజఁట, మహాశాంతుఁ డఁట, వానిధర్మము మండిపోను, వానిరాజరికము కడతేరిపోను; ఆదురాత్ముని వానియాస్థానపండితులను నేమిచేసినను దోసము లేదు. దైవానుగ్రహమువలన నేను బ్రదికియుంటినేని వారిపాట్లు మీకండ్లనే చూడఁగలరు. వేదములు పౌరుషేయములఁట; తత్కారణమున నప్రమాణములఁట; వసిష్ఠాది మహర్షులు మనవంటి సామాన్యమనుష్యులే యఁట గోమాంసభక్షకు లఁట; దేవాలయములోని విగ్రహములు రాఱు

రాళ్ళఁట; పూజానర్హములట, పురాణము లన్నియుఁ గల్పనాకథ లఁట, విశ్వసనీయులుగా వఁట; భగవంతుఁడు లేడఁట; పరమభాగవతోత్తములు దొంగలఁట; ఇట్లు ప్రేలువారినో శ్శ్వన్నఁడేని పడిపోవునో; వారి నాలుక చీలికలు గావలసినదే. అయినను నీపరుషవాక్యముల నానోట రానీయనేల? భగవంతుఁడే పాలించు చున్నాఁడు; కలిప్రభావ మతిశయ మయిన యీదినములలో దురాత్ములకే సమస్తకళ్యాణములు లభించుచున్నవి. సద్ధర్ములే దురవస్థలఁ బడుచున్నవారు. పరమఛాందసుఁడ నగు నేనేమి రాజద్రోహము సేయుటయేమి. ఇంతమాత్ర మారాజాధమునకుఁ దోఁచినది కాదు. వానికొలువుననున్న బౌద్ధపండితులు నాకుఁ దమకుం గల దొంటి స్పర్ధల మనంబులఁ బెట్టుకొని నేను లంచగొండి నని రాజుతోఁ జెప్పి నన్నింత చేయించి యుందురాయని యనుమానమును నామనస్సునఁగలదు. పాపపుణ్యములు భగవంతుఁ డెఱుఁగు. ఇంతకన్న నేజెప్పవలసినది లేదు. ఇదియే నావృత్తాంతము'' అని చెప్పి యాబ్రాహ్మణుఁడు కన్నులనీరు పెట్టుకొని యూరకుండెను. ఆతని పలుకులు వినినవెనుక సుమిత్రు మనసు జాలిచేఁ గరగి వికలమగుటయు నాతఁడు తనయుత్తరీయపు చెంగుతో విప్రునికన్నీరుతుడిచి యిట్లనియె. ''భూసురోత్తమా! నీకథవినినపిదప నీవు నిర్దోషివని నాకుం బొడకట్టినది. నీవు వెఱవనక్కఱలేదు. నీ వెందరిగిన నచ్చట నభ్యుదయంబు గలుగు; నీవు కాశ్మీరంబునకుఁ బోవుదునను చుంటివి. అదియే యవశ్య మాచరణీయము. నామేవం ప్రాణంబులున్నంతకాలము నేను నీ కా ప్తమిత్రుండనయి యుండెద. ఈమాటఁ దప్పితినేని విశ్వేశ్వరునిపాదంబు లాన'' అనుటయు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రుని గౌగలించుకొని సంతోషపారవశ్యము నంది ''నాయనా! నాపాలిదైవంబవు; చింతామణివి'' యని స్తోత్రముఁ జేసి వానిగుణంబులు పలువిధములఁ బొగడఁజొచ్చెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

అంతశ్శోకమును బాహ్యోపచారములు మాన్పజాలవు. చక్కని వెన్నెలలు జల్లనిజలములు మంచిగంధపుఁబూతలు శరీరమునకు సౌఖ్యమొసంగ నేర్చును గాని శోకాగ్నిచే మఱుఁగుచున్న మనస్సునకు శాంతి కలుగఁజేయ జాలవు. ఎండవేఁడిమిచే మలమల మాఁడిన నేలను గుంభవృష్టి గురిసి చల్లఁబడ జేయునట్లు దుఃఖానల సంతప్తమగు మనస్సును కృపారశీతలంబు లగునాప్తునివచనంబులే శోకపువేఁడిమి నడఁచి శాంతి నొందింపఁ గలవు. నాఁటిరాత్రి బ్రాహ్మణు డెంతసేపు పండువెన్నెలలోఁ గూరుచున్న నంతసేపు చంద్రకరస్పర్శనంబున వానిమేను జల్లపడినను, సుమిత్రునినోటనుండి చల్లనిమాటలు బయలు వెడలువఱకు మనస్సు శోకమునుండి ముక్తి జెందదయ్యె. అత్యాదరమును జూపు సుమిత్రునివచనములు వినినతోడనే రుద్రభట్టు తనదుఃఖము నంతను మఱచి వాని నించుకసేపు కొనియాడి యిట్లనియె. "మిత్రనిధీ! నాయవస్థ సవిస్తరముగ విన్నవించితిని. నీ పరిచయంబు గలుగుటమొదలు నీవృత్తాంతంబు విన నాకుం గుతూహలము వొడమియున్నది. నాయుదంతము నీ కెఱింగించినవెనుక నీ చరితంబు నాకుం దెలుపునట్లు నీవువాగ్దానము చేసియుంటివి. నా కథ నే ముగించితినిగాన, నింక కొఱంత నీయదియ! నిన్నుం జూచునప్పటి నుండియు నదియేమో కాని నీవు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడ వనియు గోప్యమగు కారణాంతరమున నీవీ క్షుద్రగ్రామమున వసింప వలసె ననియు నాకు గట్టిగఁ దోఁచుచున్నయది. నీముఖవిలాసంబును నీ మాటల పొందికయు నీప్రజ్ఞయుఁజూడ నీవుత్తమ రాజకులంబునఁ బుట్టినయు వనియు మహీమండలంబును బాలింపసమర్థుఁడ వనియు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. నీమనస్సు దీర్ఘవిచారభారముచేతఁ గ్రుంగియున్న

డని నీ వెంతదాఁచినను నీ మొగంబున స్పష్టముగఁ జదువ వచ్చును కుండలో నిడినదీపములాగు నీ పల్లియ నుండుటం జేసి జగంబునకు నీ సహజతేజము గానఁబడుచుండుట లేదు. గడ్డిలోఁ గప్పఁబడి యుండు కాయయట్లు మేఘములచాటున మఱుఁగుపడి యుండు సూర్యబింబ మట్లునివురుగప్పిన నిప్పులట్లు నీ విట్లుండుటకుఁ గారణమేమి? నీవు నాకు సుమిత్రుఁడ వగుదువు కాని నీపేరు సుమిత్రుఁడు గా దని నా మనస్సు చెప్పుచున్నది. నీచరితంబు పరమరహస్యంబుగ నుండ వలయు నని నీవు కోరుదు వేని నే నది యెవ్వరికిని వెలిపుచ్చ. నీకథవినినపిదపమన స్నేహబంధంబు మఱింతదృఢ మగు నని నాకు నమ్మకము కలదు. అందుచేఁ జతురంగమున రెండుగుఱ్ఱము లొకదానినొకటి కాఁపుగ నుండి యన్యోన్యసంరక్షణమును జేకొనినట్లు నాకు నీవును నీకు నేనును సహాయము గావించుకొని సుఖంపవచ్చును. నా ప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనఁ గూడదు కాని యీ రుద్రభట్టు పరమఛాందసుం డట్లు నీ కగపడుచున్నను లోకవ్యవహారములఁ జక్కఁగ నెఱిఁగిన దిట్టరి సుమీ! బూడిద బూసికొని తానళముఁ ద్రిప్పుచు జపము జేసికొను నీ వైదికుఁడు నాకేమిసాయము చేయఁగలఁడని నీవు తలఁప వలదు. శాస్త్రాభ్యాసముచే బుద్ధినిపుణత యతిశయించిన లోకజ్ఞుఁడను గాని వేదజడుఁడనుగాను. రాజనీతిం దెలుపు శుక్రనీతి మొదలగు సద్గ్రంథముల నామూలాగ్రముగఁ జదివినవాఁడ. కత్తిచేఁబూని పగతుర గొంతులు కోయఁజాలనుగాని యింటివద్దనుండి మిత్రుల కుపాయంబులు జెప్పి యపాయంబులు గడిపి శాత్రవుల నిర్మూలింపఁ జాలుదును. కావున నింక సందియంపడక నీయుదంతము నెఱిగింపుము అని రుద్రభట్టు పలుకుటయు సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు విశ్వాస ముంచ దగినవాఁడనియు నేకార్యము నలుపుట కయిన సమర్థుఁ డనియు నెఱిఁగి తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁదగునా తగదాయని రెండుఁమూడు

సారులు తనలోఁదాను వితర్కించుకొని కొంతకాలమునుండి తన హృదయమును బీడించుచున్న శోకభారమునకుఁ గారణము వెలి పుచ్చుటయే యుత్తమమని యెట్టకేలకు నిశ్చయించి యిట్లని చెప్పఁ దొడంగె. "విప్రపుంగవా! నీ చెలికారంబు గలిగినది మొదలు బహుశాస్త్రంబులు కరతలామలకంబుగ నీ వెఱుంగుటయు రాజనీతి విశారదుఁడ వగుటయు నీ సంభాషణంబులం దేటబడియె. నాచరిత్రంబు నిన్నుఁబోలు సజ్జనుం డెఱింగినచో నాకందువలనఁ గొంతలాభమే యగును గాన నష్టంబుగలుగదు. మనస్సు శోకపూరిత మగునపుడు మనుష్యుడు తనదుఃఖమును నొరుల కెఱింగించినచో నది కొంత యుపశమించును. శుభవార్త లితరుల కెఱింగించినకొలఁది యానందము హెచ్చు కావున నాకథ నీకెఱిగించుటకు మున్ను నాకుం బరమాప్తుండగు నొకనికథ దెలుపవలసియున్నది. తెలిపెద వినుఁడు భూమండలమునఁ గల దేశము లన్నిట భరతఖండమె ప్రశస్తతమము. అందార్యావర్తము శ్రేష్ఠము. అందు హిమవత్ప్రాంతము పుణ్యప్రదము. అందుఁ గాశ్మీరము దర్శనీయము. ఆ దేశంబు కుంకుమపువ్వునకుం బుట్టినతావు. కాశ్మీరమునం దది యుదయించుటచేతనే దానికిఁ గాశ్మీరమని పేరు గలిగె. మంచిగంధంబును బచ్చకప్పురంబును జాజి పూవులు నచ్చట సమృద్ధిగా లభించుటం జేసియు నేల సకలసస్యములు సమృద్ధిగఁ బండుటం జేసియు నచ్చటియేఱు లెడతెగక పాఱుచుఁ బొలములకుఁ దోటలకు జీవనము లొసంగుటం జేసియు, నచటి యంగనలమిందర వేల్పుటువిదలు దిగదుడుపున కయినఁబనికి రాకుండుటం జేసియు నది భూలోకస్వర్గ మని కొందఱు కవులు వర్ణించి యుండిరి. వేయేల? అచ్చటి పూదోఁటలు నందనవనంబులు అచటి కాంత లప్సరసలు. అచటియేఱు లమృతస్రవంతులు. ఆ దేశమునకు రాజధాని శ్రీనగరము. కామధేనువు కల్పవృక్షము లేని వెలితి

యొక్కటియె కాని దానికి సమగావతంబునకు భేద మించుకయు లేదు. ఆవిషయంబునకు విక్రమసేనుఁ డనురాజు నాయకుఁడయి చిరకాలము మహీభారము౦ బూని ప్రజలఁ గన్నబిడ్డలట్లు కాపాడి ధర్మస్వరూపుఁ డనిపించుకొని కొన్ని యేండ్లక్రిందట కీర్తిశేషుఁ డయ్యె. వానికి రెండు కన్నులంబోలె నిరువురు కుమారులు హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుఁ డనువారలున్నవారు. తండ్రి పరోక్షమున జ్యేష్ఠుఁడగు హేమచంద్రుడు రాజ్యమున కభిషిక్తుఁడయి గద్దెయెక్కి ప్రజాపాలనంబు జేయుచున్నవాఁడు. హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానునియెడఁ బుత్రస్నేహము నిలిపి వానికిం దండ్రి లేనివెలితి లేకుండఁ గాపాడుచువచ్చెను. పితృసమో జ్యేష్ఠః" యను లోకోక్తి ననుసరించి చిత్రభానుడు సోదరునియడుగులు గడుభక్తి భజియించుచు నన్న మన్ననలకుం బాత్రుఁడై యువరాజై యుండె. ఇట్లుండ పాంచాలదేశాధీశ్వరుం డయిన మహేంద్రదేవు గారాబుకూఁతు రగు నరవింద యను కన్యకు స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లె. ఆస్వయంవరంబునకు నిఖిలదేశంబులనుండి రాజకుమారులందరు బోయియుండిరి. అరవిందాదేవి తామరపువ్వుకన్న సుకుమారమగు మేనిజిగిం దాల్చి యొప్పు. హేమచంద్రుఁడు చంద్రునకు వంకలు దిద్దగల సోయగమువాఁడు. హేమచంద్రుని గుణరూపంబుల నరవిందయు నరవిందగుణరూపంబుల హేమచంద్రుఁడును వినుచున్కి వారికొండొరులపై వలపులు నిలిచె. ఆకారణంబున నాబాలిక స్వయంవరమున హేమచంద్రునే వరియించె ఆయెలనాఁగను బాణిగ్రహణము జేసికొని హేమచంద్రుఁడు తనయంతిపురంబునకుం దోడ్కొని వచ్చినదాదిగ నేఁటిదనుక నాబోటి గీచినగీటు దాఁటఁడు. ఆమె మాటకెదురు వలుకఁడు. ఆమె యాన శిరసావహించు. వేయేల? ఆతనికామె పెట్టినదే భిక్షము. ఆ నెలఁత యేమిమాయలు పన్నెనో యేమి మందులుబెట్టెనో యెట్టివలపులు గొలిపెనో యెట్టికొండెములు సెప్పెనో

కాని యామె యంతఃపురమున నడుపెట్టినది మొదలు రాజునకుఁ దమ్మునిపైఁ దొంటియనురాగము నిలువదయ్యె. బ్రాహ్మణోత్తమా! ఒక్క నెలవునఁ బుట్టినను రాజునకుం దమ్ములకు సహజవైర మగుట లోకప్రసిద్ధము గదా? తమ్ములు వికాసము గలిగి విలసిల్లునప్పుడు రాజు చూపోపమిచే నచట నుండక యావలికిం బోవు. అతఁ డట్లుండుటచేఁ దమ్ములును వావివర్తనం బనుసరించి రాజు సంపూర్ణుఁడయి శోభిల్లునప్పుడు మొగంబులు ముడుచుకొని యుంట యాశ్చర్యము గాదు. రాజు మహోన్నతపదమున నుండుటయుఁ దమ్ములడుగంటి యుండుటయు సంభవించుచుండును గాన వారి కైకమత్యము సాధారణంబుగాఁ గుదురదు. దానికిం దోడు ప్రియురాండ్రు సోదరుల విడువుమని చెవినిల్లుగట్టుకొని పోరుచు విసమునూరి పోసినట్లు నేరములు జెప్పుచు రవ్వంత పొరపు గలిగిన దానిదోహదము జేసి పెంచుచు కోపాగ్ని రవులుకొనునట్లు సమిధలవంటి మాటలు ప్రయోగించుచుందు రేని యింకఁ జెప్పవలసిన దేమి? మహాత్మా! ఆఁడుదానిచేతి బొమ్మవలె నుండి యది యెట్లాడించిన నట్లాడు మగవాఁడు తనవారి కపకారంబు జేయఁడే? అదిగాక స్త్రీలు భర్త మనసెఱిఁగి సమయోచితంబుగాఁ గీలెఱిఁగి వాతఁబెట్టినట్లు కిట్టనివారిపైఁ బగలు బొడమించుటలోఁ గడుం బ్రోడ లనుట నీ వెఱుంగుదువు. అందుచే నన్న దమ్ములకు స్పర్ధలు జనించెను. ఆ యదనెఱిఁగి కొండెగాండ్రు తమ్మునిపై నేరముల నన్నతోఁ, నన్నపై నేరములు తమ్మునితో నున్నవి కొన్ని లేనివికొన్ని చెప్పి వైరంబు వర్ధిల్లజేసిరి. అయ్యో! మీతోడం జెప్పనాఱచితి. హేమచంద్రుని వివాహమైన కొన్నిదినములకు చిత్రభానునకును బరిణయం బయ్యె. విదర్భేశ్వరుం డగు రాజవాహనుని గాదిలికూఁతురు సౌభాగ్యవతి యిందుమణి వానిభార్య. ఈలలనవలనఁ జిత్రభానునకు జగన్మోహనాకార యగు నొకకూఁతురు చక్కదనంపు

దీవి యగు నొక్కకుమారుఁడు నుద్భవించిరి. అరవిందాదేవివలన హేమచంద్ర మహారాజునకును సోయగంబున మదనుని జూపి పుట్టిన కుమారు లిరువుగలరు. హేమచంద్రునకు కొడుకులెకాని యాఁడు బిడ్డలు కలుగనందున నతఁడు సోదరునిపై ద్వేష మున్నను వాని కూఁతురును తనకూఁతు రట్లు మిక్కిలి గారాబమువం బెంచుచుండె. ఆబాలిక యల్లారుముద్దుగా నుండుటనో మగఁడు గారాముజేయుటనో యరవిందయు మఱందికూఁతును మక్కువమెయి బెంచుచుండె విదర్భ రాజపుత్రి చిత్రభానుని భార్యయగుటచే నాదేశస్థులు కొందఱు శ్రీనగరమునకు వచ్చి చిన్నరాజు నాశ్రయించి జీవించు చుండిరి. ఇట్లు దినము లొకవిధమునఁ గడచు చుండ యువరాజు భాగ్యదోష మున నానగరమున రాజును విషప్రయోగముచేతఁ గడ తేర్పవలయు నని దురాత్ములు కొందఱు గుట్ర పన్నిరి. రాజద్రోహులు తమలో దా మైకమత్యము లేని మొఱకు లగుటచే నొండొరులతోఁ బోరాడి సంకల్పమును గొనసాగింపలేక పోయిరి. ఒకరి నొకరు చెరుపఁ దలఁచి యాదురాత్ములు రహస్యములను మెల్లమెల్ల జారవిడువ గ్రమ క్రమంబునఁ గుట్ర బయలు వడియె. అందున్నవారిలో గాశ్మీరదేశస్థుఁ డొక్కఁడును లేక యుండఱు విదర్భనుండి వచ్చిన చిత్రభానుని యాశ్రి తులే యగుటం జేసియు బ్రజలెల్లఁ జిత్రభానుఁడు పరమదురాత్ముఁడు. వాడే యిది పన్ని యుండఁబోలునని యైకకంఠ్యముగఁ బలు కుట బట్టియు రాజునకు సోదరునిపై గట్టియనుమానము తగిలెను. దానికిం దోఁడుగ నరవిందాదేవియు సందు దొరకెనని లోకప్రవాద మున కనుగుణముగఁ దాళము వేయుటంజేసి రాజున కాగ్రహం బుదయించె. అతనియనుమానము స్థిరపడునట్లువైదర్భులలోఁ బ్రధాన పురుషులు కొందఱు నదిరేయి పాఱిపోయిరి. అంతట హేమచం ద్రుఁడు తక్కిన వైదర్భులం బట్టి తెప్పించి కారాగృహంబుల బెట్టించి

తగు శిక్షలం జేయించి తమ్మునిం బిలిపించి 'వత్సా! నీవు కష్టచరిత్రుం డవై విషము బెట్టి నాయువుల నపహరింపం దలంచినను భ్రాతృ వాత్సల్యమున నీ ప్రాణంబులు తీయుటకు నాకుం జేతులాడకున్న యవి. మనజనకుండు దీక్షిత దాంగ నీవు దుస్సహవాసములఁ జేసి చేయరానిపనులఁ గావించి యకార్యములు చేయవల దని యదలించి నందులకు నన్ను నిందించి నీకు మాతృసమాన యగు నరవిందపై నపవాదంబులు మోపి కూళవై వర్తించితివి. కడుపు చించినం గాళ్లపై బడునన్నట్లు నిన్ను శిక్షించిన నాయప్రతిష్ఠ నాకే కదా యని దూరము యోచించి నీచేతలు బయలుపుచ్చక కడుపులోఁ బెట్టికొని సైచితిని. ఇంక నీతో నేను వేగఁజాల. నిన్నింట నుండనిచ్చుట పక్కలోఁ బాముకు బెట్టికొనుట. కావున నీ వింక నాయనుజ్ఞలతో నే దేశంబున కైనం జని యచట నుండుము. నీకుఁ గావలసిన విత్తము నే పంపు చుండెద. ఇంతకన్న నే నీకుఁ జేయునది లేదు విశ్వంభరుం డని నీ యత్తవారియింట నుంటయు నీకును అక్కడనైన బుద్ధిగలిగి సుగుణ నిధానముగు విక్రమసేనునకు గొమరు నైనందుకుఁ దండ్రిని దుర్యశ ప్రాప్తునిఁగ జేయక జాగరూకతతో మెలంగునది'' అని పలికి కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాని నావలకుం బనిచె.

అయిదవ ప్రకరణము.

సునందుఁడు చింతాక్రాంతుఁ డగుచున్నప్పుడు నిముసములు గడియలై గడియలు జాములై నిశలు దీర్ఘములై తోఁచు. నరుఁడు బంధుమిత్రులతోఁ బ్రసంగించునప్పుడు జాములు గడియలై గడియలు నిముసములై మాపులు కురుచలై కనంబడును. అందుచే మనుష్యు లొండొరులతోఁ జెప్పుకొనుకథలు ముగియకపోవుటయు రాత్రులు మాత్రమే గడిచి పోవుటయు సంభవించు చుండు. ఆరాత్రి సుమిత్రుఁడు

బ్రాహ్మణునితోఁ గాశ్మీరరాజతమ్ముని వృత్తాంతముఁ గొంతవరకుఁ జెప్పునప్పటికి మూఁడు యామములు గడచె. తెల్లవార వచ్చుచున్నది గావున జార చోరులు మొదలగు నిశాచరులు తమ తమ సంచారంబు లిక ముగింపవలసినదో హో యని కాలపురుషుఁడు వేయు కేకవలె 'కొక్కొరోకో' యని జాముకోఁడికూసె. అదివరకు వెన్నెలలు వ్యాపించిన తావులందుఁ గ్రమక్రమంబున నీడలు వ్యాపింపఁ దొడంగె. తఱిపి వెన్నెల లంతకంతకుఁ బలుచన గాఁ దొడంగె. అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రునితో "అయ్యా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది. మనప్రసంగంబు లింక ముగింపవలయు. నీచరిత్రంబు నే వినఁ గోరనీ వది చెప్పక మఱియొకని వృత్తాంతము వినిపింపఁ దొడంగితివి. ఆతనికిని నీకును గలసంబంధ మెట్టిదియో నే నీవఱకు నెఱుంగజాలనైతి. కావున కాలయాపనము చేయక నాకెఱిగింపఁ దగినయంశములన్నియు సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగ నెఱిగింపుము. 'ఆలస్యాదమృతం విష'మ్మని బుధులు వలుక వినవే" యనిపలికి వేగిరపెట్టె. అప్పుడు సుమిత్రుఁడును రుద్రభట్టుతో నిట్లనియె. "ఆర్యా! కాశ్మీరరాజు సోదరునకును నాకును గలసంబంధ బాంధవ్యములు కొన్ని కారణములచేత మీకిపుడు నేనెఱింగింపకున్నను ముందు ముందు మీ రెఱుంగక పోరు. మీకనులు గప్పి నే నేకార్య మొనరింపను. కావున నా విషయమై మీసందేహము విడిచి మిగిలినకథవినుఁడు. హేమచంద్రుఁడు సోదరుఁడగు తన్నిట్లు స్వదేశమునుండి పాఱఁదోలునని చిత్రభానుఁ డెన్నఁడుఁ గలనైన ననుమానించి యెఱుంగఁడు గావున తన యన్న పలుకులు విని యతఁడు నిశ్చేష్టుఁడయి తాను నిర్దోషినని రాజుతో విన్నవింప మనసులోఁ దలంచియు నోట మాటరాక నిలువంబడియె. అతఁడు కొంతవడికి ధైర్యముఁ దెచ్చుకొన యేవియో పలుకఁ బోవునప్పటికి రాజా తావు విడిచి పోవుటయుఁ బరిజనులు

చిత్రభాను నచటనుండి యావలకుం ద్రోఁడ్కొనిపోవుటయుసంభవించె. గంగిగోవున కలుకపుట్టినట్లు గుణరత్నాకరుఁడగు హేమచంద్రునకు గినుక వొడముటచే నది యనివార్య మని యెంచి మంత్రులు సామంతులు రాజబంధువులు మిత్రులు యువరాజుపక్షమున నొక్కమాటయుం జెప్పక యూరకుండిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు తనయంతిపురమున కరిగి పాన్పుపైఁ బండుకొని చింతాక్రాంతచిత్తుండయి తన భావిస్థితింగూర్చి తలపోతలకుం జొచ్చె. భార్యయగు నిందుమతి మగని డాసిదురపిల్లుటకుం గారణం బడిగి యాతనిచే నుత్తరంబు వడయ నేరక యావలకుం జని పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి యడిగి వాని వలన భర్త మనస్తాపకారణంబు నెఱిఁగి భయశోకవిహ్వల యయి యొకచోటఁ గూర్చుండి బాష్పాకులితనేత్ర యయి వగవసాగెను. తలిదండ్రుల ముఖదైన్యము నవలోకించి కొడుకుంగూఁతురు తమ ముద్దుమొగంబులు చిన్నవోవ నాటపాటలు మాని కన్నులు నీరు నించుకొనిరి. భార్యాభర్తలయు బిడ్డలయు దెసఁ గనుంగొని పరిచారకులు గ్రుడ్లనీళ్ళు గ్రుక్కుకొనజొచ్చిరి. అప్పుడు యువరాజు తన మనంబున నిట్లని వితర్కించుకొనియె. "అకటా! ఆగర్భశ్రీమంతుఁడ నయి మహారాజు కుమారుఁడ నయి యభిమానధనుఁడ నయి సౌఖ్యంబులవ్వారిగా నందిన నేనింక నే దేశంబుల నేవిధంబునఁ గాలంబు బుచ్చువాఁడ అనేక రాజకుమారులచే సేవింపబడిన నేను వేఱొకని సేవింపఁ గలనే? నాకేమి? మగవాఁడ. ఎవనింగొలిచి యయిన బట్టి దన్నముఁ దెచ్చికొని పొట్టఁబోసుకొని కాలము గడపుకొనఁ గలను. విదర్భరాజపుత్త్రియు లావణ్యవతియు మానవతియు నగు నీ పరమసాధ్వి నిల్లాలి నెట కనుపువాఁడ? సంప్రాప్తయౌవనయై వివాహయోగ్యమైన యనుఁగుఁ గూఁతురు నెందు దాచువాఁడ? సుకుమారుఁడగు కుమారునిమాట యేమి? విదర్భకుం బోయి యాల్బ

బిడ్డలతో నత్తవారియింట నుందునా ? ఛీ ! అంతవాని కడుపునఁబుట్టి యింతబ్రదుకు బ్రదికి తుట్టతుదకు గతిలేక మామగారిపంచకుఁ జేరుట నావంటి మహాభిమానికిఁ దగినపని కాదు. ఆపత్సమయమున ధైర్యముఁ జిక్కఁబట్టి కాలోచితముగఁ బ్రతిక్రియలు చేయువాఁడె పురుష శబ్దమున కర్హుఁడు. హేమచంద్రుని కోటలో నే నొక్కదినమయిన నిలువరాదు. నా కులకాంతను బిడ్డలను విదర్భాపురమున కంపి నా కష్టములు గట్టెక్కువఱకు నెందేని బ్రచ్ఛన్నవృత్తిఁ జరియించి పగఁ దీర్చికొనియెద. ఇంతకంటెఁ గర్తవ్యము కానఁబడదు." అని దృఢ నిశ్చయుఁడై శయ్యాతలమునుండి దిగ్గునలేచి పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి "ఓరీ ! దేవియుం బిడ్డలు నీదినంబున విదర్భకుం బయనమయిపోవలయు. వారికిం బయనమెఱిఁగించి తత్ప్రయత్నము గావింపు" మని యానతిచ్చె. సేవకు లందఱు భయభక్తులతో యజమానుని యాజ్ఞ శిరసావహించి ప్రయాణసన్నాహముఁ జేసిరి. హేమచంద్రుఁడు తమ్మునికూఁతు నెడలేని మక్కువం బెనుచుటఁ జేసి పాయ లేక యామెను దనవద్ద విడిచి పొమ్మని యువరాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆమాటలువిని యువరాజు 'పాము విరోధియుఁ బడగ చుట్టము నగునా ? నేను బగవాఁడ నయినపుడు నాకూఁతురు నీ కెట్లు చుట్ట మగును ? కావున నిట్టిసందేశంబులు పంపవల' దని రాజునకుఁ బ్రత్యుత్తరమంపి కతిపయ పరిచారకులతో నిజకుటుంబమును వెంటబెట్టుకొని శ్రీనగరము విడిచెను. చిత్రభానుఁ డనుభవించిన నాఁటి వియోగదుఃఖము నాఁటి మనోవేదనము నాఁటి హృదయసంతాపము నెవ్వఁడు వర్ణింపఁగలఁడు ! గంభీరభావంబుగల పురుషుం డగుటచే నతఁడు లోలోపలం గుళ్ళుచు బేలవడకపోయినను వాని మొగము కత్తివాటువేసిన నెత్తురు లేక యాంతస్తాపమును బ్రతిఫలింపఁ జేయు వద్ధమువలె నుండెను. ఇందుమణియుఁ గూఁతెస గంటికి నేలకు

నేకధారగాఁ గన్నీరు విడుచుచు నందలంబుల నెక్కిరి. తదవులంబట్టి వారలం గొలుచు సేవకులు వానివిడిచి యేడ్చిరి. ఆసమయమున యువరాజుం బలకరించిన రాజున కాగ్రహము వచ్చు ననియుఁ బలుకరింపకుండిన చిత్రభానునకు నలుక వొడము ననియు భయంపడి యమాత్యులు దండనాథులు మొదలగు నియోగులు పలుకరించుటయుఁ బలుకరింపకుండుటయుఁ జిరునవ్వులు నవ్వియుఁ జేతులు సాచి సెలవులం గొనియు నూరక నమస్కరించియు నోట మాట రానియ్యక భక్తి నభినయించిరి. హేమచంద్రుఁడు జాలి గుండె కలవాఁ డనిపించుటకుఁ గాబోలు నేనుంగులు గుఱ్ఱంబులు నరదంబులు వలయు నన్ని గొంపోవు మనియుఁ గావలసిన రొక్కంబు బొక్కసంబుననుండి కైకొమ్మనియు నానతిచ్చె, కాని మహాభిమాని యగుచిత్రభానుఁడు వానిమెరమెచ్చుల యౌదార్యమును నిరాకరించె. వానిపరివారమంతయు నిరువదిమంది కంటె దక్కువగనుండె. చిత్రభానుఁడు నగరంబునుండి వెడలిపోవు ననుమాట నగరమునఁ బొక్కుటం జేసి వానిపయనముం జూడఁగోరినపౌరులు వీధుల నిరుగెలంకులబారులు గట్టి నిలిచిరి. చిత్రభానుఁడు గుఱ్ఱంబుల నందలంబుల నెక్కక కాలి నడకం బోయెను. క్రోధమును గ్రక్కువానికన్నులును నిశ్చల చిత్తమును దెల్పు నల్లని కన్బొమలును దుఃఖమున వైవర్ణ్యమును జెందిన మొగంబును జూచి వివేకులగు పౌరులు వానివలన దమ కెన్నఁడో యొగ్గు కలుగక పోదని యొండొరులతో రహస్యంబునఁ జెప్పుకొనసాగిరి. నగరంబు వెడలినతరువాత వృత్తాంతము నే నిపుడు చెప్పనక్కఱలేదు. చిత్రభానుఁ డాలుబిడ్డల నప్పుడ విదర్భాపురమునకు బంపి తా నొంటిగ నీవనప్రాంతముల సంచరించు చున్నవాఁడు హేమచంద్రుఁడు తనకు నాఁడు చేసిన యుపకారంబు మఱువక కడుపు నిండ నక్కసు బెట్టుకొని పగఁదీర్చుకొనుటకై సమయము నెదురు

చూచుచున్నాఁడు. మీరు కాశ్మీరనగరమునకుం బోవ నిశ్చయించుకొనుటచే మీసహాయము నపేక్షించు చున్నవాఁడు. వినయము గలవాఁడు విక్రమము గలవాఁడు, మీ యాశీర్వచనమున నభివృద్ధికి రాఁ దలంచినవాఁడు. సోదరుఁడు తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచినందు కతఁడంతగా వగచుట లేదు. మున్ననుభవించు మహదైశ్వర్యంబు దొలంగి పేదతనము వచ్చినందుకు విచారించుటయు లేదు. రాజద్రోహము భ్రాతృద్రోహము నతఁడు సేయఁబూనినవాఁడని యపనింద వానిపైఁ బడినందుకుఁ జిత్రభానుఁడు రేయింబవలు పడియెడు మనస్తాప మింతింత కాదు. యశఃకాములగు సత్పురుషులు నిందనొందుటకన్న మరణ మొందఁ నిచ్చగింతురు గదా? ఈయపనింద మోపక రాజు వాని నూరక పురినుండి వెడల నడచిన బాగుండును. చిరకాలమునుండి తమ్ముని నెట కేనియుఁ బాఱఁదోలఁ దలంచి యే యుపాయంబునుదోచక నందు విచారించి యెట్టకేల కీనెపము బన్ని చేయఁదలంచిన దంతయు హేమచంద్రుఁడు చేసె వచ్చినయపనింద రానేవచ్చినది. కలిగిన మనస్పర్థలు కలుగ నే కలిగినవి. చిత్రభానుఁడెంతసద్వర్తనుఁడయినను హేమచంద్రుఁడు వాని నింక మన్నింపఁడు. తాను నిర్దోషినని తమ్ముఁ డెన్నియొట్లు పెట్టుకొనిన నన్నయని విశ్వసింపఁడు. రాచపగ త్రాఁచుపగ వంటిది. ఐశ్వర్యంబునఁ జిత్రభానుఁడు హేమచంద్రునకుఁ దీసిపోయిన నిరువురు నొకతండ్రిబిడ్డ లేయగుటం జేసి పంతమునఁ బౌరుషమునఁ దీసిపోఁడు. కావున వాని ప్రతిజ్ఞ వినుండు. రాజనక ప్రజ లనక శత్రు లనక మిత్రు లనక బాలురనక వృద్ధు లనక స్త్రీ లనక పురుషులనక ఘనులనక నీచులనక పండితులనక పామరులనక కాశ్మీరదేశస్థులలోను శ్రీనగరవాసులలోను దనకయి యపకారంబునఁ దగిలియున్న వారిని గాని తన కాలోచనలు చెప్పిన వారిని కుట్ర విని తన కెఱిఁగింపక యూరకుండినవారిని లో

సులు గడగడ వడకునట్లు స్త్రీలగుండె లవియు నట్లు తొల్లి యశ్వత్థాము డర్ధరాత్రమున నుపపాండవులఁ గడతేర్చిన కథలు జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లు చాటుగనో బహిరంగముగనో స్వయముగనో పరసహాయముననో న్యాయముననో యన్యాయముననో శస్త్రముననో విషాన్నలనో హేమచంద్రుని సకళత్రముగ ససంతానముగ సబాంధవముగ సమిత్రముగ సపరివారముగ భూతబలి యిచ్చి రాజ్యలక్ష్మిని జేపట్టి చిత్రభానుఁడు క్రొత్తనెత్తుటిగంధముతో భూదేవి నలంకరించు. ఈ ప్రయత్నమ్మున నెటువేటుజాలక నొకవేళ తాను జచ్చినం జచ్చు సంపూర్ణముగఁ బ్రతి గొనసాగింపఁ జాలకున్నను గొంతవఱకైన నతండు నిర్వహించు. నిర్వహింపఁజాలకున్నను బ్రయత్నించు. ఆ చిత్రభానుఁడు నాకు బరమాప్తుఁడు. వానికి నాకుఁ బ్రాణ మొక్కటియ. వానికి మీరు గావించిన మేలు నాకు గావించుట వానిని సంతోషింపఁజేయుట. నన్ను సంతోషింపఁజేయుట వేయేల? నన్నే వానిగా భావించి యన్నిపనులం జేయుఁడు, అతనికోరిక పండిన మీ యదృష్టము పండును. అతఁడు రాజైన మీరు మంత్రులగుదురు. మీకుఁ బరమశత్రుఁడగు మాళవరాజు సుదర్శనుఁడు హేమచంద్రునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడు. వారిరువురు బాల్యకాలమునఁ గాశికానగరమున శారదానందస్వామియొద్ద శాస్త్రాధ్యయనము జేయుటంజేసి సహపాఠులు. మీపగఱైన యతఁడు చెలికాఁడగుననియైన నాయందలి వాత్సల్యముననైన మీరీపనిఁ జేయఁబూనవలయును. అచటినుండి నేను జిత్రభానున కేమి చేయఁగలవాఁడ నని మీరడుగవచ్చును. వాని సేవకులలో నమ్మదగిన వారిరువురు మీవెంట వత్తురు. వారి నిరువుర రెండుకన్నులుగాఁ జేసికొని యెల్లవిషయములం జూచుచు వారిరువురఁ జేతులుగాఁ జేసికొని యెల్లపనులం జేయుచు మీరు శ్రీనగరమున నేవేళ నెయ్యది జరగునదియెల్ల వానికిం దెలియునట్లు

వేగు నడుపవలయును. మీరు కాశ్మీరంబునకు బోవునప్పు డచ్చటి ప్రజలు హేమచంద్రుడు సుగుణనిధి యనియు ధర్మరాజనియు వాని రాజ్యంబు రామరాజ్య మనియు వేనోళ్ళం బొగడుచుందురు. మీరది నమ్మి చిత్రభానుని మఱచిపోయెదరుసుడీ. హేమచంద్రుడు ప్రసన్న ముఖుండు ఆ కారణంబున మీరొకసారి వానితో మాటలాడిన మీ రాతనిపక్షు మగుదురు. వానిహృదయము బెబ్బులి. నోరు రామచిలుక' మనస్సు విష.పుంజము. నోరు తేనెకుండ. కావున వాని వలలోనం బడకుండ గడు జాగరూకతతో మీరు మెలంగవలయు. నాచెప్ప వలసిన కథ ముగిసినది. ఇంక మీయనుగ్రహంబునకై ప్రతీక్షించు చున్నవాడ దుష్టవార్తలను బీరెండలు సోకుటచే శోషిల్లియున్న నా వీనులపై నీవెన్నెలల కన్నం జల్లనై కృపారసగర్భితములయి సుఖ ప్రదలగు మీవాక్యామృత వర్షంబులు గురియింపరే''యని సుమిత్రుడు రుద్రభట్టు నడుగులపైం బడి నమస్కరించె. రుద్రభట్టు చిత్రభాను నెన్నండును గని యెఱుంగకున్నను సుమిత్రుడు వానిపక్షమును బూని పలుకుటకును విశేషించి యతండు తన 'కాపత్కాలమున సాయముంజేసిన మిత్రుండగుటను వానిమాటలు ద్రోసిపుచ్చ లేక తనపై మోపినది మహాభారమని యపాయసంభృతి వాని యెఱింగియు దాని కియ్యకొనదలంచి కృతనిశ్చయుండై యడుగులపైం బడిన సుమిత్రు లేవనెత్తి కూర్చుండంబెట్టి యిట్లనియె. నాయనా! నీవు నాకుం బరిత్రాతవు. నీమాట నాకు రాజశాసనంబు. చిత్రభానుండు నీకాప్తుం డగుటంచేసి నాకాప్తుండు. నామిత్రుని మిత్రులు నాకు మిత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. శత్రునిమిత్రులు నాకు శత్రులు. కావున హేమచంద్రుడు నాకు శత్రుండు. చిత్రభానుండు మిత్రుడు. చిత్రభానుం డింక కాశ్మీర దేశాధిపతి యయ్యెనని నమ్ముము. అదిగో తమ్ముల కపకార మొన

ర్చినరాజు వెలవెలఁబోవుచు పడమటికొండలలో నేకాకియై యస్త మించుచున్నవాఁడు వాని మరణంబుకై పిలపించునాప్తుల వచనంబులుఁబోలె పులుఁగులు మొఱయుచున్నవి. వానిసంపద లెగిరిపోయినట్లు వెన్నెల లెక్కడివక్కడ యంతరించు చున్నవి. వాని బంధుల సంఖ్య సన్నగిలునట్లు చుక్కలగుమి యంతకంతకు క్షీణించుచున్నది. హేమచంద్రుని యధికారము పోయి చిత్రభానుని యధికారంబు దేశంబున నెలకొను నని తెలుపుటకో యనఁ జంద్రాస్తమయ మగుచున్నది. ఒక్కఘడియలోన భానుఁడుదయింపఁ గలఁడు'' ఆపలుకులు విని సుమిత్రుఁడు ప్రహృష్టహృదయుఁ డయ్యె. అంతలో భల్లున తెల్లవాఱె.

ఆఱవ ప్రకరణము.

కృష్ణపక్ష పాడ్యమిదినముననఁ బ్రాతఃకాలమునఁ బడమట నస్తమింపఁబోవు చంద్రమండలమును దూర్పునఁ బొడుపుగొండపై నుదయించు సూర్యమండలమును గగనమను నింద్రనీలమాణిక్యపుటరుగుపై నతికిన వజ్రపుబిళ్ళయుఁ గెంపుబిళ్ళయు ననఁ దేజరిల్లుచు జూపరకు నీశ్వరమహిమాతిశయములు జాటుచుండెను. ఉదయమున నా రెండు బింబములు గనుఁగొనువారికి జీవయాత్ర ముగింపఁబోవుచు నవసానదశలో నున్న వృద్ధునియు. జన్మమంది మహాభివృద్ధిఁ గాంచఁబోవు బాలునియు నవస్థలు మనసునకుఁదట్టు. రాత్రి యొండొరుల చిత్రచరిత్రములు జెప్పుకొనుచు జాగరము చేసి సుమిత్ర రుద్రభట్టులు తెల్లవారినపిదపఁ గాలకృత్యములఁ దీర్చుకొనఁబోయిరి. గాయము తగులుట మొదలు రుద్రభట్టు నదివఱకునడువలేక పల్లియలోని చెఱువులో స్నానము చేయుచుండెను. ఇల్లు వెడలినది మొదలు తన

క బ్రాహ్మణ సంపర్కము విశేషముగా సంభవించుటచేతను గాయము కతమునఁ గొన్ని దినములు స్నానముమాని యపరిశుద్ధుడయి భోజనము చేయవలసివచ్చుటచేతను బ్రాహ్మణోత్తములు చేయవలసిన నిత్యకృత్యములు ననుష్ఠానము సరిగాఁ దానప్పుడు నిర్వర్తించకపోవుటచేతను బ్రాహ్మణుఁడు పవిత్రమయిన సింధు నదీస్నానము సకల దోషాపహారమనియుఁ దనుగావించిన తప్పునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమనియు నిశ్చయించి యయ్యేటికిఁ బోయెను. పోయి యచ్చట యఘమర్షణస్నానము జేసి భాస్కరునకు యథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదానముఁ జేసి యనంతర మిసుకతో లింగముఁ జేసి పార్థివమును జేసికొని మరల నింటికి వచ్చుచు త్రోవలో సుమిత్రునికోరికయుఁ దాను కావించిన వాగ్దానమును దనతలపైఁ బడిన కార్యభారమును దలంచుకొని తనలోఁ దానిట్లని విచారింపఁజొచ్చె. ఈసుమిత్రుఁడు నావృత్తాంతము నంతయు మెల్ల మెల్లగ నావలనవిని తనవృత్తాంతము జెప్పుమని నేనడిగినప్పుడు దాని జెప్పక వేరొకరాజకుమారుని చరిత్రము నాకెఱిఁగించె. ఆరాజనందనుఁడు కనపడఁడు. వానిం జూపు మని వేఁడిన నెవఁడు సూపఁడు. ప్రపంచమున నట్టిరాజకుమారుఁడు కలఁడా యని యొకమాఱును నిజముగా నుండెనేని సుమిత్రుఁడే యతఁడై యుండునా యని యొకమాఱును నామనంబునకు సందియంబులు బొడముచున్నయవి. సుమిత్రుఁడే యీరాజకుమారుఁడయినచో నతఁడారహస్యము నెఱిగింపక యేలదాఁచును? కానియెడల నావలన మహోపకారమును గోరుచున్న రాజకుమారుని నాకుంజూపక దాఁచనేల? నొక్కి యడుగుదమన్న నతఁడేమియనుకొనునో యను భయముకలదు. అడుగకున్న సందేహము మనస్సును బాధించుచున్నయది, అది యటుండ నవస్థాభేదముచే నేనిప్పుడు రాజకార్యములలోఁ బ్రవేశింపవలసివచ్చె సుమిత్రుఁడు నాతలపై మహాభారము మోపినాఁడు. అతఁడు

నాకుపకారి యగుట వానిమంచితనము దలఁచి యేదియుం జెప్పఁ జాలక మొగమోటమిచే వాని చెప్పిన తెఱఁగున నడచువాఁడ నని వాగ్దానముఁ జేసితిని. స్వర్గమునకుఁ బోయినను విడియాకులు దప్ప వన్నట్టు రాజద్రోహమునకై దేశమునుండి బహిష్కరింపఁబడిన నేను మరల రాజద్రోహులకే సాయము జేయవలసివచ్చు కాశ్మీరమునకు నేనుబోయి ప్రజారంజకుఁ డయిన హేమచంద్రునిపైఁ గుట్రలు పన్ని నచో నా గుట్టుమట్టు వెల్లడికి వచ్చునేని నాకు సేమమగునే? సుదర్శన మహారాజువలె హేమచంద్రుఁడు నన్ను బ్రాణంబులతో నిలువ నిచ్చునే? ఇదివఱకే యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యేకాకినై కష్టములు గుడుచు చున్ననాకు గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటన్నట్లు మునుపటి కంటె నెక్కువ వెతలు సంభవింపకుండునే? ఏబది సంవత్సరములు సెల్లుటచే జీవయాత్రలో సగము గడపి యవసానకాలమును సమీ పింపఁబోవు చున్న నేను గామక్రోధాదుల జయించి యేనదీతీరమున నైన నే యగ్రహారమునన్నైన నొక కుటీరంబు గావించుకొని కృష్ణా రామా యనుకొనుచు శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుకొనుచు దనివి గలిగి సుఖముగ నాలుబిడ్డలం గలిసి కాలక్షేపము జేయక తలకు మీ ఱిన పనులకు రాజ్యవ్యవహారంబులం బ్రవేశించుట యుచితమా యను చితమా! యని యాలోచింపవలసియున్నది. సుదర్శనుఁ డెగ్గచేసె నని రాజసేవను నిందించిన నేను వెండియు రాజసేవ గైకొనుట యేటితెలివి. చిన్ననాఁటనుండియుఁ బరిచయము గల సుదర్శనుఁడె యంత సేయ నెన్నఁడు మొగమయినఁజూచి యెఱుఁగని చిత్రభానుఁడు నన్ను బువ్వులం బూజించునే? ఒక రాజును విడచి మఱియొక రాజు నాశ్రయించుట తోఁడేలు బాఱినుండి తప్పించుకొని పులిచేఁ జచ్చుటకాదే? నన్నెన్నఁడు నెఱుంగనివానికి నాకపకార మెప్పుడు చేయనివానికి హేమచంద్రునకు బుద్ధిపూర్వకముగా నెగ్గు జేయఁ

దలఁచుట కొఱవి చేఁగొని తల గోఁకికొనుట కాదే? మహావైభవముతో నవని నేలుచున్న హేమచంద్రు నాశ్రయింపక యేలుటకు బెత్తెడునేల యైన లేక కార్యసాధనమునకు గావలసినధనమును లేక తినుట కన్నము నుండునిల్లు లేక సేవించు పరివారము లేక నాకన్న హీనుఁడై దీనుఁడై సంచరించు చిత్రభానుని గొల్చి దేహయాత్ర నడపఁ దలఁచుకొనుట శిలాప్లవముఁ జేసికొని యీఁద నేటఁ బడుట గాదే? ఇవియన్నియు సమయానుకూలంబుగ నాకుం బొడమఁదగిన సందియంబులే యైనను బౌర్వాపరంబులు చక్కఁగ విచారించి విషయమును బాగుగఁదఱచి చూడ నాకిప్పుడు చిత్రభానుని సేవించుటయే కర్తవ్యమని తోఁచుచున్నఁయది ఏమన నాకుం బరమశత్రు వయిన సుదర్శనుని సాధించుటయే నా పురుషార్థము గదా? సుదర్శనునకు మిత్రుఁ డగుటచే హేమచంద్రుఁడు నాకుం బగతుఁడే కదా. ఆకారణంబున హేమచంద్రునికి సోదరుఁడు బగతుఁడు నగు చిత్రభానుఁడు నాకవశ్యము మిత్రుఁడేకదా. అందుచే జిత్రభానుని సేవ నంగీకరించి వానిపక్షమును బూని పనిచేసి వానిసుఖదుఃఖముల నే ననుభవించెద. అట్లు వానిని సాధించి కృతార్థుఁడనైన పిదప శౌర్యమును విడచి బ్రాహ్మణోచిత మగు శాంతము నవలంబించి ముక్కు మూసికొని తపస్సుచేయుచు శేషించినకాలము గడపెదను. ఇరువదియొక్క మాఱు రాజకులంబు లనువృత్తంబులఁ దన గండ్రగొడ్డలితో నఱికి నూఁకటివేళ్ళతోఁ బెల్లగించి తద్రక్తమును పితృదేవతలకుఁ దర్పణము జేసి యనంతరము తపోనిష్ఠ స్వీకరించిన పరశురాముఁ డట్లు, నేనును బౌద్ధరాజకులమును నిర్మూలించి చరితార్థుండనయ్యెద. నడుమ నెన్నియంతరాయములు వచ్చినను దలపెట్టినకార్యంబు కొనసాగించుట యుత్తమపురుషలక్షణం బని పెద్దలుచెప్పఁగా విందు. కావున నేనింకఁ గాశ్మీరంబునకుఁ బోయి సుమిత్రునకు చెప్పిన చొప్పున

నడచుట మునుమ్మాటికి నిశ్చయంబు." ఈ వితర్కము సమాప్తమగు నప్పటికి రుద్రభట్టు తన వాసస్థానమునకు వచ్చి తడిబట్ట లారగట్టి వంట జేసికొని భుజించెను. సుమిత్రుండును భోజనానంతరమున రుద్రభట్టుం గనుంగొని "దేవా! మీరు పయనమయిపోవుటకు ముహూర్తము నిర్ణయింపుండు. మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతకసిద్ధాంత భాగములయందే కాక ముహూర్తభాగమునందును గడు కృషి చేసినవారగుటచే మీరు పెట్టినముహూర్త మమోఘముగ శుభప్రదాయకమయి యుండవలయు. పోవునప్పుడు కరటకుని బింగళకుని మీ వెంటఁ గొనిపొండు. వారు మీ జెప్పినచొప్పున వర్తించువారు. వాండ్రిరువురు మీకు గుడియెడమ చేతులట్లు సంచరింతురు. అందు కరటకుండునక్కవోలె జిత్తులుపన్ని ప్రజలం బేలపుచ్చనేర్చు. పులి వలెఁ బొంచుండి మంచిసమయమునఁ బగతుని పైఁబడి చెరుపనేర్చు. అవసర మగునప్పుడు లేడి యట్లు నేల నడుగు లంటకుండ బయిగెత్త నేర్చు. పోతుటీఁగకుం జొరరాని రహస్యపుఁ దావులకుఁ బోయి తన జాడ నొరులెఱుంగకుండ నెంతటిరహస్యము లయిన నెఱిఁగిరానేర్చు. పింగళకుఁడును వాని సాటివాఁడు. వారల ప్రజ్ఞాదికములు ముందు ముందు మీర లెఱుంగుదురు. మీరింక పయనమై సత్వరమునఁ బోవలయు. కాలహరణంబు శత్రువులకు లాభకరమును, మనకు నష్టకరమును జుండీ"అని పలుక రుద్రభట్టు కొంచెము విచారించి "నాయనా! తేఁపుదయమునఁ బ్రయాణమునకుఁ దగిన శుభముహూర్తమున్నది. కావున నేనీ ప్రదేశము తేపు విడిచెదను. నీవు చెప్పిన చొప్పున నడచువాఁడ. నీవు చెప్పిన దంతయు నామనంబున జ్ఞాపకమున్నయది."అని పలికి సుమిత్రుని మనంబునకు సంతోషముఁ గూర్చెను.

—♦—

ఏడవ ప్రకరణము

భరతఖండమునఁ బుణ్యాదాయకము లగు నగరములలో నుజ్జయిని యొకటి. శివుఁడు మహాకాళేశ్వరుఁ డను పేరుదాల్చి యవ్వీట వసియించుచుఁ దన్ను సేవించు భక్తజనంబులకు ముక్తిఁ గరతలామలకముగఁ జేయుచుండునని యార్యులు వక్కాణింతురు. ఆ దేవునకుఁ జరుగు నిరుపమానవైభవంబులను నిత్యకళ్యాణంబులను గనుగొనువారు, శంకరుఁడు చిరకాలమిల్లులేక వల్లకాటఁ జరియించి కట్టగుడ్డ లేక కొంతకాలము దిగంబరుఁడై యెట్టకేలకు పులితోలు దాల్చి భిక్షాటనమున జీవించుచుఁ జేత నొక పుంతైన లేక మానిసి పుఱ్ఱె పాత్రగఁ జేసికొని చిరకాలమిబ్బందులు పడి పడి తనదురవస్థ భరింపనోపక జన్మమధ్యమున నొకసారియైనఁ గడుపునిండఁ గూడు తిని యొడలినిండ బట్టఁ గట్టుకొని చల్లనితావునఁ దలదాఁచుకొన నిశ్చయించి తనయాలితోఁగూడి విదేశములపాలై పోయి తుదకు సర్వవిధముల యోగ్యమయి సుభిక్షమయి వెలయునుజ్జయినిం జేరెనో యని తలంపవలసి యుండును. ఈనగరము పూర్వకాలమునుండియుఁ బురాణములయందును దేశచరిత్రముల యందును బ్రసిద్ధినిగాంచి నాగరకతకును విద్యలకును సంపదలకును నిలయమై యెన్నిక వహించెను. ఏ రాజు పేరు భరతఖండమునఁ బ్రతిభాగమున బ్రతిగ్రామమునఁ బ్రతిగృహమున బ్రతిమనుష్యునిచేఁ స్మరింపఁ బడుచుండెనో యే రాజు మన దేశముపై దండెత్తిన మ్లేచ్ఛుల నోడించి పాఱఁదోలి వైదిక ధర్మంబులఁ బ్రతిష్ఠించి భరతఖండము నేకచ్ఛత్రముగఁ బరిపాలించుటంజేసి వానికీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ నవనిలో నుండు నటులు వానిపేర శకము ప్రారంభింపఁబడియెనో యే రాజు చిత్ర కథల వినినఁ జదువుకొనిన నెవ్వగ లన్నియు నడంగ మనుజు

లానందాబ్ధి నోలలాడుచురో యాసాహసవిక్రమార్క భూపాలుండు పాలించిన దీయుజ్జయినీనగరమే. ఈపురమున కధిపతియై ప్రద్యోత మహారాజేతొల్లితనకుఁ బగతుండును పాండవవంశజుండును గౌశాంబి పురాధిపతియు వత్సరాజునగు నుదయసేనమహారాజును మాయో పాయమునం బట్టితెచ్చి తనకోటలో బంధించె. ఈప్రద్యోతమహా రాజుకూఁతు రగువాసవదత్తాదేవి నే కోటలోబంధింపఁబడిన వత్సరాజు మోహించియంతఃపురపరిచారికలచేత రాయబారమునఁబంపియామెకు దనపై వలపు గలిగించి యొట్టకేలకుఁ దంద్రికన్నులుగప్పి యామెను వెంటఁబెట్టుకొని కోవలకుం బోయి వివాహంబు జేసికొనియె. సకల కవికులగురుఁడనివిఖ్యాతిఁగాంచి నాటకరాజమని యెల్లరచేవినుతి గాంచిన యభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించిన కాళిదాస మహాకవి యుఁ బాణినివ్యాకరణమునందును బతంజలి మహాభాష్యమునందునుగల కొఱఁతలఁబూరించి గీర్వాణ వ్యాకరణములకు వార్తికముల వ్రాసిన వరరుచియు జ్యోతిశ్శాస్త్రసారమునుజూచి బృహజ్జాతకాదిమహాగ్రంథముల నిర్మించినవరాహమిహిరుఁడును నిఘంటువులలో నెల్ల శ్రేష్ఠమై సంస్కృతపదపారిజాత మనిచెప్పఁదగిన నామలింగానుశాసనమును రచియించి మృతజీవుఁడైన యమరసింహుండునుదక్షునికోరలవిషంబుచే భస్మపటలమైనవృక్షమును గ్రమ్మఱబ్రదికించి వైద్యశాస్త్రమును భూలోకమున నవతరింపఁ జేసినధన్వంతరియు సుభాషితరత్నావళియనుపేర నీతిశృంగారవైరాగ్యములఁ గూర్చి మూఁడు శతకంబులంజెప్పి జగజ్జనులకు మహోపకారంబుగావించి కీర్తిశేషుండైనభర్తృహరియు నీపట్టణమునం దేవసియించిరనిపూర్వకథాకోవిదులగు పెద్దలు పలుకుచుందురు. కాళిదాసుని చేత మేఘసందేశమునందు మిగుల హృదయంగమంబుగ వర్ణింపఁబడిన దీపురతిలకమే జ్యోతిష్కులచే గణితములనిమిత్తము మధ్యస్థానముగ నంగీకరింపఁబడినదీనగరరాజ

మే. అవంతి యనియు విశాల మనియు నామాంతరములు గలిగి వ్యవహరింపఁబడిన దీపుటభేదమే.

ఈకథ జరిగినకాలమున నుజ్జయినీనగరము సుదర్శుఁ డను రాజశేఖరునిచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండె. ఆసుదర్శనుఁడు సార్థక నామధేయుఁడని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదు. వానిచక్కదనము ముందు మన్మథునిమేనియందము కనంబడదని పలుకుట పొగడ్తగాదు. విలువిద్దియయందు నేరిమింగనినయర్జునుఁడు తెల్లఁబోవవలసివచ్చుననుట వర్ణనముగాదు. అతనియైశ్వర్యము నెదుట నష్టైశ్వర్యములు గల మహేశ్వరుఁడు దరిద్రుడై తోఁచు ననుటకవి సమయము గాదు. మేఘుఁడో కానొకప్పుడు వృష్టులం గురియక వట్టిగర్జనంబుఁ జేసి పోవచ్చునుగాని యాఘనుఁ డాశ్రితజనంబులకుఁ గావలసివచ్చినప్పుడు భూరివృష్టుల నొసంగక పోఁడు. ఆరాజు బౌద్ధమతావలంబకుఁడు. అట్లయ్యు బౌద్ధులయెడఁ బక్షపాతమును బ్రాహ్మణులయెడల నిరసనమును లేక సర్వసమానుఁ డయి లోకరంజకముగఁ బ్రజాపాలనము జేయుచుండు. అతఁడు దుర్జనులకు భయంకరుఁడు. సజ్జనుల కభిగమ్యుఁడు. దీనులకు మందారము. పండితులపాలిటి పారిజాతము దయాసాగరుఁడు. నోరెఱుఁగనిజంతువుల గొంతులు పరపరఁగోసి మనుష్యులకడుపు నిండించుకొనుట మహాపాతకమని తలఁచి యానరనాథుఁడు మాంసభక్షణము మానెను. మనుజులకుఁ గీడుచేసినవారలెట్లెఱుంగున దండనలకుం బాత్రులగుదురో జంతువులకు హానిజేసినవారు నట్లెఱుంగున శిక్షార్హులె యని యతడు శాసించె. అతని మనసెంతమెత్తనిదియో కాని పాము తేలు మొదలగు విషక్రిములనైనఁ దనయెదుటఁ జంపుచుండ నాతఁడు జూచి సహింపఁజాలఁడు. ప్రజాక్షేమమునిమిత్తము తనశాసనముందప్పి నడిచినతులువల దండించుచుండును. కాని శిక్షలు తప్పుచేసినవారలనడతల దిద్దుటకై యేర్పడిన

వని యెఱింగినవాఁడు కావున దండనలు క్రౌర్యరహితము లగునట్లును సాధ్య మగునంతవఱకుఁ గృపామిళితము లగునట్లును జేయుచుండును. వేయేల? ఆ మహారాజు సద్గుణంబులపారంపుమున్నయని ప్రకృతిజనంబు లెల్ల వానిం గొనియాడుచుందురు. ఆ భూకాంతుని కులకాంత యానాఁడు గలగాంతలలో నెల్ల లావణ్యవతి. కోసలేంద్రుఁ డగు శుకధ్వజుని యనుంగుఁ గూతురు. ఆమెపేరు చంద్రప్రభ. గొనముల దొంతి అగు నాయింతి యానాటికాంతల కెల్ల మేలుబంతియై యామహారాజున కెల్లవిధములఁ దగియుండెె. ఆదంపతుల పరస్పరానురాగపు మొదటిపంటయో యన్నట్లు వివాహమైనయచిరకాలమున కే కువల యానందవర్ధనుఁడొకఁ డుదయించె. రమాకుమారునికన్న సుకుమారుఁడగు నా కుమారునకు సుదర్శనుఁడు తండ్రిపైఁ దనకుం గల యనురాగమును గౌరవమును జూపుటకై మకరందుఁ డని పేరు పెట్టెను. ఈ గ్రంథమున వర్ణిత మగుకథ జరుగునాటికి మకరందుఁడు పదునెనిమి దేండ్లప్రాయమువాఁడు.

వెనుకటి ప్రకరణములయ దుఁ బేర్కొనఁబడినరుద్రకభట్టుజయిసీనగరమునుండి వెడలిపోయిన కొన్నిదినములకు నొక్కనాఁడు ప్రాతఃకాలమునఁ దనయంతిపురమున నొకగదిలో సుదర్శనసరేంద్రుఁడు తత్సమయంబున నుదయించుప్రభాకరుని చందంబున సుదర్శనుఁడై యెద్దియో యోచించుచు నొకపీఠమునఁ గూర్చుండెె. అప్పుడు ప్రతీహారి మార్గంబు జూపఁ బ్రధానమంత్రి యగురత్నసేనుఁడు మెల్లమెల్ల రాజసన్నిధి కరుదెంచి వినయంబున జోహా రొనరించి యిట్లనియె. "దేవా! కేసరి దేవరపాదసందర్శనార్థమయి క్రమ్మర వచ్చియున్నవాఁడు. ముదల యయ్యేనేని వానిం దోడి తెచ్చెద" అనవుడు సుదర్శనుఁడు సచివుని గనుంగొని "రత్నసేనుఁడా! వాని నేల నీవెంటఁ గొని రావైతివి? సత్వరంబ చని తోడ్కొని" రమ్మని సెలవిచ్చి వాని నా

వలనుం బనిచె రత్నసేనుఁ డవ్వానిం జని యొక్క ముహూర్తంబున గేసరిని వెంటబెట్టుకొని రాజసమ్ముఖమ్మున కేగుదెంచె. కుటుంబముకు వచ్చిన కేసరీరత్నసేనులఁ గనుఁగొని రాజు వారి నిరువుర నుచితాసనంబులఁ గూర్చుండుఁ డని యానతిచ్చె. రాజానుమతంబున రత్నసేనుఁ డుచితాసనంబున నాసీనుఁ డయ్యె. కేసరి కూర్చుండక మహారాజు నడుగులపయింబడి బాష్పాకులితనయనుఁడై కన్నీట సుదర్శముని పాదముల నభిషేకించుచు గద్గదస్వరంబున నిట్లనియె. "ఓ దయామయా! నేను మహాపాతకుఁడను రాజద్రోహిని, దేశద్రోహిని, దేవర సన్నిధిని బీఠముపై గూర్చుండుట కర్హుఁడఁగాను. చిన్ననాటనుండియు మీయడుగులఁ గొలిచి మీయన్నఁబడసి మీయన్నము దిని మీ బట్ట గట్టి మిత్రులకుఁ గనులపండువుగను శత్రువులకుఁ గన్నెఱ్ఱగను జుట్టంబులకు మనః ప్రమోదకరముగ నుండునట్లు మహదైశ్వర్యంబుల ననుభవించు మీయంతవాఁడనై యుండియుఁ దుదకు మీపాదసేవఁ జేయుచుఁ గుక్కివిగూర్చుండ లేక యొడలు క్రొవ్వి యలంచగొండినయి కృతఘ్నుఁడనయి చెనటియగు రుద్రభట్టు పలుకులు విని మీకును వైదర్భులకును బొడమిన వివాదంబు న్యాయమగుపక్షము విడిచి యన్యాయంబుగ మీ గ్రామంబులఁ గొన్నిటిఁ బరులకు విక్రయించి యాపాపపుధనంబు సంగ్రహించితిని. స్వామిద్రోహముఁ జేసిన నీచుని గొఱ్ఱవేయించక ప్రాణదానంబు గావించిన మహానుభావుల రగు మీ దయారసంబు నేమనికొనియాడుదు ! దేవా! మీగ్రామంబుల వైదర్భులకు విక్రయించిన నాఁడె చిరసంపాదిత మగు నాప్రతిష్ఠ విక్రయించితి. ధనముకన్న నుత్కృష్టమగు గౌరవంబును విక్రయించితిని. పూర్వసంచిత మగు పుణ్యము విక్రయించితిని. పాపమున కొడిగట్టి మెట్టిటో మూటగట్టుకొన్న యాధనంబును తుదకు నాకుఁ దక్కదయ్యె. నరులెంతెంత చాటుచాటునఁ జేసినదోసంబులును బయలు

వడకపోవు; కావున నాయొనర్చిన పాపంబును బ్రద్దలై వెల్లడియయ్యె. నాకావించిన యకార్యంబునకు నేనిప్పుడ నరకము ననుభవించు చున్నాఁడను. ఎట్లన, దేవరకు నాయెడఁ గల యాదరం బడుగంటె. ప్రజలకుం గల గౌరవము గంగఁగలిసె. నెయ్యురకుఁ గల మక్కువ నేలపాలయ్యె. గంపెడు బలగముండియు నేనిప్పు డేకాకినైతి. ఎట్టిటో పొట్టబోసికొని తినుచుండియు దుర్బలుడనైతిని. పూర్వపరిచితుల కండ్లకు దొంగనైతిని. వేయేల? గౌరవహీన మయిన యీ బ్రదుకు బ్రదికించుటకంటె నాడు మీరు శిరచ్ఛేదము జేయించిన నా కెక్కు డుపకారంబై యుండు. తుచ్ఛప్రాణంబులపైఁ గల తీపిచే బలిమిని నాయంతట నేను జావలేకసుఁడీ యీ మొండి దేహంబు నింతకాలంబు నిలుపఁగలిగితిని. నిర్ధనుఁడనై నిర్యశుఁడనై నిర్బంధుఁడనై నిష్పు త్త్రుఁడనై చుట్టములకు నెయ్యురకు నాలుబిడ్డలకు లోకులకు భూమికి బరువుగ నున్న నేనీ పనికిమాలిన బ్రదుకింక బ్రదుకజాల. ముందు వెనుక లరయక దొరకెఁగదా సందని సంతోషంబున నాఁడు లంచము గ్రహించిన నామనసు పశ్చాత్తాపమున నేఁడు మఱుఁగుచున్నయది. శిరచ్ఛేదంబు చేయక నన్ను విడుచుటయే నాకు శిక్ష విధించుట. ఇంక నేనీ మనోవ్యధ భరింపఁజాల. మీచిత్తంబువచ్చిన ప్రాయశ్చిత్తంబు విధించి నన్ననుగ్రహింపుడు. కృపాతరంగితంబు లగు మీ యపాం గావలోకనంబుల నాపైఁ బరపినంగాని నాతాపం బుపశమింపదు. నన్ను మకరందునిగా భావింపుఁడు కటకటా! కష్టచరిత్రుఁడ నగు నేను సుగుణరత్నాకరుఁ డగు మకరందుని వంటివాఁడ నని పలుకుట యనుచితముగదా మకరందునియందువలె నాయందును పుత్త్రవాత్స ల్యము జూపి నన్ను రక్షింపుఁడు. ఇంతకన్న నెక్కుడు విన్నవింపఁ జాల" నని మనుజేంద్రుని పాదయుగళంబు గట్టిగఁ బట్టుకొని యని వార్యమయి వచ్చు నెవ్వగ నాపలేక బాలకునిచందంబున బిగ్గఱగ

నేర్చెను. సహజముగ మృదువయి కృపానిలయమయి సుదర్శనుని
మనస్సు దీనములగు కేసరివచనములకు మఱింత మెత్తనై వానియెడ
బ్రసన్నమయ్యె. నేరస్థుడయి పాదాక్రాంతుఁడైన సేవకుని కన్గవ
నుండి యెట్లు బాష్పంబులు తొరంగెనో దయామయుం డగు యజ
మానుని నేత్రములనుండియు నట్లే బాష్పములు గారఁజొచ్చె. అట్లు
కేసరిదైన్యంబును వినుటవలనం గలిగిన బాష్పబిందువులు మెల్లమెల్ల
నుత్తరీయాంచలంబునఁ దుడుచుకొని సుదర్శనుఁడు కేసరిని దనయడు
గులపై నుండి లేవనెత్తి ప్రక్కనొక పీఠముపైఁ గూర్చుండజేసి కని
కరంబు మెఱయ నిట్లనియె. "కేసరీ! నీవిందు సిగ్గుపడి వగవం బని
లేదు. మానవజన్మమెత్తిన వారిలోఁ దప్పు చేయనివాఁ డెవ్వఁడు?
గొప్పవారు గొప్పతప్పులు చేయఁ గొలఁదివారు కొలఁది తప్పులు
గావించుచుందురు. నరుఁ డొకవేళ మనోదౌర్బల్యమున నొకానొక
సమయమున దోసంబు జేసినను గాటం బగు పశ్చాత్తాపంబున వాని
యాత్మ నిర్మలమై పరిశుద్ధంబగును. నీవు మా మకరందుని వంటి
వాఁడవు, నీ కేభయంబును లేదు. నీవు గావించిన తప్పులన్నియు
క్షమించితిని. నీ వెప్పటియట్ల దారపుత్రాదులతో నుజ్జయినిం గాపుర
ముండి నా కిష్టసచివుండవయి మెలంగుము. రుద్రభట్టు మహాప
రాధంబు గావించినందుకు సిగ్గుపడి యొదిగి యుండుటకు మాఱు
తాను నిరపరాధినని వాదించి పంతగాఁడై ప్రతినలు బలికెఁగా;
నీవలె నేరంబు నొప్పుకొని కావుమనిన వానిని క్షమింపకుందునా!
ప్రజాక్షేమము నిమిత్తము దేశసంరక్షణార్థము దండ్యులను శిక్షించు
చుందును గాని వాండ్రు నాకుఁ బగతురుగారు. నీవు వ్రాసి యంపిన
లేఖ నా కందినది. ఆ జాబు చేరిన నాఁడె నే నిన్ను క్షమి
యించి నిన్నిటకు రావింపుమని రత్నసేనునితోఁ జెప్పితిని. నీవింక
విషాదంబు దక్కి పొమ్ము" అని భూపాలుఁ డానతిచ్చుటయుఁ
గేసరి మహానందభరితుఁడై తేనియడుగులకు బునఃప్రణామంబు

గావించి తనపై నాతనికిం గలిగిన యపార కృపారసంబునకుఁ గడు కృతజ్ఞుఁడయి యవ్వలకు చనియె.

అతఁడు చన్న వెనుక సుదర్శనుఁడు రత్నసేనుని గనుంగొని "పాపము కేసరి కడుచిన్నవాఁయి యున్నవాఁడు. వానికి గాఢపశ్చాత్తాపము గలిగెనని తోఁచుచున్నది. ఇఁకనైన నతఁడు సత్ప్రవర్తనము గలిగి మనయెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి వర్తించునని తోఁచెడిని నీయభిప్రాయమే" మని యడిగెను. రత్నసేనుఁ డాపలుకులు విని వెంటనే ప్రత్యుత్తర మొసఁగక యనుమానించుచు మెల్లమెల్లఁగ "దేవా! కార్యంబులంబట్టి మనుష్యులకృతజ్ఞత నెఱుంగ వలయుఁ గాని మాటలంబట్టి కాదు. కుటిలచిత్తు లాపత్కాలమున నొదిఁగియుండి యైక్యముం జూపుదురు గదా" యని పలికెను. మంత్రిమాటలకు చిఱునవ్వునవ్వి "మొన్నఁడో నొకసారి పొరపాటున నతఁడు తప్పుచేసెఁ గదా యని కలకాల మతఁ డట్టివాఁడే యని నిశ్చయించుట పాడియగు గదా? తన యకార్యంబున కింతవగచినవాఁడు వెండియుఁ గృతఘ్నుఁ డగు నని నేఁ దలఁపను. కావున నీమనంబున సందియ పడనక్కఱ లేదు సుమీ" యని పలికెను. మంత్రి కేసరివిషయమున, దనయభిప్రాయమును మార్చికొన లేదు గాని ఱేనిమాటల కెదురాడ లేక యూరకుండవలసివచ్చె. అనంతరము రాజును మంత్రియును మఱికొన్ని రాజకీయవ్యవహారములఁగూర్చి ప్రసంగించుచుండ మంత్రి యిట్లనియె. "విదర్భరాజునకుఁ గల వివాదమున మనచే నంపఁబడిన కేసరియు రుద్రభట్టును వివేకహీనులయి ప్రవర్తించిరి గావున మనము మఱల నెవ్వరి నయిన వైదర్భులయొద్దకంపి వ్యవహారముఁ బరిష్కరించికొనుట కర్తవ్యమని నాకుఁ దోఁచుచున్నయది. రాజవాహనుని యొద్దకుఁ బోయి "మీరు రాయబారులకు లంచమిచ్చి మా గ్రామంబుల నన్యాయముగ నాక్రమించి రని యెట్లు మనము నొక్కి పలుకఁగల"

మని మీ రందు రేమో. అట్లు మీరు శంకిపనక్కఱలేదు. ఈ సందేశము నడపుటకు నన్నుచు మకరందకుమారుని బరుపుదు. విదర్భేశ్వరుని మనసు నొవ్వకుండ నసృతంబులు బలుక కుండఁ గార్యంబు సెడకుండ నెట్లు పలుకవలయు నట్లు పలికి మనయాళ్ళు మఱల మనకు వచ్చునట్లు చేసెద" అనుటయు రాజించుక విచారించి సకల కళాపరిపూర్ణుఁ డగు మకరందుఁడును, లోకజ్ఞుఁడు రాజనీతి విశారదుండు నగు రత్నసేనుఁడును, జనిన గార్యంబు సేకురు నని నిశ్చయించి వారిపోక కనుమతించె.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

'పుత్రాదిచ్ఛే త్పరాజయ' మ్మను నార్యవచన మొక్కటి కలదు. తండ్రి కొడుకువలనఁ బరాజయమునొందుట కిచ్ఛగించునని దానియర్థము. సుగుణములలోఁ గుమారుఁడు దన్ను మించవలయు నని తండ్రి నిరంతరమును గోరుచుండునని దానిభావము. జనకుఁడు గుణహీనుఁడై దుష్టుఁడైనను దన తనయుఁడు సుగుణవంతుఁడు సన్మార్గుఁడు గావలయునని కోరుటయుఁ దాను సుగుణవంతుఁడే యయ్యేనేని తన కొడుకు కంటెకన్న సద్గుణాఢ్యుఁడు గావలయునని కోరుటయు లోకానుభవసిద్ధమని మన మెఱుంగుదుము. ఆ న్యాయము తక్కినవారియందు కంటె సుదర్శన మకరందులయందు నెక్కుడుగ సార్థకంబయ్యె.

తెల్లనిపాలవెల్లిలోఁ జల్లనిచంద్రుఁ డుదయించిన చందమున దయాసముద్రుఁడగు సుదర్శనునికడుపున సర్వకళాపరిపూర్ణుఁ డగుమకరందుఁ డుదయించుటచే మాళవదేశస్థులు తమభాగ్యములు పండినవని మహానందభరితులైరి. మకరందునియం దొకశుభలక్షణ ముండి యొకశుభలక్షణము లేక పోలేదు. ఒక సద్గుణ ముండి యొక సద్గుణ

ముండక పోలేదు. ఒక్క చక్కఁదనంబునకే వాని మెచ్చవచ్చు. ఒక్క భూతదయకె ప్రశంసింపవచ్చు. ఒక్క విద్యకే కొనియాడవచ్చు, ఒక్క పరాక్రమమునకే పొగడవచ్చు ఇన్ని గుణము లొక్కనియందె గుమిగూడి కానఁబడినప్పుడు ప్రజలా రాజకుమారు నెట్లు గారవింతురో యిచ్చట వర్ణింపవలయునా? పలుమాట లేల? ఆ రాజనందనుఁడు పది యెనిమి దేండ్ల ప్రాయము వచ్చునప్పటికి గుణములగనియై చదువుల సరస్వతియై బుద్ధికి బృహస్పతియై మకరకేతనమన్మథుఁడై శ్రితజన చింతామణియై పండితజనపారిజాతమై పరాక్రమసింహమై జన్మకారణ మగు వంశమునకుఁ గడుపారఁ గన్నతల్లిదండ్రులకుఁ బాలింపఁబడు ప్రకృతిజనులకుఁ గ్రమంబున గౌరవంబు యశంబు నానందంబు నొడఁగూర్చుచు నతని కతండె సాటియని విలసిల్లె. మకరందుఁడు నిండుజవ్వనమును బ్రాపించినందునఁ దల్లిదండ్రులు వానికిం దగిన కన్నియను దెచ్చి వివాహంబు జేయవలయునని రాజపుత్రికలకయి వెదుకఁజొచ్చిరి. కన్నియ మెచ్చుప్రాయమును దల్లి మెచ్చుసంపద యుఁ దండ్రి మెచ్చు మగఁటిమియుఁ జుట్టముల మెచ్చు కులగౌరవము ను మకరందునిపట్ల నుండుటచే నప్పటిరాజు లనేకులు తమతమకన్ని యలఁ గానుకలతోఁ గూడ మకరందుని కాళ్ళపైఁ బడవేయుటకుసిద్ధ ముగ నుండిరి. చక్కఁదనమున్న కన్నియకు విద్దియ యుండదయ్యె. చక్కఁదనమును విద్యయుఁ గలపడంతికి సత్కులప్రసూనత గలుగ దయ్యె. చక్కదనమును విద్యయు సత్కుల ప్రసూనతయుఁ గలయెల నాఁగకు నైశ్వర్యము లేదయ్యె. చక్కఁదనము విద్యసత్కులప్రసూ నము నైశ్వర్యము గలమగువ బౌద్ధమతద్వేషి యగు క్షత్రియునికన్య కయగుచు వచ్చె. క్షత్రియకన్యను దనకుమారున కిచ్చి పెండ్లిఁ జేయు టకుఁ జంద్రప్రభాదేవికిని సుదర్శనునకు నిష్టమే; కాని యారాజులు తమతమకూఁతుల నెటేఁగియెటేఁగి బౌద్ధరాజనందనున కిచ్చుట మంచి

దగునా కాదా యని శంకింపఁజొచ్చిరి. అదియునుంగాక మకరందుఁడు విద్యావ్యాసంగముగలిగి తన కాలమంతయుఁ బండితగోష్ఠియందును గ్రంథపఠనమందును గడపుచుఁ దన పెండ్లిమాటఁ దలపెట్టక తల పెట్టినవారికుత్తరమీయక రాజకన్నియల చిత్తరువులఁజూచిమెచ్చక మెచ్చు నట్లొరులకుఁ జెప్పక చదువుపై విసువు దోఁచినపుడు సాములం జేయుచు సాములపై విసువు దోఁచినప్పుడు చదువుచుఁ దనహృదయ మెవ్వరికిం దెలియకుండ వర్తించుచుండెను. అందుచేతఁ దల్లిదండ్రులుకుమారునివివాహవిషయమునగర్తవ్యము నిశ్చయింపఁజాలరైరి

ఇట్లుండ మకరందుఁడు ముఖ్యమంత్రియగు రత్నసేనునిగూడి రాజకార్యములమీఁద విదర్భకుం బోవలసివచ్చె. చంద్రప్రభాదేవికి మకరందుని వెనుక నిరువురుబిడ్డలు పుట్టి బాల్యమునందె మృతినొందుటం జేసి యామె గారాబుకొడుకు నెడబాసి యుండలేనిదయ్యు భర్తృప్రేరణమున నియ్యకొన వలసె. సుదర్శనుఁడును దనయనుంగుఁ గుమారు నదివఱ కెన్నఁడును విడిచి యుండకపోవుటచే వదలలేక వదలలేక బిగ్గఁ గౌఁగిలించి ముద్దాడి మంత్రిచేతిలోఁ జేయివైచి యప్పగించి సమరముల ముక్కాకలఁ దేఱిన మెఱియలవంటిబంట్ల నూరుగురను గుఱ్ఱంపురౌతుల నేఁబదుగురును మదపుటేనుఁగులఁ బదింటిని వెంటఁదోడ్కొనిపొమ్మని కళ్యాణనిధి యను భద్రజాతిగజముపై గొడుకును మంత్రి నెక్కించి యాశీర్వదించి పనిచెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

మానవులకు జ్ఞానాభివృద్ధి కేవలగ్రంథపఠనంబువలన మాత్రమేకాక ప్రయాణము వలన నయితమగును శాస్త్రజ్ఞానవాసన లేని మూర్ఖునకైన దేశాటనము మిక్కిలి లోకానుభవమును గలిగించు నన

శాస్త్రజ్ఞానముఁ గల పండితుల కది చేయు మేలింతింత యని వర్ణింప వశమా! కూపస్థ మండూకమువలె నున్నచోటు విడువక తామున్న చోటె సర్వప్రపంచ మనియుఁ దా మెఱిఁగినదే సర్వజ్ఞాన మనియు విఱ్ఱవీగు కించిద్జ్ఞులొక్కసారి దేశాటనము జేసిన వారియభిప్రాయము లన్నియు వింతగ మారకపోవు. ఈశ్వరుని యౌన్నత్యముఁ దెలుపు కొండలను, పరమేశ్వరుని మహిమమువలెనే గట్టములై దుర్గమము లగు మహారణ్యములను, సర్వేశ్వరునిదయ రసమువలె ప్రవహించు నదులను, క్రమంబున నెక్కి కడచి దాఁటి పయనములు సేయువారి మనోవికాస మెంతవిస్తారముగ నుండునో యది పయనములు జేయని వా రెఱుంగుట కష్టము. నరుఁడు విదేశంబులకుఁ బోయి యచ్చట జనుల యాచారంబులు వేషంబులు భాషలు మతములు నచటి రాజుల పరిపాలనాపద్ధతులు శాసనంబులు గ్రహించి తమ దేశంబున నున్నవాని తోడం బోల్చి చూచికొనినయెడలఁ దనవారలయందలి దోషంబులు రెండవవారియందలి గుణంబులు నద్దమునందువలె మనంబునకు విస్పష్టముగఁ బొడకట్టు. అందుచే దేశాటన మవశ్య కర్తవ్యము.

మకరందుఁడు తండ్రిచేసి వీడ్కొని యుజ్జయిని నగరంబు వెడలి పరివారసమేతుండయి విదర్భకుం బోవుచు మార్గమధ్యమున సృష్టి వైచిత్ర్యములం గని యచ్చెరువందుచు నాటవికుల యనాగరకత్వము నకుఁ బల్లియలనుండు జనంబుల వెంగలితనంబునకుఁ జింతిల్లుచు నెడ నెడఁ జెట్లనీడల విడిది సేయుచు నచ్చటి సెలయేళ్ళ తియ్యనినీళ్ళం ద్రావి నిష్కలుషములైన వాయువులం బీల్చి చెట్లం దమయంత పండిన పండ్లఁ దిని సుఖించి మహానగరములలో నంతఃపురములలో వసియించు జనంబులకన్న జనపదంబులఁ గుటీరంబుల నుండు జనంబులె యెక్కుడు సుఖము ననుభవించు నని మనంబునఁ దలంచుచుఁ బయనముం జేసి పదునైదు దినంబులలో విదర్భాపురంబు జేరె. చేరి తనరాక రాజ

వాహనున కేతెంగించి పృచ్ఛుటయు నతఁడు వారి గౌరవింపఁ దన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు మేఘవాహనునిం బనిచె. మేఘవాహనుండును సముచితపరివారముతో మకరందు నెదుర్కొని గౌరవించి యొక్క రమ్యసౌధంబు విడిదిగా నేర్పరచి వారి యుపచారార్థము తగుసేవకుల నియమించి చనియె. మాళవకులు పయనపుం బడలికలఁ దీర్చుకొనుచు మూఁడుదినంబులు గడపిరి. నాలవనాఁడు రాజవాహనుని మంత్రులలో నొక్కఁడు జయంతుఁ డనువాఁడు మకరంద రత్నసేనులం గనవచ్చి యిట్లనియె. "రాజవాహన మహారాజుగారు మీరాకకుం గత మెయ్యదియో యెఱింగి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచిరి. అది నాకు వినుపింపఁ బోలునేని వినుపింప వేఁడెద. అంతిపురమున రాజుగారికి గడుంగూర్చు బాలిక యొక్కరిత జ్వరపీడిత యయి యున్నది. ఆకారణంబున నృపాలుఁడును బంధుగులును మనస్థిమితము లేక యున్నవారు. అందుచేఁ బ్రస్తుతము రాజుగారు మీసందేశార్థముల విని తగినయుత్తరంబుల నొసంగఁజాలమని మీతో మనివిచేయు మనిరి. ఆబాలికకు దేహారోగ్యము గలుగునంతవఱకు మీరు మాయిచ్చుసత్కారంబుల గ్రహించి యిందుండవలయు నని ప్రార్థించు చున్నారము." అనవుడు రత్నసేనుఁడు జయంతునితో నిట్లనియె. "అయ్యయ్యో ! మీమహారాజుగారికి మనస్థిమితము లేనిసమయమున వచ్చి మేమపరాధంబు గావించితిమి. సిద్ధార్థుని యనుగ్రహముచే రాజపుత్రిక యచిరకాలంబున స్వస్థచిత్త యగుగాక. మావచ్చినపని మీ కెఱిఁగింపరానిది కాదు. ఎల్లలంగూర్చి మాకును మీకునుం గల వివాదమును దొల్లిఁటి యట్లు కాక మరలఁ బరిష్కరించుటకై వచ్చితిమి. ఇది యసమయమగుటచే సమయమగువఱకు మే మిచ్చటనే యుందుము. ఈనడుమ మారాజకుమారుఁడు విదర్భాపురంబునంగల వైచిత్ర్యంబులఁ గనుంగొనుచుఁ బ్రొద్దులం బుచ్చుచుండు. వ్యవహారముం గూర్చి ప్రశంసిం

చుటకుఁ గాక యూరక మీమహారాజుగారిని సందర్శించుటకు మేము
మూఁడు దినములలో వత్తుమని మనవి చేయుము.'' అని పలుక జయం
తుఁడు ''సరే మంచిదట్లే సేయుఁ'' డని రాజకుమారునియొద్దను రత్న
సేనునియొద్దను సెలవుగైకొని చనియె.

మఱునాఁడు మకరందుఁడు నగరంబు జూడవలయునని రత్న
సేనుం గూడి యొక్కయరదంబు నెక్కి బయలుదేఱె విదర్భరాజసేవ
కులు దారి జూపఁ బలుతావులకుఁ జని యాపురవైచిత్ర్యంబులం గని
సంతసించి సేవకులతో ''భీమరాజు తొల్లి పాలించిననగరమిదియేకదా
ఆనాటిచిత్రంబు లేవైన నిప్పుడున్నయెడల వానిం జూపఁ గలరా!''
అని పలికెను. అట్లే చేయఁగలమని యాసేవకులు వారిని గొంతదవ్వు
దోడ్కొనిపోయి యొక యుద్యానవనమునం బ్రవేశపెట్టి ''దేవా!
యిదియే విదర్భరాజపుత్రి యగుదమయంతి విహరించినయుద్యానవ
నము. ఇచ్చటనే నిషధరాజు పాలినుండివచ్చిన రాయంచతన ముట్టపు
టంచలతోఁ గలసి వ్రాసిన దట. ముద్దులు మూటగట్టునాయంచపలు
కులు విని నలునిపై గాటంపువలపు నిలిపి దమయంతి పువ్విలుకాని
హాళాహాళికి వెఱచి యీపువ్వుటీరముననే చిగురుసెజ్జలపైఁ బన్నుండి
వెన్నెలతేలు నిదుర లేక గడపిన దఁట. చెలికత్తెయలం గూడి యా
దమయంతి జలకేళిసలిపినకొలనిది యఁట.'' యని యాయాతావులఁ
జూపి వారికి మనః ప్రమోదంబు గలిగించిరి. ఆనెలవులం జూచి మక
రందుఁడు భారతంబునఁ దాను జదువుకొనిన నలదమయంతుల చరి
త్రంబుల జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని సమ్మోదితుఁడై విడిదికిం జనియె.

రత్నసేనుఁడు మఱునాఁడు మకరందసమేతుఁడై రాజవాహన
మహారాజును జూడ నరిగి ద్వారికులచేఁ దమరాక దెలిపి కెలికించిప
జయంతుడువచ్చి వారిని గౌరవించి ''బాలిక దేహస్థితి సరిగ లేదు.
మహారాజుగారు చింతాక్రాంతులై యచట గూర్చున్నవారు రండి
చూతురు గాక'' యని లోనికిం గొంపోయి యిరువుర పేర్లు రాజునకు

తెలిపెను. రాజును మెల్లఁగఁ బీఠమునుండి లేచి వారి నెదుర్కొని నేమంబడగ యుచితపీఠములపైఁ గూర్చుండ నియమించెను. అచట నున్నవారంద ఱొండొరులతోఁ బలుకక యూరకుండిరి. రాజు దీనాననుఁడై యెద్దియో చింతించుచుండె. ఆయవస్థంజూచి రత్నసేనుఁడు మకరందునితో రహస్యముగ "కుమారా! నీవు వైద్యశాస్త్రపారంగతుఁడవని ప్రసిద్ధిగలదు. ఈబాలిక కేదేని రోగచికిత్స నీవు చేయఁజాలవా?" యన, మకరందుఁడును "వారు నాకామెం జూపిన పత్త్రమున నాయోపిన చికిత్స యొనర్చెద" నని : లికెను. అప్పుడు రత్నసేనుఁడు రాజవాహనున కభిముఖుఁడై యిట్లనియె. "దేవా! యీ బాలకుఁడు గట్టివైద్యుఁడు ఈతనికి రానివిద్దియ లేదు. అందాయుర్వేద మితనికభిమానవిద్య. 'పరోపకారార్థమిదం శరీర'మ్మను న్యాయమును బట్టి తాను రాజనందనుఁ డయ్యు గరువంబు లేక తెగులు గొంటులగు నిరుపేదల యిండ్లకుఁ బోయి వారల కుచితంబుగ మందులిచ్చి పథ్యపానంబులకై వారలకు ధనముసయితి మిచ్చి వారి రోగంబుల మాన్పుచుండును. మీబాలిక నీతనికిఁ జూపిన నీతఁ డోపినసాయంబుజేయఁగలఁడు. ఎంతలెంతలు జాడ్యంబులైన నీతఁడు చేతితోఁ దీసివేసినట్లు కుదుర్చుప్రజ్ఞగలవాఁడు. అనుటయు రాజుం బరివేష్టించి యున్నసభ్యులందఱు సాటిలేనిచక్కఁదనంబునుం జక్కఁదనంబునకుం దగినప్రజ్ఞయుఁ బ్రజ్ఞకుం దగినపరోపకారచింతయుఁ గల యాపురుషసింహునివంకకుఁ దమకనులం ద్రిప్పిచూచి యచ్చెరువందసాగిరి. రత్నసేనునిపలుకులు రాజవాహనునిచెవులకు నమృతధారలట్లుపచరించి యెంతో యాస గొలుపుటం జేసి వానిమొగము వికాసవంత మయ్యె. మన స్సుత్సాహసమేత మయ్యె. దేహంబుమరల దార్ఢ్యవంతమయ్యె. జయంతుఁడు మొదలగువారు బాలికను మకరందునకుఁ జూపు మని త్వరపెట్టిరి. అప్పుడు రాజవాహనుఁడు పీఠమునుండి లేచి మకరందునిచేతులు పట్టుకొని "[illegible]యనా! వయసున

నాకన్న నెన్నియో యేండ్లు చిన్న యయ్యు బుద్ధిం బెద్దవు. అందుచే నిన్ను వేఁడుకొన్నం దప్పులేదు. నాబిడ్డకుం బ్రాణదానంబు చేసి మమ్మొకదరి జేర్పు"మని వేఁడుకొనియె. మకరందుఁడును వాని ప్రార్థనమున మనస్సు కరఁగ లేచి వినయమున "దేవా! నేను కించిద్జ్ఞుఁడ నన్నింత వేఁడికొనవలదు. నాయోపిన యుపకారంబు చేయుదు. జాడ్యంబు తెఱఁ గెఱుంగఁ జేసి నాకాబాలిక జూపు"డని పలికె. అనవుడు రాజవాహనుఁడు "జ్వరమే దానిని బీడించుచున్న రోగము. దానిమేనిమీఁద వడ్లగింజ వేసిన పేలగింజ యగుచున్నది. దాహంబునకు మితియు మేరయు లేదు. మాపులు కంటికిఁగును కన్న మాటలేదు. రెండుదినములనుండి సన్నిపాతము ప్రవేశించినది ఒక్క మాఱు చూచితివయేని యన్నియు నీవ యెఱుంగఁగలవు. రాగమ్ము పోద"మని యాతనిని రత్నసేనుని దనమంత్రియగు జయంతుని వెంటఁ బెట్టుకొని లోనికిం జనియె.

పదియవ ప్రకరణము

"అమ్మా! నీనిమిత్తము క్రొత్తవైద్యులు వచ్చియున్నారు. కన్నులువిప్పి యొకసారి యిటు చూడుము తల్లీ"యని రాజవాహనుఁడు బాలికమంచమువద్దకుఁ బోయి పిలిచి చేతింగో లేపెను. "నాకు రోగము లేదు వైద్యు లెందులకు? నేను మాయూరికిఁ బోవలయును, నన్నుం బోనిండు. నేనింక నిచ్చట నుండ"నని పలికి యబ్బాలిక సన్నిపాతవశమున నొడ లెఱుంగక శోవంబోయెను. అప్పు డిరువురు చెలికత్తెలు మెల్లగ నామె నూరడించి పండుకొనఁబెట్టిరి. పోతబోసిన బంగారుబొమ్మవలె నున్న యాసొగసులాడి చక్కఁదనంబును గనుంగొని మకరందుఁడు తనలో "నిది మనుష్యాంగన యగునా? ఈజగన్మోహనాకార కెంత పాడురోగము వచ్చినది. కటకటా! యీమె బ్రదుక దేని జగ మరణ్య మగును. మధ్యమలోక మలంకారశూన్య

మగును. ఇది నిజముగ బంగరుబొమ్మయే యనవచ్చు. ఏలయన నీయుష్ణముచేత మేను చిక్కినను వన్నె యించుకయుఁ దఱుఁగ దయ్యె" నని తలంచి యామెస్థితిఁ గనిపెట్టుట కెడమచేయి పట్టుకొని నాడిం బరీక్షించి నాలుకయుం గన్నులు శోధించి రాజవాహనుని వెండియుం గొన్ని ప్రశ్నములడిగి స్థితిం జక్కఁగఁ గనిపెట్టి యౌషధము నంపెదనని చెప్పి విడిదికిం జని జామున కొక్కమాత్ర వేయుమని కొన్నిమాత్రలంపె. ఆమాత్రలయం దెంత పటుత్వమున్నదో కాని యవి ప్రయోగింపఁబడినది మొదలు బాలికమేను తేలికగ నుండెను. అమందు వేసిన మొదటినాఁటిరాత్రి నిదురపోవకున్నను బాలిక తనలోఁ దాను గొణుగుకొనుట మాని యూరక పండుకొనియె. రెండవ నాఁటిరేయి యించుక నిదురించె. మూఁడవనాఁడు తెలివిగలిగి యడిగిన మాటల కుత్తరములిచ్చె. నాలవనాటిరాత్రి నలుజాము లొడలు మఱచి నిదురించె. అయిదవనాఁ డాఁకలి యాఁకలి యని యాహారం బడిగె. ప్రతిదిన ముదయమందును సాయంకాలము నందును మకరందుఁడువచ్చి యాబాలికఁ గనుంగొని యనుపాన భేదంబులతో నా యౌషధంబునే నడుపుచుండె. ఆఁకలి మిక్కుటముగ నగుటచే నాఱవనాఁడు వైద్యుఁ డామెకుఁ బథ్యముపెట్టించెను. అనంతరము క్రమక్రమంబున నాబాలిక యన్నహితవుగలిగి యారోగ్యస్థితి నొందఁజొచ్చెను. వైద్యుఁ డుదయముపూట వచ్చుట మాని సాయంకాలమునందె రానారంభించెను. ప్రాతఃకాలమునందు వైద్యుడు రానందున కామె యించుక మనఃఖేదమునందుచు సాయంకాలమం దాయన వచ్చినప్పుడు తన దేహస్థితినిగూర్చి చెప్పిన మాటయే మరలఁ జెప్పుచు నడిగినప్రశ్నయే మరల నడుగుచు వాని నెంతసేపో నిలుపుచు వచ్చెను.

ఒకనాఁడు సాయంకాలము మకరందుఁడు బాలికను జూచుటకు వచ్చునప్పటికి రాజవాహనమహారాజు మంత్రులతో నేవిషయము

సనో కార్యాలోచనము చేయుచు నాతనివెంటఁబోనికిఁ రాఁడయ్యె. అప్పుడు బాలికవద్ద నలుగురు చెలికత్తెలు మాత్రముండిరి. ఇరువురు పురుషసేవకులు మకరందుని గోసికిం దోడ్కొనిపోయిరి. అతఁడా పూఁట చాల తడవచ్చుటనుండి యొకమాఱు కుడిచేయియు నొకమాఱెడమ చేయియుఁ బట్టుకొని నాడి పరీక్షించి పథ్యపానములు గూర్చియు నిద్రాదివిషయములం గూర్చియు వినువారికి విసువు గలుగునట్లు ప్రశ్నలడుగఁ జొచ్చెను. బాలిక దాని కన్నిఁటికి వినువుగొనక యొక్కింత సిగ్గుపడుచుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చెను. సూర్యాస్తమయమయి చీఁకటులు గాఢముగఁ గ్రమ్ముటచే మకరందుఁడు తనవిడిదికిం బోవలయు నని పయనము కా నాముద్దుగుమ్మ చెలికత్తెలతో నొకదానిం బిలిచి "ఓసీ! కల్పలతా! ఇంకను గొంచెము సేపిచ్చట నుండి నా దేహస్థితిని సమగ్రముముగఁ బరీక్షింపు మనుము. ఇట్లు విడిదికిం బోవ వేగిరపడుటకుఁ బ్రియజన మెవ్వరు లేరు గదా!" యని చెప్ప నప్పలుకులు విని మకరందుఁడు సంతసించి "మాకు మీకన్నఁ బ్రియజన మెచ్చటను లేరు. ఎంత సేపున్నను మీ సన్నిధినుండ నే మనసగుచున్నది. ప్రొద్దుపోవుచున్నది. కావున నే నిఁక చనక తప్పదు. రత్నసేనుఁడు నారాక కెదురు చూచుచుండును. కాని యీమెకు దేహారోగ్యము సంపూర్ణముగ గలుగుటచే నేను ఱేపటినుండి యిక్కడకు రానక్కఱలేదు రావలసి యున్నపుడు వచ్చెద" నని లేచి యానవలకుఁ బోయి పురుషసేవకులు మార్గముం జూప విడిదికిం జనియె.

ఆపలుకులు వినిన తోడనే బాలికమొగంబున వైవర్ణ్యము తోఁచెను. చెలికత్తెలు మందు దెచ్చిపుచ్చుకొమ్మని ప్రార్థింప నామె పుచ్చుకొనక యెవ్వారితోడం బలుకక పండుకొని కొంతసేపిట్టట్టుపాన్పుపై దొర్లి యెట్టకేలకు నిదురవోయెను. నిదురలో రెండుసార్లు మకరందుఁడా! మకరందుఁడా! పోకు పోకు మని పలవరించెను. మరునాఁడుదయమున రాజపుత్రికి నిదుర మేల్కని చెలికత్తెలతో నెప్పటియట్ల

పలుకక విచారాక్రాంతయయి యుండె తల్లియు రాజవాహనుఁడు నాదినమున నామెం జూచి యట్లుండుటకుఁ గారణ మేమని నొక్కి యడిగిరి. ఏమియు లేదని బాలిక యుత్తరమిచ్చె. సఖీజనంబులనఁగ వారు తమ కేదియుం దెలియదని బదులు చెప్పిరి. బిడ్డ మఱునాఁడు న త్రైలింగుననే యుండుటచే వెండియు మకరందుని బిలువనంపి యామె స్థితిం జూడుమని ప్రార్థించె. మకరందముఁ గనుంగొని తద్దయు సంతసించు తుమ్మెదవలె మకరందుని గనుంగొని యా యిందువదన మహానందము నొందె ఎక్కడిరోగ మక్కడ నంతరించె. మొగము వికాసవంత మయ్యె. అదిమొదలు మకరందుఁ డచ్చట నున్నన్ని నాళ్ళు రెండుపూటలు నామెం జూచుచుండె. ఎందుచేతనో యెంత కాలమున్నను మకరందున కాయూరు విడిచిపోవుట కిష్టము కలుగ దయ్యె. కాని రత్నసేనుఁ డుజ్జయినికిం బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తమవచ్చిన వ్యవహారంబు బరిష్కరింపుమని రాజవాహనునిం ద్వర పెట్టెను. రాజవాహనుఁడును సుదర్శనుని బలపరాక్రమాదులకు వెఱచియో మకరందుఁడు చేసిన యుపకారముఁ దలఁచియో యది న్యాయమని నమ్మియో వివాదకారణము లగు గ్రామముల సుదర్శనున కిచ్చుట కొడంబడి రత్నసేన మకరందులం బిలిచి యెంతయు గారవించి వారికిఁ బలుపసదనములిచ్చి యిట్లనియె. "నాయనా! మకరందుఁడా! నీవు మా బాలికను మృత్యుముఖమునుండి తెచ్చి మా కొప్పగించితివి. నీమేలు మేము మఱువజాలము. నా కృతజ్ఞతను మీ తండ్రికి విన్నవించి గ్రామములిచ్చితిననుమా. మనరాజ్యములు రెండు నప్పచెలియండ్రవలెఁ బొరపులు లేక వర్ధిల్లుగాక!" యని యతఁడు వారల వీడ్కొన మకరందుఁడు బాలికయొద్దకుం బోయి తన పయనంబు నెఱింగించి యామెను మరల దుఃఖసముద్రమున ముంచెను. అతఁడును వదలలేక వదలలేక యామెను విడిచి మఱునాఁడు రత్నసేనునిం గూడి సపరివారముగ నుజ్జయినికిం బోయెను.

—♦—

పదియొకండవ ప్రకరణము

"కర్పూరమంజరీ! కర్పూరమంజరీ! ఏమమ్మా యెన్ని పిలిచినను బలుకవు? నీస్థితి యేమియు బాగులేదు. అన్నము తిననేదినవు. తినిన నాలుగు మెతుకులు మునిపంటఁ గొఱికెదవు. తేలు కన్నుమూయనే మూయవు. మూసినఁ బలు తెఱుంగులఁ బలువరించెదవు. అడిగినదాని కుత్తరం బొసంగవు. ఒసఁగిన నవ్యవస్థితముగాఁ బలికెదవు. ఏసుఖంబును గోరవు. ఏముచ్చట దలంపవు. నీకీమరంతసంతాపము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇది దయ్యమో భూతమో పిచ్చియో దేహపీడయో మనోవ్యాధియో మే మెఱుఁగజాలకున్నాము. శరీర సంబంధమగు పీడ యయ్యెనేని దానికిఁ దగు చికిత్సలఁ జేయవచ్చు. మనోవ్యాధికి మందు లేదందురు కాని మనసిచ్చి చెలికత్తెలతోఁ జెప్పుకొన్న మనోవ్యాధులు సయితము మానును. కావున నీమన స్తాపము మాకెఱుఁగఁ జేయు మమ్మా! వడగాడ్పుల కెండిపోవు తీఁగవలె నీ వెంతకాల మీతాపముచే సిరితివి శోషిల్లెదవు? వెన్నెలకు వడద నీమేనేమి? యివ్విధంబున నిద్రాహారములు లేక కృశించుట యేమి?" అని యనుంగుఁ జెలికత్తియ లిరువు రొకనాఁడు కర్పూర మంజరిఁ జేరి యడుగఁజొచ్చిరి. కర్పూరమంజరి యాపలుకులన్నియు విననట్లె యూరకుండెఁ. ప్రియసఖులిరువురు నామె హృదయశల్యమగు నాయంశ మేదియో విస్పష్టముగా వినఁగోరి తమతో నామె యావృత్తాంతము జెప్పుదుదాఁక విడువఁగూడ దని నిశ్చయించుకొని మరల మరల తఱచి తఱచి యామె నడిగి యెంతకుం జెప్పకున్న నట్టకేలకు విసువున నిట్లనిరి.

"ప్రియసఖీ! మేము నీకుం గడుదరివార మయినను నీ వది యేమో కాని మమ్ముం బెరవారిగఁ జూచుచుంటివి. నిన్ను గనుటయే

మీతలితండ్రుల వంతయ్యెను గాని పెంచుట మాతల్లులవంతయ్యెను. నీవు పుడమిపైఁ బడినది మొదలు నిప్పటిదనుక నిన్ను మే మొక నాఁడు నెడఁబాసి యెఱుఁగము. ఆఁటలాఁడుకొనుట నేర్చిననాఁడు గోలెమన మొండొరులసుఖదుఃఖములఁ జెప్పుకొనుచున్నారము. మాకన్న నెక్కుడగు నాప్తులు నీ కుండరని నాయభిప్రాయము. తల్లి దండ్రులెఱుగకుండ మఱుఁగు చేయవలసిన చాటుమాటలు రాజక న్యకలు చెలిమికత్తెలతోఁ జెప్పుకొందురని వినుచుందుము. ఒకవేళ నీమనోగతరహస్యంబుల నీవు మాకెఱిఁగించినచో నవి బట్టబయలు చేయుదుమేమోయని నీమనంబున నపనమ్మిక యుండవచ్చును. పసి తనంబుననుండి మాస్వభావమును జక్కగ నెఱిఁగిన నీతో స్వవిషయ మున మే మేమియుఁ జెప్పుకొన నక్కర లేదు. అయిన నవస్థాంత రము నొంది నీ విప్పుడు విమనస్కవై యుండుట నించుక చెప్పవల యును. మేమునోట నువుగింజదాగనివారము కాము. ఎక్కడిమాట లక్కడ మఱచువారము. మాచెవిలోఁ బడినమాట పెట్టెలోఁబెట్టిన మాట. ఇంకను నమ్మిక చాలదేని నీగుట్టుమట్టులు వెలిబుచ్చుమని చేతిలోఁ జేయివైచి బాసలుచేసెదము.'' అని చెలికత్తియలగు మల్లి కయుఁ జంద్రికయు నొక్కినొక్కియడుగ నాచక్కెరబోఁడి ప్రత్యు త్తరంబొసఁగక నూరకుండుట యనుచిత మని మెల్లన నిట్లనియె.

''ఓసీ మల్లికా! చంద్రిక మొదటినుండియు వెఱ్ఱిబాగులదియ ని నీవెఱుంగుదువు. దానికి వెఱ్ఱియెత్తిన నీకు వెఱ్ఱియెత్తినదా? మీపై నాకపనమ్మిక యెన్నఁడు లేదు. ప్రపంచమున నాకు మనసు గలిగిన సంగడికత్తియలు మీరుదక్క వేఱొకరు లేరు. ఈ మాటమీ రెఱుం గుదురు. అడవిలోఁ బుట్టి యడవిలోఁబెరిఁగి యడవిలోనే జీర్ణ మగు పువ్వులతెఱుంగున నాకోరికలు నామనంబునఁ బుట్టి యచటనే పెరిఁగి యచటనే జీర్ణము కావలసినవి; కాని యొరులకుం దెలియఁజేయఁదగి

నవికావు. ఏమంటనేని నాకుం దండ్రి దగ్గర లేడు. తల్లి యస్వతంత్రు రాలు. నాకు గారాపు చెలిమికత్తె లగుటచే నా మనోరథంబుల నొడఁగూర్పవలయు నని మీరు యత్నించెదరు. కాని యది మీకు స్వాధీనముగాదు. ఈఁగ వాలకుండ మీరు సంరక్షణ చేయఁగలరు. నాకెద్దియేని తెగులు వచ్చినప్పుడు జేయుంబవళ్ళు నిదురయుం గూడదను మానుకొని యుపచారంబులు చేయుమన్న చేసెదరు. నాకై వగవమన్న వగచెదరు. కావలసిన పదార్థంబులఁ దెమ్మన్న దెచ్చెదరు. వేయేల? ప్రాణము లీయమన్న నిచ్చెదరు. అంతియకాని దుస్సహంబులగు నాపదల నెట్లు సహింపగలరు? దుర్గమంబులగు తావుల కెట్లుపోఁగలరు? దుర్లభంబు లగు వస్తువుల నెట్లు తేగలరు? నాయలమట మీకుం దెలుపుట మిమ్మును జింతాపరవశలఁ జేయుటయే; కావున నన్ను మీ రడుగవలదు. ఇట్లంటినని నాపై మీ రలుకఁబూని మొగంబులు ముడువవలదు.

అనవుడు మల్లిక యామె దేహవల్లికపైఁ జేయివైచి "చెలీ! మేము నీకు సుఖదుఃఖ సమానమయిన జనముగదా! మాకన్న మీ కార్చువారును దీర్చువారు నుండరు. చెప్పకున్న మాతోఁ జేసరి" యని యొట్టుపెట్టుకొనియె. చంద్రికయుఁ జెప్పుమువా చెప్పవా యని పలుమారు త్రొత్తియడుగఁ జొచ్చె. తనగుట్టును దా నెంత దాఁచదలంచినఁ జెలిమి కత్తియలు దాఁచనీయరనియుఁ దనకుఁ జెప్పక తప్ప దనియుఁ దెలిసికొని కర్పూరమంజరి ప్రాణసమాన లగు చంద్రికా మల్లికలతోఁ దన వృత్తాంతముఁ జెప్ప నిశ్చయించియు నొకమాటు సందేహించి యొకమాటు సిగ్గుపడి యొకమాటు తెన్నెందారు బీడించెదరే యని సఖులం గసిరి యొకమాటు తనకథ చెప్పఁబూని నాలుక చివరకు మాటరానిచ్చి పైకి వెడలనీయక యాఁచుకొని యెట్టకేలకు నెచ్చెలుల వేఁడుకోలు మిక్కుటం బగుడు నిట్లనియె.

"అమ్మయ్యా! నాదారిని నన్నుండనీయక పీడించుటకు నాకు మీరెక్కడ దాపురించిరే. నేనేమని చెప్పుదును? మీరు లోకజ్ఞాన మెఱింగిన జాణలు కదా! నేనేమో యనుకొంటి. మీ తెలివింతేనా? ఇంతకాలమునుండి చూచుచు మీరు నా యలసుటకుం గారణ మూహింప రైతిరా? ఏలజవ్వనంబున నివ్విల్లుపువ్వుబోండ్లకు మన స్సంతాప హేతువు లెవ్వియో యంద ఱెఱింగినవే. నెచ్చెలులారా! చల్లకువచ్చి ముంత దాచుటయేల? చెప్పదలంచియు సిగ్గుపడఁదగదు. మాళవరాజనందనుండగు మకరందుఁడు నా దేహరోగంబునకుఁ బలె మనోరోగంబునకును దగు చికిత్సలం జేయఁగలాఁడు. మీ చేతనగునేని నా కెత్తెఱంగునైన నా సుదర్శన కుమారుని దర్శనము చేయింపుఁడు. ఆ రాజహంసముం గనుంగొనిన నా మానస సరోవరము శోభావంత మగు. అతని ముఖచంద్రబింబముం జూచిన నా నెమ్మనంబునఁ గ్రమ్మిన దుఃఖాంధకారంబు నశియించు. ఆఘనుని కృపావృష్టుల నీమేని పరి తాప మడంగు. సఖులారా వేయేల? నా కతనితోడిదియే లోకము. నా మనోవ్యథ సమగ్రముగ మీ కెఱింగించితిఁ గావున మీకుఁ బోలిన తెఱంగున నావగఁ బాపఁ బ్రయత్నింపుఁడు."

అని కర్పూరమంజరి సందియంబు విడిచి తన మనోవైకల్యకార ణమును మఱుంగులేక యనుంగుఁజెలులకు నెఱుఁగఁజేయుటయు నప్పు డా సఖులిరువురుఁ గడుసంతసించి యామెకుం దమయందుఁ గల విశ్వాసమునకు మెచ్చి తమసఖికి మకరందునిపొం దెవ్విధంబున సమ కూరునని యోచింపఁదొడంగిరి. అట్లు నాలుగైదు నిముసంబులువారు యోచించిన పిదపఁ గర్పూరమంజరికి వినంబడునట్లు చంద్రిక మల్లి కతో మెల్లన నిట్లనియె! "ఓసీ మల్లికా! ఈమె మనోరథము దుర్ల భముగాదు. ఏమంటేని యామకరందుఁ డెంతచక్కనయ్యా యైనను వానికిట్టి చక్కలాడి యెక్కడ లభించును? మన చెలిని మనము మెచ్చఁ

గూడదు; కాని యింతటి యందకత్తియ యీనాఁటి రాచకన్నియల లోనెం దున్నదే? ఒకవేళ చక్కనిపడంతు లున్నారనుకొనుము. వారి కీవిద్దియ జాణతనంబు లెక్కడివి? కావున మనచెచ్చెలి మనోరథంబు మకరందుఁ డెఱిఁగినచోఁ గన్నులఁ గప్పుకొని మహాప్రసాద మని యామెను బరిగ్రహించు. ఈమెంగాంచినది మొదలు మనసులోనతఁ డెంత మఱుఁగుచున్నవాఁడో యెవ్వఁడెఱుఁగు? కావున దీనికిం దగు ప్రయత్నముఁజేసిన మనము కార్యసిద్ధిఁ గాంచఁగలము." అనవుడు మల్లిక చంద్రికతో నిట్లనియె. ఓసీ! నీవు చెప్పిన దంతయు నిజమే. కాని నామనంబున నొక్కసందియంబు బాధించుచున్నయది. కర్పూరమంజరి సుక్షత్రియకన్య; మకరందుఁడు బౌద్ధుఁడు. వధూవరులు భిన్నమస్థులగునపుడు వారి కలయికకుఁ దలిదండ్రు లనుమతింతురో లేదో యని శంకించుచున్నాను.

ఇట్లు నెచ్చెలు లిరువురు దమతమ యభిప్రాయంబులు దెలుపఁ గర్పూరమంజరి మల్లికాచంద్రికల నూరకుండుఁ డని యిట్లనియె. "మల్లికా నీవు చెప్పినది నిక్కనంబు. తలిదండ్రులు మాసమాగమ మున కనుమతింపరు. ఒకవేళ యెట్లయిన మొదలు విఱిచి కాళ్ళవేళం బడి బ్రతిమాలి వారి నొప్పింతు మనుకొనుము మకరందుఁడు మనకు సులభుఁడెట్లగును? మీరేమనుకొంటిరో కాని యతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. ముక్కంటిమంటల మ్రుగ్గనిమన్మథుఁడు! మచ్చలేనియచ్చఁపుఁ జందమామ. ఆతనితలిదండ్రు లనుమతించినమాత్రమున రాజాధి రాజులు వెల లేనికానుక లిచ్చి తమకూఁతుల వానిపాదారవిందము లపైఁ బడవేయరే! అతఁడొడంబడిన మాత్రమున నీనాఁటి రాజకన్య లందఱు పరుగుపరుగున వచ్చి వానిపాణిగ్రహణంబు చేయరే? అతని బిగియారు కౌఁగిటం బెనఁగెడు భాగ్య మెన్నినోములు నోచినదానిఁ లభించు. అతనికి రాణియౌపుఁబోఁడి యెంతయదృష్టవంతురాలు

కావలయు! అతనియనుగులను నూడికంబు జేయుటకైన నేనుదగను. నేనెక్కడయతఁ డెక్కడ? నా మూసలువట్టివె. అయినమీరు నావలపు లమాట మాపెద్దల కింతలోఁ దెలియఁజేయవలను.'' అని మఱియు నెద్దియో పలుకఁబోవు చుండ నచ్చటికి కంతఃపురపరిచారికలలో నొక ర్తునచ్చి తల్లి రమ్మనుచున్న దని కర్పూరమంజరిం బిలిచెను. అప్పు డా ముప్పురుఁ దమ విస్రంభసంభాషణమును గట్టిపెట్టి లోనికిం జనిరి.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

''అది మొగమో షోడశకళాపూర్ణమగు చంద్రమండలమో తెలిసికొనుట ప్రయత్నసాధ్యము య్యెఁ గదా! అది యంగనయోజాళు వాపసిండిబొమ్మయో నిర్ణయించుట సులభసాధ్యముగాదు. అవి కన్ను లో కృపాగసమకరందమ్మును జిమ్ము నె త్తమ్మిరేకులో నిర్ధారణచేయుట యెంతకష్టము! అది చిఱునగవో నిండు వెన్నెలయో నిశ్చయముగా నెఱుంగ నలవియగునే? ఆహాహా! ఆపడఁతుకను గడుపారఁ గాంచిన తల్లిదండ్రు లేమి పుణ్యము చేసిరో? అది మనుష్యాంగన యగునో కాదోయని నాకిప్పటికిని సందియంబు గలుగుచున్నయది. అది నిక్క ముగ మానవాంగన యయ్యెనేని మానవజాతియు మధ్యమలోక మును ధన్యతనొందినవి. ఈవఱకు నెందరినో సుందరాంగులను సంద ర్శించితిగాని యీసుందరమానఁబోలు నిందువదననెందును గనుగొని యెఱుంగ. అదియేమో కానికాంతలకును భోగములకును పరాఙ్ముఖుం డైననామనసాపడంతిని గనుంగొనినది మొదలు దానియొద్ద నేయుండును గాని యెంతక్రమ్మరించిన వెనుకకుమరలదు. చదువులు సాములుందక్క టక్కనగొడవలకుం బోని నేను నిద్రాహారములు విడచి తెగులులేనిభా

ధలఁబడుటఁ జూచి నాలో నాకే సిగ్గగుచున్నది. గ్రంథపఠనముపై
మనసుపోదు. పొత్తముఁ దెరచి యొకపంక్తియైనం జదువఁజాల.
మోహపరవశుండ నగుటచే నాకిప్పుడు ప్రపంచమంతయు కర్పూర
మంజరీమయమై తోఁచుచున్నది. సువర్ణమయమగు నామె నామమే
కాని యొరుల పేరు నానోటికి రాదు. మెఱుపుఁదీగబోలు నామె విగ్ర
హమే కాని మఱి యేపదార్థము నామనంబునకుఁ బొడకట్టదు.
మధురములై మనోజ్ఞములై మార్దవంబునకు తావులై వెలయు నా
మానినిమాటలు ముద్దులమూటలై యిప్పటికిని వినంబడుచున్నవి.
నీస్థితి యిటులున్న దేమని వేమాఱు తఱచితఱచి యడుగు బంధు
మిత్రుల ప్రశ్నంబుల కుత్తరంబు లొసంగలేక కడునిసికిపోవుచున్న
వాఁడ. ఇది లోలోపల నెంత దాఁచినను దాఁగునది కాదు. నేనిప్పు
డేమి చేయుదు? మనసు నిలువదు. మన్మథుఁ డూరకుండడు. మానిని
కడు దవ్వున నున్నది. దవ్వుననున్న దన నేల? దాపుననున్న మాత్ర
మున నా కాయిందానదన సులభమగునే? మతభేదముచేతనే మా
యిరువుర సమాగమము దుర్లభము. అది యట్లుండ నవనిలో నవతార
మొందిన చక్కదనంపు ముద్దయగు నాముద్దియ యెక్కడ నేనెక్కడ?
నావంటివానిపై నామెవలపు నిలుపునే! ఆ రాజవదన యేరాజనందను
ననుగ్రహించి యానందాబ్ధి నోలలాడఁ దలఁచి యున్నదో? ఆమెను
చెట్టబట్టు భాగ్యము గలుగువానికి త్రిలోక సామ్రాజ్యాధిపత్యమేల?
అతనికి నరలోకంబె నాకమగు నట్టడవి నందనంబగు. వేయేల!
ఆమెయే నాప్రాణము. ఆమె తల్లిదండ్రు లనుమతింపకున్నను సరే;
నాజననీజనకులు వారించినను సరే; యామె నన్ననుగ్రహించునేని
నేనామె కేలుబట్టకమాన. నావెఱ్ఱియే గాని యన్నాబాలిక యనుగ్ర
హించునే? ఏల యనుగ్రహింపకపోవు? ఆమెకును నాకును జరిగిన
కలయికల తెఱఁగు చక్కఁగా నరసిచూచిన నాపై నామెవలపు
నిలిపిన దనియే తోఁచుచున్నది. నేనెంత సేపామె సన్నిధిని గూర్చు

న్నను నన్నింకం గూర్చుండుమని, యామె వేఁడుకొనుట, పథ్య పానంబు నడుగు నెపంబున నెడతెగక నాతో మాటలాడుట, నేను సమక్షమున నున్న కాలమున వికసిత ముఖారవిందయై సుఖంబుగ నుండుట, నేను నాడీపరీక్ష జేయుటకై కరస్పర్శనంబు చేసినపుడు కన్నును మూసికొని స్పర్శసుఖ మనుభవించుట, నేను రెండుదినంబు లంతిపురమునకుఁ బోవుట మానినపు డామె యెవ్వరితోడం బలుకక యస్వస్థయై యుండుట మొదలగు లక్షణంబు లన్నియుం బరికింప నాయం దామె బద్ధానురాగయై యున్నట్టు సిద్ధాంతము చేయవలసి యున్నది. అయ్యయో? మోహపరవశులగు పురుషులు తమ కామించిన కాంత లేపని జేసిన తమనిమిత్తమే చేసెనని తలంచుట లోకప్రసిద్ధమే కదా! మందిచ్చుటకు చికిత్సకుఁడు వచ్చినపుడు రోగి మాటలాడుట యరుదా? దౌర్బల్యము చేత రోగులు కన్ను మూసి కొనరా? పథ్యపానంబులఁ బలుమాఱడిగిన మాత్రముననే యన్యథా తలంపవచ్చునా? ఆఁడువాండ్ర మనోగతంబుల తెలియ నెవ్వరి వశము? ఒక కారణంబున నామె చేసిన చేష్టలు పలికిన పలుకులు మఱియొక కారణంబున నయ్యెనని నేను సరిపెట్టుకొను టుచితము కాదు. అందుచేత నాసిద్ధాంతము నిప్పుడు పూర్వపక్షము చేసికొన వలసియున్నది. ఇంత యేల? అంతం బోవనువచ్చి నాతోడ నాబాలిక పలికినప్పుడు నా మనోరథంబు నెఱుఁగునదైన విన్నవింపక యూర కుండుట నాతప్పు. ఆమె చెలికత్తెలలో నెవ్వతెనైనం జేరి నామనో రథంబు జెప్పనైతి. నాటిరాత్రి నన్నింకఁ గొంతసే పుండమని యామె యడిగినప్పుడు పల్లెయని యచ్చట నుండనైతి. ఉండిన నేమి చెప్పనోకదా? ఆమె రాజవాహనున కెట్టిచుట్టమో యడిగి తెలిసికొననైతి. మొగమోట గలవానికి మోక్ష మెట్లు లభించు? లేనిపోని గాచగోటులకుం బోయి యప్పుడూరకుండి యదను దప్పిన వెనుక నిట్లు విచారించిన నేమిఫలము? నాసిగ్గునకుం దోడు నా

కేపనియుం దోఁచకుండునట్లు గత్న సేనుఁడు పురికిం బోవుద మని నన్ను ద్వరపెట్టె.''

అని యొక నాఁడు సాయంకాలమున మకరందుఁడు తన లోనం జింతించుచు మేడపై నొక్కరుఁడు గూరుచుండె. అప్పుడప్పుడే యుదయించిన చందమామ తెల్లచల్లనికిరణములు గవాక్షమునుండి మకరందునిపైఁ బ్రసరింపఁ జేసి మదనతాపసంతప్తమైయున్న యాతని దేహమునకు శైత్యోపచారము చేయంబూనుకొన్నట్లు కానఁబడెను. సీప్రానదీ జలకణంబులతోడం గలసిన మందమారుతములు వానిమేను సోఁకి యొక్కమాఱు హాయిహాయి యనిపించెను. ఆ సమయంబున నతఁడు కన్నులు మూసికొని దేవినుపాసించు పరమయోగి విధంబునఁ గర్పూరమంజరీ దేవిసుందరవిగ్రహంబును మనంబున ధ్యానించుచు నామె సంభాషణంబులఁ దలంచుచు భోగసమాధిలోనుండె. అప్పుడు కాషాయవస్త్రములు కట్టుకొన్న యొక బ్రాహ్మణకుమారుఁడు మేడపై నెక్కి యడుగుల చప్పుడు గాకుండ మెల్ల మెల్ల నడచివచ్చి మకరందుని ప్రక్క నిలువంబడియె. ఆ విప్రకుమారుఁడు వచ్చి నడుమనైన యెఱుంగక మకరందుఁడు కన్నులు మూసియుండుట జూచి యాతఁడు తన చేతితో నల్లన మకరందుని వీఁపుపైఁ గొట్టెను. కొట్టుటయు నా రాజకుమారుఁడు త్రుళ్ళిపడి లేచి యెవరు వాని పరికించి కన్నులు తెఱచిచూచి ''యోహో చంద్రచూడుఁడా! మిత్రుఁడా! యిటు గూరుచుండు'' మని చెప్పి మరల గన్నులు మూసికొని యేమున్నదా నెన్నఁడు వచ్చినను బలుకక తేఱుచుపక సమయమునకు నసమయమునకు తన్నెంతయు గౌరవించి తన మాటల కత్యంతము సంతసించు మకరందుఁడు తనరాక కలరకఁ గన్నులు మూసికొనుటయు వాని నెమ్మొగంబు నిట్టూర్పుసెగలచేఁ గలుషమగుటయు మేను కృశత్వంబు నొందుటయు నవలోకించి చంద్రచూడుఁడు తన మనంబున నిట్లు విచారించె.

"విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక వీనికై ఖరియింత మార్పు జెందుటకుం గారణమేమి? చక్కఁగాఁబోలిచిచూడ నీతనికి మన్మథగ్రహము సోఁకినట్టు దోఁచెడిని. చంద్రప్రభాదేవియు సుదర్శనమహారాజును వీనియునికిం గారణ మరయ లేక కళవళపడు చున్నవారు. కావున వీని నడిగి తత్కారణము దెలిసికొని సమయోచిత తగు కార్యము జరపించదను" అని విచారించి యతఁడు మరల మకరందునిపైఁ జేయి వైచి "చెలికాఁడా నీవిట్లుండుటకుఁ గతమేమి? తొల్లిటియట్లు మన సిచ్చి నాతోడం బలుక వేమి? చదువులపొంతఁబో వేమి? సాముల వంక జూడవేమి? పండితులతోఁ బ్రసంగింపవేమి? అచటి విశేషంబు లేను వినఁదగనా?"! యని చిఱునగవు నవ్వుచు నడిగెను. మకరందుఁడు వారిపలుకులు విని "మిత్రుఁడా? విదర్భాపురమందు జెప్పఁదగిన విశేషంబు లెవ్వియు లేవు. ఎవ్వియేనియున్న కాలక్రమంబున నీకుం దెలియకపోవు గదా" యని బదులు చెప్పి యూరకుండె.

తన చెలికాఁడు మనోగత వృత్తాంతమును దనకు తెలియఁజేయుటకు సందియమునొందుచున్నవాఁడని గ్రహించి చంద్రచూడుఁడు తన వచోచమత్కృతి తేటపడ నిట్లనియె. "మిత్రుఁడా! విదర్భలో విశేషములు లేవని చెప్పినంతమాత్రమున నమ్ముటకు నే నంత వెంగలినా? పసివానినట్లు నన్నుఁగన్నుఁ బ్రామఁదలంచెదవేమి? విదర్భానగరము సంగతి నే నెఱుంగుదును? కానినిన్న మొన్న కన్నులు దెఱచిన పిన్నవాఁడవు నీవే మెఱుంగుదువు? నేను నీకన్న వయోజ్యేష్ఠుఁడనగుటచేతఁ గొంతవఱ కెఱుంగుదును. ఆనగరంబున స్త్రీలునిలిచియున్న మనుష్యులు నిలిచి యుండఁగనే సగమట్లుచేయఁగలరు. తలలు మార్చి తలలు పెట్టగలరు. వారిమాయ లెట్టివో యెఱుంగముగాని శరీరములోఁ బదిలముగ నున్నహృదయమునైన నపహరింపఁగలరు. అంతటినెఱజాణ లెందును లేరు సుమీ. స్త్రీలే యింతటిసాహసములు

చేయ నింక నచ్చటిపురుషు లెంతసాహసులోఁ జెప్పవలయునా'' అనుటయు మకరందుఁడు మందహాసము చేసి తనగుట్టుజాడ నెఱింగి చంద్రచూడుఁడు నర్మగర్భముగా నట్లు పలికి యుండఁబోలు నను కొని "మిత్రుఁడా! నీమాటలయదార్థము దృష్టాంతరములు చెప్పి ఋజువు చేయవలయుఁగదా? "యని పలికెను. అనవుడు చంద్ర చూడుఁడు దృష్టాంతముల కేమికొనుచ, నాకు నీవే తార్కాణమవు. నీమేనుమునుపటియట్లు లేదు. నీవుచిక్కి సగమై నీశరీరార్ధమును విదర్భలో విడిచి వచ్చితివి. నీతల మునుపటితలగాదు. అది క్రొత్తతలఁపులతో నిండియున్నది. విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక నీ హృదయము నీవద్దనే లేదు. నీవు ప్రకాశముగా నీసంగతుల నొప్పుకొనక పోయినను నాపలుకులు నిక్కవములో యనృతములో నీమనస్సే యెఱుంగు. నీ గుట్టు నీ వెంత దాఁచినను నీమోముపై వర్ణ్యము నీమేనికార్శ్యమునీవిమనస్కత చెప్పుచున్నయవి. నీకు బహిఃప్రాణమునగు నాకారహస్యంబు తెలుపుదు వేని నేను నీకుం దోడ్పడియెద'' నని యుత్తరము చెప్పె.

అప్పుడు మకరందుఁడు సంతోషముతోఁ దనపీఠమునుండి లేచి చంద్రచూడుని కౌఁగిలించుకొని "చెలువుఁడా! నీపలుకులు నిక్కవములు. విదర్భదేశస్త్రీలు నెఱజాణలె. అందొకతరిత నాహృదయమునపహరించినమాట సత్యము. సిగ్గు పెంపున నిన్నినాళ్ళు నాగుట్టు నీకు వెలిఁబుచ్చనైతి. అంతియె కాని నీవు పరాయివాఁడ వని కాదు. నీవు నాకు సాయమై నామనోరథసిద్ధి గావింపవలయు'' నని తాను విదర్భకరిగినది మొదలు వెంకయు నుజ్జయినికి వచ్చువరకు వర్తిల్లిన యావద్వృత్తాంతము నెఱింగించి కర్పూరమంజరీసమాగమము గాని పక్షమున తన మేనం బ్రాణములుండవని దృఢముగా బలికెను. చంద్రచూడుఁడు ప్రియవయస్యుని పలుకులు విని వానిచిత్తము నూరడిల్లునట్లు

సమయోచితముగఁ బలికి వారిరువురి సమాగమమునకై యుపాయమును వెదకుచుండె.

చంద్రచూడుఁ డెవ్వరని చదువరులకు సందియముం దోఁచ వచ్చును. అతఁడు మకరందునకు వేఁడుక చెలికాఁడు. వానిపూర్వులు నాలుగుతరములనుండియుజ్జయినీ మహారాజుల యాస్థానమునందువిదూషకులుగనుండిరి. చంద్రచూడునితండ్రి యగు గంగాచూడుఁడు హాస్యరసముయొక్క యవతారమని యానాఁటిప్రజలు చెప్పుకొనుచువచ్చిరి. గంగాచూడుఁ డప్పటికి మూఁడేండ్లక్రిందట పరలోకగతుఁ డగుటచే సుదర్శనుఁడు వానికొడుకగు చంద్రచూడుని దనకొడుకునకు వేఁడుక చెలికానిగా నొనర్చి కుటుంబమును బోషించుచుండె. మకరందుఁడును వానిచమత్కారవచనంబులకు పలుమాఱు నూరాయు రేయని మెచ్చుచు విద్యావ్యాసంగముల మీఁద విసువు దోఁచినప్పు డెడనెడఁ జంద్రచూడునిం బిలిచి మనంబునకుఁ బండువు చేసికొను నుండును.

—*—

పదిమూఁడవప్రకరణము

శ్రీనగరము హిమాలయపర్వతమునకుఁ గడుదాపున నుండుటచే నది యుదయకాలమున మంచుతెరం గప్పఁబడి దవ్వులనుండి చూచువారికన్నులకు తెల్లని మేలిముసుంగుచాటున డాఁగియున్న రాజకన్యక యట్లు భాసిల్లుచుండెను. రాతిరి కురిసినమంచుకతంబున నేలయుఁజెట్లు కొండలు దడిసి దమకుఁ గలిగినదోషసంపర్కంబుఁ బాపుటకై ప్రభాతసమయమున సంపూర్ణ స్నానము చేసి నిలిచెనో యన్నట్లొప్పె. సిగ్గువెంపున ముసుంగు మఱుంగున నడఁగి యున్నపడంతి ముఖారవిందమును జూచు తమకంబున నాయకుఁడు వచ్చి తనకరంబున

గవిసెనఁదొలంగఁద్రోసినట్లు పద్మినీనాయకుఁడగు భాస్కరుఁడు పొడువుఁ గొండపైఁ దోఁచి తన సహస్రకిరణంబుల తోరపుల క్ష్మినిమఱుఁగు చేసినమంచుగవిసెనను గ్రమక్రమంబునఁ దొలఁగించుచుండు. మంచు ముసుఁగు జారినతోడనే కెమ్మెండ యలముటయుఁ బురలక్ష్మికుసుంభ వస్త్రముం గట్టుకొని నిలువఁబడిన చెలువంబునఁగానంబడియె. సూర్యోదయానంతరమున నగమును బ్రత్యంతభూమియు నిర్జీవస్థితిలో నుండి జీవస్థితికి వచ్చినట్టులుండె. అట్టివేళ నొక్కనాఁడు కాశ్మీర రాజకుల తిలకమగు హేమచంద్రుఁడు కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించి యెప్పటి యట్లు సముచిత వస్త్రాలంకారములు ధరింపక కొలువుకూటంబునకుం జనక తనయంతిపురమున నొక్కగదిలో చింతాక్రాంతుఁడై యొక్క పీఠమునఁ గూర్చుండె. విషాదమెట్టిదియో యెఱుఁగక యెల్లప్పుడు కల కల నవ్వుచుండు హేమచంద్రుని మొగంబు విలాసంబుదప్పియుండుటఁ జూచి యంతిపురంబునఁగల పరిజనులు కారణము తమలోఁదారూహించియుఁ దెలియఁజాలక రాజును జూచి యడుగుటకు సాహసింపక వెల వెలఁబోవుచుండిరి. నరపాలుఁడు తొంటియట్ల యుదయకాలమునఁ గొలువుకూటమున కరుదెంచి తమ్మలరించు నని నమ్మి ప్రధానులు దండనాయకులు సామంతులు చుట్టములు రాయబారులు ననుజీవులు లోనగు నియోగిజనంబులు వానిరాకకుం బ్రతీక్షించుచుండిరి. రాజెంత సేపటికి రాకపోవుటయు వానివద్దనుండి వర్తమాన మేమియుఁ దెలియక పోవుటయు సభాసదులందఱు కారణమరయలేక కలవలపడుటయుఁ జూచి ముఖ్యమంత్రియగు మతివర్మ రెండవ మంత్రియగు మాధవ సేనుని వెంటఁబెట్టుకొని కారణ మరయుటకై యంతిపురికిం జనియె.

వారిరువురుం జనునప్పటికి రాజప్రక్కఁ బురోహితుఁడగు నిగమ శర్మ కూర్చుండి వాని నూరడించుచుండె. ఱేని ముఖవైఖరి నవలోకించి మంత్రు లిరువురు నతఁడు గాఢసంతాపముం దప్పుఁడయి

యున్న వాడని గ్రహించి దురాత్ముఁ డైన చిత్రభానుని కుట్రవలన వాని కేదేనపాయము వాటిల్లి యుండదు గదా యని తలపోసి వానిని సమీపించి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. హేమచంద్రుఁడు వారిని జూచి కూరుచుండుమని చేసన్నఁ జేయ నమాత్యు లిరువురుం గూరుచుండిరి. అనంతరము నాలుగునిమిషము లూరకుండి మణివర్మ నిగమశర్మ నుద్దేశించి మెల్లఁగ ''ఆర్యా! మహారాజుగారి విషాద కారణ మేమి?'' అని యడిగెను. నిగమశర్మయుఁ దనపీఠము మణివర్మ సింహాసనంబునకుం దగ్గరగా జరపుకొని మెల్లగ నిట్లనియె.

''అయ్యా! మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు కాలధర్మము నొందె నని తెలిసినది. విధికృతంబున నీనడుమఁ గొన్ని పొరపులు గలిగినను మహారాజుగారి భ్రాతృస్నేహ మతిశయముగనుండుటచే వా రిప్పుడు మిక్కుటముగఁ గుందు చున్నవారు.'' అనవుడు మణివర్మ మిక్కిలి యక్కజంబున రిచ్చవడియె. మాధవసేనుఁడు నోట మాటలేక తెల్లబోయె. మహారాజు కన్నుదమ్ములనుండి బాష్పములు విడిచి నిట్టూర్పుపుచ్చె. అప్పుడు మాధవసేనుఁడు తనమనంబున 'నహాహా! సోదరుఁడన నీమహారాజే సోదరుఁడు. తనప్రాణంబులు తీయ దలఁచిన తమ్ముఁడు మృతినొందినప్పుడు మహోపకారమైనదని సంతసించుటకు మారుగ నతఁడిట్లు విచారించుచున్నవాఁడు. ఇతఁడుధర్మము యొక్క యవతార మనవచ్చును గాని కేవల మనుష్యుం డనవచ్చునే' యని దలపోసి నిగమశర్మవంక మొగముద్రిప్పి 'అయ్యా! ఇది యథార్థ మగునో కాదో మీరు చక్కఁగ నరసినారా? కుడిచి కూర్చుండి ప్రొద్దుపోవక యేరి పైని నేని చెడువాడుకలు వేయు దురాత్ము లనేకు లుందురు. ఇదియు నట్టివారి పన్నుగడ కాదుగదా' యని పలికెను. వర్తమానమునుదెచ్చిన మనుష్యుఁడెవ్వఁడో యెఱుంగింతు రేని మనము దాని యథార్థము నిర్ణయింపవచ్చును'' నని మణివర్మ నుడివెను.

ఆపల్కు లువిని నిగమశర్మ యిట్లనియె. "అమాత్యులారా! యెఱుంగుదురు కదా మననగరమున కుత్తరదిక్కున సింహగిరి యను పేరం బరగుకొండయున్నదట. ఆకొండలోఁబడమటివైపున నొకగుహ కలదు. ఆగుహయందు ప్రస్తుతము హరిశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముఁ డొకఁడు శిష్యసమేతుఁడై తపము చేసికొనుచున్నవాఁడు. వానిపాండిత్య మే మని పొగడ? తనయిల్లా వాణితోడు లేని చతుర్ముఖుఁడు. ఎంత శాంతము. ఎంత దాంతము. ఎంత దయము. ఎంత శమము. అతని మొగంబు జూచిన సకలకలుషంబు లడంగు. అతఁడు రెండుమాసముల క్రిందట వచ్చి యాగుహలో విడిసి యున్నవాఁడు. పాలు పండ్లు భక్షించును గాని యన్నముతినఁడు. అభిమైన నెవ్వరేని సమర్పించి యారగింపుఁ డని బ్రతిమాలినంగాని మెసవఁడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమున రెండవబృహస్పతి. జాతకసిద్ధాంతముహూర్తభాగంబులయం దతని కతఁడె సాటి. బ్రహ్మవ్రాలు నక్కైనం దిరుగున్నది కాని వానిపెట్టిన ముహూర్తంబునకుఁ దిరుగులేదు. మంత్రశాస్త్రమున మహాపాదుకాంతదీక్షంబడసిన వాఁడు వరమిచ్చి చేపట్టెనా సన్యాసిని సార్వభౌమునిం జేయఁగలఁడు. బిట్టలిగి తిట్టెనా బిడౌజుని బిచ్చగానిం జేయఁగలఁడు. అతనివాక్సిద్ధి యెట్టిదియో కాని వైద్యులకు ధన మిచ్చి చికిత్సలు చేయించుకొనఁ జాలనినిరుపేదలు వేనవేలు మననగరంబునుండియు నీచుట్టుప్రక్కల నుండు పల్లియలనుండియు వచ్చి ప్రతిదినము వానియడుగులసేవించి తమ రోగంబులు గుదుర్పు మని ప్రార్థింప లోకానుగ్రహార్థమై నతఁ డించుక సేపుతపము చాలించి రోగులమొఱలువిని మంత్రతీర్థమించుక యిచ్చి మీజాడ్యంబు నిశ్శేషంబుగా హరింపఁబడుఁ గాక యని వారిం బంపుచుండు. ఆమాటలతోనే వారిపీడయంతయు నశియించు. అతనిమాట యటుండనిమ్ము. నాకీవర్తమానము వానిశిష్యులలో నొకఁడు చెప్పె. నిజము. దీని విషయమున మీరు సందేహింప బని

లేదు.'' అని పలుకుటయు మునివర్య ''అతఁడే ప్రసంగవశమున మీ కీ దారుణవృత్తాంతంబు నెఱిఁగించె'' నని యనుగ నిగమశర్మ తత్సందర్భము నిట్లెఱిఁగించె.

''హరిశర్మ యొక్క మహామహిమలు కర్ణాకర్ణిగ విని యమ్మహాత్ముని సందర్శించి జన్మంబు చరితార్థంబు కావించికొనవలయు నని తత్సన్నిధి కరిగి రాజపురోహితుఁ డనని నన్నెఱిఁగించికొన్న పిదప నమ్మహాత్ముఁడు మీ రా రెవ్వరని యడిగె. రామచంద్రసమానుఁ డగు హేమచంద్రుఁడు మా రాజచంద్రుఁ డని నేను విన్నవించితిని. అప్పు డాయన శిష్యులలో నొకఁడు నా వంకఁ జూచి, పాపము మందభాగ్యు డగు చిత్రభానుని సోదరుఁ డితఁడే కాఁడా'' యని నన్నడిగెను. నాఁడు హరిద్వారమందు గంగాతీరమున మారేడు చెట్టుక్రింద మృతినొందిన రాచకుఱ్ఱవాని సోదరుఁడే నా? యితఁ డని హరిశర్మ యాశ్చర్యముతోఁ బలికెను. ఆమాటలు విని మేము గడగడవడఁక నేను హరిశర్మను స్వామీ! యిది నిక్కమేనా యని యనుగ నతఁ డొక్కనిమేషమూరకుండి యయ్యా నిక్కమే. ప్రపంచసంబంధములైన గొడవలెల్ల విడచి జనుల రొదలతో నిండియుండు పట్టణంబులఁ బల్లియలఁ గాఁపుర ముండుట మాని యంతరంగమునం బరమేష్ఠిం బ్రతిష్ఠించి పర్వతగుహలలో గాలక్షేపము చేయుచున్న మేము ప్రజల కిట్టిదారుణవార్తల నెఱిఁగించి దుఃఖమును గలిగింపరాదు. మీ మహారాజునకుఁ గాలక్రమంబున నీ వార్త దానంతటదియే తెలియఁ గలదు. నీవు మా మాటలుగ మహారాజుతో విన్నవింప వలదని నొక్కి వక్కాణించెను. కాని దేవరవారి యందు నాకుం గల పరమభక్తిచే మనసుండఁబట్టక నే నది నివేదించితిని. అది నిజ మనియే నాకు నమ్మకము.''

అని నిగమశర్మ యెఱిఁగింప నందబద్ధమేదియు నుండదని మంత్రు లిరువురు విశ్వసించిరి. హేమచంద్రుఁడు కన్నుదోయినుండి యశ్రుజలం

బులు జోటఁజోటఁగాఁగ వెచ్చనియూర్పులు బుచ్చుచు "మహాత్ము లారా! నేను భ్రాతృద్రోహిని; నాచేసిన దుర్ణయంబునఁగాదె మాగర్భ శ్రీమంతుండై విక్రమదేవునిగారాపుఁగొడుకై సౌఖ్యంబులవ్వారిగా ననుభవించిన యువరాజు కానిదేశంబుల కరుగవలసినపక్షియైయ స్తమించె. ఎంతెంతలో నేరములను క్షమించిన నేమి నాతుచ్ఛప్రాణముపైఁ గలయభిమానముచే వాని విల్లు వెడలఁ ద్రోచితిని. అవివాహితున్న శాంతమంతయు దిగమ్రింగినట్టి యామహాయకోపము నా కెటనుండి వచ్చెనో కదా? వేనవేలు సేవకులకు నియామకుండైన యతఁడు తన యవసానసమయంబున నెంత చింతించెనో! నన్నేమనియెంచెనో! విధి పరిపాకంబున కెంతవగచెనో యాపరమేశ్వరుఁడే యెఱుఁగు! ఆదారుణవచనంబులు వినినప్పుడు పరమపవిత్రయగు నిమ్మణి నన్ను శపింపకుండునే! బాలికయగు కన్యాగము జరి పితృవియోగంబున గుందునెడ ముద్దులు మూటగట్టునామె నెమ్మొగ మెంతచిన్నవోయెనో. మహారాజునకుమారుండై విక్రమసేనుని మనుమండై భూచక్రంబు బాలింపఁగలశుభలక్షణంబులం గాంచికొనిన విజయసేనుఁడు తండ్రిలేనిబిడ్డడయ్యెకే! ఆచిన్నబాలునకుఁ దండ్రి లేనినెలితి యెట్లుతీరు. మహీమండలాధిపత్యంబు నర్పించిన, మేరుపర్వతంబు త్రవ్వి తెచ్చి ముందుబెట్టిన, వారితండ్రిని మరలఁ దేఁగలమే? అది నట్టింగంట. నా యెదుట నుండి లేచిబోయి యేదేశంబునైన సుఖంబుగ బ్రదికి యుండు నని తలంచితి గాని యింతలోఁ దమ్మునకు నిట్లగునని కలలోనైనఁ దలంపనైతి. మహానుభావుఁడగు హరిశర్మయొద్దకు నన్నుఁ దోడ్కొనిపొండు. నాయనుజుని చరమావస్థఁ గూర్చి నేను స్వయముగా నడిగి తెలిసికొనియెద" నని యూరక వావిడిచి వగవఁ జొచ్చె.

పదినాలుగవ ప్రకరణము

సింహాగిరి శ్రీనగరంబున కుత్తరమున నుండెను. తొల్లి నారాయణుఁడు నరసింహావతార మెత్తి లోకకంటకుఁ డగు హిరణ్యకశిపునిఁ దెగటార్చి ముజ్జగముల కభయప్రదాన మొసంగియు దుష్టదానవుని మరణానంతరమునఁ గూడ గోపావేశ ముపశమింపక పోవుటచే లోకములనెల్ల భస్మపటలము గావింప నుంకించెననియు బ్రహ్మాది దేవతలు భయకంపితులై వాని పాదరాజీవములకు మ్రొక్కి యవతారము నుపసంహారింపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు కృపాళుఁడై యాగిరివద్దనే తన యవతారమును జాలించెననియు స్థలమహాత్మ్యము నెఱింగిన కోవిదులా కాలమున జెప్పుచువచ్చిరి. అందుచేత నాగిరికి సింహాగిరి యనుపేరు గలిగె.

శ్రీనగరప్రాంతమున నిప్పుడు సింహాగిరి యనుపేరం బరఁగు కొండయు లేదు. చుట్టుప్రక్కలఁ గలకొండ కట్టిమహిమలుగల వని చెప్పుకొనువారును లేరు. ఆగిరిలో నొకగుహ కలదు. అది యెక్కువ నిడివియుఁ దక్కువ వెడల్పుఁగలదై కారుచీఁకటులకు నెలవై భయంకరమైయుండును. ఆసొరంగమునఁ జొచ్చినజంతువు లన్నియు మృతినొందెనని జనులు చెప్పుకొనుటయే కాని బ్రదికివచ్చెనని యెన్నఁడు జెప్పుకొనియెఱుఁగరు. ఆబిలముమాపులునక్కకూఁతలతో ప్రతిధ్వనులిచ్చుచుండును గాని పగలు నిశ్శబ్దమై యుండును. జనసంపర్కమురోసి యూరుబైటనే వసింప నిచ్చగించుదిగంబర యోగులు క్షపణకులు మొదలగుమహాత్ము లప్పుడప్పుడు దానియందు విడియుటయుఁ రెండుమూఁడుదినము లందుండి చెక్కుచెదరక యన్వాలకుఁ బోవుటయుగలదు. మృత్యుముఖముఁ బోలునాబిలము జొచ్చువారెట్లు బ్రదికిబైటఁబడిరనికొందఱుపౌరులకు సందియ మప్పుడప్పుడుతోఁచుచు వచ్చెను. కాని యందుఁ బ్రవేశించిన వారిమహిమయే వారింగాపాడు

చు వచ్చెనని పెద్దలు తెలియఁజెప్పి యట్టి వారి సందియములఁ బాపుచు వచ్చిరి.

అట్లు హేమచంద్రుఁడు సోదరవియోగమునుగూర్చి కొంతవుక

తడవు విలపించి తమ్మునినిజవృత్తాంతము స్వయముగ వినఁగోరి మంత్రి పురోహితసమేతుఁడై హరిశర్మవద్దకుఁ బోవఁ బయన మయ్యెను. అగుటయు నప్పుడు మణివర్మ పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి "యోగీ మహారాజుగారు సింహగిరికిఁ బోవుదురు. అరదమునాయత్తము చేయు మని సూతునకుఁ జెప్పు"మని పనిచె. ఆమాటలు విని నరపాలుఁడు మణివర్మను జూచి "ఆర్యా! పోవలసినతావు మహాపురుషసమక్షము. మనల నచ్చటికిం గొనిపోవుపని భాత్రృమరణము. కావున నిది యరదంబులు నందలంబులు నెక్కి యూరేగఁదగిన సమయముగాదు"యని పాదచారియై మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు, నిగమశర్మయు వెంటరా నిరువురుపరిచారకులు ముందునడచి మార్గంబునుండి జనులం దొలంగింప సింహగిరికిం జనియె. కాలినడకను జనుచున్న మహారాజునుగనుంగొని పౌరులచ్చెరువడి యుండలంబు డిది యేలొంగని యాగర్భ శ్రీమంతుని నడిపించుచున్న మహాకార్య మేమైయుండు నని విచారించి కారణ మేఱుంగఁజాలక నిలువంబడి చూచు చుండిరి. అవ్విధంబునఁ గొంతసేపు నడచినడచిరాజు పరివారసమేతుఁడై సింహగిరిసమీపము నకువచ్చి గుహాద్వారసమీపమున మూఁగియున్న వందలకొలఁది జనులను జూచెను. ఆజనసమూహములో నొకఁడు మహాప్రభూ! నాకుఁ గుష్ఠవ్యాధి యనియు మఱియొకఁడు నన్ను రాజయక్ష్మము పిన్ననాఁటనుండియు బీడించు చున్నదనియు వేఱొకఁడు నాకుఁ గన్నులు లేవు కృపదయచేయు మనియు, ప్రార్థించు చుండెను. ఆకేకలు విని రాజు మంత్రులతో "నీమూఁగినజనంబులుం జూడ లోకములో నున్న రోగుల కెల్ల నిచ్చటికె వచ్చినట్లుకనఁబడు చున్నది. ఈకేక లామహా

త్మని జపతపంబులకు నిశ్చయముగ విఘ్నముఁ గలిగించును. ఇతఁడు వీరితో నెల్ల వేగుచున్నాఁడోకదా'' యని పలికి యామందలో జొరఁబడి లోనికిఁ జనఁజాలక యచట నిలిచె.

ఇంతలో సేవకులు రోగుల నొత్తిగించిదారి చేయుటకునిగమ శర్మమునుముందు నడచి తెరువు జూప రాజు భృత్యామాత్యసమేతుఁడై గుహాద్వారమువద్దకుఁజనియె. చని కృష్ణాజినముపై బద్ధపద్మాసనము వైచుకొని కూర్చున్నవాని, రవంతయు నెడము లేకుండ మేనెల్ల విభూతి పూసుకొన్నవాని, శతరుద్రాక్షమాలికలు వ్రేలుచున్న మెడ గలవాని, సగము నరసిన వెండ్రుకలు గలగడ్డమువాని భక్తిమై 'ఓంహర ఓంహర' యని శివనామస్మరణము జేయువాని, శాంతరసమున మునికిపట్టగువాని హరిశర్మ యనువానిం జూచి వెల్లివిరిసినభక్తిరసము పెంపున హేమచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణునకు సాగిలంబడి మ్రొక్కెను. అమాత్యులు పురోహితుఁడునుం గూడ నమస్కరించి ''యథా రాజా తథాప్రజా'' యను వాక్యము సార్థకము జేసిరి. హరిశర్మ కన్నులు మూసి మహేశ్వరధ్యానమున నండుటచేత రాజు నమస్కరించుటయు మిత్రులు మ్రొక్కుటయు నెఱుఁగఁడు. నిగమశర్మహరిశర్మశిష్యులం జూచి ''మహారాజుగారిరాక నెఱిఁగింపవచ్చునేని మీగురువుల కెఱిఁగింపు'' డని కోరెను. రాజాపలుకులు విని వలదువలదు తపోనిష్ఠు లగువారికి విఘ్నములు గలిగించుటనుచిత మని వారించెను. అనంతరము కొంతవడికిహరిశర్మపతస్సుచాలించి కన్నులు తెఱచి గుహాలునలుదెసలు పరికించి కట్టెనుట నిలిచియున్న యపూర్వపురుషులం జూచి వీ రెవ్వరని పూర్వపరిచితుఁ డగునిగమశర్మ నడిగెను. అతఁడును ''స్వామీ వీరు కాశ్మీర దేశాధీశ్వరులగు హేమచంద్ర మహారాజుగారు. మిమ్ముదర్శింపగోరి యిచ్చటకు విచ్చేసి యున్నవా'' రని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అదివిని హరిశర్మ ''ఆహాహోహో! ఇతఁడే

నాశ్రితజనచింతామణీ! పండిత జలకమలాకర ప్రభాకరుడు. సత్పురుషసందర్శన మగుటచే నీదినము కడు సుదినము సుండీ''యని కొండొక ప్రశంసించి వారికందఱకు వ్యాఘ్రచర్మములు వేయించి కూర్చుండఁబనిచి వెండియు నిట్లనియె. 'మీరు రాకరాక వచ్చి మా కతిథులైరి. మీకు మేమేమి సపర్యలు చేయఁగలము? రత్నకంబళములపై నాసీనులగువారికిఁ బులితోళ్ళు, మౌక్తికహారంబులు ధరించువారికి, రుద్రాక్షమాలికలు, మంచిగంధము పచ్చకప్పురము బూసికొనువారికిఁ బూడిదయు, మరువము దవనము దాల్చువారికి మారేడుదళములు సమర్పించుట మీవంటివారి నగౌరవించుటయే. కావున మాయ నాదరణమునకు మమ్ము మీరు మన్నింతురుగాక !''

అనవుడు హేమచంద్రుఁడు విప్రునకుం దనయెడఁ గల గౌరవమునకు సంతోషించి వినయంబున భక్తియు మనంబున సందడింప నాతనితో నిట్లనియె ''సరిసరి! మీవల్లనా మేము సపర్యల నపేక్షించుట. మీపాదరజంబు మాకిరీటంబుల నంటనిచ్చుటయే మమ్మా గౌరవించుట. మీయనుంగుదాసుల సేవింపనిచ్చుటయే మమ్మాదరించుట. మీవలన నమోఘంబులగు నాశీస్సు నపేక్షింతుము గాని రత్నకంబళములు మౌక్తికహారంబులు హరిచందనంబులు నపేక్షింపము. మీ విబూతిపిండికట్లు మోక్షమార్గంబున కెత్తినసోపానంబులు, మీ రుద్రాక్షమాలికలు ముక్తికాంత వలచి వైచిన దామకములు. మామౌక్తికహారంబులు స్వయముగాఁ గంఠమునకుఁ దగిలించుకొనిన యురులు. ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువఱకు రాజనీతి పేర జగద్వంచనము చేయు రాజులు సంసారపుసంకెళ్ళు విడఁగొట్టకొని జీవన్ముక్తులైన మీవంటి మునిరాజుల యెదుట నిలువనైన నర్హులె? మీదర్శనముచేత నేనును నాపితృదేవతలు పదితరంబులవారును నా వంశస్థులును బవిత్రులమైతిమి. మీరాకలచేతఁ గాశ్మీరదేశమే యనుగ్రహింపఁబడినది'' అని రాజు ప్రశంసచేయ నియమశర్మయు రాజు

బలికిన దంతయు సత్యమని చెప్పి తనకుఁ దోచినట్లు తానును బ్రాహ్మణుని కొంతసేపు కొనియాడి తన యేలికవచ్చినపని విప్రునకు విన్నవింపఁదలఁచి వినయముతో "మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు హరిద్వారమునద్ద కాలధర్మము నొందెనని విని యది నిక్కువమో లోకప్రమాదమో తెలియఁగోరి యాయన యిట వచ్చె"నని పలికెను.

ఆపలుకు చెవిని బడినతోడనే హరిశర్మ మొగము చిట్లించి కన్నులు మూసికొని "హరహరా! ఆమందభాగ్యుని దురవస్థ మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనవలసివచ్చెనా?"యని రెండుకన్నులనుండి రెండు బాష్పబిందువులు విడిచి యొకనిముస మూరకుండి హేమచంద్రు నుద్దేశించి "రాజా! నీసోదరవృత్తాంతము స్వయముగ నా ముఖంబున వినఁగోరి వచ్చితి గావున నిదిగో చెప్పెద వినుము. సహజకోమలములగు మానసములు చాలాకాలము క్రిందట, జరిగినవృత్తాంతములు జ్ఞప్తికి వచ్చినను క్రొత్తగా నపుడు కన్నులయెదుట జరిగినట్లు భావించుకొని దుఃఖసంతప్తము లగును. నీయనుజుని చరిత్రము మిక్కిలి దయనీయమగుటచే వానిపేరు దలపెట్టినతోడనే నా కన్నుల నీరు వచ్చినది." అనిపలికి వెనుకటివృత్తాంతమును మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుటకుఁ గాఁబోలు నాలుగైదు నిముసము లూరకుండి పైకి చూచి యిట్లని చెప్పఁదొడఁగె. నేను పరమశైవుడను. అందుచేత శివుని సాక్షాత్కరించికొనఁ దలఁచి బాల్యకాలమున నాకు నాగురువుపదేశించిన పంచాక్షరీ మహామంత్రమును బదిలక్షలసారులు పునశ్చరణచేసి యెంతకు మహేశ్వరుని ప్రత్యక్షము జేసికొనలేక తుద కొకనాడు మెడకుఁ గండకత్తెర వైచుకొని మహేశ్వరా! నీవు ప్రసన్నుఁడవు గావేని యిదే ప్రాణములు విడచెద నని ప్రతినఁ జేసి భోజనము మాని కూర్చుంటి నాఁటి యర్ధరాత్రమున భక్తవత్సలుఁ డగు మహేశ్వరుఁడు చిచ్చు

కన్నులతోడను, చిలువపేరులతోడను, పులితోలుతోడను, బూదిపూతలతోడను, పూర్ణచంద్రునితోడను, బూదిరేకలతోడను, తెల్ల మేనితోడను, నల్లమెడతోడను నాకు సాక్షాత్కరించి నన్ను బుజ్జగించి కావలసినవరము లడుగుమనియె. ఐహికములగు ధనధాన్యాది సంపదలు గోరక కైలాసంబు జూడఁ గోరుచున్నాఁడ. నన్నటకుఁ గొంపొమ్మని ప్రార్థించితి. ఆతఁడును వల్లెయని నన్ననుగ్రహించి రెండు పసిడిపాదుకలిచ్చి కైలాసమును జూడఁగోరిక పుట్టినప్పుడు వీని నధిష్ఠింపుము. అవియే నిన్నటకుం దెచ్చునని చెప్పి యంతర్హితుఁడయ్యె. అనేకదివ్యసంవత్సరములు తపంబుచేసి చరితార్థులైన మహాయోగులకు దుర్లభుఁడగు మహేశ్వరుఁడు నాకుఁ బ్రసన్నుఁడగుటకు నాయందలి మహిమ గాని వేఱుకాదు. శ్రితజనపారిజాత మగు నమ్మహాదేవునకు నాపైఁ బొడమిన నిర్హేతుకజాయమానకృపయే కారణము.

ఆమరునాఁ డుదయమున నేను గాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించికొని పరమేశ్వరుఁ డిచ్చిన పాదుకలు దొడుగుకొని కైలాసంబునకుఁ బోవలయు నని మనంబు సంకల్పించి కన్నులు మూసికొంటి. ఆసంకల్పించుటయే యెఱుంగుదును గాని యవ్వల నేమైనదో యొక్క ముహూర్తమునకు నెఱుంగ. ఒక్కనిముసములో నేను గైలాసంబున నుంటి. అచ్చటి వైభవం బేమని వర్ణింప? అందఱు మూఁడుకన్నులు గలవారె అందఱు లేతచందురుని దాల్చినవారె. అందఱు పులితోలు గట్టినవారె. అందఱు పాముకడియంబులం బెట్టినవారె. పసిఁడిపావలు దొడిగి టక్కుటిక్కుమని నడచుచు నేను మహేశ్వర సన్నిధి కరుగుచుండ నమ్మహాదేవుఁడు నన్నల్లంతదవ్వులఁ గని సబహుమానంబుగఁ దోడ్కొని రమ్మని నందీశ్వరుం బుత్తెంచె. మధ్యలోకంబు నుండి వచ్చిన మనుష్యమాత్రుని మహేశ్వరునంతవాఁ డంత గౌరవించుటం జేసి నాయం దేదో గొప్పమహిమ మున్నదని శంకరుం బరివేష్టించిన

వేలుపు లందఱు తలంచిరి. నందీశ్వరుఁడు నన్నుఁగాఢ్ముగాని కౌఁగలించి కొని చేయిపట్టుకొని దేవదేవుని సన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోయె. శంకరుం డును గృపారసపూరితంబులగు చూడ్కులతో నన్నుం గనుఁగొని సేమమరసి దేవసేనాపతియుఁ దనకు గారాపుకుమారుఁడు నగు కుమారస్వామిని బీఠమునుండి లెమ్మని యానతిచ్చి యాపీఠమున నన్నుం గూర్చుండఁ బనిచె.

అది ప్రాతఃకాల మగుటచే శంభుని సేవింప నచ్చటికి వచ్చిన మహేంద్రాది దిక్పాలకులు దక్కిన వేలుపులు ప్రమథగణంబులును నన్ను చూడ నారంభించిరి. అనంతరము భర్గుఁడు కైలాస మంతయుఁ జూచి రమ్మని యానతిచ్చి నందీశ్వరుని తోడిచ్చి నంపెను. నేను నం దుఁగల వైచిత్ర్యంబులనెల్ల మనసారఁ గనుంగొని మరలి వచ్చి భవు నకు మ్రొక్కి నిలువ నతఁడు వత్సా! నీ కేమి కావలయు నది కోరు మని యానతిచ్చె. అప్పుడు నేను భయసంభ్రమంబులతో దేవా! మరల నరకలోకంబున కరుగకుండ నిచ్చటనే యుండవలతు నంటి. అనవుడు చంద్రశేఖరుఁడు కుమారా! నరలోకంబు పాపభూయిష్ఠమై యున్నయది. నీవింకం గొంతకాల మందుండి పాపాత్ములఁ బవిత్రు లుగఁ జేయవలయు. అట్లుచేసి జీవన్ముక్తిఁ నొంది యిచట నుండువు గాక యని సాదరంబున బలికి వెండియు నన్ను నరలోకంబునకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చె.

పదియొదవ ప్రకరణము

"అయ్యా! ఈప్రసంగమునుబట్టి నన్ను నేఁగొనియాడుకొను చున్నవాఁడ నని మీరు తలంప వలదు. హరిద్వారము వద్దకు నేను

రావలసిన కారణంబును మీకెఱుంగఁ జేయక తప్పదు. కావున దాని నానుపూర్విగ నెఱింగించితిని.'' అని హరిశర్మ పలుకుచుండ వాని మాట కడ్డమువచ్చి నిగమశర్మ ''మేలు మేలు మిమ్ము మీరు బొగడుకొనుచున్నవారిని యెట్టిచెనఁటిమైన వినఁజాలునే. జగంబులు మీ మహిమంబుల వేనోళ్ళం బొగడుచుండ మీరే కొండాడుకొన వలయునా? మేమట్లు తలంచుకొనువారము గాము సుఁడీ'' యనివారించి చిత్రభానునివృత్తాంతము నెఱింగింపుమని వారిం గోరెను. హరిశర్మ చేసిన యాత్మప్రశంస విని మణివర్మ ''ఏమిది? ఇతఁ డప్రస్తుతములయిన యంశములను మిక్కిలి పెంచి చెప్పుచున్నాఁడు. చిత్రభానుని వృత్తాంతము చెప్పుటకన్న తన మహిమలు చెప్పుకొనుటయే యీతనికిఁ బ్రస్తుతమని తోఁచెఁగాబోలు'' నని తనలో విచారించి కొని యూరకుండెను. హరిశర్మ నిగమశర్మ పలుకుల నాలకించి తన యందు వారికి భక్తితాత్పర్యంబులు సడలింపక యెప్పటియట్లున్న వని తెలిసికొని చిత్రభానుని వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పఁబొడంగె.

అట్లు భగవానుఁడగు నిందు శేఖరునిచేత నాజ్ఞాపితుడనై వెండియుఁ బసిఁడిపావలఁ దొడిగికొని బ్రహ్మకపాలంబువద్ద భూలోకముఁ బ్రవేశించితిని. ఆతావు చేరినపిదప మహేశ్వరుఁ డిచ్చినపాదుకలకుఁ దొంటి యద్భుతశక్తిపోయినది. అందుచేత నేను పాదచారినై మార్గమధ్యమున నాశిష్యులగు భైరవుని గాలకంఠుని గలిసికొని యెడనెడఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న పుణ్యక్షేత్రంబుల సేవించుచు దివ్య తీర్థముల మునుఁగుచు హరిద్వారము చేరితిని. నే నక్కడికిఁ బోయి నను గ్రామమధ్యమున వసించుట కిష్టము లేనివాఁడ నగుటచే హరిద్వారమునఁగూడ నూరు వెలుపల నొక పినుమఱ్ఱిక్రింద విడిసితిని. అది భాగీరథీతీరముననే యుండుటం జేసియు చాలనేల నావరించుటం జేసియుఁ బాటసారులకు నత్యంతోపయుక్తముగ నుండును. ఆమఱ్ఱి

క్రింద విడిసి యచ్చట నొక శిష్యు నుండుమని రెండవశిష్యుఁడును నేనును గంగాస్నానమున కరిగితిమి. అప్పుడుత్రోవలో నొక మారేడుచెట్టుక్రింద మూలుగుచు వట్టినేలం బొరలుచు బాధపడుచున్న యొకమనుష్యుని గాంచితిమి. కౌపీనంబొక్కటిదక్క వానిమేనిమీఁద వస్త్రము లెవ్వియు లేవు. మంటిముంత యొండుదప్ప పాత్రములు లేవు. అతఁ డెప్పుడుమృతినొందునా యెప్పుడు పొడుచుకొని తినఁగలుగుదుమా యని కనిపెట్టుకొనియున్న కాకులు గ్రద్దలు తప్ప వేరుచుట్టములు లేరు. వాని ముఖలక్షణముల నవలోకింప నతఁడు సత్కులీనుఁడనియు మిక్కిలి గారామునం బెరిఁగియుండఁబోలు ననియు మహారాజకుమారుఁ డైన నై యుండవచ్చుననియు నాకును నావెంటనున్న కాలకంఠునకును దోఁచినది. ఆపన్నుల సంరక్షణమునందును భగవత్కైంకర్యమునందును శరీరము వినియోగింప దీక్షఁబూనినవాఁడ నగుటచే నేనప్పుడ శిష్యసమేతుఁడనై యయ్యనదపజ్జకుం బోయి కూరుచుండి నీ కేమి కావలయునని బిగ్గఱగ నడిగితిని. అతఁ డప్పుడు కన్నులు దెఱచి నావంక దేఱిపాఱ జూచి నోటమాట లేమిం దనకోరిక చెప్పలేక నోరు తెఱచెను. అతనికిదాహము గావలయుఁగాఁ బోలు ననుకొని నే నప్పుడు కాలకంఠుని బంచిగంగాజలమించుక తెప్పించి మెల్లమెల్ల వాని నోటం బోసితిని. ఆజలబిందువులు ద్రావి యతఁడించుక సేదదేఱినపిదప ''నాయనా! నీవెవ్వరివాఁడవు? నీకింత గతి ప్రాప్తించుటకు గారణమేమి? నీకిప్పుడు గలబాధయెద్ది'' యని యడిగి వాని దేహతాపము నుపశమింప జేయుటకై యుత్తరీయపు కొంగుతో నించుక విసరుమని కాలకంఠుని నియోగించితి. అతఁడు నటుసేయ నారోగి మఱింత సేదదేఱి మిక్కిలి హీనస్వరముతో సంగ్రహముగాఁ తనవృత్తాంతము నిట్లని చెప్పె. స్వామీ! మీ రెవ్వరో నేఱుఁగను గాని నాపాలిదైవంబవని భావించుచున్నాఁడ.

నేనింక బ్రతుకుట యబద్ధము. అయినను నన్నిటనుండి నోరాఱుకొని పోవుచున్నది. కీళ్ళలోఁ బటుత్వము లేమి గంగకు బోయి జలంబు దెచ్చికొనఁజాలనైతి. దారిం బోవువారిఁ బిలుచుటకైన నోపిక లేదయ్యె. మీయనుగ్రహమున నిప్పుడు ప్రాణమించుక చల్లఁబడినది. నాకథ సంగ్రహముగాఁ జెప్పెద వినుఁడు. "నేను కాశ్మీరమహీపాలుఁడగు హేమచంద్రుని తమ్ముఁడను. చిత్రభానుఁడనువాఁడను. నేను నతకు ద్రోహము తలపెట్టితి నని మాఱున్న నన్ను దేశంబునుండి వెడలనడిచె. అది మొదలు దారపుత్రుల విడర్చి కంపి యేకాకినై యనేక దేశంబులఁ గ్రుమ్మరి కుడిచినచోటఁ బండుకొనక పండుకొన్న చోఁట గుడువక వ్యాధిగ్రస్తుఁడనై తుదికీగతికి వచ్చితిని. దైవవశమున మాయన్నను మీరు కనుఁగొందు రేని తనమొద నెన్నండు నేను ద్రోహముచేసి యెఱుంగ ననుఁడు. తాను చేసినజోగినై యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యొకచెట్టుక్రింద దిక్కు లేక మృతినొందుచుంటి ననుఁడు. మందభాగ్యలగు నాబిడ్డలఁ గరుణింపుమనుఁడు నాపైఁ గోపమున వారి నిరాదరింపవల దనుఁడు. ఒకవేళ నే నేయపరాధంబు నైనఁ దన యెడఁ జేసితి నేని క్షమింపు మనుఁడు. తన పాదపద్మములకుఁ గడసారి మ్రొక్కితి ననుఁడు. తనకొడుకులు నిరువురి ముద్దాడితిననుఁడు" అని చెప్పి మొక్కనిముసు మూరకుండి "స్వామీ! నాకాయాసము వచ్చుచున్నది. నే నింక మాటలాడఁ జాల" నని యూరకుండి కన్నుల నుండి సంతతధారగా బాష్పమును విడువఁజొచ్చె. అనంతర మొకదిన మతఁడుజీవించెను. కానిమరలమాటాడ లేదు. మరునాఁడు మధ్యాహ్నమునేఁడు పరలోకగతుఁడు కా ననాథప్రేత సంస్కారము, మిక్కిలి పుణ్యప్రదమను నార్యోక్తియందు నమ్మికఁ గలవాఁడ నగుటచే నేను నా శిష్యులం బురికొల్పి వాని కగ్నిసంస్కారంబుఁ గావించితిని. మరణకాలమునందు నా కతఁడు చెప్పినపలుకులు విన్నవించి కృతకృత్యుఁడ

నైతిని. కాని మీ కఠినమనస్సంతాపము గలిగించితి కదాయనిచాల వగచుచున్నాఁడ. ఏకారణమునైన మనుష్యుల దుఃఖింపఁజేయుమాట యాశ్రమంబున ననుచితము. అదియునుఁగాక బంధుమరణముచేత దుఃఖపడుచున్నవారి సమీపమున నే నుండఁ జాల" నని హరిశర్మ యెండియు నేదో చెప్పఁబోవుచుండ హేమచంద్రుఁడు దుఃఖావేశపర వశుఁడై గోడకుఁ జేరబడి మొగంబున నుత్తరీయాంచలము వైచు కొని తమ్ముని గూర్చి బిట్టువగచెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు రాజును బట్టుకొని దుఃఖోప శమనవాక్యంబులు బలికిరి. ధైర్యము విడిచి యంగలార్చు రాజుదుఃఖ మునుపశమింపఁజేయఁ దలఁచి హరిశర్మయు నిట్లనియె. "రాజా! యీశరీరములు వినశ్వరము లని యెఱింగియు నీవింత విచారింపనగునె వినశ్వరంబు లగు పదార్థములఁగూర్చి విచారించుట వివేకులకు ధర్మ ము కాదని భగవంతుం డగు శ్రీకృష్ణుం డర్జున కుపదేశింపలేదే! భగ వద్గీతలు పిచ్చికూఁత లని దుర్వాదములు చేయుబౌద్ధులు భగవంతుని మాటలపై విశ్వాస ముంచరుగాని యాస్తికులమగు మనము విశ్వాస ముంచి జ్ఞానవంతులము కావలదె. ఆత్మ నిత్యము; దేహమనిత్యము. ఇది యెఱిఁగి నడచుకొన్నవాఁడే వివేకి. అందుచేత నీవు విచారింపఁ జెల్లదు," అని పలుకుటయు హేమచంద్రుఁడు కన్నీరు దుడుచుకొని "స్వామీ! నాతమ్ముని మరణకాలపుఁ బలుకులు ములుకులై నన్నుం బీడించుచున్నవి. వానిచరమావస్థం దలఁచుకొన్న నాకడుపు చుమ్ములు చుట్టుచున్నది. "రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ" మ్మను మాట సత్యము. కటకటా! నిరపరాధుఁడగు సోదరుని నేలపాలు జేసికొంటిగదా. విమ ర్శించి కార్యంబులఁ జేయనివారికిఁ బ్రాపించుగతు లిట్టివియే కదా. ఈభ్రాతృద్రోహి మీవంటిమహాత్ముల పవిత్రచరణంబులను ముట్టదఁ గఁడు. నాచేసినదోసంబునకు శాపం బేదేని నిచ్చి నన్ను దుదముట్టించి నాయులమట దీర్పఁగవలె" నని ప్రార్థించి వాని మునుల పయింబడె.

అడుగుల వ్రాలిన నేలఱేని గ్రుచ్చియెత్తి నేలవేల్పు "చాలు చాలు రాజా! చాలు నీ బేలతనము! నీగురువులు నీకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే కాని బ్రహ్మజ్ఞానోపదేశంబు జేయరనితోఁచెడిని. నీ మనోవైకల్య మడఁగువఱకు నీకు మేము తత్త్వోపదేశంబు జేయఁ దలఁచుకొన్నారము. ఇది నీకు సమ్మతంబ యగునేని మాకడ కప్పు డప్పుడు వచ్చుచుండునది" అని మందలించి మంత్రి పురోహితులం జూచి "అయ్యా! ఈతనివైఖరి జూడ నాత్మహత్య జేసికొనువాఁడ పోలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. తొల్లి యొక్క నరపాలుఁడు తద్దయు సొగసులాడి యగు తన రెండవ యిల్లాలు చెప్పినకొండెములు విని పట్టమహిషివలనఁ దనకుఁ గలిగిన జ్యేష్ఠకుమారుని నిరపరాధుని నిష్కారణముగ వధియించి పిమ్మట కొంతకాలమున కతఁడు నిర్దోషి యని విని యాదుఃఖము పట్టఁజాలక తన్నుదాఁ బొడుచుకొని ప్రాణములు విడిచె. కావున నీతనిదెస మీ రప్రమత్తులై యుండునది" అని హితోపదేశంబు జేసి తన కనుష్ఠానకాలము మీఱుచుండుటచే వారి నివ్వలకుం జనుమని వేఁడుకొనియె. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మకుం బ్రణామంబు జేసి సెలవుగైకొని సపరివారముగ మరలఁ బాదచారియై మందిరంబునకుం జని సోదరవియోగమును గూర్చి పరిపరివిధంబుల విలపింపఁ జొచ్చె.

రాజునకు మాధవసేనునకు నిగమశర్మకు హరిశర్మపై నింతింత యనరాని భక్తి కుదిరెను. గాని మణివర్మకు మాత్ర మాతనిసంభాషణంబులు వినినది మొదలు కొన్ని యనుమానంబులు పొడకట్టె. సందర్భము పొసఁగియుండకపోయినను హరిశర్మ తన ప్రశంస మెండుగఁ జేసికొనుటయు దుఃఖముచేత మనోవైకల్యము నొందిన మహారాజునకు నుదాహరణపూర్వకముగా నితిహాసం బను పేరుపెట్టి యొక దుష్కథ జెప్పుటయు మణివర్మకు వానిపైఁ గల గౌరవంబును గొంత

తగ్గించెను. తన మనంబునకుం బొడకట్టిన యనుమానంబులు రాజునకు విన్నవింపందలచియుఁ దగినయదను వచ్చినప్పు డట్లు చేయుదమని యతఁ డూరకుండెను.

హేమచంద్రుని కరవిందాదేవియుఁ దక్కిన యంతఃపురిపరిచారకులు నెట్టిటో దుఃఖోపశమనంబు జేసిరి. వారి యుపచారవాక్యములవలన రాజునకు బాహ్యదుఃఖము కొంత యడంగిన నంతస్తాపము మానదాయె. అందుచేత నతఁడు దినమున కొకొక్కసారి యైన హరిశర్మ యున్న నెలవునకుం బోయి వారివలన వేదాంతవిద్యనుపదేశము నొందుచునచ్చె. తఱచుగ నతఁ డొంటిగఁ బోవుచుండుటఁ జూచి మణిశర్మబ్రాహ్మణుఁ డెంతయోగ్యుఁ డైనను వానికడ కేకతంబుగఁ బోవుట రాజున కుచితంబుకాదని మందలించుచునచ్చె. హరిశర్మ భగవంతుఁడే యని మనంబున దృఢవిశ్వాసము నెలకొని యుండుటచే రాజు వానిమాటలు పెడచెవిని బెట్టెను. హరిశర్మయు రాజును మిక్కిలి గౌరవించుచు వాని మేనల్లుఁడైన ప్రాలనీయక చీఁకటింపడువఱకు వాని దరికడ నుండనీక యొక వేళ నట్లుండెనా భైరవకాలకంఠులను సాయమిచ్చి పంపుచు కన్నబిడ్డన్నట్లుగా పాడుచుండె.

పదియాఱవ ప్రకరణము

హేమచంద్రున కరవిందాదేవివలన నిరువురు కుమారు లుద్భవించిరని యీవఱకె చెప్పఁబడినది. అందు జ్యేష్ఠుండగు హేమచంద్రుడు తన తండ్రియందలి భక్తి పెంపున పిత్రనుసేవుఁడను నామమిడియె. రెండవకొడుకు హర్షవర్ధనుఁడను పేరం బరగుచుండె. ఆయిరువురుబిడ్డలయందుఁ దలిదండ్రుల యిరువురలావణ్యంబును నిరువుర సౌజన్యరీతియు నిరువుర మనీషావిశేషంబును సంక్రమించెనని ప్రకృతి జనంబులు

ప్రమోదభరితులుగా విక్రమసేన హర్షవర్ధను లల్లారుముద్దుగఁ బెరుఁ
గుచుండిరి. విక్రమసేనుని యాకృతి తండ్రివిగ్రహమునుబట్టి యచ్చుగు
ద్దినట్లు వెలయుచుండు. హర్షవర్ధనుఁ డచ్చముగఁ దల్లిబోలిక నుద
యించె. అందుచే విక్రమసేనుఁడు దృఢమనస్కుఁడై గంభీరుఁడై తన
యీడువారికిఁ దగని పరాక్రమంబుల నప్పుడప్పుడు చూపి సార్థకనామ
ధేయుఁడయ్యె. హర్షవర్ధనుని మనస్సును వాని శరీరంబునట్లు కడుమెత్త
నై యుండుటం జేసి యతండు సాహసంబునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ
బేరుపడక సంగీతాదివిద్యలకు భూతదయకుం బేరువడియె. తమ్ముని
యందు భూతదయ సంగీతప్రౌఢిమ గలవనుటచే నన్నయం దాగుణ
ములు కొరవడియెనని చదువరులు తలంపవలదు. విక్రమసేనుఁడు భూ
తదయావిషయమునఁగాని వేణుగానప్రజ్ఞయందుఁ గాని తమ్మునకుం
దీసిపోవఁడు; అయినను జను లాతనిసాహసంబులఁ బలుమాఱుగాంచి
వానికి సాహసవిక్రమసేనుఁడనియుఁ దమ్మునకు సుకుమారహర్షవర్ధనుఁ
డనియుఁ బేళ్ళు పెట్టిరి.

ఇప్పటికి విక్రమసేనుఁడు పండ్రెండేండ్లప్రాయము గలవాఁడు.
హర్షవర్ధనునకుఁ బదియవయేఁడు. క్షత్రియునకుఁ బదునొకండవయేట
నుపనయనము చేయవలసిన దని ధర్మశాస్త్రములయందు విధింపబడు
టచే హేమచంద్రుఁడు పెద్దకొడుకున కొక సంవత్సరము క్రిందట వడు
గుచేసి వేదాభ్యాసము చేయించుచుండెను. ఆయన్నదమ్ముల మైత్రి
యిట్టిదని వర్ణింప నలవిగాదు. ఒకనివిడిచి యొకరు నిముసమయిన నిలు
వఁజాలరు. ఇరువురొక్కచోటనే కూర్చుందురు. ఒకమాటె భుజియిం
తురు. ఒక్కపాన్పుననే పవ్వళింతురు. ఇరువురు తలిదండ్రులయెడ భ
క్తులు. గురుజనంబులయెడ విధేయులు! భృత్యజనంబులయెడ దయా
ళురు, ప్రకృతిజనంబులయెడ ననురాగులు, సుగుణలోభులు, దుర్జన
విముఖులు, అయ్యిరువురుబిడ్డలు నరవిందా హేమచంద్రులకుఁ బున్న

ముల ప్రోవులై నోముల పంటలై పుట్టి కన్నులచందమామలై ముద్దుల మూటలై పెరుగుచుండిరి. చదువులనే కాక యీఁతఁగొట్టుట; గజాశ్వంబుల నధిరోహించుట, మున్నగు పౌరుషక్రీడలను గడు మెలఁకువతో నేర్చి బాలురు కాలక్రమంబున సమర్థులైరి. ఆకుమారసింహములలో సాహసుండని బిరుదు నందినవిక్రమసేనుని పరాక్రమంబుల నొకటిరెంటి జేర్కొని యతఁడాబిరుదమునకుఁ దగినవాఁడని చూపవలసి యున్నది.

ఒకనాఁడు హేమచంద్రుఁడు సేనాపతియగు దండపాణిని బాలుడగు విక్రమసేనుని గొంతపరిజనంబును వెంటఁబెట్టుకొని యడవికి వేఁటకుఁ జనియె, హేమచంద్రుఁ డొకమూల సింగపువేఁటసలుపుచుండె. దండపాణి యింకొక నెలవున పులివేఁట సలుప నెంచి మృగయాక్రీడలలోఁ దాను నెఱప్రోడ యగుటచేఁ దన కెట్టి యపాయంబును లేదని మాటున నిర్భయముగ నొక మఱ్ఱినీడను నిలిచి పులిరాక కెదురు చూచుచుండెను. విక్రమసేనుఁడు వాని వెనుకఁ గొంతదవ్వున నొక మెట్టపై నిలుచుండి యీ వినోదంబుజూడ నుత్సుకుఁడై యుండెను. అంతట వేఁటకాండ్రు దప్పటలం జఱచుచు బెబ్బులిం దఱుముటయు నది మొకము తనపొదవిడిచి సహజముగఁ జింతనిప్పులవోప్పున మెఱయుకన్నులు మఱింత యారుణ్యమును బూని చూపఱకు వెఱపుగలిగింప దండపాణియున్న వలనునకుఁ బఱతెంచె. సేనాపతియుఁ బ్రత్యాలీఢపాదుఁడై వింటనమ్ముదొడగి గుఱిచూచి బెబ్బులి నేసె. దైవవశమున వాని యేటు చారలమొకంబునకుఁ దగులక చెవిపొంతనుంచి దూసికొనిపోయెను. పోవుటయు నాశార్దూలము తొలుతకంటె నినుమడించిన యలుకతోడను ముమ్మడించిన వేగముతోడను బాణము వచ్చిదారింబట్టి గ్రివ్వున దండపాణిమీఁద నెగసిపడుటకు నేల యదురునట్లు పఱువెత్తి రాఁజొచ్చెను. మృత్యుదేవతఁబోలు దానియుగ్రరూపమును జూచిదం

టలుగుబంటులు ప్రాణభీతిని, యథాయథులై పఱతెంచిరి. వేటకొక్క యమ్మునుదొడిగి వేయుటకు దండపాణికి, వ్యవధి, లేకపోయెను. ఆ యుపాయమ్మును దవ్వుననుండిచూచి సత్వరంబ తనవిల్లుఁ బూని విసము బూసినవాలుటమ్ముఁ దొడిగి యెక్కియున్న మెట్ట దిగి వలదు వలదని సేవకులు మొఱలిడుచున్నను వినక దండపాణి వెనుకకువచ్చి బరి మీఁదఁ బఱతెంచు వ్యాఘ్రంబును గాటంబుగ నాటవేసె. ఆదెబ్బటు దిని యాక్రోలుపులి దండపాణికి రెండుబారల దూరంబునఁ జుట్టు ప్రక్కలకొండలు ప్రతిధ్వనులీయ వేఁటకాండ్రగుండె లవియ నొక్క యఱ పఱచి నెత్తురుకండలు దొరఁగ నేలం గూలె. విక్రమసేనుఁడు పిఱికిబంటుల మాటవిని యెక్కనిమూస మూరకుండిన యెడఁ దన బాణాగ్నియను కాఱుచిచ్చున శత్రుసైన్య మహారణ్యంబులం గాల్చు దుర్జయబాహుశాలి, దండపాణి, బెబ్బులినోటి కొక్కకబళమై యమ పురినిబ్రాఁతకాఁపై యుండియుండును. దండపాణియు మృత్యుముఖము నుండి వెలువడి బాలునకుఁ గృతజ్ఞుఁడై వానిఁ గౌఁగిలించుకొని వాని కావించినమేలు నుఱువననియు వానిఋణ మెన్నఁడును దీర్చుకొను టకుఁ దన కలవి కాదనియుఁ జెప్పి యనేకవిధంబుల నుగ్గడించె. హేమచంద్రుఁడు పుత్రుని సమయజ్ఞతా చాకచక్యము విలుపిద్దెయందలి నేర్పు విని తనకుమారుఁడు వంశప్రదీపకుఁ డగు నని సంతసించె. అరవిందాదేవియుఁ దన చిన్నపాపని మిన్న చెయువులు విన్న యప్పుడు కన్నుదమ్ముల నశ్రుజలంబులు కాఱఁ గన్నబిడ్డ నెత్తికొని ముద్దాడి జనుల దృష్టిదోషముదగులకుండ వానికి దృష్టితీయించెను.

మఱియొకసారి విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు వైశాఖమాస మున నొకసాయంకాలమున నుద్యానవనమున నొక కొలనియొద్దన విహరించుచు చల్లగాలి ననుభవించుచుండ దండపాణికొడుకు హర్ష వర్ధనుని యీడువాఁడు తోడిబొట్టియలఁగూడుకొని యాకొలంకునజల

క్రీడలు చేయుచు నాటలసందడి నపాయ మెఱుంగక నోలమోల యని కేకలువేయుచు లోఁతునీళ్ళకుఁబోయె. ఆబాలకుఁడు నరిగ నీఁత నేరని వాఁడగుటచే మునుముందుఁ బోవుటయే కాని లోఁతునీళ్ళనుండి మరల నేలకు రానేరక యలసి నీట నొకటిరెండు మున్కలు వైచె. అది గట్టున నుండి చూచి విష్ణుదత్తుఁడు మునిఁగెమునిఁగెనని హర్షవర్ధనుఁ డన్నతోఁ జెప్పెను. అప్పలుకులువిని వినినతోడనే విక్రమసేనుండు జాలినొంది తలమీఁదిరతనాలకుళ్ళాయి నేలంబారవైచి విలువదువ్వలువలు దడిసి చెడిపోవు నని నగవక తనచేత నప్పని యగునా కాదాయని విచారింపక తనసాయంబున కెవ్వరిఁ జీరక గుభాలున నీటందుమికి వడివడి విష్ణుదత్తునియొద్ద కీఁదుకొని పోయి యామందభాగ్యుని జుట్టు బట్టుకొని యొడ్డునకు లాఁగికొనివచ్చి బ్రతికించెను. తన నందనునకు వాటిలిన యపాయంబును రాజనందనుఁడు గావించిన సాయమునువిని దండపాణి సత్వరంబ యచ్చోటకువచ్చి కుమారునకుఁ గాలోచితము లగు నుపచారములు చేయించి యతఁడు తెలివొందినపిదప రాజకుమారుని బిగ్గఁగౌఁగిలించికొని "వత్సా! నాకును నాకుమారునకును నీవప్రాణప్రదాత వైతివి. మేమిరువురమును మాశరీరచర్మములు గోసి నీకుఁ బాదరక్షలుగఁ గుట్టించి యిచ్చినను మీఋణంబు తీరదుసుమీ" యని కొనియాడి తనపట్టిని వెంటఁబెట్టుకొని యింటికిఁ బోయెను. అసమాన మగు రూపంబునకుఁ దగినవిక్రమంబును విక్రమంబునకు వన్నెవెట్టు సుగుణసంపదయుఁగల విక్రమసేనునిజూచి రాజబంధువులు ప్రకృతిజనంబులు మహానందమగ్నులయిరి. ఈప్రకరణంబునం జేర్కొనఁబడిన ప్రథమసాహసకార్యము హరిశర్మ యవ్వీటికి వచ్చుటకు నాల్గు మాసముల క్రిందటను రెండవది నెలక్రిందటను జరిగెను. పండ్రెండేండ్ల ప్రాయమునాఁడె యింత మగంటిమిఁజూపిన యాబాలకుఁడు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యమును వహించుపిదప వానిపేరు శత్రుమహీ

పాలురకు హృదయశల్యంబుగాక యుండునా యని తలంచి మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగుమంత్రులు సంతసించి కాశ్మీరమున కంతకంతకును మంచిదినములు వచ్చుచున్నవని సంతృప్తహృదయులైరి.

హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుని దుర్మరణంబునకు విని దురపిల్లినప్పుడు విక్రమసేనుఁడును బినతండ్రిచావునకు బిట్టువగచెను. కాని బాలుఁ డగుటచే వానిదుఃఖము తండ్రివగపుంబలె దీర్ఘకాల ముండక మఱునాఁడె యుపశమిల్లె. ఆదినము మొదలు హేమచంద్రుఁ డనుదినమును సాయంకాలమున రాజకార్యములు ముగించి హరివర్మయొద్దకుం బోయి వేదాంతగోష్టినడుపుచుండుటచే విక్రమసేనహర్షవర్ధనులుమహామహిమములకు బేరువడియున్న హరశర్మనొక్కసారి చూడఁగోరి యొకనాఁడు సంజకడఁ దండ్రికడకుఁబోయి నీ వచటికి నీవచటికి ఏమని యుత్సుకులై యుండిరి. బిడ్డలు తెన్నేదియో కోరఁదలఁచిభయంబు పెంపున నడుగ సాహసింపఁజాలకున్నవారని హేమచంద్రుఁడు గ్రహించి వారిఁ జేరఁజీరి మేనులుదువ్వి "వత్సలార! మీ కేమికావలయును. భయము లేదు చెప్పుఁ" డని హెచ్చరించెను. అప్పటికిని విక్రమసేనుఁడు తనకోరిక బయలుపుచ్చక యూరకుండె. తండ్రి బుజ్జగించుటచే భయమువిడిచి హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లన నిట్లనియె. మీవంటియుత్తము లనుదినంబును బోయి కొలువఁదగిన మహిమములు గల హరిశర్మ నొక్కసారి చూడ నభిలాష పడుచున్నవారము. మాకోరిక కోరరానిది కాదేని మమ్ము మీ వెంట రాననుగ్రహింపుఁడు" అనవుడు నతనిని నగవునవ్వి 'వత్సలారా! ఈపని కింత వేఁడవలయునే! మీకొకసారి యమ్మహాత్ముని జూపవలయు నని నేనుం దలఁచుచున్నవాఁడ ఇప్పుడ నే నచ్చటికింబోవుచుంటి. నా వెంటరండు. మునిం జూచివత్తురుగాక" యని పలికి తన కొడుకులు వెంబడింప గుహాకుఁ జనుమృగరాజుచందంబునఁ గాశ్మీరరాజు కుమారసింహములు వెంట రా మున్ను

యున్న గుహకుఁజనియె. మునియు రాజును సూర్యచంద్రులంబోలె వెలయు నక్కుమారులను గారవించి వారు నమస్కరింప నాశీర్వదించి వ్యాఘ్రచర్మములపైఁ గూర్చుండఁ జేసి తనయొద్దనున్న బూడిదనించుక వారి నొసళులఁ బ్రామి జేనినుద్దేశించి "మహేంద్రా! నీ వదృష్టవంతుఁడవు. నీకడుపునం బొడమిన యీరత్నంబు లమూల్యంబులు. దైవము రక్షించిన నింక నైదారేండ్లలోన పెద్దబిడ్డఁడు రాజ్యభారమును వహించి నీకు విశ్రాంతి నొసంగఁగలఁడు." అని బహుకరించెను. రాజు వాని బహూకరణమునకు లోనఁగడునలరి "దైవానుగ్రహంబును మీ యాశీర్వచనమును జల్లఁగ నుండునేని మీరన్నయట్లు కాఁగలదు. దానిమాట యటుండ నిండు. నాచిత్తంబు తెమ్మునిదెస మరలింపఁ జాలకున్నవాఁడ. కుమారుడు యుక్తవయస్కుఁడు కాక మున్న మహీరాజ్యమునకు వాని నభిషిక్తునిజేసి మీయనుజ్ఞ యగునేని నేను విరాగినై కాలము బుచ్చువాఁడ" నని చిత్తంబునఁ గల యుత్తలంబు సంగ్రహంబుగఁ దెలిపె.

తండ్రిపలుకులు చెవులఁ బడినతోడనే బాలకులిరువురు తెల్లబోయి యొండొరులమొగంబులఁ జూచుకొనసాగిరి. దానికిం దోడుగ హరిశర్మ రాజునుద్దేశించి యిట్లనియె. "నీకంతవైరాగ్యంబు బూన నిచ్చగలేదేని యడవులనుండ నక్కఱలేకయె రాజ్య మేలుకొనుచు సకలోపభోగంబుల ననుభవించుచు నిఖిలలౌకికవ్యాపారంబుల మెలంగుచు జనకచక్రవర్తియట్లు శరీరసన్న్యాసంబు గాక యాత్మసన్న్యాసంబు స్వీకరించి యింటిలో నుండియు మన్ను నంటనికుమ్మరిపురుగు తెరంగున సంసారంబునందుండియు లేనట్లు వర్తింపవచ్చును. నీవు తరియించుటకు సాధకంబగు మంత్ర మొకటి నీకుపదేశించెద. అది పుణ్యదినమున నర్ధరాత్రమున నుపదేశము కావలయును. దానిపునశ్చరణ మక్షరలక్ష పునశ్చరణమును హితోపదేశమును మాపులు మాసహాయుఁడచేయ

దగు. దీని నియలమట యఖిలంబుపశమిల్లు. భవరోగంబులకు మహా మంత్రంబులు దివ్యౌషధంబులు గదా!'' అని హరిశర్మ పలుకుటయు బాలుర నెమ్మొగంబులు మఱింత దెలిపితప్పి వెలవెలంబోయెను. హేమ చంద్రుండు హరిశర్మపలుకులకుం దద్దయు నలరి వానిచరణంబులకు సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి'' స్వామీ! మీకు నాపై నింతమాత్ర మనుగ్రహ మెన్నండయినం గలుగునా యని మేలుసమయంబునకు, స్వాతివానకు ముత్తెపుచిప్పయట్లు, నామనంబున ప్రతీక్షించుచున్న యది. పుణ్యదినంబును సుముహూర్తంబును మీర యేర్పఱుపుండు. అర్ధరాత్రమందామంత్రరాజంబు నుపదేశంబునొందిమాకు లిచ్చుటనే పునశ్చరణము చేసె. దసిరి రా మోకాలొడ్డువా రెవ్వరు?'' అని నుడివి వానియొద్ద సెలవుంగైకొని కుమారద్వయసమేతుండయి యంతిపురికిం జనియె. అంతిపురిం జొచ్చినతోడనే బాలకు లిరువురు పరుగుపరుగున, దల్లికడకుం బోయి తండ్రికోరికలు, ముసి యిచ్చిననరంబులు పూస గ్రుచ్చినట్లామెకుం జెప్పిరి. అరవిందాదేవియు, దద్వచనముల నాల కించి మహారాజు విరాగియై, యేయడవులకుం జనునో, యెప్పుడు సన్యసించునో యేమి సాహసంబు గావించునో యని భయపడి యడు గుటకు నడుగకపోవుటకుం గూడ వీలు లేని యవస్థవచ్చినది కదా యని యెద్దియుందోంచక విచారించుచుండె.

పదియేడవ ప్రకరణము.

''కాలకంఠా! భైరవు నిక్కడ నుండు మని నీవు పొమ్మెదవో నీవిక్కడనుండి భైరవునంపెదవో యెట్లయిన సరియె. అనుకొన్నపని చాలవఱకు నెఱవేఱినదని నమ్మికమీఱంబలికి దేవశర్మను సత్వరంబ నాకడకుం గొని తేవలయును. ఇక్కడకు వచ్చి మనకొంగలిసియుండు

టకటఁ దొల్లఁ బోయిన నీప్రాంతములయందె మన కోర్కెపూట పయ
నములో నుండునదియని నొక్కవక్కాణింపుము. మునుముందు నన్నుం
గలిసి మాటలాడి పొమ్మనుము.'' అని హరిశర్మ రాజు తన్నువీడ్కొని
పోయిన వెంటనె ప్రియశిష్యుఁ డగు కాలకంఠు నడిగెను. వాఁడును
వినయమునఁ జేతులు గట్టుకొని విప్రునియెట్టయెదుట నిలిచి స్వామీ!
ఈపని మనభైరవునివలనగాదు. దేవశర్మ చీమలుదూఱని చిట్టడవు
లలోను, కాకులుదూఱని కాఱడవులలోను నున్నవాఁడు. వాని
జాడలు నేను తీసినట్లు వాఁడుతీయఁ జాలఁడు. కావున నేను బోయెద''
నని యారేయి యప్పటనుండి జామురాత్రివేళ లేచి యెందేని జనియె.

కాలకంఠుఁడు గుహవిడిచినపిదప భైరవుని బిలచి హరిశర్మ
దాపునఁ గూర్చుండ నియమించి ''భైరవా! నీతో నొక్కరహస్యమును
జెప్పదలతు. నాచెప్పినచొప్పున నీవు మెలంగుదువయేని మనకార్యం
బతిశీఘ్రంబ యగు. ఇప్పటినుండియు నీవు యత్నంబు సలుపకున్న నప
నియగుట యరిది'' అని నుడువ భైరవుఁడు భయభక్తులు మెఱయ
స్వామీ! దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి యప్పని నెఱవేర్చెద. నాప్రజ్ఞ
మీ రెఱుంగరా? నాప్రభువు నన్ను మీకప్పగించినపుడు మీతోడ
నెన్నియక్షరములు జెప్పె నన్నియక్షరములు నేను జరపువాఁడ'' నని
ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. పిదప హరిశర్మ వానిని మిక్కిలి దాపునకు
బిలిచి చెవిలోఁ గొంతొకతడవు గుసగుసలాడెను. ఆవిస్రంభసంభాష
ణము ముగిసినతోడనే భైరవుఁడు తనపనిమీఁదికిం బోయె, అంతలోఁ
దెల్లవారుటయు హరిశర్మ ప్రాతఃకాలకృత్యములం దీర్చి భక్తిమై
తన్నుం గొలువవచ్చువారికి దర్శనము నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను.
అంతం గొంతసేపటికి వానియెట్టయెదుట నేడడుగులుపొడవు పొడవు
నకుం దగినలావు, లావునకనుగుణమగుబలము గలయొకపురుషుఁడు

వచ్చి నిలిచి "స్వామీ! నమస్కార" మని ప్రణమిల్లెను. హరిశర్మ యప్పురుషు నెన్నఁడుఁ గనియుండకపోవుటచే ముందుగ వాని నేమని పలుకరింప వలయునో యెఱుఁగక యాశీర్వదించి కూర్చుండు మని యూరకుండెను. అప్పురుషుఁడుఁ దాపున నున్న వ్యాఘ్రచర్మముపై నాసీనుఁడై హరిశర్మకుఁ దన్నెఱిఁగించుకొను తలంపున వినయమున నిట్లనియె. "దేవా! ఈవఱకు నే నెన్నఁడు మీదర్శనము జేసి ధన్యుడఁగాలేను. దిగంతవిశ్రాంతకీర్తులగు మిమ్మొకసారి గాంచి నాశరీరము పావనముగఁ జేసికొనవలయునని వచ్చితిని. కాశ్మీర రాజసైన్యమునకు నేను సేనాపతిని. నన్ను దండపాణియందురు." అని విన్నవించుకొనుటయు హరిశర్మ "నాయనా! నీయాకారమే నీయుద్యోగమును మునుముందు దెల్పుచున్నయది. పగతురకు యముఁడవై యుందువు గావున దండపాణియను నీపేరు సార్థకమైనది. నిన్ను నా కడకుం దెచ్చినపని యేదియో నాకెఱిఁగింపు" మని వాక్రుచ్చుటయు దండపాణియిట్లని చెప్పఁదొడంగె "దేవా! దేవరవారు దీనులపాలిటికిఁ గాలుసేతులుగల కల్పవృక్షమనియు మాటలనేర్చిన మందారమనియు సంచరింపఁగల సంతానమనియు జీవముగల చింతామణియనియు కోవిదులు చెప్పుకొనుచున్నారు. కోవిదులకైన నసమగ్రముగ లోఁతు తెలియరాని మీమహిమాసముద్రము నెఱుఁగుటకు మాకు వశమా? మహాత్మా! మిమ్ము నేనొక్కచిన్నకోరికఁ గోరవచ్చితిని. అది యెఱిఁగించెద మన్నించి సావధానులరై విందురుగాక! హేమచంద్రమహారాజుగారి జనకులగు విక్రమసేన మహారాజుగారు నాతండ్రిని గడునల్పస్థితిలోనుండి యున్నతస్థితికిందెచ్చి నన్నుఁదనపుత్రులగుచిత్రభాను హేమచంద్రులతో సమముగఁ బెంచిరి. చిత్రభానునకు నాకు మేనులు రెండుగాని ప్రాణమొక్కటియే యని చెప్పఁదగినంత మైత్రికలదు. హేమచంద్రుఁడును నాయందిప్పటికిని భ్రాతృవాత్స

ల్యము నిలిపి యున్నవాఁడు. చిన్నయుద్యోగములోనుండి క్రమక్రమంబున నన్నింత మహాపదవికి దెచ్చెను. నాకు మణిమాలిక యను పుత్రికయొకర్తు కలదు. నేననఁగూడదు. కాని మీయాశీర్వాచనమున నబ్బాలిక కడుఁజక్కనిదనియు రాజాంతఃపురముల నుండఁదగినదనియు మిముబోటి మహాత్ములు సెలవిచ్చిరి. తత్కారణమున నా ముద్దుకూఁతురు తన జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు సాహసవిక్రమసేనునకుఁ బెండిలిజేసికొమ్మనికన్నియ పుట్టినది మొదలు హేమచంద్రుని వేఁడుకొనుచుంటి. మూర్ధాభిషిక్తులగు నరపాలురు పలువురు రతనాల కుప్పలు ధనసంచయములు దేశంబులు కానుకలుబెట్టి తమకూఁతుల విక్రమసేనున కిచ్చెద మని బాలకుఁడు జన్మించినది మొదలు హేమచంద్రునకు రాయబారముల నంపుచున్నవారు. అందుచేత నావంటి యల్పునితో వియ్యమందుట కిష్టములేక గాఁబోలు నతఁడీసంబంధంబు నొల్లక యెప్పటికప్పుడెద్దియోవంక చెప్పుచున్నాఁడు. బాలకుఁడు యుక్తవయస్కుండు గాకమున్న వివాహము చేయనని యొక్కమాఱు నరవిందాదేవి కిష్టము లేదని యొక్కమాఱు మేనరికమున్నదని మఱియొకమాఱు చెప్పుటచె నేను విసికి కొంతకాలము క్రిందట నాకుం బ్రాణమిత్రుండగు చిత్రభానుని వద్దకుఁ బోయి యాతనికొడుకగు విజయసేనునకు నాబిడ్డను జేసికొమ్మని ప్రార్థించితిని. అతఁడందుకు సమ్మతించె. ఇంతలో నాభాగ్యదోషమున నతఁడు బంధుమిత్రులకు దూరుఁడై కన్నులకఱవై పోయె. ఏదేశాంతరములనైన జీవించియుండక యతఁడ స్తమించెననికూడ తెలిసినది. నామిత్రుఁడు చిత్రభానుఁడు జీవించియుండిన నామనోరథంబు సఫలంబగును గాని యిప్పుడు విజయసేనునకు నాబిడ్డనిచ్చుట యసాధ్యముకదా. కావున మీరు నన్ననుగ్రహించి నాకూఁతును విక్రమసేనునకుఁ జేసికొమ్మని హేమచంద్రునకు నొక్కి చెప్పవలయును. అతనికి మీ నోటిమాట వేదవాక్యము. మీయాన వానికి శిరోభూషణము

నాబిడ్డకిప్పుడు పదవయేఁడు. వాఁడు కిరువురకు నీడుజోడు తగియున్నది. కట్నములు కానుకలు కోరి నట్లిచ్చెద. వియ్యపుం దగవులు సరిగ నడపెద. ముద్దుముచ్చటలు దీర్చెద రాజు గౌరవంబునకుం దగినరీతినే వాళ్ళంపెద. సంకల్పసిద్ధుల రగు మీరు దీని జేయుఁదలంతు రేని యిది నెఱవేఱుట నిశ్చయము.'' అని ప్రార్థించుటయు హరిశర్మ వాని వేఁడికోలువిని యెద్దియుం బలుకక కొండొక సే పూరకుండి మనంబున నెద్దియో తలంచి చిఱునవ్వునవ్వుచు దండపాణితో నిట్లనియె.

''అహాహా! లోకుల యజ్ఞానమునకు మేర లేదుగదా! ధగధగ వెలుఁగుదీపము దివ్యసుందర పదార్థ మని భ్రమసి దానిపై వ్రాలి నశియించు పురుగులకును జ్ఞానసంపన్నులగు మనుష్యులకును నాకు భేదము గానఁబడకున్నది. క్షణములో ముక్కముక్కలగు గాజుఱాలును సుస్థిరములగు మాణిక్యంబుల యట్లు తళతళ మెఱయుచుండుటంజేసి లోకులు ప్రమాదవశంబున మణులు గ్రహింపఁబోయి వట్టిఱాళ్ళు గ్రహించుటయుఁ గలదు. ఎంతో ప్రాజ్ఞుఁడ ననుకొంటి గాని నీవింత పామరుఁడవని యొకటఁ దలంపనైతి'' అని హరిశర్మ పలుక నాపలుకులు దండపాణి వీనులకుఁ గఠోరములై మనస్సున కద్భుతములై తోఁచి యొక్కనిమిసమువఱకు వానిం బిచ్చివానివట్లు చేసెను. దండపాణి తెల్లతెల్లబోవుటయు నెద్దియుం బలుకఁజాలకుండుటయుఁ జూచి హరిశర్మ వానికిఁ దనమాటలయర్థము జెప్పఁదలఁచి యిట్లనియె. ''నీవు తెల్లబోవుచుంటి వేమి? నామాటల యర్థము నీ వెఱుఁగవా? మీరు రాజున కత్యంత ప్రియసేవకులు. మీతోడ మా వంటివారు ముందు రాగల యరిష్టంబులం జెప్పరాదు. చెప్పినచో నీసందేహంబు లన్నియు నడంగు'' నన దండపాణి సంభ్రమము విడిచి తెలివి దెచ్చికొని ''స్వామీ! మీరానతియ్యఁ దలంచిన దానతియ్య వచ్చు. మీనోట వెడలిన నుడువులు జేనికిఁగాని మఱియెవ్వరికిఁగాని యెఱిఁగింప నని మీరు సేయుమన్న ఘోరప్రమాణంబు జేయు

వాఁడ''నని చేతులు జోడించి మనవిచేసెను. ఆతనిమనవి చిత్తగించి హరిశర్మ వానిచే నొప్పయొట్టు బెట్టించుకొని చెప్పఁబోయి మరల చెప్ప సందేహించి యెట్టకేల కిట్లనియె.

''దండపాణీ!'' గతానుగతికో లోకో నలోక పారమార్థికః యనునట్లు లోకు లొకరిని జూచి యొకరు నడచుటయే కాని పర మార్థ మెఱుఁగరు. నిన్న హేమచంద్రునితోఁ గూడ వానికొడుకు లిరువురు నాకడకు వచ్చిరి. ఆబాలకులఁ జూచినది మొదలు రాగ విహీనమయ్యు మామనస్సెంతయు చింతాకులమై యున్నయది. అంత చక్కఁదన మున్నందుకు నట్టి తెలివితేట లున్నందుకు నంతటి వంశమునఁ బుట్టినందుకు నాబాలకుల కిరువురకు దీర్ఘాయుఃప్రమాణ మున్నపక్షమున నెంత బాగుండును? బ్రహ్మ యెంత చూపోవనివాఁడో కాని యాముద్దుకొడుకుల నిద్దఱ నల్పాయుష్కులఁ జేసెగదా! మా దివ్యదృష్టిచేత మేమెంత చక్కఁగఁ బరికించి చూచినను విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు కొలఁదికాలములోనే తీఱిపోదురని తోఁచుచున్నది. వాని తలిదండ్రుల పుణ్యమేమోకాని విజయసేనుఁడు దీర్ఘాయుష్మంతు డని నాదివ్యదృష్టికిఁ బొడకట్టుచున్నది. ప్రస్తుతము వాఁడు పితృ విహీనుఁడై నిఱుపేదయై దిక్కుమాలినవాఁడై యున్నను గాల క్రమంబునఁ గాశ్మీరరాజ్యంబున కేలిక కాకమానఁడు కావున నా నేయు హితోపదేశంబు విని నీకూఁతును విజయసేనున కిచ్చి పెండ్లి చేయఁదలంచుకొనుము, విక్రమసేనునిమాట మఱచిపొమ్ము. మొదట విజయసేనునకె యామెను గూర్పఁదలంచితివి గావున నీప్రథమ సంకల్పమే నెఱవేర్చుకొనుము. నీయల్లుఁడు మూర్ధాభిషిక్తుఁడై చిర కాల మవనినేలును. నీకూఁతురు కాశ్మీరదేశపురాణి యగును. లోక తంత్రసంబంధములు లేని మాకు విజయసేనుఁడు విక్రమసేనుఁడు నొక్కచందంబు ఉన్నదున్నట్టు లెఱింగింపవలసివచ్చెఁ గావున మే మప్రియము జెప్పవలసిన వారమైతిమి.

భావికాలగతుల నుద్దేశించి దివ్యదృష్టిప్రభావమున హరిశర్మ నోట వెడలిన యానుడువులు దండపాణికి వేదవాక్యములట్లు దృఢ విశ్వాసమును గలిగింప నతఁడు భక్తితత్పరుఁడై లేచి నడుమున నుత్తరీయంబు జుట్టుకొని "స్వామీ! మీరు నన్ను బ్రదికించిరి. మీ రీ హితోపదేశంబు జేయకుంటిరేని నే నెట్లో మెడలు విఱిచి రాజు నొప్పించి నిష్కారణముగ నాకుఁ దుగొంతు కోసికొన్నవాఁడ నగుదు; నాకు మీరు నేఁడొనర్చిన మేలు మఱువఁజాల" నని చాగిలం బడి మ్రొక్కి మఱల నిట్లనియె. "స్వామీ! విజయసేనుఁ డిప్పుఁ డెందున్నవాఁడో నే నెఱుంగను. ఇది సమకూరుట యెట్లు! ఇప్పుడు చిత్రభానుఁడు లేక పోయెగదా! హామిత్రమా! చిత్రభానుఁడా! నీవు జీవించియుండఁగ నీతోడ నేను వియ్యమందలేక పోయితిఁగదా! ప్రియదర్శనుఁడ వగు నీవు నీమనోహరాకారమున నొక్కసారి నాకన్నులు చల్లఁబడఁజేయ రాదె" అని పలుకుచుండఁగనే యిరు న్నులనుండి ముత్తెములవంటి బాష్పములు వచ్చుటయు నటమీఁద మాటలాడఁ జాలక యతఁడు గోడఁ జేరఁబడి మొగమున నుత్తరీయాంచలమును వైచికొని కూర్చుండెను. ఆతని నమాశ్వాసింపఁ దలఁచి హరిశర్మ మొగమునుండి చేలాంచలమును దొలఁగించి "యోయి! పామరుఁడువోలె నీవిటు చేయ దగునా? సజ్జనులు పుత్రవియోగము నైన సహింతురు గాని మిత్ర వియోగము సహింపరు. మిత్రుఁడు దుష్టుఁడైనను సజ్జనుఁడు వాని పక్షమునే పూనును. నీమిత్రుఁడు రాజద్రోహము చేసినందులకు దేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడి జననింద్యుఁడయినను నీవు వానిదెస ననురాగంబు చెడకపోవుట నీయోగ్యతను బ్రకటించుచున్నది. ప్రపంచమునం గల జనులందఱు చిత్రభానునియెడ ద్వేషము పూనినను నీవుమాత్రము వానియెడ నెయ్యమును విడువకుము. ఆతని యాత్మ దీని కెంతయు సంతసించును. చిత్రభానుని నీవు నిజముగఁ జూడఁ

దలఁతు వేని వానిమూర్తి నీకన్నుల కొకసారి యగపడునట్లు నేఁ జేయఁగలను. ఇది పరమరహస్యము సుమీ!" యని పలికెను.

"చిత్రభానునిమూర్తి కన్నుల కగపడునట్లు చేయఁగల" నని బ్రాహ్మణుఁడు పలికినపలుకులు మిక్కిలి యద్భుతావహములై దండపాణి మనస్సునకు నాటెను. "మృతినొందిన పురుషుఁ డేమి నాకన్నులకు గ్రమ్మఱఁ గానఁబడుట యేమి. చచ్చినవారి నితఁడు చూపఁ గలఁడా? ఏమో? వీనియొద్ద నెట్టిమహిమ లున్నవో? ఒకవేళ చిత్రభానుఁడు బ్రదికియే యున్నాఁడో" యని దండపాణి మనంబున నప్పుడు వెంటవెంటనే కొన్నిసంశయము లుత్పన్నము లయ్యె. అడిగి తన సంశయము దీర్చికొనుట మంచి దని యతఁడు బ్రాహ్మణునితో స్వామీ! చచ్చినవారు మఱలఁ గానఁబడుట సృష్ట్యాదినుండి యీవఱకు నెన్నఁడు వినలేదు. అది యైనచో మీప్రభావము వలనఁ గావలయు" నని పలు! హరిశర్మ తనమాటల నతఁడు విశ్వసించుట లేదని తెలిసికొని తనయం దతనికి దృఢభక్తి నెలకొనునట్లు చేయఁదలఁచి యిట్లనియె. "ఓ యవివేకీ యిటువినుము. చిరకాలము భూలోకంబున ననుభవించి వార్ధకముచేత ననయువపటుత్వము దప్ప జెట్టున ముగ్గినపండు నేల రాలునట్లు కాలముతీఱి మృతినొందు నతఁడు ముక్తుఁడయి భూలోక వాంఛలు విడుచును. నిండుప్రాయమున గంపెడాసలు లోనఁ బెట్టుకొని యొకదానియందును మనోరథసిద్ధి పొందక యకాలమున మృతినొందు నతని యాత్మ ముక్తినొందక నరప్రపంచమును విడువఁజాలక యిందే విహరించు చుండును. శరీరము కాలిపోవును గాని యాత్మ కాలదు గదా. దేహంబునకుఁ జావున్నది. కాని యాత్మకుఁ జావు లేదుకదా. ఇంకను నామాటలు నీవు విశ్వసింప వేని సోమవారమునాఁడు రాత్రి రెండుజాము లప్పుడు నీ వొక్కఁడవు మాగుహకు రమ్ము. చిత్రభానుని యాత్మ నీతోడ మాటలాడఁ గలదు. మృతినొందిన వారి యాత్మ

లను మాటలాడింపఁగల ప్రభావము నాకు బరమేశ్వరునియనుగ్రహముపలనఁ గలిగినది. అట్లు చేసిననాఁడె నీకు నామహాత్వంబు దేటపడగలదు.'' అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ హరిశర్మ నుడువుటయు దండపాణి మహాశ్చర్యరసనిమగ్నుఁడై యాదివసము కెన్నఁడు నెవ్వరుఁగనివిని యెఱుఁగని యావింత జూచుభాగ్యము దనకు లభింప నున్నందులకు మహానందభరితుఁడై బ్రాహ్మణుని యొద్ద సెలవుబుచ్చుకొని సోమవార మెప్పుడువచ్చునాయని యువ్విళులూరుచు గాలము గడుపుచుండెను.

ఇది జరిగినమూఁడవనాటిరాత్రి బ్రాహ్మణుడు భైరవునితోఁ గూడి గుహలోఁ గూర్చుండి యనేకవిషయములం గూర్చి ప్రసంగించుచుండ నంతలో మనుష్యులు నడచినయలుకుడు వానికివినవచ్చెను. అతనిమనస్సు నిత్యము శంకాసంకలితమై యుండుటం జేసి యతఁడు భైరవునిం బిలిచి ''వత్సా! ఆయలుకుడు మనుష్యుల దేమో కనుగొని మనుజులదే యైనయెడ వా రెవ్వరో, యెందునిమిత్త మిచ్చటి కరుదెంచి నారో కనుఁగొనిర''మ్మని పంపెను. భైరవుండు గండ్రగొడ్డలి చేతఁబూని యావలకుంబోయి మెల్లగ నెవరువారనియడుగ నేను గాలకంఠుఁడను. తక్కిన వారిమాట నడుగకు మని ప్రత్యుత్తరము వినఁబడెను. భైరవుఁడు కాలకంఠుని వానిననుసరించి వచ్చుమఱి యొకమనుష్యుని దోడుకొని బ్రాహ్మణుని యొద్దకుఁబోయి ''స్వామీ! కాలకంఠుఁడు దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చెను. ఆయలుకుడు మనవాండ్రదే; క్రొత్తవాండ్రెవ్వరును లే''రని విన్నవించెను. అమ్మాటలు విని కడునలరి హరిశర్మ ''యోరీ! హోమగుండమును విసరిచక్కగ మంటచేయుము. దేవశర్మనుజూచి చాలకాలమయినది. మనసార వాని మొగ మొకసారి వెలుగునం జూడవలయు ననఁ భైరవుఁడు కొన్ని యెండుచితుకులు హోమగుండమున వైచి విసరి జ్వాలచేయ నారంభించెను. ఇంతలో హరిశర్మ కాలకంఠునిబిలిచి కుమారా! నీ వేగము వాయు

వేగమనోవేగముల మించెను. నీశరీర మినుముతోఁ జేయఁబడినదని తోఁచుచున్నది. నీవి లేఁకి కాళ్ళు. అందుచేతనే చెక్కు చెదరక నడవ రానినట్టడవులకు జొచ్చి సత్వరంబ దేవశర్మను దోడ్కొని వచ్చితి వని బహూకరించి యింతలో భైరవుఁడు చేసిన మంటవెలుఁగున దేవ శర్మ మొగమును బరీక్షించి "మిత్రుఁడా! నీముఖదర్శనముచేత నేనిప్పు డు మిక్కిలి సుఖవంతుఁడనైనాను. అహాహా! ఏమి నీ వచ్చముగ ఋషివలె నున్నాఁడవు! నిన్నానవాలు పట్టుట కేదుర్ఘటముగనున్నది. నీతలను మొలిచినవిగాకున్న నీకెంజెడలు సరిగ మొలిచినట్లే యున్నవి. నీవు తొల్లి నాకగపడినప్పటికంటె చిక్కియున్నాఁడవు. కాని నీకష్ట ములు గట్టెక్కు కాలము వచ్చినది. నీతోఁడ మాటలాడి చేయఁదగు కార్యములనేకములున్నయవి. నీవీదినము మొదలిచ్చటనే యుండు ము. పగలు నీవు ప్రజలకంటఁ బడకుండఁ దగునేర్పాటులు గావించెద. నీకిచ్చట నుండుట యరిష్టము కాదుగదా" యని యడిగెను. అప్పలు కులు విని దేవశర్మ మిక్కిలి సన్నికంఠముతో "స్వామీ! మీయండ నుండుట నాకు మహేంద్రపీఠము నెక్కుట. మీపలుకులకును బ్రాఁ బదువులకును భేదములేదు. మీరు రమ్మనినవత్తు పొమ్మనినఁబోవుదు. వీఁడు నిత్యము మీ దాసుఁడు సుఁడీ" యని బదులుచెప్పి నాకుఁ జేయవలసిన హితోపదేశ మేమో చేయుమని దానిని వేఁడెను.

వేడుటయు హరిశర్మ దేవశర్మను భైరవకాలకంఠుల సమీప మున నుండి గుహాగర్భమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చాలసేపు వానితో రహస్యములు మాటలాడెను. ఆసంభాషణము ముగిసినపిదప భైర వుఁడు హరిశర్మతో "నేను మీసెలవుచొప్పున సంతయు సిద్ధముచేసి తిని. మున్ను నన్ను జేయుమన్న పని యెప్పుడు గావలయునప్పుడ చేసెద. మీయాజ్ఞ కెదురుచూచుచున్నవాఁడ" నని విజ్ఞాపన మొన ర్చుకొనెను.

'అయ్యదను నీకు నే నెఱిఁగించెద వేగిరపడకుము. పచ్చికాయలు గోయుట మంచిది కాదుకదా! ఇఁక మీరు నిద్రింపుఁడు, చాల ప్రొద్దుపోయినది అని చెప్పి తక్కినవారి నిద్రపుచ్చి తానును నిదురించెను.

పదియొనిమిదవ ప్రకరణము

మనుష్యునకు మనసున నున్న యుబలాటము దీఱువఱకు నేపనియుందోఁచదు. అందసంభవము లగువింతలఁ జూచునాసమనంబున నెలకొనియున్నప్పుడు నరునిమనంబున నభిలాష మెట్లుండునో యనుభవించినవారికే తెలియవలయుఁగాని తదితరుల కెత్తెఱుంగున నెఱుఁగనగు. హరిశర్మ చిత్రభానునియాంత్మ్ని జూపుదునని చెప్పినది మొదలతఁడు ప్రగల్భములు పలికెనో నిక్కువంబు వక్కాణించెనో తెలియగోరి దండపాణి యాదివారమునాఁడు ఱేయితిన్నగా నిదుర పోవక నాలుగుజాములకు నాలుగుమాఱులు లేచి తెల్లవారిన దేమో యని చూచి యెంతకుం దెల్లవాఱ దసివిసిఁగికొని యెట్టకేలకుఁ గాకులు కూయుసమయమున లేచి కాల్యంబులఁదీర్చికొని తెల్లవారినది మొదలు మఱునాఁడు సాయంకాల మెప్పుడగు నని కనిపెట్టుకొని యుండి, సంధ్యాసమయమున గుహావద్దకుఁబోయి బ్రాహ్మణునిం జూచి నేఁటిఱేయి రెండుజాములవేళ రానా యని యడిగెను. తప్పక రమ్మని హరిశర్మ యానతిచ్చుటయు దండపాణి వడివడి గృహంబునకుఁబోయి భోజనము చేసి పోవలసినతావు నిర్జనప్రదేశమగుటచేతను సేవింపఁ బోవుచున్న మనుష్యుఁడు క్రొత్తవాఁ డగుటచేతను సమయ మర్ధరాత్ర మగుట చేతను గొప్పపదవిలోనున్న పురుషులు దారాపుత్రులనైననమ్మి నిర్భయముగ విహరింపఁగూడ దనునమ్మిక యతని కుండుటచేతను నక్క

డకుఁ బోయినవెనుక తనస్థితి యేటుబోయి యేటువచ్చునోయని స్వసంగతుణము కర్తవ్యమని తల నినుపబొమిడికంబు వెట్టి మేన శస్త్రదుర్భేద్యంబగు కవచంబు దొడిగి యనేకరణరంగముల నప్రతి హతముగ సంహార క్రీడగావించి యెన్నండు వెుక్క వోని తనకరకు కత్తినొరలోవైచి పాదరక్షలు దొడిగికొని సంకేతస్థలమునకు బయలు వెడలెను. ఆ స్థానమునకుఁ దానుబోవుట యెఱలెఱుంగ కుండవల యునని యతఁడు మొదటనే పట్టణము మాటుమణిఁగినవెనుక బయ లుదేఱి రాజవీధిని బోయినపక్షమున నిశాసమయంబుల సంచరించు వారు తన్నానవాలు పట్టవచ్చునని శంకించి సందుగొందులదారులం బట్టి నూరుబైటికివచ్చి మెల్ల మెల్లన నడుగులు లెక్కబెట్టుకొనుచు గుహావద్దకువచ్చె. అప్పటికి హరిశర్మ సామగానము చేయుచు వ్యాఘ్ర చర్మముపైఁ గూర్చుండెను. భైరవకాలకంఠులు గుహాద్వారమువద్ద చెరియొకగోడం జేరబడికునుకుపాట్లు పడుచుండిరి దండపాణి పోయి ద్వారమువద్ద నిలిచినతోడనే హరిశర్మచూచి దండపాణి యని పలుక రించి యతఁడు పలికినతోడనే రమ్మని సన్మానించి కూర్చుండబెట్టి కూర్చుండియే నిదురించుచున్న సేవకు నిరువుర లేపి ద్వారముకడ జాగరూకతతో నుండుమని యానతిచ్చెను. అనంతరము హరిశర్మయు దండపాణియు గాశ్మీరరాజువిషయికములగు ప్రసంగములు కొంత తడవు నెఱపినపిదప దండపాణిస్వామీ! అప్రతిహతమగు మీప్రభావ మున నామిత్రుని యాత్మను జూచుటకు నామనంబు తత్తరపడు చున్నది. ఈమైదారుదినంబులు నాయభిలాషము నే నెట్టులాపుకొనఁ జాలితినో నే నెఱుంగను కావున నిప్పుడైనదద్దయు జాగుసేయక నావచ్చి నపని నిర్వర్తింప వేఁడెదనని యెంతయు నాత్రమునవిన్నపించె. హరిశర్మ వాని యుబలాటమునుజూచి వానితోఁ దాను జెప్పవలసినమాటలు చె ప్పుట కదియవసరముగా దనని వానికిట్లనియె. చిత్రభానుఁడు మృతి

నొందుటచే వానిశరీరము దగ్ధమైనదని నీ వెఱుంగుదువు. ఆత్మనిరాకార మగుటచే నది నీకుఁ గానఁబడదు. ఇప్పుడు నేను జేయఁగలఁదేమనిన వానియాత్మ నీతో మాటలాడునట్లు చేసెద. నీపరమమిత్రునియాత్మ నిన్ను గాంచినతోడనే యెట్టికోరికలు కోరునో మన మెఱుంగము కదా! చిరమిత్రుఁడవగు నీవు వానికోరికలను ద్రోసిపుచ్చ రాదు సుమీ! అనవుడు దండపాణి నాబహిఃప్రాణమగు సంగడికాఁడు నా వీనులకు విందగునట్లు పలుకుటయే చాలు. వానికోరికలు నేను నిరాకరింతునే యని ప్రత్యుత్తరము చెప్ప హరిశర్మ వాని యుత్తరంబునకు సంతసించి లేచి చేతులు పైకెత్తి కొన్ని మంత్రముల బఠించి శ్రీపరమేశ్వరుండు నాకిష్టదైవతమగునేని భగవతి మహిషాసురమర్దనికి నే నభిమానపుత్రుఁడ నేని సత్యసంధుఁడనే నచిత్రభానుని యాత్మ దండపాణితోఁ బలుకుఁగాక! యని తనయావాహనమును ముగించెను. ముగించిన తోడనే "హా! అన్యాయము అన్యాయము అన్యాయ" మని మూఁడు మాటలు వినఁబడియె. అప్పలుకు లచ్చముగఁ జిత్రభానుని నోట నుండి వెడలినపలుకులట్లుండుటం జేసి దండపాణి యద్భుత సంభ్రమంబులు పెనఁగొన చెవులు రిక్కఁబెట్టి మఱల నాధ్వనినిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో హేమచంద్రుని విడువుము. మాకు నీకుఁగల మైత్రి బాటింపుము. విజయసేనునకు నీకూఁతునిచ్చి పెండ్లి సేయుము. నీయల్లుఁడు రాజు కాఁగలఁడు. అను నాలుగుమాటలు తూర్పునుండి యొకటియు, దక్షిణమునుండి యొకటియు పడమటినుండి యొకటియు, నుత్తరమునుండి యొకటియు, వినఁబడెను. అనంతరము మఱికొన్ని మాటలు దండపాణి వినఁగోర నొక్క పలుకు వినఁబడ దయ్యె, అతఁడు మాటలాడుట చాలించినాఁడని హరిశర్మ దండపాణి తోఁ జెప్పెను. దండపాణి స్వామీ! మొట్టమొదట అన్యాయ మన్యాయమని మనకు వినఁబడినమాటల కర్థమేమి యని విప్రు నడిగెను.

బ్రాహ్మణుఁడు మంచిమాటయే నీ వడిగితివి. తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచుట యన్యాయమని యతఁడు మునుమ్నాటికి నొక్కి పలికె నీవు విజయసేనునిపక్షమున సర్వప్రాణముల ధారవోయవలయు నని నీ మిత్రునికోరిక. అట్లే చేయుదునని యగ్నిసాక్షిగ నీవీ మహామగుండము నొద్ద ప్రమాణముచేయుము. చేసిన బాసలు నిలిపికొనుము. నీతికి నిలువంబడు మని పురికొల్ప దండపాణి భయాద్భుతముల చేత నావేశింపబడి విజయసేనుని పక్షమునసుందునని విప్రుఁడు చేయించిన ప్రమాణము లన్నియుఁ జేసి పెట్టుకొమ్మన్న యొట్టులన్నియుఁ బెట్టుకొనియే ఆశపథంబులు ముగిసినపిదప నాఁ తేయి యచ్చట జరిగిన వింతమాటల మఱునాఁ డెక్కడ నెత్తనని దండపాణిచేత హరిశర్మ వెండియుం గొన్ని బాసలుచేయించెను. అనంతరము దండపాణి "ఇపుడు రెండు జాములకంటె నెక్కువయైనది. నేనింటికి బోయెదను. మీపునర్దర్శన మెల్లుండి చేయువాఁడ. ప్రస్తుతము నాకు సెలవొసంగుఁ" డనుచు లేచి నిలువ, హరిశర్మయు మంచిదని భైరవకాలకంఠులను వానివెంట కొంతదవ్వు పంపి వారు మరలి వచ్చినపిదప సుఖముగ నిద్రించెను.

దండపాణి గుహ విడచి స్వగృహాభిముఖుడై నది మొదలు బ్రాహ్మణ ప్రభావమును గూర్చియుఁ దన కా తేయి వినంబడిన మాటలఁ గూర్చియుఁ దనలోఁ దానిట్లని వితర్కించుకొనఁ జొచ్చె. "ఈ బ్రాహ్మణునిచేతలు మాయలా యింద్రజాలములా లేక నిక్కువములా? పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగి యిట్టివింత లెన్నఁడును గని విని యెఱుంగ. చిత్రభానుఁడు నిజముగ మృతినొంది యుండునా? లేక నెందేని బ్రదికి యుండునా? బ్రదికియుండినచో మృతినొందెననియీవిప్రుఁడు రాజుతో నేల చెప్పవలయు. కావున తప్పక మృతినొందియే యుండును? అట్లయినచో మృతినొందినవారు మరల మాటలాడుట యెట్లు? ఇతఁ డేపురుషుని చేతనైన మాటలాడించి నన్నువంచించి యుండఁడు కద!

అట్లయిన సరిగ చిత్రభానుని కంఠముతో మాటలాడఁగల పురుషుఁ డెవ్వఁడు దొరకును? మనుష్యుని బోలిన మనుష్యుఁ డుండవచ్చును, గాని యచ్చు గుద్దినట్లంత సరిగా నుండుటరిది. కావున నిది తప్పక బ్రాహ్మణుని ప్రభావమేయై యుండవలయు. ఒకవేళ చిత్రభానుఁడు జీవించియే యుండి యిటవచ్చి నాతోడం బలికినాఁడని మాటవరుస కనుకొందము. అటులైన నాకూఁతు నతనికుమారున కిచ్చి పెండ్లి సేయ నిశ్చయించుకొంటి. కావున హేమచంద్రుని విడిచి చిత్రభానునిఁ జేరవలయు. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు నిశ్చయముగ నర్ధాయుష్కులని యతఁడు చెప్పెగదా; అందుచేత నెప్పటికైన విజయసేనుఁడు రాజుగాక తప్పదు. నాప్రేగుఁదీసి వానిమెడ వేయఁదలంచుకొన్నపుడు వాని సుఖదుఃఖములు నావియు నా సుఖదుఃఖములు వానివియునై యుండుట ధర్మము.'' ఈ వితర్కముచేత పరాయత్తచిత్తుఁడై యతఁడు తనయిల్లు దాఁటి కొంతదూరము పోయి మరల వెనుకకు వచ్చి యిల్లుచేరి పండుకొని గుహలో జరిగిన వింతలు స్వప్నమునం గాంచుచుఁ గలత నిద్దురవోయెను.

పంద్రెండవ ప్రకరణము

ప్రాణనాథునితోడిదే లోకమని నమ్మి మగనియడుగుఁ దామరలు తన కేడుగడయుగ నెంచుకొని జీవయాత్ర గడపు పరమపతివ్రత హృదయేశ్వరుడు ఖిన్నుఁడై విమనస్కుఁడయి యున్నప్పుడు తానట్లే ఖిన్నయై విమనస్కయై యుండుటయు సహజముగాదె కలనయిన వియోగము దలపోయక పరిహాసమునకైనఁ బ్రణయకలహమాడక మితిని లేని చనువులు మేరలేని మమతలు గలిగి రెండుమేను లొక్కమేనగునట్లు కలసిమెలసి పూవుందావియుఁ బోలియున్న దంపతుల్లో

మగడు వేడుకలకు వెలియై యున్నలికమున కునికిపట్టయి యుండుతఱి కులకాంత మనస్థితి యెట్లుండునో యిచట వర్ణింపనక్కఱలేదు. కుమారు లిరువురు తండ్రివెంట గుహాకుం జని యచట జరిగినప్రసంగములు తల్లికిం దెలిపినది మొదలు మనసు మనసులోలేక యరవిందాదేవి మొగము వైవర్ణ్యమొంద నేపనిం జేయక యేసౌఖ్యముం గోరక చింతాక్రాంతచిత్తయై యుండె. దానికిం దోడుగ హేమచంద్రుఁడు రాజకార్యములు చాలవఱకు మంత్రులకప్పగించుటయు నెచ్చెలుల తోడ తొల్లిటియట్లు కలియకపోవుటయు నాయబారుల కతికష్టమున గాని దర్శనమీయకపోవుటయు నంతఃపుర సేవకుల పరిచర్యల మునుపటియట్లు లంతగా నపేక్షింపకపోవుటయు బలుకరించిన సందర్భమున్నను లేకున్నను వేదాంతప్రసంగంబులు నెఱపుటయు మున్నగు మార్పులు రాణి చింతాజ్వరమునకు మఱింతదోహదము చేసెను.

అట్లరవిందాదేవి కొన్నినాళ్ళు వగచి హిమవంతుని వంటి ధైర్యసారము గల మహేంద్రదేవుని కూతురగుటచే ధైర్యము దెచ్చికొని రాదలంచిన యపాయములను దగు నుపాయములచే నివర్తింపజేయుట యుత్తమజనలక్షణమనియును గాని విచారించుట పామరలక్షణమని తెలిసికొంది యొకనాడు సాయంకాలము మేడ మీఁద నొక్కరిత కూర్చుండి తన చెలికత్తెయు, బుట్టినింటివారు తనకు బ్రాణపదముగ నుండునని యరణమిచ్చినదియు నెఱజాణలకు జాణతనము నేర్పఁగల జాణయు నగు నర్మదను జేరంబిలిచి "ఓసీ! నర్మదా! మీ యయ్యగారున్న తెఱంగు జూచుచుంటివా?" యని యడిగెను. "ఎఱుఁగకేమి గుహాలో నున్న బాపనదయ్యమును జూచినది మొద లాయనచిత్తము చెడిపోయిన" దని యామె బదులు చెప్పెను. అట్లయిన నెఱిఁగి యుండియు నీవిన్నాళ్ళల యుపేక్ష చేసితివే?" యని రాణి క్రమ్మఱ నడుగ

"నమ్మా! నేనే ముందుగ మహారాజుగారిమాట నెత్తుట మంచిది కాదేమో యని యూరకుంటి" నని వెండియు నామె ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అట్లైన నావిషయమున నీ వించుక శ్రమపడవలయు అది రెండవకంటివారెఱుఁగకుండ నిర్వర్తింపఁదగినది. అట్లుచేయఁగలవా" యని దేవి యడుఁగుటయు "నమ్మా! నాకు మీరు పనిచెప్పుట నాయం దనుగ్రహము జూపుటకదా." యని యది బదులుచెప్పెను.

అంతట నరవింద నర్మదను దాపునం గూర్చుండఁ బెట్టుకొని సఖీ! మహారాజుగారెందుచేతనో మనలో లేరు. చిత్తము గుహలోను శరీరము గృహములో నున్నట్లు తోఁచు చున్నయది. ఎంత చనవున్నను మహారాజుగారు సముద్రమువోలె గుణరత్నాకరులయ్యు గంభీరులగుటచే వారినడుగుటకు నామనసొప్పకున్నది. అఖిల భోగ్యముల విడిచి వైరాగ్యమును బూనవలయు ననియు రాజహంసమునకుఁ దలపు గలిగినది. ఆయన యిచ్ఛానుసారముగ నింట రాజయోగియై యుండవచ్చుఁగాని యర్ధరాత్రముల, నపవేళల, కానిచోటుల నెన్నఁడును ముక్కుమొగ మెఱుంగని విదేశీయులయొద్దకుఁబోయి యుండఁ దగునా? మహామంత్రము లఁట, పునశ్చరణము లఁట, నిశలఁ జేయవలయునఁట, బాలకుల మొగంబుల నిది విన్నది మొదలు నామనసు మనసునలేదు. నీవంతయుఁ జూచుచునే యున్నావు; నీకుఁజెప్పవలసినది లేదు; కాని కన్నులు మూఁతఁబడవు అన్నము విస మయినది. అభము శుభ మెఱుఁగని బాలకులే తద్దయు బెంగ కొని యున్నారు. ఇంక నామాట చెప్పనేల? జీవితేశ్వరుని చిత్తము నీయపూర్వవైరాగ్యమునుండి తొలగించుటకు నాకొక్కయుపాయము పొడకట్టినది. అది విని నాచెప్పినచొప్పున నీ వొనరింపుము. కాశ్మీరరాజ్య మను మందిరమునకు దృఢస్తంభములు రెండుగలవు. మణివర్మయు, మాధవసేనుఁడు ననుమంత్రులే యా స్తంభములు. వారిరువురు నాకుం బిత్రు

సమానులు. మహారాజుగారును వారినట్లే భావింతురు. నన్నిక్కడకుఁ బంపునాఁడు మాయయ్య నా సేమము నిరంతరము కనుఁగొనుమని మణివర్మతో మఱిమఱి చెప్పె. కావున నీవు ముందుగా మణివర్మ వద్దకుఁ బోయి నాప్రణామంబు లెఱిఁగించి నాపడుచున్న యలమట వానికిం దెలిపి పరాయత్తమయిన ప్రభుచిత్తము మఱల నెప్పటిచోట నిలుపుమని చెప్పుము. సంశయస్థితికి వచ్చిన నాయదృష్టమును జక్కఁ జేయు మనుము. మాయయ్య తొల్లి తనతోఁ జెప్పిన పలుకులు జ్ఞప్తికిం దెచ్చికొమ్మనుము. తాను దక్క నొరు లీపనికి సమర్థులు కారనుము. ఇంతియె కాక నీకుం దోఁచిన తెఱంగున సమయోచితముగఁ బలికి కార్యసాఫల్యముఁ జేసికొని రమ్ము; పొమ్ము." అని వీడుకొలుప నర్మద యట్లు చేసెద నని యామెను వీడ్కొని యప్పుడ యొరికిం జెప్పక మణివర్మ మందిరమునకుం జని వానిని సందర్శించి దేవిసన్నిధినుండి వచ్చితి నని వానికిఁ దెల్పి సన్మానితయై వచ్చినపని దెల్పుమని యాతఁడు కోర నిట్లనియె.

"స్వామీ! మహారాజుగారి వైఖరి మాఱిపోవుట మీరును నెఱుఁగుదురు. మూరుబైట ముక్కుమూసికొని బకధ్యానము చేయు దొంగలగురువు కపటము కల్ల నెఱుంగని వెఱ్ఱివానిం జేసి మహారాజు చిత్తము నపహరించినాఁడు. ఇఁక మీఁద విత్తము హరించి సంకల్పచిత్తుఁ డగును. రాజుగారు నడిరేయి నొంటిగ గుహకుఁ బోయి యా టక్కరితాపసయ్యవలన నెవ్వియో మంత్రములు నేర్చికొనునఁట. అక్కడకుఁ బోయిన నపాయము వాటిల్లునని దేవి శంకించి భీతిచిత్తయై యున్నది. సాధ్విచిత్తమునకు స్వస్థతఁ దెచ్చుభారము మాపై నున్న దన్నది. ఈ కార్యమును నిర్వహించుటకు మీకన్న సమర్థు లెవ్వరు లేరన్నది మీ కేతల్లియుఁ దండ్రియు నన్నది. వేయేల! అనవలసిన వన్నియు నన్నది. అబాల గుండె బెదరి యున్నది. కావున మీరామె

ననుగ్రహించి మహారాజుగారి మనస్సునాయుద్యమమునుండి మరలింపవలయు" ననవుడు మణివర్మ త్రుళ్ళిపడి యిట్లనియె. "ఏమీ! అనుదినము సాయంకాలము హరిశర్మ దర్శనార్థమై పోవుచున్నారని యెఱుంగుదును. కాని యామంత్రోపదేశవృత్తాంతము వినలేదు ఇది యెంతక్రొత్తయూహ యని తోఁచెను. ఏదోయుపాయము కలుగ వచ్చునని నేను శంకించుచున్నాఁడ ఈవఱకే తెలచుగ గుహకుఁ బోవలదని రాజుగారితోఁ బలుమాఱు చెప్పితిని. ఎంత చెప్పిన నామాట వారు పాటింపరైరి. అయిన మఱలం జెప్పి నూ చెద, వట్టి చెప్పుటయె కాదు. ఆయుద్యమము మానుమని గట్టిపట్టు పట్టెద. అరవిందాదేవి నన్నింత వేఁడవలయునా? నే నామెకు సేవకుఁడను. పితృసమానుఁడను. కావున శక్తివంచన లేక యీ విషయంబునఁ బాటుపడుదు నని మనవి చేయుము" అనవుడు నర్మద "స్వామీ! నా మీఁద మీకుఁ గోపమువచ్చినను సరే కాని రాజుగారిబుద్ధి యీ పనినుండి మరల్చుటయే కాదు. ఈయూరినుండి యీ బ్రాహ్మణపిశాచమును వెడలఁగొట్టింపవలయు" నని పలికి వానివీడ్కొని రాణిసదనంబునకుఁ బోయి యమాత్యుని సమక్షమునఁ జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి భయము లేదని యామె నూరడించెను.

ఆమఱునాఁ డుదయమున దూరదేశమునుండి కొందఱు వేగుల వాండ్రువచ్చి కొన్నివార్తలు విన్నవింప రాజదర్శనమునుఁగోర హేమ చంద్రుఁడు మంత్రిసమేతుఁడై యావార్తవినఁదలఁచి మణివర్మను బిలిపించి సగౌరవంబుగఁ గూర్చుండఁ బనిచి వేగులవాండ్రను లోనికి రావించి వారు చెప్పఁదలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పుమని యాన తిచ్చె, అంతట నాచారులలో నొకఁడు విహంగకుఁడనువాఁ డిట్లు విన్నవించె. "దేవా చెప్పుటకు నాకు నోరురాకున్నది. దేవరవారి సోదరుఁడు యువరాజు చిత్రభానుఁడు హరిద్వారమువద్ద"నని మీఁద

చెప్పలేక కన్నులనీరు బెట్టుకొన మంత్రి వాని యభిప్రాయ మెఱిఁగి యావృత్తాంతము నీవు చెప్పనక్కఱలేదు. అది యిదివఱకే రాజు గారికి విదితము. తక్కినది చెప్పు మని యానతిచ్చుటయు, నాఁ డిట్లు చెప్పెను. "విజయసేన కుమారునకు నర్ధరాజ్యము గావలయునఁట. అది యిచ్చెదరా? లేదా? యనివిదర్భమూళవ రాజులుతిద్యాలకుని పక్షమున మనపైదండెత్తి వచ్చెదగని లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. మీఁద దేవర చిత్తము" అని వాఁ డూరకుండ "దీ:. నిజస్థితి దెలియు వఱకు మన మేమియు ననరా" దని హేమచంద్రుఁడును "వచ్చిన రానిండు. అంతమాత్రముచేత భయపడువా రెవ"రని మణివర్మయు పలికి వాని నావలకుఁ బంపి తక్కిన చారులవలన నెన్నియోవృత్తాంత ములు విని వారికందఱకు సెలవిచ్చిరి.

ఇరువదియవ ప్రకరణము.

పిమ్మట మణివర్మ హేమచంద్రున కభిముఖుఁడై "దేవా! సేవకుఁ డొక్కమనవి చేసికొనఁదలంచి యున్నాఁడు. ఆగ్రహింపక యవధరింపవలయు. అన్యదేశస్థులు తమదేశమున నేరముచేసి దండ నార్హులై యాదండన తప్పించుకొనుటకో యప్పు లెఁగ బెట్టుటకో తమకు లేనిగౌరవమును సంపాదించుకొనుటకో స్వదేశమువిడిచిమాఱు వేషములు వైచుకొని యోగులమని జోగులమని మంత్రవేత్తలమని బ్రహ్మణ్యమని వేదవిదులమని తమ్ముఁ దామె పొగడుకొనుచు లోకుల వంచింతురు, అట్టివారిని చిరకాలము శోధించినపిదపగాని జనులు విశ్వసింపరాదు. అన్నదమ్ములనైనఁ దలిదండ్రులనైన రాజులుపూర్ణ ముగ నమ్మి వర్తింపఁగూడదని రాజనీతి శాసించుచుండ నెన్నఁడెఱుఁ

గనియొక్క విదేశీయుని నమ్మి మీరిల్లు మెలఁగుట లోకవిరుద్ధముగ నున్నయది. హరిశర్మ నష్టుఁడని నేనవఁజాలను నష్టుఁడే కాని శిష్టుఁడే కాని యెఱుఁగనివారు విశ్వసింపఁజనదు. పరరాజులచేత బంపఁబడుచారులుకూడ నొక్కొక్కప్పుడు మనయానుపానులు లోటుపాటులు నెఱుంగుటకు భిక్షుకవేషంబులు మునివేషంబులు వేయుటకలదు. జాలిచేత బిచ్చగాండ్రను భక్తిచేత మునిజనంబులను జనులు గౌరవింతురు గావున నట్టివేషములు వేసియుందురు. లోకము మూర్ఖబహుళమగుటచే గడ్డములు గాషిగుడ్డలు బోడితలలు బూదిపిండికళ్లు తులసిపూసలు మున్నగునవి నరునకు గౌరవము దెచ్చిపెట్టు. గడ్డము పెంచిన వాడెల్ల యోగి కాఁడు. జందెపుఁ బోగులు ద్రెంపిన వాఁడెల్ల సన్యాసి కాఁడు; అట్టివారిని మనము చిరకాలము దేశమున నిలువనియరాదు. నిలువనిచ్చిన మెలఁకువతో నుండవలయు. పగలు హరిశర్మవద్దకుఁ బోవుటయే నాకసంగతముగనుండ రాత్రులు గూడ మీరు మంత్రోపదేశమునకై వానికడకుఁ బోవుదురని కర్ణాకర్ణిగ వింటి. ఈపని శ్రేయఃకాములగు మీకుఁ దగదు. ఆయుద్యమము మాని మహాభయంబుడుపవలయు నని వేఁడుకొనుచున్నాఁడ. ప్రాజ్ఞులగు మీకు మాదృశులు చెప్పనక్కఱలేదు కాని "ప్రమాదో ధీమతా మపి" యను లోకోక్తినిబట్టి నేను మీ కుపదేశించితిని. పురజనులు, నంతఃపురజనులు, నేను, నిగమశర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మీ బాగుఁ గోరుజనంబులు మీచిత్తము నాయుద్యమమునుండి నివర్తింపఁ జేయఁ దలచుచున్నారు. భయంబున మీ యెదుటకు రా జంకుచున్నారు. నేను మీకడ నెక్కుడు చనువులు గలవాఁడ నగుటను మీరు మా తప్పుల సైరించు కృపాసముద్ర లగుటను నేను వచ్చితిని. నానోట వెడలిన మాటలు వారియందలిమనవులుగ? గ్రహింపవలయునే కాని నా యొక్కనివిగ గ్రహింపవలదు.

అని మంత్రి హితోపదేశముచేసి యూరకుండ నప్పలుకులు సావధానముగఁ జిత్తగించి హేమచంద్రుఁడు మణివర్మచేయి బట్టుకొని "యమాత్యా! నీవు నాకుఁ బితృసముఁడవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నే నిందు క్షమియింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడనింతకన్న నెక్కుడుచనువులు గైకొనవచ్చును. నీయాలోచనలు మాకు వజ్ర కవచంబులు. నీమంత్రములు పరసైన్యంబుల భంజించు యంత్రములు. ఎల్లవిధముల నీబుద్ధి మెచ్చఁదగినదియైనను 'ప్రమాదో ధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధికే ప్రమాదముగలిగినది. నాచెప్పెడి పలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము వినశ్వరము గాని శాశ్వతము కాదు. యుగ యుగంబులనుండి నిలిచియున్న హిమాలయమువంటి పర్వతములకును నట్టి పర్వతముల ధరించు వసుంధరకును, నట్టివసుంధరను ధరించు బ్రహ్మాండములకును నాశము గలుగుచుండ నొక్క యణువుతోనైనఁ బోలనియీచర్మభస్త్రి శాశ్వత మయియుండునా? కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందె తగిలి యుండవలయునా? ఏనాఁటికయినభోగ పరాఙ్ముఖుండను గావలదా? రాజ్యతంత్రములం దగిలి యీవఱకు చేసినదోషంబులు చాలవా? నేను మీకు రాజునై సేవ్యుఁడ నైతిని. నాకు సేవ్యుఁడును రాజులకు రాజును జక్రవర్తులకుఁ జక్రవర్తియు నింద్రుల కింద్రుఁడును, నగ్ని కగ్నియునగు పరమేశ్వరుఁడొకఁడు లేడా? మాచేయు కలుషంబులకు మీరుత్తరవాదులగుదురా? నీవుగాని యర విందాదేవి గాని తక్కినమంత్రులుగాని నావెంటవత్తురా? ఈపువ్వు దోఁట లీలేజవ్వను లీసిరులు నన్ను రక్షించునా? నేఁ డింట తేపుమం టనుండువారము కామా? చిత్రభానునిగతి చూడలేదే? ఎట్టి వంగణం బునఁ బుట్టి నెట్టివారిబిడ్డఁడయ్యెఁ నెంతగారామునం బెరిగె. తుద కెట్టులయ్యె? ముక్తికాంత ముండట నరవిందాదేవియేల? ప్రణయపీఠ ములుండ గద్దె లేల? ఉపనిషద్వీథుల విహరించువారికి రాజవీధు లేల?

పరమపదమున కరుగఁదలఁచువారికీ పట్టణము లేల? అశాశ్వతపదంబు విడను శాశ్వతపదవికిఁ బోవఁ దలంచు చున్నవాఁడఁ గాని యధమ గతికింబోవుట లేదు. కావున నావిషయమున మీరు విచారింపవలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితినని నన్నుఁ గూర్చి మీరువిచారింప జ్ఞాన నేత్రంబు దెఱవ లేక లోకతంత్రంబులం దగుల్కొని యగచాట్లు పడుచున్న వారలని మిమ్ముగూర్చి నేవిచారించెద. అవి యటుండ నిండు, మహానుభావుఁడు హరిశర్మ దుష్టుఁ డని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము మూటగట్టుకొనుట. లోకప్రవాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయుదాహరణము చూడుము మాళవేంద్రుఁడగు సుదర్శనుఁడు నాకు రెండవప్రాణమైయుండ నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చు నని లోకమునం బ్రవాదముగలిగె. ఇట్టివింత లుండునా? గగనంబు విరిగిపడనీ సూర్యుఁడు పడమట నుదయింపనీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలు జనియింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లు హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడుకలు పుట్టినవి. ప్రాజ్ఞుఁడ వగుచీ వట్టివి నమ్మఁజనదు.

అని రాజు కేవలపారమార్థిక చింతతోఁ బలుకుటయు హరిశ ర్మమీఁదిభక్తి వానికిఁజుకేసియు మందగింప లేదనియుఁ దనకు వృథాశ్రమయే కానియతఁడు చెప్పినబుద్ధులవలన నొందవలసినలాభము హేమచంద్రుఁడు పొంద లేదనియు గ్రహించి మణివర్మ వెండియుఁ గొం డొకసేపు విచారించి రాజు నుద్దేశించి యిట్లు పలికెను. "దేవా! మీరు హరిశర్మవద్ద మంత్రోపదేశము బడయఁ దలఁతు రేని పడయ వచ్చునుగాని వానిగుహకుం బోవక ఎచనకోటకు వానిబిలిపించి యుప దేశముకొండు. మీ కెంతచాటుచోటు కావలయునన్న నంత చాటు చోటు జూపెద. కావలయునన్న నచిరకాలమున నిందునిమిత్తము క్రొత్తమందిర మొందు నిర్మింపఁజేసెద. ఎటులయిన మాకోరిక దీర్చి మమ్మనుగ్రహింపవలయు" అని మనవిచేసి యొనర్ప హేమచంద్రుఁడు

వానికిట్లనియె. "నీకు నాయెడఁ గలప్రేమ మహాత్ములయెడ నుండ వలసిన గౌరవమును దగ్గించుచున్నయది. మహానుభావుఁ డగుహరిశర్మ యెక్కడ, కించిద్జ్ఞుఁడనై వానిపాదరేణువుల నైన శిరమునఁ దాల్పఁ దగని యపవిత్రుఁడ నేనెక్కడ? మీకందరకు నేను రాజునై యుంటి గాని యాయతిరాజునకు నేను సేవకుఁడను. నాగృహంబునకు రమ్మని నేను వాని నడుగఁజాల" అనుటయు మణివర్మ మీరడుగుటకు సందియపడుదురేని మీవెంటవచ్చి వినయంబును భక్తియుఁ గదుర వానిని నేన యడిగెదను. అతఁడు మనకోటకు వచ్చుట కంగీకరించు నేని మీరాయనపలుకుల కడ్డము చెప్పవల" దని వేఁడుకొనెను. హేమచంద్రుఁడును వానిపలుకులువిని కొంచెము విచారించి "సరే! ఈసాయంకాలము హరిశర్మదర్శనార్థము నేను బోవునప్పుడు నీవు నావెంటవచ్చి యామహాత్ముఁడు ప్రశాంతుఁడయి యున్నపుడు వానికలుకవోడమకుండునట్లు భక్తితాత్పర్యంబులు మెఱయ వాని నడుగుము. అతఁడొకవేళ యలుకఁ బూనినను రానని విస్పష్టముగ జెప్పినను జిన్నబుచ్చుకొనక నాప్రయత్నమునకు నెండియు విఘ్నములు సేయఁదలఁపక యూరకుండవలయు" నని పలికి మణివర్మ రాక కనుమతించి వానినంపి మందిరంబునకుం జనియె.

మహారాజు మందిరమునకు వచ్చినతోడనే యరవిందాదేవి నగ్నిదంబిలిచి మగనికి మంత్రికిఁ బ్రవర్తిలిన సంభాషణఫలితము దెలిసికొని రమ్మని బంపెను. అదియు మణివర్మకడకుఁబోయి యడుగ నతఁడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయుం దెలిపి యించుకధైర్యము చెప్ప నర్మదయు మరల నంతిపురికింజని దేని కాయుదంత మెఱింగించెను. అదివిని దేవిమంత్రి మాటలు పనిచేసెనని ధైర్యము దెచ్చుకొని సాయంకాలమేమగునోయని భయపడుచుండెను.

సాయంకాలము మణివర్మ రాజమందిరమునకు వచ్చి తనరాక తెలిపి కెటీఁగింప మహారాజు సంధ్యాకృత్యములఁ దీర్చికొని మంత్రి సమేతుఁడయి హరిశర్మనద్దకుఁ బోయె. బ్రాహ్మణుఁడు వారిరువురను గారవించి కూర్చుండఁజేసి యేదో సందర్భముదెచ్చి వివాహమును మానుకొని రాజ్యమును విడచిన భీష్మునిచరితంబును రాజ్యంబు తమ్మునికిచ్చి తపోవనంబున కరిగిన దేవాపిచరిత్రంబును వినసొంపుగ నుండునట్లు వర్ణించువారిని శ్లాఘించి రాజుమనంబున కానందము గలిగించెను. ఆకథ లతఁడేల చెప్పెనో రాజు గ్రహింపలేదు గాని మణివర్మ యొక్కనిముసములో గ్రహించెను. హరిశర్మ చేయవలసిన హితోపదేశ మంతయు ముగిసినపిదప మణివర్మ చేతులుజోడించి విప్రునితో నిట్లనియె "మీతో నేనొక్క మనవి చేయవచ్చితిని తప్పులున్న మన్నింపవలయు. మహారాజుగారు మీవద్ద మంత్రముల నుపదేశము కాదలంచుచున్నవారు. మీ యుపదేశము లుభయ లోకతారకము లగుటచే రాజుగారు మేముఁ గడు నదృష్టవంతు లము. కాని రాజుగారు మీయింటకు వచ్చుటకంటె మీరు మా కోటకు దయచేసి యుపదేశము చేయుట చాల మేలని నాకు" అని మఱియు నింక నేదో చెప్పఁబోవుచుండ వానివాక్యము సమాప్తము గాకమునుపే కఱ్ఱదెబ్బ దినిన కోడెత్రాఁచువడుపున కెరలి హరిశర్మ కన్నులు మొగము నెఱ్ఱఁజేసి బిట్టలుకచే నొడలునడఁక నిట్లనియె. "ఏమేమి? మేము మీగృహమునకు రావలయునుగా! నాకంత యవసరము లేదు. మీ మహారాజును బలవంతముగ నింటనుండి తీసికొనివచ్చి నాపొట్ట దడుపుకొనుటకై మంత్రోపదేశము చేయుట లేదు. అతఁడు వచ్చి నాపాదములపైఁబడి పరిపరివిధంబులఁ బ్రార్థిం చుటఁజేసి నా జపతపంబులు మానుకొని యీయననిమిత్తమై కొంత కాలము వ్యర్థము చేయుచున్నాఁడను.

ఊరుబైటనే కాని గ్రామములో జనులయింట వసియింపఁ గూడదని మాప్రతిజ్ఞ. అది నీవెఱుఁగవు గాఁబోలు! మేము రాజుల మొగములు నంతఃపురముల మొగములు నెఱుఁగ మనుకొంటివి గాఁబోలు. నానోటనుండి మాట వెడలినమాత్రమున కోటాన కోటులు రూకలు కుప్పలు వోయఁగల రాజాధిరాజులు మాకు దాసానుదాసులై యున్నవారు. నీవేమో మహామంత్రినని రాజనీతి విశారదుఁడ నని మాకడ గడుసుపోకడలం బోవఁజొచ్చితివి. ఇవి నీకు నమలశక్యము కాని యినుపగుగ్గిళ్ళుగాని మినుపగుగ్గిళ్ళు కావు. నీయాట లిక్కడసాగిరావు. నీతలఁదన్నినట్టి మంత్రు లనేకుల నేనిది వఱకు చూచినాఁడను. నీకుటుంబమునకు నీ రాజకుటుంబమునకు క్షేమము గోరుదువేని మాకలుకఁ దెప్పింపకుము. మేము తలఁచు కొనము గాని తలఁచుకొంటిమా పట్టణంబులు భస్మపటలంబులు చేయఁగలము; రాజుల బూళ్ళఁజేయఁగలము. మాశాపంబులకు మీ చాపంబులు చాలవు. మేము మీమందిరమునకు రాము" అని రాజు వంకఁ దిరిగి "రాజా! నివింక నీమంత్రి యాలోచనచొప్పున నడు వుము. మాకడకింక నీవు రానక్కఱలేదు ప్రసన్నులై మాకుప దేశము చేయుఁడి చేయుఁడి చేయుఁడి మహాప్రభూ! యని ప్రార్థిం చినవారి కనేకుల కుపదేశము చేయకయే పంపితిమి. ఎందుచేతనో నిమీఁద మాకనుగ్రహము కలుగుటచే నిన్ను తరింపఁజేయఁ దలచి తిమి! కాని నీమంత్రి నీపాలిటికశనియై దానిని జెడఁగొట్టె. ప్రస్తుతము మీరు మాయెదుటనుండి పొండు. మీయునికి మాకోపాగ్నిఁ బ్రజ్వ లింపఁజేయు" నని పలికి గుహయొక్క లోపలిభాగమునకుం బోయె.

—*—

ఇరువది యొకటవ ప్రకరణము

అట్లు హరిశర్మ కోపావేశంబున మంత్రిని దూలనాడి రాజుం దిరస్కరించి యవ్వలకుం బోవుటయు మణివర్మ బ్రాహ్మణుని మీఁద మొట్టమొదటినుండియు గౌరవము లేనివాఁ డగుటచే వాని పొగరుం బోకడలకుఁ దగిన ప్రత్యుత్తరము లిచ్చి బుద్ధి చెప్పవలయు నని యొక్కనిముసము తలంచెను; కాని రాజు మొగముజూచి యూరకుండవలసినవాఁడై యావిప్రుఁ డన్న కఠినోక్తులకుఁ జిన్నబోయెను. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ లేచి వెళ్ళిన వెంటనే మణివర్మసమేతుఁడై లేచి నోరువిప్పి యేమనిన నేమి మూఁడునో యని భయమున నెద్దియుఁ బలుకక గుహావిడిచి యవ్వలకు వచ్చి మంత్రింజూచి "నీవు మిక్కిలి యపరాధము చేసితివి. ఇందుచేతనే కదా నేను వాని నడుగనని తొలుదొల్తనే చెప్పితిని. నీవింటికరుగు చుండుము. నేనుబోయి వానిబ్రతిమాలి ప్రసన్నుని జేసికొనివచ్చెద" నని పలుక మణివర్మ నామూలమున బ్రాహ్మణునకు దేవరవారిమీఁద కూడ నలుక వొడమినది. నాదుర్వినయమును దేవరవారు మన్నింపవలయు" నని ప్రార్థించెను. హేమచంద్రుఁడు మంత్రి వినయంబునకు సంతసించి "మణివర్మా! ఇందు నీనేరము లేదు. అది యొకానొక వేళావిశేషము. ఆచీవాట్లునన్ను బెట్టినవి గాని నిన్ను బెట్టలే దనుకొనుము. నీవిందుకు చిన్నబుచ్చుకొనవద్దు. నీవరుగుచుండుము నీవెంటనే నేవచ్చెద" నని యూరడించి వగపుడిపి వాని నింటికంపి తాను క్రమ్మర యోగికడకుఁ బోయి యతని పాదములపయిం బడి క్షమింపుమని పలుతెరంగులఁ బ్రార్థించి మఱియెన్నఁడు తనవెంట మంత్రిని దీసికొని రానని ప్రమాణముచేసి వాని యనుగ్రహంబునకుం బాత్రుఁడై తన మంత్రోపదేశమునకు ముహూర్తముం బెట్టుమని వేఁడెను. రాజు వినయంబునకు భక్తికి హరి

శర్మ యంతరంగమున మెచ్చి వానితప్పు సైరించి మంత్రోపదేశంబునకు నొక్కపుణ్యదినంబు నేర్పరచి సగౌరవంబుగ రాజు నింటికిఁబనిచె.

హేమచంద్రుఁ డింటికిం బోవునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రాజు రాక కెదురు చూచుచు మందిరద్వారము కడ గూర్చుండి యతఁడు వచ్చినతోడనే లేచి నమస్కరించి "స్వామీ! మాళవరాజు వద్ద నుండి యొకదూత వచ్చియున్నాఁడు. అతఁ డిప్పు డూరుబైట గుడారములలో బసచేసి తనరాక మనకుం దెలియఁబంపె. మీఁద దేవరచిత్త" మని మనవి చేసికొనెను.

అప్పలుకులు విని హేమచంద్రుఁడు వేగులవాండ్రు చెప్పిన దంతయు నిక్కవం బగునా యేమి? అయిన నేమి నీవును వజ్రపాణియు తేపుదయమునఁ బోయి వానిని సబహుమానముగఁ దోడ్కొని రండు. అని చెప్పి వానిం బుచ్చి యంతిపురికిం జనియె. అతఁ డంతిపురిఁ జేరినతోడనే నర్మద రాణియానతిం బూని మణివర్మ కడకుఁ బోయి హరిశర్మకడ జరిగిన యావద్వృత్తాంతమువిని తన దేవికి విన్నవించె. ఆ యుదంతము వినినపిదప దేవి నిశ్చేష్టయై పాన్పుపైఁ బతికిలంబడి యేదో యుపాయము రాజకుటుంబమునకు రానున్నదని విచారింప జొచ్చెను.

మఱునాడు రేపకడ మాధవసేనుఁడు వజ్రపాణిం దోడుకొని కొందఱు పరిజనులు వెంటరా నగరమునకు దక్షిణభాగమునందు విడిసియున్న మాళవదూత సన్నిధికిం బోయి తనరాక నెఱిఁగించె. మాళవదూతయగు విశారదుఁడు కాశ్మీరరాజ ప్రతినిధుల కెదురుగా వచ్చి గౌరవించి తన గుడారమునకుం దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి తనపేరు విశారదుఁ డని చెప్పివచ్చి వారి నామధేయము లడిగెను. అంతట మాధవసేనుఁడు నన్ను మాధవసేనుఁ డందురు; నే నిక్కడ

మంత్రులలో నొకఁడను. ఈతనిపేరు వజ్రపాణివిని యుందురుగదా! మీరు దండపాణి యనుచుండ వీసనుఁ దొరకు కాశ్మీరసైన్యమున కధిపతియైయున్నవాఁ డని, అతని తమ్ముఁడే యితఁడు. హేమచంద్ర మహారాజుగారు మిమ్ము సబహుమానముగఁ దోడ్కొని రమ్మని మాన తిచ్చినారు. కావున మీరు దయచేయ వలయునని చెప్పెను. విశారదుఁ డందుకు సమ్మతించి తన పరిజనులను బయనమగు మని సెలవిచ్చి తా నొకగుఱ్ఱ మెక్కి వజ్రపాణి మాధవసేనులతో వెడలెను. పట్టణంబునకు వచ్చినపిదప మాధవసేనుఁడు వారి నొకవిశాలమందిరమున విడియించి కావలసిన సరకుల నంపి వలయుసేవకుల నప్పగించి యింటికిఁ జనియె.

ఆ యతిథులక్షేమము విచారింపఁదలంచి వజ్రపాణి కొండొకసే పచ్చట నిలిచి వారు వచ్చినపని యేమనియడిగి విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినట్టు సేవకులలో నొకనివలన విని వానితో మెల్లగ నిట్లనియె "ఓయీ! కర్పూరమంజరి యెచ్చట నున్నది? ఆమెకు వివాహమైనదా? మీరు విజయసేనుని పక్షమున వచ్చినవారగుటచే నామె సంగతి మీకుఁ దెలియక పోదని తలంచెద" నని పలికెను. ఆ సేవకుఁడు వజ్రపాణి మాటలు విని కళవళముపడి యే మెరుంగని దెలియనివాఁడు వోలె నెల్లఁబోయి పెండ్లియైనను కాలేదు. కాదు కాదు; యూనసము నయిన దని విన్నా నని యుత్తరము చెప్పెను. వాఁడిచ్చిన ప్రత్యుత్తరము విని వజ్రపాణి మిగుల కలఁత నొంది వానిని మఱింత గ్రుచ్చి యడుగ నారంభింప నడిగినకొలఁది వాఁడు మిక్కిలి తడబడి యసందర్భములగు నుత్తరముల నీయఁజొచ్చెను. అంతలో ప్రధానమంత్రి యగు మణివర్మ మాళవదూతం జూడవచ్చి మునుముందు వారి పరిజనులను గుఱ్ఱములను జూచి యవ్వల విశారదునితో మాటలాడుటకుఁ బోయెను. వజ్రపాణియు వానిం జూచి సేవకునితో సంభాషణము మాని వికలచిత్తముతో నింటికిఁ జనియెను.

మణివర్మయుఁ దనరాక విశారదునకుఁ దెలిపి వానిచేత సమ్మానితుఁడై కూర్చున్నపిదప విశారదుఁడు తన వచ్చినపని సంగ్రహముగఁ దెలిపి రాజదర్శనము చేయింపుమని వేఁడె. అట్లే చేయింతు నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి మణివర్మ విదర్భ మాళవరాజుల దేశముల గూర్చియుఁ బరిపాలనముల గూర్చియు ననేకాంశము లడిగి విశారదుఁ డిచ్చిన ప్రత్యుత్తరములకు సంతృప్తి నొందక వానివద్ద సెలవుగైకొని యింటికిఁ బోవుచు దారిలోఁ దనలో నిట్లని వితర్కించెను. "ఏమిది? ఈతని మాటలు రూపమును జూడ గొప్పవానివలె కానఁబడఁడు. పరిజనులు బిచ్చగాండ్రపగిది నున్నారు. గుఱ్ఱములు మహారాజుల లాయములోనివట్లు కనఁబడవు. అయినను వేసబాసలఁ బట్టి యెవని గూర్చియు దురభిప్రాయమును దెలుపరాదు." అట్టు లనుకొని గృహంబునకుఁ బోయి భోజనాదికములఁ దీర్చి జాముప్రొద్దున్నపుడు మణివర్మ మహారాజువద్దకుఁ బోయి మాళవదూతకు దర్శనమిచ్చి సందేశము వినవలయు నని కోరెను. మంత్రిపలుకులు విని హేమచంద్రుఁడు మున్ను చారులు చెప్పినట్లు విజయసేనుని పక్షము బూనియే సుదర్శనుఁ డీరాయబారము మన కంపెనా? యని యడిగెను. "విశారదుఁడు తనపని నాకు సవిస్తరముగఁ జెప్పలేదు; కాని సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. పని యదియే" యని మంత్రి విన్నవించెను. ఆ నుడువులు విని హేమచంద్రుడు నిట్టూర్పువిడిచి మనోవైకల్యము నెమ్మనమ్మునఁ దోఁప నమాత్యునితో నిట్లనియె.

"అయ్యా! రాజ్యములు దుఃఖహేతువులు గదా! భానుఁడు పడమటఁ బొడిచినఁ బొడనువచ్చు. మిన్ను విఱిగిపడినఁ బడ వచ్చుఁ గాని నాకును సుదర్శనకును బగలు జనింప వని మున్ను నీతో నంటిఁ గదా! రాజ్యంబు కతంబునం గాదె కల్పనైన నాయందు ద్వేషబుద్ధి వహింపని సుదర్శనునకు నేను క్రోధహేతువునైతిని. మాళవరాజువంటి

సత్పురుషుడు మహీమండలమునఁ గలఁడే? అట్టియోగ్యునకు నలుక దెప్పించిన నాప్రబలు కేల? విజయసేనునకర్ధరాజ్యమిమ్మని కదా వారు సందేశమంపిరి. వానితండ్రికి నేనొనర్చిన యపకారమే చాలును. తండ్రిలేని యాబిడ్డకు వెండియు నేను గీడు సలుపుదునా? అతఁడు నాబిడ్డలలో నొకఁడు. నాకు ముగ్వురుకుమారు లనుకొని రాజ్యము మూఁడుభాగములు చేసి పంచెద. మాళవరాజునకుఁ బెదరి నేనిచ్చుట లేదు. విజయసేనునిమీఁద నాకుఁగల కూరిమిఁబట్టియే యిచ్చెద. ఈయుకున్న విదర్భమాళవరాజులు మనపై దండువిడియుదురు. ఒకవేళ యుద్ధములో మనము గెలిచినను చేరుచుట్టములను జిరమిత్రులను జంపుకొని నెత్తుటికూఁడు దినుట యెట్టిపాడి? కావున వారు కోరునట్లు రాజ్యము నిచ్చెదనని నీవు దూతతోఁ జెప్పుము. అడిగినట్లీయఁ దలంచుకొంటి గాన సందేశము నేను విననక్కరలేదు. నీవు పోయి విశారదునిసందేశము విని నాపలుకులు వానితోఁ జెప్పి మాళవరాజుతో మనకుఁ గల మైత్రి చెడకుండ జేయుము. అందుకు వారొడంబడరేని నారిచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుమనుము" అని చెప్పి సత్వరము మణివర్మను బొమ్మని తొందరపెట్టెను. మణివర్మయు రాజుపలుకులు రాజనీతి విరుద్ధములై కేవలవైరాగ్య ప్రతిపాదకములై యుండుటం జేసి యాపలుకు విశారదున కెఱిగింప నిష్టములేనివాఁడయ్యుఁ బ్రభుశాసనము నిర్వర్తింపవలయునని నిశ్చయించి ప్రభురాయభారమును దీర్పవలసిన పెత్తనము దనతలపై నిడుటచే నది యెట్లయినం జెడఁగొట్టుట కేర్పఱచుకొని మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని విశారదుని విడిదికిం జనియె.

రాజదర్శనలాలసుఁ డగు విశారదుడు మణివర్మను జూచి మహారాజుగారు నన్నెప్పుడు రమ్మని యానతిచ్చిరని యడిగెను. "మహారాజుగా రిప్పు డవ్యస్థచిత్తులై యున్నారు. కావున రాయ

కారము మీవలన విని దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములఁ జెప్పుమని నన్నే నియోగించినారు. మీసందేశార్థము లాయన యెఱుగుదురు. దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములఁ గొన్ని చెప్పుమని నన్ను నియోగించిరి. కావున మీరు శ్రమపడి రానక్కఱలేదు. మీసందేశార్థములు నాకు విన్నవింపుఁడని మణివర్మ వానికి బదులుచెప్పెను. "రాజుగారు మాసందేశము విననను మీరు వినినను మాకొక్కటియె నాకు మీ మహారాజుగారు దర్శన మీయఁ బోవుట మాళవరాజు నగౌరవించుట యేమోయని నేను దలచెదను. అయినను వారు వీరు చిరమిత్రులు సమానబలవంతులు. వారిచిత్తము. ఇదే నాసందేశము వినుఁడు" మాళవేంద్రుడు హేమచంద్రున కిట్లు విన్నవించుచున్నాడు. చిత్రభాను పుత్రుడు విజయసేనుడు కడుదీనుడై విదర్భనున్నాడు. అతని కర్థరాజ్యము పంచియిచ్చుట న్యాయము. పసివానియెడ పాడి దప్పుట పాపహేతువు. రాజ్యము పంచకూడదని మీ రందురేని విజయసేనుఁడు నీకొడుకులకన్న వయసున బెద్దయగుటచే వానిని యువరాజుం జేయునది. ఈ యిరుపద్ధతులకు మీరు సమ్మతింపరేని మాళవసైన్యంబులే విజయసేనుని గద్దె నెక్కింపగలవు. ధర్మమునకు దూరములై లోకాచారమునకు విరుద్ధములై మోటుతనముతో నిండిన యీమాటలుకులు చెవిని బడినతోడనే మణివర్మ మనస్సు మహాకోపపరవశమయ్యె. గంభీరుఁ డగుటచే నయ్యలుక నెట్టెటో దాచి దూతతో నిట్లనియె.

"విజయసేనుఁడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులవంటి కుమారుడే యని భావించి వానికి మూడవవంతు రాజ్యము నీయదలచినారు. విజయసేనుని యువరాజుం జేయుట యసంభవము. ఇది సమ్మతము గాదేని మాళవసైన్యంబులే వానిని గద్దెకెక్కించు గాక!" అనవుడు విశారదుడు మహాకోపముతో బెద్దకేకలు వేయుచు మాకు మూడవవంతు నీధవవంతు నక్కఱలేదు. మాకర్ధ రాజ్యము కావలయు. అది మీ

రియ్యనొల్లరుగావున మేముపోవుచున్నార మనికూర్చున్నచోటునుండి లేచెను. మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును గూడ పీఠమునుండి లేచి వానినలన సెలవు నైనఁ బుచ్చుకొనకి గృహంబులకుఁజనిరి. అమ్మఱు నాఁడు విశారదుఁడు సపరివారముగ శ్రీనగరమువిడిచిపోయెను. మణి వర్మమఱునాఁ డుదయమున రయశారమంతయు రాజునకు సవిస్త రముగ విన్నవించెను. హేమచంద్రుఁడు తప్పు మాళవరాజుదే యని తలంచి కాఁ దలంచినది కాక మానదు. మనుష్య ప్రయత్నమువ్యర్థ మని కర్మ సిద్ధాంతమును నమ్మియుండెను.

ఇరువది రెండవప్రకరణము

హేమచంద్రుఁడు మంత్రోపదేశం బగుదినంబు సమీపించిన కొలంది యరవిందాదేవియొక్కయు మణివర్మప్రముఖులగుసమాత్యుల యొక్కయు గుండెలు తత్కథజ్ఞప్తికి వచ్చినప్పుడెల్ల తటతటఁ గొట్టు కొనజొచ్చెను. తనకు మంచితరుణోపాయము దొరికిన దను సంతస మున రాజు మొగము ప్రకాశవంతమగుచుండఁ దనకుమరణోపాయము సమీపించుచున్నదని యరవిందాదేవి మొగమువిన్నఁదనము నుదాల్ప జొచ్చెను. హరిశర్మ తనకుఁ బరమమిత్రుఁడని రాజు తలంపఁ బరమ శత్రుఁడని లోకులు తలంచిరి. హరిశర్మవలనఁ గాశ్మీర దేశమునకు నీ క్రిందిరెండునష్టములలో నేదే నొక్కటి సంభవింపవచ్చునని ప్రజలు, సేవకులు, రాజబంధువులు భయపడిరి. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ గురూపదేశముల విని విరాగియై సంపదలను బాసి సౌఖ్యముల రోసి యాలుబిడ్డల కెడమై యడవుల కేని జనవచ్చు. కాకయున్న కపట బ్రాహ్మణుఁడు పన్నినయురులం దగుల్కొని ప్రాణముల నైన విడువ వచ్చు. ఉభయంబు శ్రీనగరమునసున్న ప్రతిమనుజుని హృదయమున

నెలకొని యున్న నొక్కఁ డేని తేని జూసి నోరు దెఱచి చెప్పజాలఁ డయ్యె. ఈమహారాజుబుద్ధి యెంతలో చెడిపోయిన దనువారు, మన మందఱము తొల్లిట చేసినదోసమె యీబ్రాహ్మణరూపంబున నవతరించి యిక్కడ కరుదెంచె ననువారు, నిన్నఁడు ద్రోసివేయనిమణివర్మ మాటలు గూడ పెడచెవినిబెట్టుటచే నేదియో మూఁడక తప్పదనువారు, మనశక్తి యేమగు ననువారును, దైవనియోగ మెట్లో యట్లు జరుగుననువారు నై ప్రజలు కలవళముపడఁ జొచ్చిరి. అంతలో మంత్రోపదేశమునకు హరిశర్మ యేర్పఱచిన పుణ్యదినము వచ్చెను. ఆ దినమున హేమచంద్రుఁడు రేపకడనిద్ర మేల్కాంచి కాల్యకరణీయములందీర్చుకొనిస్నాతుఁడై పగలెల్ల నుపవాసముండి సాయంకాలము గుహాకుంబ్రయాణమయ్యెను. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడై రాజతంత్రముల విడిచి కేవలపరమార్థచింత చేఁ దనమేలు గోరువారు పెట్టిన మొఱలు వినక యపాయస్థలమునకుఁ బోఁ దలఁచిన హేమచంద్రునిఁ జూచి చంద్రునిజూచిన యరవిందయట్లు నరవిందాదేవి మొగముశోభావిహీనమయ్యె. మణివర్మ తత్సహాయము రాజునొద్దకుఁ బోయి విషణ్ణహృదయుఁడై తనవైకల్యము మొగమునందుఁ గానంబడ "దేవా! మీరు గుహాలో నుపదేశమగుచుండ మేమందఱ మీవలనుండి మీసేమ మరయుచుండెదము. ఇందుకైన మీరు సమ్మతింపవలయును" అని వేడుకొని రాజు "మణివర్మా! ప్రశాంతమగు బ్రాహ్మణసమాజమున నీ వపాయమును శంకింపవలదు. నాకేభయమును లేదు. మీరు శ్రమపడి నానిమిత్తముండనక్కఱలే"దని ప్రత్యుత్తరముజెప్పెను. ఆవేల మాటలుకొని మణివర్మయుఁ దక్కిన యాప్తులు విన్నబోయి యూరకుండిరి. అంతట హేమచంద్రుఁ డొక్కఁడు గుహకుఁబోయి తనరాకకెదురు చూచుచుండిన హరిశర్మంగాంచి యతివినయముగ నమస్కరించి "అఖండసచ్చిదానందప్రాప్తిర" స్తని యతనిచే దీవనఁ బడసి

కూర్చుండెను. హేమచంద్రుఁడు వెలలేని జలతారు పట్టుపంచెగట్టి యమూల్యమగు సేలువ నొకటి కప్పుకొనియుండెను. హరిశర్మ ముందుగ రాజుం బిలిచి "రాజేంద్రా! నీ యమూల్యవస్త్రముల విడిచి యీ నారచీరలఁ గట్టుకొనుము. పిదప యీ హోమగుండము నందలి బూడిద మొగమున, నుదరమునఁ జేతులఁ బూసికొను" మని యాన తిచ్చెను. అతని నోటమాట వెడలుటయె తడవుగ మహారాజు తన వెలలేని వలువలు విడిచి నిజముగ వెలలేని నారగుడ్డలఁ గట్టుకొని బూడిద మేనం బూసికొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిశర్మ వాని మొగమువంక తేఱిచూచి సంతుష్టహృదయుడై "రాజా! యిప్పుడు నీ వేసము యోగాభ్యాసమున కనుకూలముగ నున్నది. రాజయోగి యనుశబ్దము నీయందు సార్థకమయ్యె" నని యించుక హెచ్చరించి యొక తాటియాకు మీఁద నదివరకె తాను వ్రాసియుంచిన శ్లోకమును రాజునకుఁ జూపి చదువుమని వానిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడు హేమచంద్రుఁ డీక్రింది శ్లోకమును జదివెను.

శ్లో॥ నివాసః కైలాసః పరమసుహృదాఢ్యో ధనపతిః।
నిషంగో రత్నాకర(?) ధి రమర భూభృద్ధనురపి।
జనానాం వైరాగ్యం ప్రథయతి సదా జస్రం పురహరో।
వృభూధిభిక్షుర్యస్సః పరమపురుషః పాతు భువనం॥

శ్లోకము జదువుట ముగిసినతోడనే హరిశర్మ రాజా! దీని యర్థము జెప్పెద వినుమని యిట్లు చెప్పెను. మహేశ్వరునకు వెండికొండ నివాసస్థానము. కుబేరుఁడు ప్రాణమిత్రుఁడు. అమ్ములపొది రత్నాకరము. విల్లు మేరుపర్వతము ఇట్లు. మహదైశ్వర్యసంపన్నుడయ్యు జనులకు వైరాగ్యము నేర్పుట కొఱకే యెల్లప్పుడు భిక్షుకుఁడై యెవడు కాలము బుచ్చుచున్నాఁడో యా పరమపురుషుఁడగు పురహరుఁడు లోకమును రక్షించుఁగాక! రాజా! నీవును శంకరుని

వంటి వాఁడవే. అతఁడు మహేశ్వరుఁడు. నీవు మహీశ్వరుఁడవు. మహదైశ్వర్యములు వానికి నీకు సమముగఁ గలవు. అతఁడు కుమార సమేతుఁడు. నీవు కుమారసమేతుఁడవు అతఁడు వెండికొండపై నుండు నీవు వెండికొండలవంటి తెల్లనిమేడల నుందువు. అతనిది ధవళమూర్తి ధవళకీర్తి. అతఁడు మహాదుర్గాభిరాముఁడు. నీవును మహాదుర్గాభిరాముఁడవు. ఎన్ని సంపదలున్నను శంభునిచందమున నీవును సంపదల విడచి ప్రజలకు వైరాగ్యము నేర్పుటకు విరాగివై యుండుట యుచితము "యథా దేవ స్తథా భక్తః" దేవుఁడెట్లుండునో భక్తుఁడట్లేయుండ వలయుఁగదా! నీవు మహేశ్వరభక్తుఁడ వగుటంజేసి మహేశ్వరు మార్గము ననుసరించుట యుచితము. కావున నపారమగుసంసారము, మీఁద కాంక్షవిడిచి భవరోగ చికిత్సకుఁడగు నభవుని నాశ్రయింపుము నేను గొన్నినాళ్ళ క్రిందట మహేశ్వరపంచక మని పేరుబెట్టి యైదు శ్లోకములు రచించితి. అవి వినినమహాపండితు లందఱు వానిపాకము ద్రాక్షాపాకమనియు శైలిమనోహర మనియు భావము సుబోధక మనియు నన్ను గొనియాడి వ్రాసికొని పఠించిరి. మహాదేవుఁడు నేను రచించిన శ్లోకములకు సంతసించియే కాఁబోలు నేఁడు వానిని నూఱు మాఱులు చదివినతోడనే నాకు సాక్షాత్కరించె. ఆశ్లోకంబులు నీకుం జెప్పెద. నీవు వానిని జక్కఁగ వల్లించి యనుదినంబుఁ బఠింపు చుండుము. గాన నీకుఁ గడులగ్గగు. ఆ శ్లోకము లివి.

శ్లో॥ గజేంద్ర కృత్తిః కమనీయశాటీ।
కపాలమాలా ఘనహారవల్లీ।
శ్మశానభూమి ర్వసతిశ్చ యస్య।
తం దేవదేవం సితితం భజేహం॥

శ్లో॥ మురాంతక ప్రాణసఖం పురాంతకం।
స్మరాంతకం పావనమంతకాంతకం।

గజాంతకం దుష్టదితిప్రజాంతకం।
అఘాంతకం దక్షసుఖాంతకం భజే॥

శ్లో॥ చతుర్వేదఘోటం శరచ్చంద్రజూటం।
త్రిలోకైకపాలం నిశాచక్రచేలం।
జ్వలత్ఫాలనేత్రం జగద్వ్యాప్తగాత్రం।
సురారాతిభంగం శుభాంగం భజేహం॥

శ్లో॥ త్రివేదసారం త్రిజగత్ప్రవర్తకం।
త్రిమార్గగా మంజియూర్ధ్వమండలం।
త్రిశూలపాణిం త్రివేంద్రవందితం।
త్రిలోచనం తం త్రిగుణాత్మకం భజే॥

శ్లో॥ రజతభూధరకూటనివాసినం।
కనకభూమిధరేంద్రధనుర్ధరం।
నిరుపమాష్టవిభూతివిరాజితం॥
నిరతమాదిమభిక్షు ముపాస్మహే॥

హరిశర్మ మొదటఁ జనుప్రసుని యిచ్చిన శ్లోకమును వెనుక జదివిన యైదుశ్లోకములును విని చక్కగా యర్థమరసి మహానంద భరితుండయి హేమచంద్రగుప్త గురువునుద్దేశించి "స్వామీ! మీ కవనంబులు మనస్తాపశమనంబులు. మీమాటలు తేనియతేటలు, అనంటిపండులు చేతికిచ్చిన చందంబున శ్లోకములు జదివినతోడనే భావములు తేటపడుచున్నవి. మాటల మార్దవంబుఁ, నల్లిక జిగిబిగి, యర్థగాంభీర్యము నింతింత యని చెప్ప నలవి కాదు ఈవఱకెందఱి కవనంబులో వినియుంటిని గాని యవి యీరీతిం జెఱకుఁగడ్డలట్లుండక చొప్పదంట్లయట్లు చప్పగ నున్నవి. ఇట్టి శ్లోకములం జదివి యాహ్వానంబుఁ జేసిన పరమేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షముగాక యేమగును? ఇట్టి మధుర గంభీర భాషణములతో నీవఱకు శంకరు నెవరు ప్రార్థించి"

రని కొనియాడి శ్లోకము లొకతాటియాకుపై వ్రాసి పలుమారు చదువుకొని మురియుచుండెను.

అటులుండ హరిశర్మ హేమచంద్రునిం బిలిచి "నీకు నేను మంత్రోపదేశము చేయవలసిన సమయమువచ్చినది. కావున నీవిప్పుడు నీ సామ్రాజ్యముమీఁద, పురముమీఁద, సంతిపురముమీఁద, నాలు బిడ్డలమీఁద, నాప్తమిత్రులమీఁద ననురాగము ద్రోసి చిత్తంబు పరమేశ్వరాయత్తముఁ జేసి నిస్పృహుఁడవై, నిశ్చలుఁడవై, నిర్మలుఁడవై, సావధానుఁడవై యుండుము. సాయుజ్యమోక్షము. సామ్రాజ్యము కాఁగ, కైలాసపురము గాపురము కాఁగ, ప్రమథగణంబులాప్తమిత్రులు కాఁగ ముముక్షులలోఁ జక్రవర్తివై యుండెదవు. పరమపావనము, ముక్తిప్రదాయకమునగు మహామంత్రము నే నీకుపదేశించెదను అది పరమగోప్యముగ నుంచవలయును. నాయాన లేక నెన్నఁడు నెవ్వరికి నీవది యుపదేశింపరాదు. అక్షరలక్షయగునట్లు దానిని పునశ్చరణముఁ చేయవలయును, అట్లుపునశ్చరణముఁ జేయుచున్నప్పుడు భక్తవత్సలుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు నీభక్తింపరీక్షించుటకుఁ బెక్కువేషములతో నటకు వచ్చును. ఒకప్పుడు మనుష్యుఁడు నడచినట్లలుకు డగును వేఱొక యప్పుడు ఖడ్గపాణియై యెవ్వరో చుట్టుప్రక్కలనున్నట్లు కానఁబడును. ఒండొకయపుడు మృతినొందిన నీచుట్టములు నీ ముందఱ నడఁచినట్లు తోఁచు. ఒకప్పుడు భయమున మేను ముచ్చెమటలు పోయును. ఎంత పిఱికిదనము తోఁచిన నెంత యధైర్యము కలిగిన నీమనస్సు చలింపఁ గూడదు; జంక కూడదు; వెనుకకుం దిరిగి చూడఁ గూడదు; కూర్చున్న తావునుండి లేవఁగూడదు; ఎవ్వరిని బిలువఁ గూడదు. ఇం దేనిబంధన మతిక్రమించినను మంత్రసిద్ధి గాకపోవుటయె కాక వెనుక జేసిన పునశ్చరణ ఫలమంతయుఁ జెడును. పునశ్చరణ మిరువది యొక్క రాత్రు లీగుహలోన జరుగవలయు. ఆ దినముల యందుఁ బగలు

భుజింపరాదు. ఇట్లు చేయుదువేని నీకు కైవల్యము కరతలామలకము. ఇందుశేఖరుడు నీయింటి బంటు. ప్రమథగణంబులు నీకు పాలేరుతనము జేయువారు. ఇక దగ్గఱకురమ్ము. ఇదిగో మంత్రము చెప్పుచున్నాను. నేనన్నమాట మరల నీవనుము. అని యొక మహామంత్రము జెప్పి మూడుమాఱులు రాజుచే దాని ననిపించెను.

ఇరువదిమూఁడవ ప్రకరణము

మనుష్యునకు మనోవైకల్యమును దెచ్చుటలో మతావేశము వంటిది వేఱొకటి లేదు. బాలకుడయిన విశ్వసింపజాలని యసంభవములను మతావేశపరవశుఁ డగునపుడు మహావిద్వాంసుడు సైతము నమ్మును. మున్ను దాను గౌరవించు పెద్దలయెడ గౌరవము చెడును. హేతువిచారణము చేసి యన్యమతములో నుండు మంచి గ్రహింపవలయునన్న యాశక్తి నశించును. మానవుడు మతమునిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును విడుచును. ఈపై నుదహరించిన వాక్యములకు హేమచంద్రుడే తార్కాణము. చిన్ననాఁటగోలె తన మేలుగోరి పనిచేయు మణివర్మ ప్రముఖులగు మంత్రులమాటలు దలకెక్కనయ్యె. అగ్నిసాక్షిగ దన్ను బరిణయమై సుఖదుఃఖముల దనకే సమానముగ ననుభవింపవచ్చిన యరవిందమొఱలు నిరర్థకములయ్యె. అవియటుండ హంసదూలికాతల్పములపై శయనించునా? కుమారుడు రాత్రి చేయవలసినన్నిసార్లు మంత్రపునశ్చరణము చేసి యది ముగిసినపిదప నిద్రకులోనై యుత్తరీయము కటికినేలం బఱచుకొని భుజాదండము తలగడగ జేసికొని పండుకొనియె. వేళకు భోజన మమరకపోయెనా యొక్కనిముసమైన దాళఁజాలక దఢదఢలాడు నాసుకుమారుడు దినములు

నిరాహారుడై యుండె. ఇటులుండుటకెల్ల మతాభిమానమె కారణము కదా!

హేమచంద్రు డీరీతిని గుహయందు గొంత సేపు జాగరముచేసి యథావిధిగ మంత్రపునశ్చరణము సేయుచుండ నట గృహమందు నరవిందాదేవియుఁ బతినామస్మరణము సేయుచు నొక్క నిముసమయిన నిదురవోవక తెఱచినకన్ను తెఱచినట్లియుంచి యేగడియ కేమివార్త తెలియునో యని యడలుచు స్వల్పధ్వనికైన నులికి పడుచు దనలో దానిట్లని విచారించె 'దైవమా! ఏమిపాటులు నీవు మాకేర్పఱచి యుంటివో యెఱుగకున్నను కారణముండియో లేకయొ భయముమాత్రము పడుచున్నాము. నినిర్ణయము జరుగుచున్నది. నీ నిర్ణయముచేత నేకదా మెత్తనిపాన్పుల శయనించు మహారాజు నేలఁ బండుకొనుటయు నాకలికోర్వలేని సుకుమారు లుపవసించుటయు మొదలగు నద్భుతములు పొడముచున్నవి. ఆ మే నెంత కందినదో కదా! జాగరముచేత నేత్రము లెంత యెఱ్ఱబడినవో కదా! ఆప్రాణ మాకలిచే నెంత తహతహ పడుచున్నదో కదా! ఓ కాత్యాయనీ! కాళీ! మహారాజీగండము గడచి బయలుపడు నేని నీకొక మహాలయ మును గట్టింతు. పుట్టెడు కుంకుమపూజ చేయింతు. సద్బ్రాహ్మణులకు వేయిగోవులను దానమిప్పింతు.'' అని అనేక విధంబుల విచారించుచు నిష్టదేవతను బ్రార్థించుచు నెప్పుడు తెల్లవాఱు నెప్పుడు తన ప్రాణవిభుఁడు కంటఁబడునని ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండ నంతలో నాలవజాము కోడికూత వినంబడియె. మణివర్మయు మాధవసేనుడును నిద్రలేచి రాజగృహంబునకు వచ్చి రాజునిమిత్త మెదురు చూచుచు ద్వారములయొద్ద నిలిచియుండిరి. హేమచంద్రుడు పెందలకడ మేలుకాంచి హరిశర్మవద్ద సెలవుగైకొని గుహవిడిచి నిజగృహంబునకు ఒంటరిగా వచ్చె. వచ్చు

చుండ మహారాజును మార్గమధ్యమునఁ బౌరులనేకులుచూచి మహానందభరితులై "యదిగో మహారాజు నిరపాయముగ గృహమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. హరిశర్మయేదో మహోపకారమును జేయుననిభయంపడి మనమందఱము వానిని నిష్కారణముగ నిందించి పాపము మూటఁగట్టుకొంటిమి. చెక్కుచెదరక మనప్రభువు మనకుఁ దక్కినాఁడు. మహాతపశ్శాలురగు బ్రాహ్మణోత్తములు నిర్నిమిత్తముగ నిటువంటి రాజునకు నపకారము నేలచేయుదు" రని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి. మేలుజలతారుసలువలు, బంగరునగలు, రత్నహారములు దాల్చక పట్టునాగచీరలు గట్టుకొని యామహాభోగి జోగిచందమున నిల్లుసేర మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు మొదలగు నాప్తులందఱునువొల్లితల్లి పంపున నిల్లువిడిచి వల్కలములుగట్టుకొని కాఱడవులఁ గాఁపురముసేయఁబూనిన శ్రీరామచంద్రుని విరటుని కొల్వుకూటమునకుఁ గంకభట్టువేషమునఁ బోయిన ధర్మరాజును బ్రత్యక్షమునఁ జూచినట్లు భావించి ఖిన్నమనస్కులైరి. హేమచంద్రుఁడు ద్వారమునద్దఁ దన నిమిత్తము కనిపెట్టుకొనియున్న మంత్రులను బలుకరించి యంతఃపురికిం జనియె.

అతఁడు లోనికిం జనినపిదప మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగ "మిత్రమా! మహారాజుగారు కుశలముగ నిల్లుసేరుటం జేసి మనము భయము విడిచిపెట్టవచ్చునని తోఁచుచున్నయది" యని పలుక మణివర్మ మనోవిచారమును సూచించు మందస్వరముతో "నిల్లలుకగానే పండుగ కాదుగదా. ఈకుశలము కుశలమా? ఇరువదియొక్కదినములు నిరపాయముగఁ గడపవలయు. బ్రాహ్మణుఁడీయూరు విడిచి పోవలయు నప్పుడు రాజుగారు సురక్షితులని మనము నమ్మవలయు. అంతవరకు నాకు ధైర్యము లే"దని చెప్పి మాధవసేనునితోఁ గలసి కార్యాంతరములమీఁదఁ బోయెను.

అరవిందాదేవియుఁ గుమారులు హేమచంద్రునిఁ గనుంగొని యింకింత యనరానిమహానందమునొందిరి. దారపుత్రుల మొగములు దీనములై యుండుటఁ గనుగొని హేమచంద్రుఁడు వారిని దగ్గఱకుఁ బిలిచి లాలించి తనకపాయము లేదనియు విచారింపవలదనియు నెన్నియోభంగులం జెప్పి నిరువదియొక్క దినంబులు నిరువదియొక్కగడియలట్లు వెళ్ళఁబుచ్చి వత్తునని దృఢంబుగఁ బలికి మరల నెప్పటియట్లు రాత్రి గుహకుఁ బోయి మంత్రము పునశ్చరణము జేసి మఱునాఁడుదయమున నింటికివచ్చెను. అట్లిరువదిదినములుగడచెను. ఇరువదియొకటవనాఁడుదయము నరవిందాదేవి మగని వ్రతసమాప్తి దాదాపుగ నైనదని యెంతయు సంతసించి మఱియొక్క రాత్రియుఁగూడ నెట్టటో కడచిన తోడనే తన మ్రొక్కులు దీర్పవలయునని నిశ్చయించి మంచిగోవులు వేయు తెప్పించి సిద్ధముగనుంచుమనియుఁ గుంకుమ మేలైనది తెప్పింపుమనియు మంత్రికి సన్నదచే వర్తమానము పంపి తద్విషయప్రయత్నమునందుండెను.

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము

ఇరువదియొకటవనాఁడు హేమచంద్రుఁ డెప్పటియట్లు సాయంకాలము నియమితుఁడై యేకాంతముగ గుహకుంజనియె. ఇరువదిదినములనుండి సరిగా భోజనము చేయకపోవుటచేతను మాపులు తిన్నగ నిదురవోకపోవుటచేతను వాని శరీరము కృశించి మొగము వెలవెలఁబాఱి చూపరకు విచారము గలిగించుచుండెను. గుహకుఁ జనినపిదప హరిశర్మ వాని నెప్పటియట్లు సన్మానించి యిట్లనియె "రాజా! ఈయిరువదిదినంబులు దైవభక్తిచే నీవు కడుశ్రమనొందితివి. ఈఱేయి నీవు

జాగరూకతతో, గడపుదువేని నీకిష్టము గట్టెక్కు; కాని యన్నిదినములలో నిదియే గడ్డుదినము. నీకుపదేశింపఁబడిన మంత్రప్రభావముచేత మహేశ్వరుఁడనేక రూపములఁ దాల్చి నీమనోనిశ్చలత శోధించును. అప్పుడు నీవు జంకుదువేని మిగుల నపాయము వాటిల్లఁగలదు. ఈ మాటలు నీకిదివరకే చెప్పియుంటిని. నీయందుఁగల ప్రేమాతిశయమున మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని.'' అనిహరిశర్మపలుకుటయు హేమచంద్రుడు ''స్వామీ! అపాయము వాటిల్లినను నాకుఁ విచారములేదు. ఈశ్వరసేవాసక్తుఁడనై యుండి మేను విడుతునేని నాకంతకన్న'' భాగ్యముగలదే! శోధించుటకైనను సరే బాధించుటకైననుసరే యీశ్వరుఁడు నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాకదియేచాలు'' నని నిశ్చింతతోఁ బలికి గురువు ననుమతిఁబడసి బద్ధపద్మాసనస్థుఁడై వ్యాఘ్రాసనాసీనుఁడై జపమాలఁ జేతఁబుచ్చుకొని పునశ్చరణ మారంభించెను. అతఁడు పునశ్చరణమారంభించినతోడనె హరిశర్మ యచ్చోటువిడిచి యెందుకడకుఁ బోయెను. భైరవకాలకంఠులు రాజునకాపూఁటఁ గానఁబడనే లేదు. ప్రపంచమంతయుఁ గాఢచీఁకటులు గ్రమ్ముకొనియుండుటచే భగవంతుఁడిచ్చిన కన్నులు నిరర్థకములయ్యెను. చుట్టుప్రక్కల కొండలలోనుండి నక్కలు తోఁడేళ్ళు మొదలగుజంతువులకూఁతలె కాని మనుష్యులధ్వని యెక్కడనాఁడు వినఁబడవయ్యె. ఎందుచేతనో హరిశర్మహోమగుండమందలి యగ్నినిగూడ నాఁటిరేయి యార్పివేసెను నాఁటిరేయి తెల్లవాఱువఱకు పునశ్చరణము చేయవలెనని సంకల్పించుకొని హేమచంద్రుఁడు పరమనిష్ఠుఁడై కూర్చుండెను.

రెండుజాములరాత్రియైనపిదప నొక మనుష్యుఁడు తనయడుగుల చప్పుడెవరికైన వినఁబడునేమోయను భయమున నలుకుడుగాకుండ నడచుచు మెల్లమెల్లగ గుహానుజేరెను. దాఁగిచూచుటకు రెండుకన్నులనుదప్ప దక్కినశరీరమంతయు నతఁడు కంబళముతోఁ గప్పుకొనెను.

గుహచేరినతోడనె వానిచంకనున్న వస్తువేదో రాతిగోడకుఁదగిలి టక్కుమని చప్పుడయ్యెను. ఆధ్వని హేమచంద్రుని చెవులంబడియెఁ గాని తపోవిఘ్నముగు నను భయముచేతను వెనుకకుఁదిరిగి చూడఁ గూడదని గురువానతిచ్చుటచేతను దనవ్యాపారము నతఁడువిడువక నిశ్చలుఁడై యుండెను. అంతలో మనుజుఁడిట్టటు నడచినయలుకుడు వానికి శ్రవణగోచరమయ్యెను. అప్పుడించుక భయమున వానిమేనంతయు నొక్కసారి వడక వెంటనే ధైర్యముఁదెచ్చికొని భగవానుఁడగు శంకరుఁడు తన్ను శోధింప వచ్చియుండఁబోలునని యదురుబెదురు లేక మఱింతగాటముగఁ బునశ్చరణము సేయనారంభించెను. అంతలో నెవఁడో యొకఁడు సన్నని దీపముబట్టుకొని గుహకు దూరమున నొక నిముసమునిలిచి వెంటనే యవ్వలకుంజనెను. క్రొత్తగా గుహంజొచ్చిన వానిని హేమచంద్రుఁడుచూచుటకు వీలు లేకపోయెనుగాని యాదివ్వె వెలుఁగున నాక్రొత్తవాఁడు హేమచంద్రునకు వెనుకప్రక్కనుండి వానియునికి యంతయు సరిగఁ గనిపెట్టుటకు వీలుగలిగె. అప్పుడానూతన పురుషుఁడు చంకక్రిందనున్న ఖడ్గమునుదీసి తపోనిష్ఠుఁడగు హేమచంద్రుని శిరస్సు నొక్కవేటునం దెగవేసె. పునశ్చరణసంఖ్య లెక్కించుటకు మడిచిన వ్రేళ్లు ముడిచినట్లె యుండ పద్మాసనము వేసిన కాళ్ళు వేసినట్లె యుండ శిరస్సు బంతివడువున నెగిరి రెండుగజములదూరమునఁబడియె. చిమ్మిలిగొట్టములనుండి వసంతము వచ్చుతెఱఁగునఁ గంఠనాళములనుండి క్రొన్నెత్తురు ప్రవాహములుగఁ బైకివచ్చి యాస్థలమంతయుఁ దడిపె. ఆక్రొత్తమనుష్యుఁడీ దారుణకృత్యమును నిర్వర్తించి తత్క్షణమె యచ్చోటువాసి యెందేని జనియె. హరిశర్మగాని భైరవకాలకంఠులుగాని యచ్చటఁ గనంబడరైరి.

—*—

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము.

"హృదయేశ్వరా! హృదయేశ్వరా! మీవాలక మింతపాడు వారిన దేమి? ఎందుపోయెద రెందుపోయెదరు, నిలుఁడు నిలుఁడు" అని యరవిందాదేవి కలవరించుచు నిద్రలో నించుక యేడ్చెను. అది విని నర్మద నిద్రాసక్తయగు దేవిని మేలుకొలుపఁ దనపండుకొన్న తావువిడిచి పోవుచుండునంతలో నరవింద బాష్పపూరితములగు కన్నులతో కళవళము పడుమనసుతో మేల్కాంచి "నర్మదా! నర్మదా! సత్వరమువచ్చి నన్ను గౌఁగిలించుకొనవే! అబ్బబ్బా! యెంత పాడుకల గంటినే! అదేమో నాయొడలు వడఁకుచున్నదే" యని డగ్గుత్తికతో బలికెను.

అమ్మాటలు ముగియునప్పటికి నర్మదయును దేవి సమీపమునకు బోయి "అమ్మా! భయములేదు. ఇదిగో నేవచ్చినదాన" నని యామె మీఁదఁ జేయివైచి యించుకదట్టి యప్పటికిని మేను వడఁకుదీరమి నందిటంబట్టి కౌఁగిలించుకొని కాలోచితములగు కొన్నిపలుకులు బలికి యామె నూరడించి కొంతతడవైనపిదప "నమ్మా! మీకింతభయము గలిగించిన దుస్స్వప్నమెట్టిదో నాకెఱిఁగింపఁగలరే!" యని యడిగెను. "నర్మదా! ఒక్కనిముసము తాళి చెప్పఁగలను. ఇంకను నా మనసు మనసులో లేదు. గుండె చెదరియున్న" దని కొండొకసేపూరకుండి యించుక భీతిఁదొలఁగి లేచికూర్చుండి యమ్మగువ నర్మదతో నిట్లనియె. "నర్మదా పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగి యింతటిపాడుకల నేనెన్నఁడుఁ గనలేదే. అది వెండియుం దలఁపునఁ బొడమిన నాశరీరము కంపించునని తోఁచు. అందుచే నది సంగ్రహముగా నీకుఁ దెలిపెద కన్నుమూసి కునికినచో నేదుస్స్వప్నములు వచ్చునోయను భయమున నిదురవోవక యే నలుగెలంకులు జూచుచు మేలుకొంటి. మహారాజుగారు గుహా

కుంబోవుట ప్రారంభించినది మొదలు నేఁటిదనుక నిద్రాహారములు సరిగ లేమి బడలికచే నెటనుండియో మాయనిద్రవచ్చి మైకము గ్రమ్మినట్లు కన్నులు మూసివైచె. తిన్నగా కన్నులుమూసితినో లేదో వెంటనే చిన్నకునుకపట్టె, సరిగాఁబట్టినదో లేదో వెంటనే, యీ పాదుకల గాంచితిని. మహారాజుగారు శరీరమునిండ నూనె పూసికొని నల్లని వస్త్రములు గట్టుకొని కోటవిడిచి యెక్కడికో పోవుచున్నట్లు కలఁగంటిని. అబ్బా! మరల నా మేనువడంకుచున్నదే'' యని నర్మదమెడఁ గౌఁగిలించుకొని మరల నిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

''అప్పుడిది యేమివాలకమని పలికి నేనాయన పయనమును వారింపఁదలంచితిని. నా మాటలకాయన ప్రత్యుత్తరమునే యొసంగక జాలినించుచూపుల నావంకఁ జూచుచు యథేచ్ఛంజనియెనఁట'' అని తన కథ తుదముట్టఁ జెప్పకమునుపే రెండవకొడుకగు హర్షవర్ధనుఁడు నాన్నగారు! గుహకుఁబోవల''దని కలవరించె. ఆ బాలకుని కలవరింత విని యాకాంత మఱింతచింతాభరముచేఁ గుంది నర్మద నుద్దేశించి వెండియు నిత్తెఱంగున భాషించె. 'మాచితే నర్మదా! బాలకుఁడు సయితమెట్లు కలవరించుచున్నాఁడో ఈ కలవరింతకు నీ స్వప్నములకు నేదో సనర్థమున్నదని నేను భయపడుచున్నదానను. చెడ్డకలలు మూఁడఁదలఁచిన కీడులచాయలని స్వప్న వేదులువచింతురు. ఆకలగన్నది మొదలు నాకడుపు చేయిపెట్టి కలఁచినట్లున్నది. మనసునిప్పులం బొరలిన చందమున నున్నది. ఉపద్రవనంబను మహాసముద్రము కన్నులకుఁ కట్టినట్లగపడుచున్నది. ఈకల యన్నికలలవంటిది కాదు. ఎన్ని సారులు స్వప్నమును గాంచలేదు. ఎన్నఁడైన చిత్తమింతయుత్తలపాటు నొందెనే, యని కుమారులిరువురిమీఁద జేయివైచి రెండు కన్నులనుండి రెండుబాష్పబిందువులు రాలగద్గదకంఠముతో నాచిన్ని యన్నల యదృష్టము లెట్లున్నవో యని యవ్వలఁ బలుకలేక యూరకుండెను.

ఆ స్వప్నవృత్తాంతము విని యామెత త్తరపాటు జూచి నర్మద సహజముగ గంభీరస్వభావ యయ్యు హృదయదార్ఢ్యము గలిగి యాదేవి యుత్తలపాటును శాంతిపరచుటకు లేని ధైర్యముం దెచ్చు కొని యల్లన నిట్లనియె. "అమ్మా! కలలునిక్కంబులగునా? ఒకప్పుడు స్వప్నములో నెంతటి యసందర్భములయినఁ జూచుచుందుము కదా! ఒకనరుఁడు తాను మృతినొందినట్లు తనశవమును నరులు మోసికొని పోవుచుండ వారితోఁదాను మాట్లాడినట్లు కలగాంచు. అది యసంభవము కదా? కలలోవచ్చిన యాపద లాపదలా? సంపదలు సంపదలా? పగలెల్ల మన స్వేపదార్థముమీఁదఁ దగిలియుండు నా పదార్థము గూర్చియే స్వప్నములు వచ్చుచుండు. మహారాజుగారిం గూర్చి మీరు కడుభయపడుచుండిరి గావున మీభయమున కనురూపములగు స్వప్నములే వచ్చుచున్నవి, కలలో నైన హేమచంద్ర మహారాజుగారి కాపదరాదు."

అనవుడు నామాట తన మనంబునకుఁ బరమానందదాయక మగుటచే నయ్యంగవింద, నర్మదా! యింతమాట బుట్టి నీనోటి వాక్యమున రాజుగారు చెక్కుచెదరక నాకన్నులకుఁ గానఁబడుదురేని నీ నోటినిండఁ గలకండంబులు బెట్టెదను, నీమేను బంగారముతో నింపెదను. అంతభాగ్యము నాకబ్బునా? నర్మదా! ఏమయినను సరే నాబొంది యిచ్చట నున్నది గాని యాత్మ యిట లేదు. ఇపు డెంత రాత్రి యైనదో చూచి నాకును రాజ్యలక్ష్మికిని బితృప్రాయుఁ డగు మణివర్మ కడకు నీవుపోయి నాకన్న కలయును నాయున్న యునికియు నన్నుబొడవిన వెరపుతెఱంగు నాతనికిఁ దెలిపి కతిపయ పరివారములఁ దోడ్కొని గుహావద్దకుఁ బోయి మహారాజుగారిస్థితి నరసి కుశలవార్త నాకు బంపుమని చెప్పవలయు. ఎన్నివిధముల నివారించుకొన్నను మనసు కీడునే శంకించు చున్నది గాని శుభమును శంకించుట లేదు.

తన సహాయమే రాజకుటుంబమునకు వజ్రకవచ మనుము. రాత్రి యని బద్ధగింప వల దనుము. ఈరాత్రి గడపితి మేని యాపద గడపితి మనుము. తక్షణము చను మనుము. త్వరపెట్టుము.

నర్మదయు నట్లగా యని యాక్షణము లేచి యొకదివ్వె చేతఁ బూని బంటుతనము గల యిరువురుబంట్లను దనకు సాయము జేసికొని మందిరము వెడలి ప్రతి కవాటమువద్ద నున్న యారెకులు నడిజేయిం దనపోకకు, గారణంబు ననేకప్రశ్నంబులు వేసి యడుగ వారి కందఱకుఁ దగు ప్రత్యుత్తరంబుల నిచ్చుచుఁ గోట దాఁటి రాజవీథిం గొంత దవ్వుపోయి మంత్రియగు మణివర్మ గృహంబునకుఁజని ద్వారమువద్ద నిలిచి తానెఱింగిన సేవకు నొక్కని నెలుఁగెత్తిపిలిచెను. పిలుచుటయు సేవకుఁడు బండనిద్దురలోనుండి మేల్కని తలుపుఁ దీయకపోవుటచే మేడమీఁదనున్న మణివర్మయే యామెపిలుపునకుఁ బలికి సేవకుని లేపి తలుపుఁ దీయించి యంతటి యర్ధరాత్రము నంతఃపురపరిచారిక తన యింటికివచ్చుటకు నుత్కృష్ట మయిన కారణముండవలయు నని యది తెలిసికొనుటకు వేగిరపడి మేడమెట్లు దిగివచ్చి "నర్మదా! రాజుగారికిఁ గుశలమా? అంతఃపురమున నద్భుతమ్ము లెవ్వియు లేవుగదా? ఇట్టిసమయమున నీవు నాకడకు రాఁగత మేమి? యని గుక్కతిరుగకుండ నొకమాట వెంట నొకమాట వచ్చున ట్లడిగెను. నర్మద యా నుడువులు విని "దేవా! అంతఃపురమున నద్భుతములు లేవు. దేవిగారు దుస్స్వప్న మొకటిగాంచి మహారాజుగారి సేమమునుగూర్చి సందియము నందుచున్నారు. కలలు నిక్కువంబులుగావని నే నెంత ధైర్యము చెప్పిన నామె నిలుచుటలేదు. ఆయుధహస్తులగు కొందఱు పరిజనుల వెంటబెట్టుకొని సింహగిరివద్దకు మిమ్ము బొమ్మని వేఁడుకొనుటకు నన్ను బంపిరి. ఆమె యిప్పుడు మతిలేక యున్నది. ఆమె ప్రార్థనమున కనుగుణంబుగ మీరు వర్తింతురేని నే సత్వరంబ యామె సమక్ష

మునకుఁ జనియెద. ఈసమయమున నేను దాపున లేకున్న నామె చింత యినుమడించు. మీఁద దేవరచిత్త” మని చేతులు జోడించి వానియెదుట నిలిచెను.

మణివర్మ తచ్చరిత్రము విని తలయెత్తి యాకసమువంక చూచుచు, నొక్కనిముస మాలోచించి “సర్మదా! దేవిగారి యానతి చొప్పున నిప్పుడే కొంతపరివారము దీసికొని యానెలవునకుఁ బోయి రాజుగారి కుశలవార్త తనకుఁ దెలియపఱచెదనని చెప్పుము. నామనస్సును సందేహావశమగుటచేత నేను నిదురవోవక నీవు వచ్చునప్పటికి మేల్కొని యిట్టట్టు దిరుగుచుంటిని. ఈవిషయమున దేవిగారెంత భయపడుచున్నారో నేను నంత భయపడుచున్నవాఁడను. ఇదిగో నేనిప్పుడే దండపాణిమాధవసేన ప్రముఖులను దోడ్కొని యచటికిఁ బోయెద. నీవంతిపురి కరుగు” మని యానతిచ్చి యొక సేవకునిం బిలిచి యోరీ! “నిగమశర్మను, మాధవసేనుని, దండపాణిని తత్క్షణమనాకడకుం దోడ్కొని ర” మ్మని పంపెను.

అనంతరము సర్మదయు మణివర్మవద్ద సెలవు గైకొని మరల నంతిపురి కరిగి మంత్రివచనంబులు రాజపత్నికింజెప్పె. అన్నెలత చన్న కొన్నిగడియలలో మంత్రియానతి మౌళిదాల్చి మాధవసేనప్రముఖులు వచ్చి తమ్ము రావించిన కారణమడిగి తెలిసికొని మహారాజుగారికినుఱి యొకభయ మేదియు లేక పోయినను దేవిగారి హృదయసంతాపము బాపుటకై సింహగిరికిఁ బోవలసినదే యని నిశ్చయించి మొఱియల వంటిబంట్లు ముప్పదుగురు విచ్చుకత్తులు దాల్చి తమవెంట నంటి వచ్చున ట్లానతిచ్చి మణివర్మతోఁగూడ బయలు దేఱిరి. అందఱి మనస్సులు భయశంకాకులితము లగుటచేత నడచునప్పుడు వారొకరితో నొకరు తఱచుగ మాటలాడికొనలేదు. దండపాణిమాత్రము నడుమనడుమ పరమేశ్వరా! మహారాజు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడగునట్లుచేయుు

మని వేడఁజొచ్చె. అంతట జేరి సింహగిరికిఁ బయనమగునప్పటికి నరిగ జాము రాత్రియైన లేదయ్యెను. మంత్రిగృహమునుండి సింహగిరి సమీపమునకుఁ బోవునప్పటికి మూఁడుగయలరాత్రి యుండె. కాఁపు వాండ్రు భుజములపై నాగళ్లు వేసుకొని పొలములకుఁ బోవుచుండిరి. పట్టపగలు పరపురుషుల మొగంబులు చూడనొల్లని పేదపడంతులు దిగుడుబావులకు, నూతులకుఁ, జెఱువులకుఁ, బోయి చీఁకటిచాటున పానీయంబులు తెచ్చికొనుచుండిరి. జననిందలకు వెఱచిన విటజనం బులు తెల్లవారకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేక ప్రియజనం బును వదలి పోయి నిదుర లేమి కూరుకొనిపోవుకన్నులతో తడబడు పాదములతో తూలియాడు మేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింపకుండ ముసుంగులు వైచికొని గృహాభిముఖులగు చుండిరి. దూరప్రయాణి కులు రాత్రి యావీట విడిసినపాంథులు ముందుపల్లె యెండ యెక్కకుండఁ జేరవలయు నని పెందలకడ మేలుకాంచి యిష్టగోష్ఠులు చెప్పుకొనుచు పయనము వెడలిరి. రాత్రి జరిగిన హృదయదారుణ వృత్తాంతమునకు నొంతయు పలపించు చున్నవో యన పులుఁగులె లుంగులెత్తి కూయ దొడంగె. రేయి యెందేని యథేచ్ఛంబుగఁ జరి యించి చేయరాని దౌర్జన్యములఁ జేసి పగలు గృహంబులలో డాఁగి యెవ్వరికిం గానబడకుండఁ గోరు దుర్జనులచందంబున పాములు మొద లగు దుష్టజంతువులు పుట్టలలోఁ దూఱఁజొచ్చె. నక్షత్రంబులు మంద మందకాంతులు గలవై క్రమక్రమంబున నంతరింపఁ జొచ్చె.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము

మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులతో గుహాసమీపమునకుం బోయి తన యనుచరులం జూచి "మనమందఱము కట్టకట్టుకొని యొక్కసారి యక్కడకుఁ బోవరాదు. మహారాజుగారు నిష్ఠలో నుందురు. మన సందడిచే వారికి మనశ్చాంచల్యము కలుగవచ్చు. కావున మీరీ చెట్టుక్రింద నిలువుడు నేను బంటు నొక్కని వెంటగొని స్థితినరసి వచ్చెద"నని వారి నచ్చట నిలిపి కాగడా తెచ్చిన మనుష్యుని, బంటు నొక్కని వెంటఁగొని యడుగులచప్పుడు గాకుండ నడిచి గుహాద్వారమువద్దకుం జని బంటుం బిలిచి "యోరీ! లోపల మహారాజుగా రున్నారేమో కాగడా వెలుగునం దొంగిచూడు"మని యానతిచ్చెను. బంటు చిత్తమని మెడలోనికిం బెట్టి చూచి "స్వామీ! నేల యంతయు నెత్తురుతోఁ దడిసినట్లు గనఁబడుచున్న" దని భయమున గద్గదకంఠుండై పలికెను. ఏమీ! నేల నెత్తురుతోఁ దడిసెనా? యని మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులం దోడ్కొని రమ్మని బంటునంపి ధైర్యహీనతచేత దేహబలము సడల నిలువ సత్తువ లేక యొక ఱాతిపైఁ గూర్చుండె.

అంతలోఁ దక్కిన పరివారము వచ్చుటయు మణివర్మ, దండపాణి మాధవసేననిగమశర్మలఁ బిలిచి "నాకుఁ గాళ్ళాడకున్నవి. నన్ను లోపలికిఁ గొనిపొం"డని యాముప్పుర సహాయమున గుహం జొచ్చె. చొచ్చి చూచునప్పటికి కాగడావెలుగున నేల యంతయు వసంతము జల్లిన ట్లలుముకొనిన నెత్తురిలో శిరోహీనమై పడియున్న హేమచంద్రమహారాజు మొండెము, మొండెమునకు బారెడు దూరమునఁ బడియున్న శిరస్సు వారికన్నులకుం గానఁబడియె. కానఁబడుటయు మణివర్మ మ్రానుపడియె. నిగమశర్మ నిశ్చేష్టుఁడయ్యె.

మని వేఁడఁజొచ్చె. అందఱు జేరి సింహగిరికిఁ బయన మగునప్పటికి సరిగ జామురాత్రియైన లేదయ్యెను. మంత్రిగృహమునుండి సింహగిరి సమీపమునకుఁ బోవునప్పటికి మూఁడుగడియలరాత్రి యుండె. కాఁపువాండ్రు భుజములపై నాగళ్లు వేసుకొని పొలములకుఁ బోవుచుండిరి. పట్టపగలు పరపురుషుల మొగంబులు చూడనొల్లని పేదపడంతులు దిగుడుబావులకు, నూతులకుఁ, జెఱువులకుఁ, బోయి చీఁకటిచాటున పానీయంబులు తెచ్చికొనుచుండిరి. జననిందలకు వెఱచిన విటజనంబులు తెల్లవారకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేక ప్రియజనంబును వదలి ఱేయి నిదుర లేమి కూరుకొనిపోవుకన్నులతో తడబడు పాదములతో తూలియాడు మేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింపకుండ ముసుంగులు వైచికొని గృహాభిముఖు లగుచుండిరి. దూరప్రయాణికులు రాత్రి యాపీట విడిసినపాంథులు ముందుపల్లె యెండ యెక్కకుండఁ జేరవలయు నని పెందలకడ మేలుకాంచి యిష్టగోష్ఠులు చెప్పుకొనుచు పయనము వెడలిరి. రాత్రి జరిగిన హృదయదారుణ వృత్తాంతమునకు నెంతయు పలపించుచున్నవో యన పులుంగులెలుంగులెత్తి కూయ దొడంగె. రేయి యెందేని యథేచ్ఛంబుగఁ జరియించి చేయరాని దౌర్జన్యములఁ జేసి పగలు గృహంబులలోఁ డాఁగి యెవ్వరికిం గానబడకుండఁ గోరు దుర్జనులచందంబున పాములు మొదలగు దుష్టజంతువులు పుట్టలలోఁ దూఱఁజొచ్చె. నక్షత్రంబులు మందమంద కాంతులు గలవై క్రమక్రమంబున నంతరింపఁ జొచ్చె.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము

మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులతో గుహాసమీపమునకుం బోయి తన యనుచరులం జూచి "మనమందఱము కట్టకట్టుకొని యొక్కసారి యక్కడకుఁ బోవరాదు. మహారాజుగారు నిద్రలో నుందురు. మన సందడిచే వారికి మనశ్చాంచల్యము కలుగవచ్చు. కావున మీరీ చెట్టుక్రింద నిలువుడు నేను బంటు నొక్కని వెంటగొని స్థితినరసి వచ్చెద"నని వారి నచ్చట నిలిపి కాగడా తెచ్చిన మనుష్యుని, బంటు నొక్కని వెంటకొని యడుగులచప్పుడు గాకుండ నడిచి గుహాద్వారమువద్దకుం జని బంటుం బిలిచి "ఓరీ! లోపల మహారాజుగా రున్నారేమో కాగడా వెలుగునం దొంగిచూడు"మని యానతిచ్చెను. బంటు చిత్తమని మెడలోనికిం బెట్టి చూచి "స్వామీ! నేల యంతయు నెత్తురుతోఁ దడిసినట్లు గనఁబడుచున్న" దని భయమున గద్గదకంఠుఁడై పలికెను. ఏమీ! నేల నెత్తురుతోఁ దడిసెనా? యని మణివర్మ మాధవసేన ప్రముఖులం దోడ్కొని రమ్మని బంటునంపి ధైర్యహీనతచేత దేహబలము సడల నిలువ సత్తువ లేక యొక రాతిపైఁ గూర్చుండె.

అంతలోఁ దక్కిన పరివారము వచ్చుటయు మణివర్మ, దండపాణి మాధవసేననిగమశర్మలఁ బిలిచి "నాకుఁ గాళ్ళాడకున్నవి. నన్ను లోపలికిఁ గొనిపొం"డని యామువ్వుర సహాయమున గుహం జొచ్చె. చొచ్చి చూచునప్పటికి కాగడావెలుగున నేల యంతయు వసంతము జల్లినట్లలుముకొనిన నెత్తురిలో శిరోహీనమై పడియున్న హేమచంద్రమహారాజు మొండెము, మొండెమునకు బారెడు దూరమునఁ బడియున్న శిరస్సు వారికన్నులకుం గానఁబడియె. కానఁబడుటయు మణివర్మ మ్రానుపడియె. నిగమశర్మ నిశ్చేష్టుఁడయ్యె.

మాధవసేనుఁడు మతిలేక వెంగలిచూపులఁ జూచె. దండపాణి దడదడ వడంకె. వారిస్థితి చూచి తక్కిన పరిజనంబు కళవళము నొందె. అట్లు లొక్కనిమేషము బ్రమానువడియుండి క్రొన్నెత్తురులు చూచుట చేతఁ జెదరి చీఁకటులు గ్రమ్మినకన్నులు దెరచి "యిఁ కేమున్నది? మన మహారాజు నేలపాలయ్యె. హా! మహారాజా!"యనిమూర్ఛిల్లెను. సేవకు లందఱు హాహాకారములఁ జేయ గుహ ప్రతిధ్వను లెసెంగెను. మణివర్మ నూరడించుటకు దండపాణిప్రముఖులు నెత్తురుఁగోనం జదికిల బడిరి. మాధవసేనునకుఁ గన్నులనీరు కాల్వలై పాఱఁజొచ్చె. నిగమ శర్మ మేను ముచ్చెమటలం బోసె. పరిజనము లొక్కరొక్కరుగ లోనికి వచ్చి రేనిం గాంచి నెత్తినోరు గొట్టుకొనువారు, రొమ్ము మోదుకొనువారు తల ఱాళ్ళం గొట్టుకొనువారు; నిలువలేక యున్న రని చదికిలఁబడువారు; హరిశర్మం దిట్టువారు నైయుండిరి. అప్పుడు నిగమశర్మ మిక్కిలి గడుసుదనము లేనిఛాందసుఁ డగుటచే యాఁడు దానివలె వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు నిట్లనియె. "అయ్యయ్యో! యీ యుపద్రవంబున కంతకుఁ గారణము నేనే. హరిశర్మ మేఁకవన్నె పులి యని యెఱుంగ! వానిమహిమలు వేయినోళ్ళం బొగడి మహారాజు గారి ప్రాణము తీయించితిని. దురాత్మా! హరిశర్మా! ఎంతపనిజేసితి విరా? బ్రాహ్మణుఁడ వనుకొంటిని గాని కటికవాఁడ వనుకొనలేదు. ఓ బ్రహ్మదేవుడా! నీవెంత యవివేకివి. సృష్టిమొదలుకొని నేటివరకు నీవింతటి మహారాజు నెప్పుడు సృజింపలేదు. నీతలగొట్ట నీచేతిలోని పని కావున నిర్నిమిత్తంబుగా నొక్కనిముసమందు నిరుపమానగుణ రత్నాకరుని నేలపాలు జేసితివి. మరల నిట్టిరాజును నీజన్మమధ్యమందు నీవు సృజింపఁగలవా? ఇంతకు పూర్వజన్మకృతమగు పాపమిట్లున్నది. ఎవ్వరేమి చేయగలరు?" అని వగచుచుండ మాధవసేనుఁడు మహారాజు మొండెమువంక దిరిగి "హా మహారాజా! నీవు లేకపోవు

టచే శ్రీనగరంబు నిరాధారమయ్యె. సరస్వతి నిరాలంబయయ్యె. పండితప్రకరము నిరాశ్రయమయ్యె. భృత్యజనము నిర్గతికమయ్యె. వసుంధర నిరాభరణమయ్యె. రాజకులము నిస్సారమయ్యె. దారాపుత్రులు నిర్భాగ్యులు. ప్రజలు నిర్భాగ్యులు, మంత్రులు నిర్భాగ్యులు నై యుండ వారికి నీ వెట్లుదక్కుదు''వని పరిపరివిధంబుల విలపించుచుండ నంతలో మణివర్మ మూర్ఛనుండి లేచి ''మాధవసేనా! హేమచంద్రా స్తమానమయ్యె. విబుధుల కింక గడుపునిండ నన్నమైనను దొరకకుండెది. ఇంక చిత్రభానుం డుదయించి యగ్నిశిఖలం బోలు తన కరములచేతఁ బ్రజలను మంగలములోఁబెట్టి వేచినట్లు వేచు. ఈపని చిత్రభానుఁడు చేయించియుండు. వాఁడు చచ్చినమాట నట్టిది 'పాపీ చిరాయు' వనుమాట నిజము. ఇంత దుష్కార్యము సంకల్పించియుండ వాఁడేల చచ్చు? పయోముఖ విషకుంభ మగు నీ హరిశర్మ యీ దురాత్మునిచేఁ బ్రేరితుండై వచ్చి తలపెట్టిన కార్యంబు చేసిపోయె.

ఆ దురాత్ముని మొగంబు చూచినది మొదలు వాడు విశ్వాసనీయుండు గాఁడనియు, వానివలన నపాయంబు తప్పక నగుననియు బలుతెఱంగుల నే మొఱలు పెట్టుకొన్నను నామాట లీయనఘుని చెవుల కెక్కినవి కావు. ఇంతకు కాలంబు ప్రోసికొని వచ్చుచుండ నాపలుకు లెప్పగిదిని పథ్యంబులగును? అతిదారుణ మగు నీవార్త నరవిందకెత్తెరంగునఁ దెల్పుదు? నేను భర్తృకుశలవార్త దన కెఱిగింతునని పుట్టెడాసతో నున్న యమ్మహాదేవి యీ యప్రియంబువిని జీవించునే! ల్లి మఱియొక భంగియైనచో నోరెఱుంగని యీ బాలకులు బ్రదుకుదురే? ఏమి మూఁడనున్నదో యెవ్వఁడెఱుంగు? అయ్యయో! పర్థ్యమలోక మందారవృక్షము మంటిపాలయ్యె. ఇంక కవిసమూహంబులు యాకలఁగుందెఁ. అధిక తేజోరాశి యైన సూర్యబింబ

మ స్తమించె. కాశ్మీర మంధకారబంధురం బగు; దురాచారులగు నిశాచరులు విచ్చలవిడిం జరియింపవచ్చు. శత్రుమదగజంబుల గుండె లవియంజేయు రాజసింహంబు కడతేఱె. క్రూరసత్త్వవృద్ధి గానవయ్యెడు కాంబోలు !''అని విలపించుచుండ దండపాణి కన్నీరు వస్త్రాంచలమునం దుడుచుకొని ''హా రాజహంసమా ! నీవు లేకునికి జనసమూహంబు శోభావిహీనమైయుండు మీరు లేని శ్రీనగరంబు సింగము లేని యడవి. శీతాంశుఁడు లేని యాకసము. దైవోపహతుల మగు మాకు నీవంటి నృపుఁడు దక్కునే''యని వగచి తనవంతు దుఃఖము గూడ చెల్లించి తక్కినవారితో సమానుఁడయ్యె. మణివర్మయుం గొండొకసేపు బిట్టు వగచివగచి కొంతవడి కించుక యూరడిల్లి మాధవసేనుని చేయిపట్టుకొని ''మిత్రమా ! మొదటినుండియు గార్యములు మన తలపై నుండుటచే నేదివచ్చినను మన కిరువురకుం దప్పదు. నీవంతఃపురమునకు సత్వరము యరిగి మనరాకకై నిలుపరాని యాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు నరవిందాదేవికి ఘోరవార్త విన్నవింపవలయు. నేనుం దక్కంగల పరిజనంబు లిట నుందుము''మని పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వెండియు దుఃఖావేశ పరవశుఁడై ''యమాత్యా! రాజశాసనంబునం బోలె నీయానయు నాకు మన్నింపదగినదే కాని పిడుగువంటి యీ దుర్వార్త యరవిందముకంటె నెక్కువ సుకుమారి యగు నరవింద కెట్లు విన్నవింతు? కంటికి నెఱగపడిన తోడనే యాదేవి నాకెదురుగ వచ్చి మహారాజు కుశలియే యని యడిగిన నేనేమని చెప్పుదు? ఈకథ చెప్పుటకు నాకు నోరెటులాడు? మంగళవార్త తెలియఁగింపవలసిననోట మరణవార్తలు దెలుపవలసిన దాయెనే! ఆ కార్యంబు నేఁ జేయనోప. మీరు రండు మీవెంట నేను వచ్చెద''నని వినయముతో విన్నవించెను.

మాధవసేనుని మనస్సు మిక్కిలి మెత్తని దనియు నతఁ డట్టి కఠినవార్తలు దెలుపఁజాలఁడనియు మణివర్మ యెఱిగి యుండుటచేఁ

దానే యమ్మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని బోవఁ దలఁచి కండపాణిని నిగమశర్మను గుహలో రాజకళేబరసంరక్షణనిమిత్తము నిలిపి వారికి సాయముగఁ దక్కిన పరివారము నుంచి యిరువుర బంట్ల వెంటఁగొని బయలు దేఱి గుహ విడిచి రాఁ గాళ్ళాడక యొకసారి నిలిచి బ్రాహ్మణుఁడా! యెంతపనిచేసితివిరా? యని యొకమాఱును హా! రాజా, రాజా! నీవంటి యుత్తమోత్తమున కెంతటిగతి ప్రాప్తించెనని వేఱొక మాఱును, నయ్యయో! ఆబిడ్డలమొగ మెట్లు చూతునని యింకొక మాఱును మనసుపోయిన తెఱంగున మఱఁగుచు నోటికి వచ్చినవిధమున నుడువుచు రెండడుగులు నడిచి మరల వెనుకకు వచ్చుచుఁ గొంతసేపు పిచ్చివానివిధమునఁ జరియించి యెట్టకేలకు సాగిపోయెను.

అట మణివర్మ సమక్షమునుండి నర్మద మరల నంతఃపురికిఁ బోయి పడకగదిద్వారమునసే నిలిచి తనరాక బ్రతీక్షించుచున్న దేవిం గనుంగొని యమాత్యుఁడు గుహవద్దకుఁ బోవ సమకట్టెనని యామె కెఱిఁగించి యించుకతడ వామెచిత్తమును శాంతింపజేసెను. కాని యెంతతడవు వేచియున్నను మగనివార్తలు తెలియకుండుటచే నిముసమొక్కొకజామైనట్లు కనఁబడి కాల మామెకు మిక్కిలి భారమాయెను. ఒక్కసారి కూర్చుండు; వేఱొకసారి కూర్చుండ లేక పన్నుండు; ఇంకొకసారి యెద్దియుం దోఁచక ద్వారము దరి పోయి నిలుచు; మఱియొకసారి మణివర్మ వచ్చుచున్నవాఁడేమో చూడవే యని నర్మదను కొన్నియడుగులదూర మంపు, ఎప్పటికి నయ్యమాత్యుని దర్శనముకాక పోవుటచే విసిగి యొకతూరి యాదేవి నర్మదతో బాష్పాకులితయై "యోసీ! ప్రాణనాథున కపాయ మేదైన జరగి యుండదుకదా? లేనిచో నింతతడవేలనే? ఏమొ కాని నామనసు నా మనసునే నమ్మకున్నదే! ఈక్షణము మహారాజుగారు వచ్చి నాకన్నుల యెదుట నిలిచి నాయులమట దీర్చిన యెంత బాగుండును. వారు

రానక్కఱలేదు. కుశలవార్త కాకిచేతఁ జెప్పిపంపినను నాకుం జాలును.'' అనుచు మనోగత మైనదుఃఖమునకు వచోరూపక మైన యాకారము నొసంగుచుండ నంతలో రెండవకొడుకగు హర్షవర్ధనుఁడు మేలుకాంచి కన్నులు నులిమికొనుచు లేచి కూర్చుండి యొడలు విరుచుకొని కన్నులదెఱచి చెక్కునచేయి వెట్టుకొని యొక చోచేష్టలు దక్కి బంగరుబొమ్మవలె కూర్చున్న తనతల్లిని జూచి దిగ్గున పాన్పుడిగ్గి యొడిలోఁ గూర్చుండి ''యేమమ్మా! నీ విప్పుడు మేలుకొని యుండుటకుఁ గారణమేమి? నీవు విచారించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదాన వేమి? నాన్నగారివార్త యేమయినఁ దెలిసినదా? అమ్మా! అయ్యో! పండుకొనేవేమే నీవిన్నాళ్ళవలె లేవేమి? అది యేమో నాకుఁ జెప్పవే! నాతో చెప్పుట కేమే; నర్మదా! ఏమే మాయమ్మ యిట్లున్నది? కారణము నీవైనం జెప్పవే!'' అని పరిపరి విధంబుల నడిగి వారిరువురు తనమాటలకుత్తరం బొసంగకపోవుటయుఁ దల్లికన్నులనుండి తన ప్రశ్నంబులకుత్తరంబువోలె బాష్పంబులు రాల్చుటయు నీక్షించి యతఁడు జిన్నవోయి లేచి నిద్రించుచున్న విక్రమసేనునికడకుం బోయి, అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! ఒకసారి లెమ్మని మీఁదఁ జెయివైచి తట్టెను. అనుజుని కరస్పర్శ మగుటతోడనే విక్రమసేనుఁడు మేలుకాంచి యందఱు జూచియే మేమి! మీరందఱు మేలుకొని యున్నారేమి? తమ్ముఁడా! అమ్మ యిట్లున్న దేమి? నర్మదా! నీవు నట్లుంటివేమే? యని వేర్వేరనందఱ నడుగ నాతనికి నర్మద యిట్లనియె.

అమ్మగారు మీనాయనగారిమీఁద నొకపాడుకల గని విచారించుచున్నారు. ఆయనకుశలవార్త నరయుటకు సింహగిరియొద్దకు మణివర్మప్రముఖు లరిగి యున్నారు. వారింకను రాకపోవుటచే నీమె యాందోళము మఱింత హెచ్చినది. ఇదియే విచారకారణము. అని యెఱిఁగించుటయు హర్షవర్ధనుఁడు ''ఇదియా కారణము. నేనెంతయడి

గిన నా కెవరుం జెప్పరైరేమే? అన్నయ్యా! మనమిద్దరము సింహ గిరి కిప్పుడే పోయి నాయనగారివార్త స్వయముగా నరసి వత్తమర" మ్మని పిలువ నౌనౌను పదపద యని విక్రమసేనుఁడు పాన్పుడిగ్గె. అయ్యిరువుర యుత్సాహముం జూచి సహజముగ వారు సాహసులౌట యెఱిఁగినదగుటచే నరవిందాదేవి చివాలున లేచి యిరువుర జెరియొక చేతం బట్టుకొని "నాకులదీపములారా! చాలు మీసాహసములు. నాదినములు మంచివి కావు గడపదాఁటి మీ రావలకుఁ జనవద్దు. సింహ కిశోరములవంటి మీరుండ మీతండ్రిగారికి భయమేమి యుండు. ఇంతకు మణివర్మ యీపాటికి వచ్చుచుండు" నని పలికి యాకుఱ్ఱల యుత్సాహంబు నివారించి కూర్చుండఁబెట్టె. అంతలో మనుష్యులునడ చిన చప్పుడు శ్రవణగోచరంబగుటయు నంతలు ద్వారమువద్దకుంజనిరి.

ఇరువది యేడవ ప్రకరణము

అప్పుడు తెల్లవాఱు చుండె. కాకులు కావుకావు మని కూఁయ జొచ్చెను. పోవుచున్న చీఁకటుల, మెల్లమెల్ల వ్యాపించుచున్న వెలుఁ గుల; నడుమనడుమ మనుష్యుల మొగములు స్వల్పప్రయత్నముతో గుర్తించుటకు వీలుగ నుండెను. కోటసమీపమునకుఁ వచ్చినతోడనే యా యమాత్యుల కిరువురకు మనోధైర్యంబులు జారిపోయె. మొగం బులు వెలవెలఁబోయె. నడచుటకుఁ గాళ్లాడ వయ్యె. ఊర్పులు నిడుద లయ్యె, అచ్చట నేది చూచిన వారికి మహారాజే జ్ఞప్తికి వచ్చె' రాజభటులు వారి వాలకముం జూచి భయపడి యేదియో మూఁడిన దని యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఆ మంత్రు లిరువు రెట్టెటో కోట జొచ్చి యనేకకక్ష్యాంతరంబులు గడచిగడచి వంచిన తలలతో

బాష్పాకులితములై కన్నగ్గముకుజూడరాని కనులతో మందమందము లగు నడకలతో నంతఃపుర సమీపమునకు వచ్చుచుండ ద్వారముకడ నదివఱకే చేరియున్న విక్రమసేనుఁ "డదిగో మాధవ సేనుఁ"డని వ్రేలితోఁజూపెను. అదిగో మణివర్మ యని నర్మద పలికెను. ఆపలుకులు వినినతోడనే యరవిందాదేవి తెప్పవాల్పక వారివంకతప్పక చూచి, చేష్టలు దక్కి తలలువంచి కఱ్ఱబొమ్మలవలెకదలు వారి వాలక ములు తనకుం దృష్టికరముగ నుండకపోవుటచే, రాజకుటుంబో జ్జీవక మగు శుభవార్త వినంబడునో పిడుగువంటి యశుభవార్త వినంబడునో యని సందిగ్ధమునకు, భయంబునకు లోనై భయ మను గొప్పబరువుతో నిండిన తనదేహమున నరఁటికంబములవంటి కాళ్ళు భరింపజాలమి నిలువలేక గోడకుంజేరఁబడి కూర్చుండెను. బాల్యచాప లంబునకు భయంబు తోడుసూప హర్షవర్ధనుఁడు తనయంతరంగంబున నెలకొన్న యాత్రము నిలుప లేక విసవిస నడచి వచ్చుచున్న మంత్రుల కెదురుగాఁ బోయి మణివర్మ చేయిబట్టుకొని "మానాన్నగారు కుశల ముగ నున్నారా ? ఏమి చేయుచున్నారని" యడిగెను.

అడుగుటయు జాలిగొలుపు బాలకునిపలుకులు ములుకులై నాట దుఃఖజలముతో నిండినమణివర్మమనస్సు కడవచిల్లివడియెనోయున్నట్లు రెండుకన్నుల కొలఁకుల నుండియు వేఁడికన్నీళ్ళు దొరఁగి బాలుని మస్తకమున కభిషేకము చేయఁజొచ్చెను. వేడికన్నీళ్లు తలఁదడుపుటయు వేఁడినిట్టూర్పులు మొగమునకు సోఁకుటయు నిట్టూర్పుల కతమున కడుపు మాటిమాటికి నుబుకుటయుఁ దనయడిగినప్రశ్నము కుత్తరము లేకపోవుటయుఁజూచి బాలుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు తెల్లబోయి నిలిచెను అంతలో విక్రమసేనుఁడు పరుగెత్తుకొని మంత్రికడకుఁబోయి 'అయ్యా ! తండ్రిగారిం దోడ్కొని రాక మీ రొంటిగ వచ్చితిరేల ?' అని

మఱియు నేదో పలుకఁబోవుచుండ మణివర్మ దుఃఖపరవశుఁడై "హా మహారాజ" యని నేలపయిం బడి మూర్ఛిల్లె. "నాయనా! మీ తండ్రిగారి కుశలవార్త నెఱిగించునట్టి పుణ్యము మేము చేసికొన మైతి" మని బాష్పరోదనము చేసి మఱేమియు మాటలాడనోపక మాధవసేనుఁడు నేలం జదికిలఁ బడియె.

అమాత్యులదారుణవచనము లనెడు మేఘగర్జనములు వినఁబడినతోడనే మందిరమున దుఃఖవర్షము గురిసెను. అరవిందాదేవి హా హృదయేశ్వరా! యని యొక్క కేక వైచి మూర్ఛిల్లెను. నర్మదదేవి పాదములయొద్దఁబడి యేడ్వసాగెను. తండ్రివార్తయుఁ దండ్రియవస్థయు నెఱింగి బాలకులిరువురు వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు లోనికిం జని స్మృతిమెఱుంగక పడియున్న తల్లికడకుఁ బోయి రెండుప్రక్కలఁ జెరియొకరు గూర్చుండిరి. పిదప నంతఃపురమందలిసేవకు లందఱు హా! చంద్రమహారాజా యని యాక్రందనము చేసిరి. వారల రోదనంబులు విని యారెకులు మొదలగు కోటకాపరులు వినువారిగుండె లవియు నట్లు మిన్ను ముట్టున ట్లెలుఁగెత్తి విలపించిరి. కోటలోని కళవళమును బట్టి మహారాజుమరణవార్త యానోటనుండియానోటంబడి నగరమెల్ల నిముసములో వ్యాపించెను. వ్యాపించుటయుఁ బ్రజలుహాహాకారములు జేయువారు, హారిశర్మం దిట్టువారు. పానుపులపైనుండి డగ్గనలేచువారు, పరుండినవారి కీవార్త జెప్పుచు లేపువారు, తోఁచక యిండండు దిరుగువారు, తొట్రుపాటున పనులు మఱచువారు, తమ్ముఁడుగ వచ్చినవారి కావార్తఁ జెప్పువారు, చెప్పవచ్చినవారి గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి ప్రశ్నలడుగువారునై పలుతెఱంగుల నుత్తలపాటు పడఁజొచ్చిరి. అంగనలు ప్రాతఃకాలగృహకృత్యములు మాని గుంపులుగూడి కన్నుల నీరు వెట్టుకొనుచు నొండొరుల నమ్మాయక్కా యని పిలుచుకొనుచు నింక నరవిందాదేవి బ్రదుకదనికొందఱు, కళారాశియైన యా

మొగమునకు బ్రహ్మ వైధవ్య మెక్కడ వ్రాసెనో యని కొందఱు, దైనముకంటెకి పేలగింజయుం బెద్ద యయ్యెనని కొందఱు, దేవినోచిన నోములన్నియు నేమయ్యెనే యని కొందఱు, మంచివారికి దినములు కావని కొందఱు, దైవరీతియిట్లున్నది, యొకరిననేల యని కొందఱు దోఁచినపోలికం బలుకఁజొచ్చిరి. పురుషు లనేకులు ప్రభాతకృత్యములు నెఱవేర్పకయే రాజకళేబరము గనుంగొనుటకు సింహగిరి వంకకుంజనిరి. కొందఱు సత్వరంబున కార్యంబులం దీర్చి యాత్రప్రదేశమునకుం జనిరి.

అట మణివర్మయు మూర్ఛనుండి తెలివిదెచ్చుకొని సంతతధారగఁ గన్నీరు కారుచుండఁ బ్రక్కను గూర్చున్నమాధవసేనుని జూచి గద్గదకంఠముతో "మిత్రమా! రాజపుత్రు లేరీ? దేవియవస్థ యెత్తెఱంగున నున్నది? ఎత్తెఱంగున నున్న దని యడుగ నేల ? మగపులుఁగు నెడబాసినయాఁడులకుముకి తెఱఁగున నల్లుకొన్న ప్రాపు బాసిన తీఁగలాగున నిరాధారమైయున్నది కాఁబోలు. నన్నొకసారి దేవి సన్నిధానమునకుం గొంపోవుడు పూర్వపుమహారాజుగారి కాలపువాఁడనైన నేను ముందుగా కడతేఱక యీ ఘోరవార్త వినుటకు దేవికి వినుపించుటకుఁ గాబోలు నిరుడు పుట్టేడురోగము వచ్చి బ్రదికితిని. హేమచంద్రుని నా చేతులతో నెత్తియాడించితిని. ఇప్పటికి సరిగ ముప్పదిమూఁడేండ్లయినఁ జెల్లలేదు. వచ్చేడుదశమికి ముప్పదిమూడవయేడు నిండును. ఇంతలోనే యీమహాత్మునకు నూరేండ్లు నిండినవి. తండ్రియగు విక్రమసేనుఁడు మరణకాలమున నన్ను పాన్పుకడకుఁ జేరంబిలిచి తనచేత నాచేయిపట్టుకొని "హేమచంద్రుఁడు నీవాఁడు కానినావాఁడు కాఁడు. రాజ్యము గొప్పది.వయసుచిన్నది.పగతురనేకులు; బుద్ధిసంపన్నుఁడవగు నీవె యీతనికి సప్తాంగములట్లు పనిచేసి నేనున్నప్పటియట్లవానిచే రాజ్యంబు జేయింపవలయునని నా చేతిలోఁ

జేయి సైచి వాని నప్పగించె. అప్పగించినందుకు నే నిప్పు డామహారాజును జేతులార మృత్యుదేవత కప్పగించితి. ఈవిషయమునఁ దక్క నన్యవిషయముల నెందు నాగీచినగీటు దాఁటి యెఱుంగను. ఏమైన నేమి తుద కిట్లయెఁ గదా. న న్నాయమ్మకడకుం దోడ్కొనిపొ" మ్మని వేఁడుకొనియెను. మాధవసేనుఁడు డగ్గుత్తికతో "నయ్యో! దేవి యవస్థ యతిదీనముగ నున్నది. నీవు మూర్ఛిల్లినతోడనే దేవియుహా! ప్రాణేశ్వరా! యని మూర్ఛిల్లి చైతన్యము లేక పసిఁడిబొమ్మ తెఱంగున లోనం బడియున్నది. తండ్రిచావు నిప్పు డిప్పుడే విని గుండెలు చెదర బెంగటిల్లి యున్న బాలకులిద్దరు తల్లి యేమగునో యని యామె కిరుప్రక్కల చేరి తల్లిని కన్నీటితో స్నానము చేయించుచున్నారు. ఆతల్లి బిడ్డల దురవస్థం జూడ నాకడుపు చుమ్మలు చుట్టుచున్నది. నీవది చూచి సహింప గలవే? ఐన నటు పోఁ దలఁతు వేని పోవుదము ర" మ్మని పలికెను.

అనవుడు మంత్రి "మాధవసేనుఁడా! యెంత వెఱ్ఱివాఁడవు. అంతటి మహారాజుశరీరమును రెండుతునక లైనయవస్థలోఁ జూచి యి కను బ్రతికియుండిన ఱాతిగుండెవారము మనము తల్లిబిడ్డలయవస్థఁజూచి సహింపఁజాలమే? పదపద నన్నటకుం గొనిపొ" మ్మని పలికెను. పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వానిని లేవనెత్తి మెల్ల మెల్లగ దేవియున్న నెలవునకుం గొంపోయెను. అట్లిరువురు నరవింద యున్న గదికిఁ బోయి యొకచోటఁ జదికిలఁబడి చేష్టలు దక్కి పడియున్న రాజపత్నిని, రెండుప్రక్కలఁ జేరి విలపించుకుమారులను, పాదపద్మములకు దనయశ్రుజలములతోఁ బూజించుచున్నవర్మదను జూచి యవగతధైర్యు లయి యాఁడువాండ్రం బోలె 'బావు'మని యేడ్చిరి. ఆయిరువురవిలాపంబు వినినతోడనే బాలకులు నర్మదయు వావిడిచి

విలపించిరి. మణివర్మకొండొకసేపున కించుక శాంతించి "ఆహా! అరవిందా! మహాదేవి! అరవిందవాసిని యగునాదిలక్ష్మి కయిన నించుం దలంచితివేని నంకలు గలవు కాని నీకు లేవు. నాఁడు స్వయంవర కాలమున సకలమంగళాలంకారములతో నిండియుండి మాపిన్నరాజునకు పట్టపుదేవివయి మాకెల్ల రాణివై మెఱుపుదీఁగయట్లు చూడ్కులకు మిఱుమిట్లుగొలుపు నిన్నుఁజూచినకన్నులతోడనే నేఁడునీదురవస్థం జూడవలసివచ్చె. నాచిన్నియన్నలారా! రాజపుత్రులారా! మీ కెంత దశవచ్చె"నని విలపించుచుండు నంతలో నరవిందాదేవి కించుకస్మృతి తెలిసెను. అది యెఱుంగక నర్మద పలవరించు చున్నమణివర్మనుద్దేశించి స్వామీ! మహారాజుగారి నిశ్చితవార్త యేమి యని డగ్గుత్తికతో నడిగెను. ఆమె ప్రశ్నము విని మణివర్మ "నర్మదా! యేమిచెప్పుదు. హరిశర్మయో వానిప్రేరణంబున నేదురాత్ముఁడో ఖడ్గముతో మహారాజుగారిని వధియించి" యనివాక్యము సమాప్తము చేయకమునుపే యప్పుడే మెలఁకువ దెచ్చికొన్న దేవి 'హా హృదయేశ్వరా' యని యొక్క కేక వైచి వెండియు మూర్ఛ నొందెను. నర్మద చేతులతోఁ దలయు రొమ్ము మోఁదుకొని రోదనము చేసెను. బాలకు లిరువురు దుఃఖావేశముచేతను భయముచేతను గడగడ వడంకు చుండుటచే మణివర్మ యొకనిని మాధవసేనుఁడొకనిని జేరఁదీసియొడిలోఁగూర్చుండఁ బెట్టుకొని బిగ్గ కౌఁగలించికొనిరి. తక్కిన దాసీజనంబు మూర్ఛిల్లిన దేవికూడ మృతినొందు ననుభయంబున శీతలజలంబులు పన్నీరు దెచ్చి తెలివి దెప్పించుట కామెపైఁ జల్లనారంభించిరి. అట్లు కొంత తడవు శైత్యోపచారములు నెరపినపిదప నరవిందాదేవి చైతన్యము గలదయి తెలివిందెచ్చికొని యిత్తెరంగున విలపింపఁ దొడంగె. "అమ్మో! చెలులారా! ఏల యీశైత్యోపచారములఁ జేసి నాకుం దెలివి తెప్పించెదరు! నాకు మరల స్మృతి రాకుండుప్రయత్నములు చేసి

యెన్నఁడు న న్నెడబాయని మహారాజుగారి సన్నిధికి నన్నుఁగూడఁ బంపుఁడు. విడిపోయిన దంపతులను గలుపుటయే కదా చెలికత్తెయలు చేయవలసినపని. ఇంతకాలంబు మీరు నాకు మిక్కిలి యలంకరించి భర్తృసన్నిధికిం బంపువారు. నేఁడు నాపై యెప్పటిస్నేహముంచి యట్లు సేయుఁడు. నర్మదా! నీవయిన నామాట వినవేమే. ఆ జగదేకవీరు నా ప్రసన్నవదను నాగుణరత్నాకరుఁ బాసి నిమేషమైన నే నుండఁగలనే? హా హృదయేశ్వరా! నావంటి పాపాత్మురాలికి మీవంటి సర్వగుణసంపన్నుఁడు దక్కునే? నాపై మీకింత యాగ్రహం బేల కలిగె? ప్రణయంబునకైన మీపై నలిగి యెఱుఁగ. పరిహాసంబునకయినను నొప్పించి యెఱుఁగ. కలనైన మీపాదసేవ మఱచి యెఱుగ. ఇట్లనన్యశరణ్యయగు నన్ను నే కతంబ యిందు విడిచిపోవుట పాడికాదు. ఈ మాయహరిశర్మ మీకెక్కడ దాపురించె. శుద్ధస్ఫటికమువంటి మీ మనస్సును మలినాత్ముడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు కలంచివైచి యింత తెచ్చె. నే నెందఱిచేతనో యెన్నివిధంబులనో చెప్పించినను వానిమాటలనియెడు నురులనుండి తప్పించుకొని మీరీవలఁ బడఁజాలరయిరి. ఆ కుశాగ్రబుద్ధి యెందరిగెనో! ఆ శాస్త్రజ్ఞాన మేమయ్యెనో! అధర్మసూక్ష్మవేదిత్వ మేడ నడఁగెనో! ఆ బ్రాహ్మణుఁ డఱచేతిలో వైకుంఠము చూపుటచే వాని మాయలఁ జిక్కి త్రాఁచుపాములు పూలదండలని నమ్మి శరీరంబు బాసితిరి. కుమారులారా! నేను మందభాగ్యురాల నైనను మీ రూపురేఖావిలాసములం బట్టి మీ రదృష్టవంతులనుకొంటి మీ పూర్వజన్మపుణ్యమయినఁ దండ్రిగండము గాచుననుకొంటి. అయ్యో! తండ్రి లేని బిడ్డలయితిరే. బ్రదికియుఁ బ్రయోజనము లేనిదానను నేను బోయి బంధుజనపారిజాతము, మానినీ మన్మథావతారము విద్వజ్జనవిబుధమణి యగు నా మహారాజు బ్రదుకరాదే. ఇంతకు నా నోచిన

నోములపంట యిటులున్నది. దైవోపహతులకు శుభంబులు గలుగునే! ఏనాఁడు మహారాజు మంత్రోపదేశంబు కానిశ్చయించు కొనెనో యానాఁడె నాకు నా ప్రభువునకుఁ దీరెనని నిశ్చయించు కొంటి. ఆ బ్రాహ్మణుని మాయమాటలలో నేమి పటుత్వమున్నదో కాని వానితో మాటలాడినపిదప నా హృదయేశ్వరుఁడు నాతో నొకనాఁ డయిన దిన్నగా మనసిచ్చి మాటాడలేదు. కనువిచ్చి చూడలేదు. హాయిగా నిదురింపలేదు. సుఖముగా భుజింపలేదు. పితృసమానుఁ డయిన యీ మణివర్మ మాట యిన విన లేదు.'' అని చివాలున లేచి బారెడుదూరమునఁ గూర్చుండిన మణివర్మ కడకుం జని యతని పాదములపయిం బడి ''తండ్రీ మణివర్మ! మా మామ గారు నీకుం జేతిలోఁ నీయువైచి యప్పగించిన పుత్త్రప్రాయుఁ డగు నీరాజును బ్రాహ్మణున కప్పగించి వచ్చితివే! నిన్నుఁ బితృప్రాయముగఁ జూచు మీ మహారా జేఁడి? నానోములపంట యేఁడి? కాశ్మీరరాజతిలక మేఁడి? నాముద్దుల చందమామ యేఁడి? నా కళ్యాణమూర్తి నింక చూడదలఁచు కొనలేదే! తండ్రీ! కడసారి నా కాతని దర్శనము చేయింపుము. ఆయనను మున్ను వసియించు నంతఃపురమునకుఁ గడసారి రప్పింపుము ఇదియే నేను మహోపకారముగ నెంచుకొనియెద'' యని యంగలార్చుచుఁ బలికిన దయనీయంబు లగు నామె వచనంబులు విని మణివర్మ యావలఁచిన ట్లలఁచి దుఃఖించుచుఁ దన యడుగులకడ నున్న యమృతాదేవి చేతులఁ బట్టుకొని ''తల్లీ! నేను జాయిలాగున బ్రదికియుండి నవమదనుఁ డయిన నీప్రాణనాథుని చేతులార బ్రాహ్మణున కప్పగించి చంపించిన మహాపాతకుఁడను, నేను నీ కేమి సాయంబు జేయఁగలవాడను. నేఁటి కాలమునకు నీకు మగనిశవమును జూపుటయే మహోపకారము చేయుటగ నెంచికొనవలసిన యవస్థ వచ్చినది. నాతల్లి దారుణ

మరణము చెందిన భర్తృకళేబరమును జూచి నీవు సహింపఁజాలవు. కావున నా విజ్ఞాపన మాలించి యీ విషయమున గట్టిపట్టు పట్టకు'' మని వేఁడుకొనియె.

రాణి యాపలుకుల నంగీకరింపక ''అమ్మా! ఈవార్త విని బ్రతికినదానను భర్తృదేహమునుజూచి బ్రతుకఁజాలనే? బంగరుబరిణలో వజ్రమును దాఁచినట్లు బ్రహ్మ నామెత్తని దేహమున వజ్రపుగుండె చేసిపెట్టినాఁడు కావున నమహాత్ము నిటకుఁ దెచ్చిన సరియే లేక నన్నటకుం గొంపోయినను సరియే'' యని యూతని యొడిలో నున్న హర్షవర్ధనుని, మాధవసేనుని యొడిలో నున్న విక్రమసేనుని జెరియొక చేతఁ జేరఁదీసి కౌఁగిలించుకొని ''బిడ్డలారా! మీ కెంతగతి వచ్చెరా!'' యని దుఃఖావేశమున నేలయు మూర్ఛిల్లె. అంత మణివర్మ ప్రక్కనున్న మాధవసేనుని జూచి ''మిత్రమా! ఈ దేవి మహారాజు మొగము కడసారి చూడక మానదు. చూడనియక పోవుటయు న పట్లంగూడ దుర్ణయమగును. కావున తెలియమగా మహారాజుగారెక్కు బంగరు బల్లకి మోయించుకొని సింహగిరికిఁ బోయి దానిలో శరీరముం బెట్టించికొని'' యని యర్థోక్తిగఁ జెప్పి కడమపలుకులు పలుకలేక ''హా హేమచంద్రమహారాజా! నిన్ను గురించి నేనెంతటి దారుణ వచనములు పలుకవలసివచ్చె'' నని కొలఁకులనుండి కారు బాష్పములు పొనరసిన మీసములపైఁ బడి తనుపరోదనము చేసెను. మాధవసేనుఁడును గన్నీరు త్తరీయాంచలమునఁ దుడుచుకొని సరే యని భటులఁ బిలిపించి పల్లకి మోయించుకొని సింహగిరికిఁజనియె అప్పు డంతఃపురపరిచారకులు మునుపటియట్ల మూర్ఛిల్లిన దేవికి శైత్యోపచారములు చేసిరి. చేయఁ జేయ కొంతసేపటికా దేవి తెలివిం దెచ్చుకొని మగని సుగుణములం దలఁచియుఁ దనదైన్యంబు

తలపోసియు బిడ్డల దిక్కుచూలినతనంబునూహించి దైవనిర్ణయమును జింతించియుఁ బరిపరివిధంబులఁ బలవించుచు నయ్యో! ప్రాణనాథుని మృతకళేబరముచూచి సైరింపగలనే యని యొకమాఱును బల్లకి వచ్చుట కింతయాలస్యమేల కావలయు; సత్వరముతోడి తెండని యొకమాఱును మతిలేనిదియుంబోలె నుడువుచు నుండె. కొప్పు వీడుటచేఁ జీకాకు పడిన పెన్నెఱులు చిక్కుపడిన హారములు కన్నీటం గరఁగినకాటుకలు వడకుచున్న యవయవములు గలిగి వివర్ణమై మనోజ్ఞతను బాసిన యామెదేహమును చూచి పరిచారకులు చెలి కత్తియలు దేవి యింక జీవింప దని తమలో దాము చెప్పుకొనిరి. అంతలో మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ సమేతుఁడయి యంతిపురికి వచ్చి పల్లకి వచ్చినదని మణివర్మతోఁ జెప్పి దానివెంట వచ్చినవందల కొలఁది పురజనుల కోటగుమ్మమువద్ద నిలిపి రానీయవద్దని దండపాణి నచ్చట నుండ నియమించి మెల్లగ పల్లకిలోనికిం దెప్పించె.

పల్లకిఁ జూచినతోడనే నర్మద దేవి యేమిసాహసము చేసి కొనునో యని భయపడి యామె యంతికంబున నుండె. పల్లకి దింపి బోయ లవ్వలకుఁ జనుటయు నర్మద తలుపులు రెండుతీసి రెండుతునియలయిన రాజదేహముం గనుంగొని హా! యని గుండె మోఁదు కొని "దేవీ! ఇదిగో మహారాజుగారు. చంపినదురాత్ముఁడు తలఁద్రెవ్వనేసినాఁడు. కాడయూఁడినతామరపువ్వట్లు నేలఁ గూలినచంద్రబింబమట్లు తల వేఱయి యుండున్నయది" యని యామెం గౌఁగిలించుకొని హేమచంద్రుని కళేబరముం జూపెను. చూపుటయు నయ్యరవింద రక్తసిక్తమయి ధూళిధూసరితమయి భయంకరమయి యున్నమగని మొగమునుజూచి మేనం జేతులువైచి హా హృదయేశ్వరా! యని వాని వక్షస్థలముపై మూర్ఛిల్లెను. మాధవసేనుఁడు రెండవప్రక్క

పల్లకి తలుపులం దెఱచి బాలకుల నావంకకుం గొనిపోయి తండ్రిం జూపెను. విక్రమసేనుఁడు జనకునిం జూచుచు మాధవసేనునియొడిలోనుండెను గాని హర్షవర్ధనుఁడు తన్ను నిగమశర్మ ప్రముఖు లెంత పట్టుకొన్న నాఁదుగక తండ్రిమీఁద నేపడి యేడ్వఁ జొచ్చె. అంతలో నరవింద వెండియుం దెలివి దెచ్చుకొని యిత్తెఱంగున విలపింపఁజొచ్చె

"హా హృదయేశ్వరా! హా జగదేకవీర! హా రసికాగ్రగణ్య హా కాశ్మీరరాజవంశజలధిచంద్రమా! హా నాభాగ్యరాశీ! నే నరవిందను. మీపరిచర్యనిమిత్తమై వచ్చితి. ప్రాణేశ్వరా! కనువిచ్చిచూడవేమి వీఁడె హర్షవర్ధనుఁడు మీగారపుకొడుకు. మీనిమిత్తమైవావిడిచి యేడ్చుచున్నవాఁడు. వానినెప్పటియట్ల నెత్తుకొని బిగ్గగాఁగిలింపవేమి? ఏడువవలదని వానిని వారింపవేమి? వాఁడు విక్రమసేనుఁడు నీతొలిచూలిపట్టి. వానినైనం దేరచూడవేమి? అల్లవారే మంత్రులు వారితో రాచకార్యంబులు యోచింపవేమి? ఇది ప్రాతఃకాలము మంగళతూర్యధ్వనులు వైతాళికులపాటలు వినఁదగినసమయమున మా రోదనంబులు మీకు మంగళనాదంబు లయ్యెనే. మీ కులగురువగు నిగమశర్మ దీవింపవచ్చె. లేచి నమస్కరింపకుండుట ధర్మమా? ఓసి నర్మదా! మూసికొనియున్న యాకన్నులుచూడనీయక యెప్పటియట్ల నిద్రించుచున్నట్లు తోఁచెడిని. మొగముమీఁద మృతిపొందిన జాడ తోఁచుట లేదు. మున్ను జరాసంధుని మేనిభాగములు గలియఁ జేర్చినట్లు పుణ్యాత్ము లెవ్వరైన తమప్రభావముచేత నీశిరస్సు నీదేహముతో జేర్చి బ్రదికింపరాదే! ఓ వేల్పులారా! నెలవేల్పులారా! ఈమహారాజు వేదవేదాంగవిదుఁడు. నిత్యసత్యనిరతుఁడు. ధర్మపరావతారుఁడు. మీకవశ్యము రక్షణీయుఁడు. మీమహిమంబులం జూపి యీతనిం గావరాదే! దేవతలు మందభాగ్యుల కుపకారము సేయుదురే"

అని యిట్లు లామె విలపించుచుండ మణివర్మ కొంతతడవు తానును బిట్టువగచి పిదప మాధవసేను నవ్వలకుం బిలిచి "మహారాజున కగ్నిసంస్కారంబు సేయవలయు, ఇప్పటికి దాదాపుగ జాము ప్రొద్దెక్కినది. కాబట్టి చెండి యను నేనుగుపై నంబారి వేసి సముచితాలంకారములు చేయింపుము. మహారాజునకు మనము చేయంగలిగిన కడపటియుపచారము గౌరవము నిదియేకదా" యని చెప్పి వాని నావలకుం బంపి లోనికిం జని హర్షవర్ధనుని తండ్రి మేనుమీది నుండి యీవలకుం దిగిచి దేవి కభిముఖుండై "అమ్మా! చిరకాలప్రవర్ధితమైన మీ స్నేహలత తెగినది. ఎంతవగచిన, వగపున కంతముండదు. మీ రించుక యూరడిల్లి మహారాజుగారికి మేము చేయంగల కడపటి సపర్య చేయుటకు మా కనుజ్ఞ నీయవలయు" నని గద్గదకంఠముతో విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నరవింద మణివర్మ నుద్దేశించి "తండ్రీ దైవంబు చేసినది గాక నీ చేతులార నీవు నన్ను మగని కెడబాపుదే యైనను నన్నెవ్వ రెడబాపంగలరు? చంద్రుని విడిచి వెన్నెల యుండదు మేఘమును విడిచి మెఱుపుండదు. సూర్యునివిడచి ఛాయయుండదు, అట్లే నేనును భర్తను విడువంజాల. ఆచితియే నన్ను హృదయేశ్వరుని కడకుం గొంపోవు విమానమగును. అగ్ని దేవుండు సంధానకర్తయగును. సహగమనము పతివ్రతాలక్షణము సహగమనము మా కులాచారము సహగమనము చేయక చిన్నవోయిన యీ మేడలు మిద్దెలు నంతిపురములు తల్పములు చూచి నేను సహింపంగలనే? మహారాజు తిరిగిన చోట్లు మఱువగలనా! ఏది చూచిన హృదయేశ్వరుండు జ్ఞప్తికి వచ్చు సహగమనంబునకు నా కనుజ్ఞ నొసంగుండు." అని యొత్తి పలుకుటయు దండ్రి లేని వెలితికిం దోడు తల్లి లేని వెలితికూడ సంభవించు నని భయపడి హర్షవర్ధనుండు తల్లి యున్నకడకుం జని యామె కంఠము గాంగిలించుకొని "యమ్మా నీవును మమ్ము విడిచి పోవుదే" యని

రోదనము చేసెను. అది విని జాలినొంది నర్మద మణివర్మ మాధవ సేనుఁడు నిగమశర్మ తక్కిన పరిచారకులు చుట్టుంజేరి బిడ్డల మొగము చూచియైన నట్టి మహాసాహసము చేయవలదని దేవిని వేడుకొనిరి. అతిప్రయత్నమున నెట్టకేల కామె తన సాహసకృత్యమును మాను కొనియె. మణివర్మ రాజకళేబరము నటనుండి తోడ్కొనిపోవయత్నించు చుండ నదియెఱింగి దేవి చివాలున లేచి భర్తయున్న పల్లకికిమూఁడు సారులు ప్రదక్షిణము చేసి పాదముల స్పృశియించి కన్నుల నద్దుకొని "సర్వేశ్వరా! కోటిజన్మములకయిన నాకు హేమచంద్రుని భర్తగాఁ జేయుము" అని చేతులెత్తి నమస్కరించి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్న దని మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగఁ జెప్పుచుండ విని యో మహారాజా యని నేల మూర్ఛిల్లెను.

ఇరువదియెనిమిదవ ప్రకరణము.

"ఇదియే మంచిసమయము. ఈ దేవి మూర్ఛనుండి లేచె నేని మహారాజుకళేబరము నిటనుండి యావలకుఁ గొనిపోవుట మిక్కిలి కష్టము. కావున నీమెకు దెలివి రాకమున్నె పల్లకి నవ్వలకుం గొంపోయి కళేబరము నేనుఁగుమీఁదం బెట్టించు టొప్పదే" యని మణివర్మ మాధవసేనునితోఁ బలికెను. "అదియే యుచిత మని నేనును దలంచుచుంటి" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్నదో లేదో చూచుటకై స్వయముగఁ బోయి చూచి వచ్చి మణివర్మకది విన్నవించి పల్లకి నేనుఁగుకడకుం గొనిపొమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. పల్లకి నెత్తుటకు బోయలువచ్చినతోడనే మణివర్మ విక్రమసేన హర్షవర్ధనులను నర్మదవద్దకుం గొంపోయి "నర్మదా!

తల్లికిఁ దెలివివచ్చువఱకు బాలకుల జాగరూకతతోఁ జూడుము. తెలివి వచ్చినపిదప నీవిలాసముచే వెండియు దేవిని మూర్ఛిల్లఁజేయక ధైర్యము చెప్పి సాహసములపొంత బోవనీయక కాపాడు"మని చెప్పి వారి నప్పగించెను. అంతలో బోయలు పల్లకి నెత్తుటయు బాలకులు రోదనముచేయుచు నర్మదం గౌగలించుకొని "యోసీ! బోయలు పల్లకి నెత్తుకొనిపోవు చున్నారు. నమ్ముగూడా నేనుఁగు వద్దకుదీసికొని పోయి యింకొకసారి నాన్నగారిని జూపవే" యని దయనీయంబుల వేడుకొనిరి. ఈనడుమ పల్లకి యావలకుంబోయె.

అంతట మణివర్మ మాధవసేనుని నిగమశర్మను దనకడకుం బిలిచి "మనము మహారాజుగారి కుత్తరక్రియలు చేయవలయుఁగదా! జ్యేష్ఠకుమారున కుపనయన మైనది. అతనిచేత నుత్తరక్రియలు మనము చేయింపఁ దగునా? లేదా? యని శంకించు చున్నాను. బాలుఁ డగుటచే నింతశంకింప వలసె. ఇందు మీ యభిప్రాయమే మని యడుగుటయు నిగమశర్మ మంత్రికిట్లనియె. ఉపనీతుండైన జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడుండ నితరు లుత్తరక్రియలు సలుపరాదు. బాలుఁడైనను దప్పదు. ఉపనయనమైనతోడనే కర్మాధికారము వానియందు సంక్రమించినది. అనవుడు మాధవసేనుఁడు వాని పలుకులు యుక్తియుక్తములనియె. మణివర్మయు వానిపలుకుల నాదరించి లోకాచారము నతిక్రమించుట పాడిఁగాదని నర్మదయొద్దనున్న విక్రమసేనుని చేయిబట్టుకొని వత్సా! తండ్రిఋణము దీర్పవలసిన సమయము వచ్చినది. లెమ్మని శోక గద్గదుఁడై, పలికి వానిని లేవఁదీసి వెంటఁ బెట్టుకొని యేనుఁగు కడకుఁ బోయెను. హర్షవర్ధనుఁడు తనయన్నను మణివర్మ కొంపోవుట జూచి తన్నుఁగూడ నవ్వలకుం దోడ్కొనిపొమ్మని కొంతసేపు నర్మదను వేఁడు కొనెను. దేవి నెంతమాత్రము విడువవల దని మణివర్మ నియోగించుటచేత నర్మద వానినివ్వలకుం గొనిపోవదయ్యె.

అంతలో నరవిందాదేవి మూర్ఛనుండి మేలుకాంచి కన్నులు దెఱచి చూచి పల్లకి యచ్చటలేమి మరల దుఃఖవివశయై "నర్మదా! ఎంతపని జేసితివే? నేను మే నెఱుంగక పడియున్నప్పుడు నాప్రాణనాథు నొరులునాకన్న బ్రామి తీసికొనకబోవుచుండ నిన్నుగానట్టునూరకుంటి వటే. ఇంత ద్రోహము చేయుటకు నీకు నే నేమి విషము పెట్టితిని? నాకును మహారాజునకును మీరు శాశ్వతవియోగము గలిగించితిరి కదా. వికచారవిందంబులమిసిమి మెచ్చనియా దివ్యసుందరవదనంబు జూచుభాగ్యము నాకీజన్మమధ్యమున లేదుగదా? హృదయరంజకమై మనోవ్యథల దప్పఁగజేయు ద్రాక్షామధురములగు నవ్వచనములు విననదృష్టము నాకీజీవితమున లేదుగదా? ప్రాణప్రతిష్ఠగలిగిన బంగారుబొమ్మవంటి యాశరీరముగాను పుణ్యమింక నాకునెన్నడు లేదుగదా? అహాహా! యెన్నఁడు స్వయంవరము జరిగెనో, యెన్నఁ డాయన చెట్టఁబట్టితినో, యెన్నఁడు కాఁపురము చేసితినో, యెన్నఁడు సుఖపడితినో, యన్నియు స్వప్నవార్తలయ్యెను. అయ్యో! ఆయనను జూచి యెంతకాలమో యైనట్లున్నదే! ఎంతవిశాలవక్షమే, ఎంత వెడఁదకన్నులే! ఎంతనున్నగు దేహమే! ఆశరీర మగ్నిపాలు చేయుదు రఁటే. ఆరూపము మంటగలుపుదురఁటే! అట్టిజగన్మోహనమూర్తి నిప్పులపాలగుచుండ నెందుకుఁగొఱగాని నాపాడుమేనిమీఁద మీ కెంత యభిమానమున్నదే! మహారాజు సుఖముల ననుభవించు నపుడు వానితోఁగలసి యవ్వారిగా సౌఖ్యంబులందుటకేకాని వాని కష్టంబుల ననుభవించుటకు నేను నోఁచుకొననైతిని. హంసతూలికా తల్పములమీఁద నాతనిసరసను మున్ను గులుకుచుఁ బండుకొంటిని. నేఁడు చితిమీఁద వానిసరసను బండుకొనుటకు నేఁబోవనైతి. ఆమహా భాగ్యుని భుజముమీఁద నాభుజమువైచికొని యుద్యానవనములవిహ రించితినిగాని నేఁడు శ్మశానమునకుఁబోవుచున్న యాతనిననుసరింప

నొల్లకుంటి. నేనెంత కృతఘ్నురాలనో చూచితివే! ప్రాణములెంత తియ్యనివో కదే! నాయనా! హర్షవర్ధనా! నీయన్నయేడీ! హా! తెలిసినది తెలిసినది, జనకునకు బరలోకక్రియలు నిర్వర్తించుటకు నా చిన్నియన్న యరిగెంగాఁబోలు. హా మహారాజా! నీకెంతలోఁ దిలోదకంబులపై భ్రాంతివొడమె కడుపారఁగని పెంచినకొడుకువలనన పేక్షించునుపకార మగ్నిసంస్కారమే కదా, నావిక్రమసేనునకు బండ్రెండుసంవత్సరములు దాఁటకమునుపే యున్నిపాట్లు సంభవించె''నని వెచ్చనూర్చుచుఁ బలుతెఱంగులవిలపించుచు నెడనెడ మిన్నకుండి నర్మదతో భర్తృగుణంబుల నుగ్గడించుచు హర్షవర్ధనుని జేరఁదీసి కౌఁగిలించుకొనుచు వలసినప్పుడు వగచుచు దుఃఖపరవశయై యుండెను.

అంతట నక్కడ మణివర్మ విక్రమసేనునిందోడ్కొని కోట సింహద్వారమువద్దకుంబోయి నిగమశర్మకప్పగించెను. అంతయు సిద్ధమగువఱకు నిగమశర్మ రాజపుత్రుని వేఱొకచోఁ గూర్చుండఁబెట్టి దుఃఖోపశమనంబు చేయుచుండెను. సేవకులు చండియను నేనుఁగును ద్వారమువద్దనిలుఁవఁబెట్టి యేయలంకారముసేయక మీఁద నీలిగుడ్డలుకప్పి యామీఁద శవదహనమునిమిత్తమేర్పడిన ప్రాఁతయంబారింబెట్టిరి. అప్పటికి పురవాసులు వేనవేలచ్చటఁ జేరి యుండిరి. అంబారీయమర్చినపిదప మావటీఁడు కూర్చుండుమని సన్న చేయ నేనుగువాని చెప్పినట్లుచేసెను. అప్పుడు పల్లకి నేనుఁగు సమీపమునకుఁ దెప్పించి మాధవసేనుఁడు రాజకళేబరము జాగరూకతతో నంబారిలోఁ బన్నుండఁబెట్టించి వెలలేనిపట్టుసేలువమీఁదఁ గప్పించెను. ఆవిధముగానున్న హేమచంద్రునిశరీరముంచూచి యచ్చటఁ జేరిన జనులందఱు హా! మహారాజా హా! మహారాజా!' యని గుండెలు బ్రాదుకొని బాష్పకలితలోచనులై దురపిల్లిరి.

చిరకాలమునుండి యాదివాణమును గనిపెట్టుకొనియున్న సేవకులు వృద్ధులు, బాలురు, పురుషులు, స్త్రీలు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేసిరి. పట్టణమునందున్న మగవారందఱు నష్టాదశవర్ణములవారు నాఁటిదినము చ్చట నేయుండిరి. అంతయు సిద్ధమైన వెనుక నిగమశర్మ విక్రమసేనునిస్నానము చేయించి పవిత్రవస్త్రములుగట్టించి యగ్నిహోత్రము చేతికిచ్చి యేనుఁగుముందట నిలువంబెట్టెను. మున్నఖిలపౌరజనులకు నయనాభిరామమై యుండునట్టి యాతని సుందరమూర్తి పితృకర్మ కుచితమగు వేషమునుధరించి యుండఁజూచి పౌరులలో ధైర్యసారముగలవారు సయితము శోకవిహ్వలులై వలవలయేడ్చిరి అంతయు నాయత్తమైన వెనుక నేనుఁగును నడుపుమని చెప్పుటకు నోటమాటరామి మణివర్మమావటీనికి సన్న చేసెను. మాధవసేనుఁడు మణివర్మ, దండపాణి, వజ్రపాణి, బాలుఁడగు విక్రమసేనునకు నల ప్రక్కలనుండి మెల్లమెల్లగ నడునసాగిరి. శోకభారమున నడువలేక యున్న విక్రమసేనుని నిగమశర్మపట్టుకొనినడిపింపఁజొచ్చెను. ఏనుఁగ వెనుక వందలకొలఁది బ్రాహ్మణులు చేరి స్వస్తిజెప్పుచు వెంటబోయిరి తక్కినపౌరు లేనుఁగునకు ముందును వెనుకను నిరుప్రక్కలను హాహాకారములు సేయుచు విధినిదూఱుచు హరిశర్మం దిట్టుచు తన దుఃదృష్టము నెన్నుకొనుచు శవమునమసరించిరి. పౌరాంగనలు నాఁడు పాయిలలో నిష్పైనవేసికొనక ద్వారముల యొద్దను గవాక్షముల యొద్దను మేడలున్నవారు మేడలమీఁదనుమిద్దెలున్నవారుమిద్దెల మీఁదను నిలిచి కడసారి తమయేలికదర్శనము చేసికొని యొండొరులతో "అమ్మక్కా! మున్నీమహారాజు పగవారినోడించి జయదుందుభుల మ్రోయ పట్టపుటేనుఁగునెక్కి యూరేగుచుండచూచిన మన కన్నులె యాయన శవమూరేగుచుండ చూడవలసివచ్చె. ఈ మహారాజెంత ప్రజానురంజకుఁడో యిసుక చల్లిన రాలకుండునట్లు దట్టముగనున్న

యీ జనబాహుళ్యమే చెప్పుచున్నయది. పురమందున్న స్త్రీపురుషుల యంతఃకరణములన్నియు నీమహారాజు తనయంబారీలో వేసికొని శ్మశానమునకుఁ బోవునట్లు బోవుచున్నయది. ఈజనముంజూడఁ బురమంతయు నీయనతోఁ బోవునట్లున్నది. పాపమీమణివర్మకు దినములు గడచినవికాఁబోలు! అయ్యయో! విక్రమసేనునిఁజూడవే! పున్నమచందురునివంటి చక్కనయ్యకు నెంతపాడువేసము వేయవలసి వచ్చినదే" యని బహువిధంబులఁ దమలోఁదాము భాషింపఁ జొచ్చిరి. అంతట నమ్మహాజనము శ్మశానమును డాయుటయు నిగమశర్మమంచి గంధములోఁడఁ జితిపేర్పించి రాజశరీరము నేనుఁగుమీఁదనుండి దింపించి యచ్చితిపైఁ బెట్టించెను. అప్పుడు ప్రకృతిజనులందఱుఁ గడసారి తమతేనించూచి చేతులుమోడ్చి నమస్కరించిరి. భూనభోంతరము మారుమ్రోయునట్లెలుగెత్తి యేడ్చిరి. విధ్యుక్తముగ నచ్చటనిర్వర్తింపవలసిన కర్మలన్నియు నిర్వర్తించిన వెనుక నిగమశర్మ రాజదేహంబుపై నారతికప్పురంపుటచ్చులు పఱపించి నేతితోఁ జితియంతయుఁదడిపించి పిమ్మట విక్రమసేనునిచేత నగ్నిసంస్కారంబు చేయించె. అంత పవిత్రమైన దేహము సాధారణముగాఁ దనకులభింపదని కాఁబోలు నగ్నిహోత్రుఁడు దరికొల్పుటమెతడవుగ వానిదేహము నాహుతిజేసికొని క్షణములో భస్మావశేషము చేసెను. దహనాంతరము మణివర్మ ప్రభృతులు విక్రమసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని పౌరులు వెంటననుసరించి రానగరాభిముఖులైరి. క్రమక్రమంబునఁ బౌరులు తమయిండ్లకుం జనిరి. విక్రమసేనుండును, మణివర్మ ప్రభృతులతో నంతిపురికరిగి మనోదహనముచేత మిక్కిలిగాసిపడుచున్నతల్లింగాంచి యామెంగౌఁగిలించికొని కొండొకసేపువగచి యమాత్యుల యూరడింపులకతమున నూరడిల్లియుండె. ఆసాయంకాలము మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగు మంత్రులను దండపాణి మొదలగు సేనాపతులను నిగమశర్మ మొద

లగు వైదికులను రావించి వారలతో "దేశమరాజకముగ నుండఁ గూడదుకదా? కావున హేమచంద్రుని స్థానమున జ్యేష్ఠతనయుఁడగు విక్రమసేనునిం బ్రతిష్ఠించి యతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు మనలో నెవ్వఁడయిన నొకఁడు సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు" నని పలికెను. అనవుడు నందఱు విక్రమసేనుఁడే కాశ్మీరదేశాధిపతియనియు మణివర్మయే వానికి సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు ననియు నైకకంఠ్యముగఁ బలికిరి. ద్వాదశరాత్రంబులు గడపి సముచితంబుగ నుత్తరక్రియలు జరపి విక్రమసేనుఁడు పైతృకఋణమునుండి విముక్తుఁడయినపిదప మంత్రులు వానికి బట్టాభిషేకముచేసి విక్రమసేనుఁడు కాశ్మీర దేశాధిపతియని యెల్లచోటులఁ జాటంబంచిరి. హేమచంద్రుఁడు దాల్చిన కిరీటంబు మాత్రమే ధరియింపక విక్రమసేనుఁడు వానిరూపమును సద్గుణంబులును ధరించుటచేఁ బ్రకృతిజనులు హేమచంద్రుఁడే బాలుఁడై తమ్ము బరిపాలింప వచ్చెనని తలంచిరి; కాని క్రొత్తవాఁడుగ నెంచక యతఁడైన దీర్ఘాయుష్మంతుఁడై యుండుగాక యని దీవించుచుండిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని మరణవార్త కారుచిచ్చు చందంబున దేశమంతట వ్యాపించెను. ఆ మహీపాలునకుఁ బగవారు లేనేలేరు. లౌకికవ్యవహార ధర్మములచేత వానికిం గిట్టనివా రెప్పట్టున నుండినవారు సైతము గుణగ్రహణ పారీణులై హేమచంద్రుని యకాలమృతిచే మధ్యమలోకమునకుఁ దీరనిచెలితి ప్రాప్తించెనని పలికి వగవ, వాని మేలుబడికి లోఁబడి వాని పాలనంబను చల్లనివెన్నెలలోఁ గొన్నినాళ్లు

సుఖించి వాని పుణ్యచరిత్రంబను నమృతంబు చెవులనియెడిదోయిళ్ళతోఁ జుర్రి కన్నులకలిమి సఫలముగ వాని చక్కఁదనంబును వేమాఱుగాంచి యానందించిన ప్రకృతిజనంబులు పిడుగుంబోలిన రాజుమరణవార్త విని తొలుదొల్త నమ్మక యొండొరుల నడిగికొని తగినదృష్టాంతముల మీఁద నా కఠోరవార్త విశ్వసించి తమతమపనులు ముట్టక యన్నము దినక నీరు ద్రావక నిదురవోవక మరపిల్లిరని చెప్పిన నందతిశయోక్తి యొకింతయు నుండదు. కొందఱు ప్రకృతిజనంబులు ఱేని మరణవార్త నమ్మక దానియాథార్థ్యముం గనుఁగొనఁదలఁచి బత్తెములు కట్టుకొని శ్రీనగరంబునకుంబోయి నిజస్థితి నెఱింగిరనుట కవిచాతుర్యము కాదు. ప్రతి పల్లెయందుఁ బ్రతి పట్టణమందు జనులు ఱేని దుర్మరణము విని శోకించి దశరాత్రంబులు మైలపట్టి విక్రమసేనుఁడు చేసిన తెఱంగున దమ యోపినకొలఁది యుత్తరక్రియలు చేసిరనుట సత్యమునకు దవ్వుగాదు. కొందఱు తండ్రిఁబోయిన బాలురకరణి వగచిరి. కొందరు తల్లిలేని పిల్లల తెఱఁగున దల్లడిల్లిరి. కొందరు కాశ్మీరదేశము వాసయోగ్యము కాదని పరదేశములకుం బోయిరి. వేయేల? దేశమంతట శోకదేవత విహరించిన ట్లుండెను. సిరియు సౌఖ్యము హేమచంద్రునితోడనే పోయినట్లు కానబడెను. మగని మరణానంతర మరవిందాదేవి నవవైధవ్యదుఃఖభారముచే గ్రుంగి మానసంబునఁ బతిచరణారవిందములె నిలిపి ధ్యానించుచుఁ జెలికత్తెలతోనైన సరిగ ముచ్చటింపక మణివర్మతోనైన మాటాడక మందిర మరణ్యముగ నాహారము విసంబుగ దినంబులు గడపఁజొచ్చెను. విక్రమసేనుఁడు బాలుఁడయ్యు మణివర్మయు మాధవసేనుఁడు చూపినత్రోవను బోవుచు బంధుజనంబునకును బ్రకృతిజనంబునకును నిష్టుఁడై మెలంగుచుండెను.

అట మాళవేంద్రుఁ డగు సుదర్శనుఁ డొకనాఁడు మంత్రులు సామంతులు మిత్రులు పరిజనంబులు పరివేష్టింప నిండుకొలువు దీర్చి

యుండ నొకబ్రాహ్మణుఁడు సింధునదీతీరవాసుఁడు పుణ్యక్షేత్రములు సేవింప దక్షిణాపథంబునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమున నుజ్జయినిలో నున్న మహాకాళేశ్వరుని సేవింపవచ్చి యద్దేవు నారాధించి యనేక మహాపండితులచేత నలంకృతమైన రాజసభ యెటులుండునో చూడ నభిలషించి కొలువుకూటమున కరుదెంచెను. సుదర్శనుఁ డాబ్రాహ్మణునిజూచి సగౌరవంబుగ రావించి యుచితాసనంబున గూర్చుండఁబెట్టి వానినామము స్వదేశనామము రాకకుం గారణము నడిగి తెలిసికొని యుత్తరదేశమండలి విశేషంబులు చెప్పుమని యడిగెను. ఆభూసురుఁడు "వేగులవాండ్రని యెడువిశాలనేత్రములతో నల్లదేశములయందలి వృత్తాంతములఁ జూచుమీకు నేను గొత్తవార్తలు విన్నవింపఁ గలనే! ఐనను మీకు నేనొక్కవార్త నెఱింగించెద. అదిమీరు వినినదై యుండవచ్చును. మీకందఱకుఁ బ్రాతదై యుండవచ్చును. నామట్టు కది మిక్కిలిక్రొత్తదై మనస్సున దహించుచున్నది. ఆవార్త యిది. కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుం డగు హేమచంద్రమహారాజు రమారమి రెండుమాసములక్రిందట దారుణమరణము నొందెను. అతని తమ్ముఁడు చిత్రభానుఁడు వానికిఁ దోలుదొల్త కొంతకాలము గావించి సోదరుని చే నింటనుండి వెడలనడువంబడి యాయక్కసు మనసులోఁ బెట్టుకొని సోదరుం గడ తేర్చినాఁ డని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇంతకన్నఁ జెప్పవలసిన వార్త లెవ్వియు లే"వని పలికెను. బ్రాహ్మణునినోట నుండి వెడలిన యాయక్షరములు సభాసదుల వీనులకుఁ జురుకు చురుకున నాటెను. "హా మిత్రమా" యని సుదర్శనుఁడు గద్గదకంఠుఁ డై కన్నీరు విడిచెను. దేవసింహుఁడు మొదలగుపండితులు కటకటా! యని చెవులు మూసికొనిరి. మంత్రులు ఛీ! వాఁడు దనుజుఁడుగాని యనుజుఁడు కాఁడనిరి. తక్కినసభాసదులు విస్మితులై

"హా! యెంతపని పుట్టె"నని విచారింపఁదొడఁగిరి. వృద్ధులగు బంధుజనంబులు సుదర్శన మహారాజును మెల్లగ నూరడింపఁ జొచ్చిరి. అట్లు కొంతసేపు తడవు విచారించి సుదర్శనుఁడు తన యుత్తరీయపు కొంగునఁ గన్నీరు తుడుచుకొని సభాసదుల నుద్దేశించి యిట్లనియె.

"సభాసదులారా! నామిత్రుఁడు జగద్రంగమునఁ దనవంతు నాటక మాడి నిష్క్రమించినాఁడు. అతనిచరిత్రలోఁ గడపటియంకము ముగిసినది. సహనటుఁడను సహకారుఁడను, సహపాఠుఁడనైన నేను వెనుకం బడియున్నవాఁడ. కాశీకానగరమున నేనును హేమచంద్రుఁడును విద్యాభ్యాసము చేసితిమి. నామిత్రుని నేఁ బొగడరాదుఁ గూడదు కాని యతనిపాండిత్యమును జూడఁ బదినాల్గువిద్యలురక్తమాంసములతో గూడినశరీరమునుదాల్చి భూలోకమునకు వచ్చెనేమో యని తోఁచును. సముద్రమునకైన మేర యుండవచ్చునుగాని వాని మంచితనమునకు మేర లేదు. మర్త్యలోకమున నేకపత్నీవ్రతస్థుఁ డెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే చెప్పవలయు, రాజకులమున సత్యవ్రతుం డెవ్వఁడన్న హేమచంద్రునే యెన్నవలయు. విలు విద్దియయందుఁ బరశురాముని ద్రోణాచార్యుని గలపించునేర్పరి యెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే పేర్కొనవలయు. పలుమాట లేల? సద్గుణంబులముద్ద యెవ్వఁ డనిన హేమచంద్రుని పేరెత్తవలయు. అహహా! ఎంతవాఁడు మృతినొందెను. ఓమృత్యువా! నీకు మంచిచెడ్డలు లేవు గదే. ఎంతెంతవానినైన నీవొక్కనిమేషంబునఁ గబళింతువు కదా! అవును. మనుష్యుడు చెడిపోయిన పదార్థములను భక్షింపక మంచివస్తువులనే తినునట్లు నీవును దురాత్ములపొంతఁబోక మంచివారినే మ్రింగుచుందువు. ఓప్రపంచమా! అంత వాఁ డస్తమించినను నీవెప్పటి యట్లుంటివి గదా! ఓమిత్రమా! హేమచంద్రా! ప్రియమిత్రుఁడగు నన్ను

బాసిపోవ నీమన సెట్టులొప్పెనయ్యా! మనయిరువుర నెయ్యమును స్థిరముగా నిలుపుటకు నీతోవియ్య మందవలయునని యున్నది. కాని మామకరందున కిచ్చి పెండ్లిచేయుటకు నీకాడుపిల్లలు లేరు గదా యని పలుమాఱు విచారించితిని. ఆయనురాగం బెందుపోయె! అక్కచెల్లెండ్రుగఁ గాశ్మీరమాళవదేశంబులుండు నని భావించితి. అక్కకుఁ వైధవ్యము ప్రాప్తింపఁ జెలియ లేమి యుత్సాహంబు గలిగి పెంపొందఁగలదు? మిత్రరత్నమా! నీవు పోవనాకుం గుడిభుజంబు పడిపోయె. ఈశరీరంబుతో నేనింక నిన్నుఁజూడఁ జాలను కదా!'' యని క్రమ్మర బాష్పపూరితలోచనుఁడయి వగవఁ జొచ్చెను.

క్రొత్తబ్రాహ్మణుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు నాస్థాన పండితులు రాజుం బెక్కువిధముల సమాశ్వాసించి మరణంబు ప్రకృతి యనియు శరీరంబు లస్థిరంబు లనియుఁ జెప్పి పూర్వగ్రంథములనుండి యనేకోదాహరణంబులఁ జూపిరి. సుదర్శనునకు దుఃఖ ముపశమిల్లిన పిదప క్రొత్త బ్రాహ్మణుఁడు సెలవు గైకొని చనియెను. రాజును మన స్థిమితము లేక నాఁటికి కొలువు చాలించి యంతిపురి కరిగెను. కుసుమకోమలి యను కర్పూరమంజరి హేమచంద్రుని మరణవార్త విని యెట్టి సాహసము చేసికొని యేమగునో యని నెమ్మనంబునఁదద్దయు భయంపడుచు మకరందుఁడు తండ్రిచెలికాని చావునకు మిక్కిలి వగచెను.

అట విదర్భానగరంబున నొక్కనాఁడు సాయంకాలము రాజ వాహనమహారాజు తనపూవుఁదోటలో విహారము చేసిచేసి యలసి యొకతిన్నెపైఁ గూర్చుండెను. నలుప్రక్కల నలువురు సేవకులు చేతు లుజోడించుకొని జేనియాజ్ఞలఁ బ్రతీక్షించుచు నిలిచి యుండిరి. అప్పు

డె సూర్యాస్తమయ మగుటచేఁ బూఁదోఁటయెల్ల, గనుచీఁకటిగనుం డెను. రాజవాహనుఁడు తిన్నియమీఁద వెనుకకుఁ జేరఁబడి కూర్చుం డిగారాబుకూఁతు రగునిందుమణియు, ముద్దులమనుమఁ డగువిజయ సేనుఁడు మనుమరాలగు కర్పూరమంజరి యనదలయి తనయింటనుండు టయు నల్లునివార్త లించుకేనియుఁ దెలియకపోవుటయుఁ దలంచి వారలు సుఖంచునుపాయ మేది యని విచారించుచుండెను. అంతలో నొక భటుఁడు కడువేగంబున నచ్చోటికి వచ్చి సేవకు నొక్కని బిలిచి "యల్లునివద్దనుండి భటుఁడు వచ్చినాఁ డని మహారాజుగారితో విన్నవింపు" మని చెప్పెను. వల్లెయని యాసేవకుఁడు వానిరాక విన యమున రాజవాహనున కెఱిఁగించె. అల్లునితావునుండి భటుఁడువచ్చె నని వినినతోడనే విదర్భరాజు చివాలున లేచి కూర్చుండి 'యేఁడి భటుడేఁడి' యని భటునివంకఁ జూచి "యోగీ! మాచిత్రభానుఁడు కుశలిగ్రైయున్నాఁడా?" యని మిక్కిలి యాత్రముతో నడిగెను.

"స్వామిగా! మీయల్లునకుఁ గుశలమే. ఆయన మూఁడుదిన ములలో విదర్భకురానై యున్నారు. ప్రస్తుతము గొప్పదుఃఖములో నుండుటచే మనస్థిమితము లేక పరితపించుచున్నవారని యాబంటు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాజవాహనుఁ డావచనములాలకించి యదిరి పడి మఱింత యాత్రముతో "గొప్పదుఃఖములో నున్నాఁడా? ఏమి దుఃఖము. అతఁ డిప్పు డెచ్చోట నున్నవాఁ డెచ్చోట నున్నావాఁ" డని యడిగిన మాటరెండుసారు లడిగెను. అప్పుడా భటుఁడు విదర్భ రాజున కిట్లనియె, "దేవరవారిప్రశ్నముల కన్నిఁటికి నుత్తరములు మీయల్లుఁడంపిన యీజాబునందుఁ గలవు. కావున దానిం జిత్తగింప నవధరింపుఁ" డని యొకచీటి వాని కిచ్చెను. అంతలో సేవకుఁడొకఁ డుపోయి దీపము గొనితేర దానివెలుఁగున రాజవాహనుఁ డాజా బిట్లని చదివెను.

స్వస్తి శ్రీరాజవాహనమహారాజుగారికి మీయల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు నమస్కరించి వ్రాయు మనవి. నాఁడు నాకుటుంబమును మీకడ నిలిపి విదర్భ విడిచి తీర్థయాత్రాపరుడనయి బహుపుణ్యనదుల స్నానము చేసి యనేక తీర్థముల సేవించి హరిచరణధ్యానము జేసికొనుచు గాలము బుచ్చుచుంటి. అట్లు తిరుగుచు, బదిదినముల క్రిందట నేను కురుక్షేత్రమునకు వచ్చితిని. అచ్చటనుండ మాయన్నగారు హేమచంద్రమహారాజుగారు దారుణముగ మృతినొంది రని ఘోర వార్త వింటి. అదిమొదలు నాకుంజిత్తస్థిమితము లేదు. మీదర్శనము చేసినంగాని యపారమైన యీమనఃపరితాపము శాంత మొందదు. కావున మూఁడునాలుగుదినములలోఁ మీపాదసందర్శనము చేయువాఁడను. ఇందుమణికి విజయసేనునకు ముఖ్యముగఁ గర్పూరమంజరికి మాయన్న వార్తలు మెల్లమెల్లగ నెఱిఁగింపవలయు. ఈలేఖ తెచ్చినవాఁడు నాప్రియసేవకుఁడు పింగళుఁడు, నేవచ్చునంతకు విదర్భాపురమున నుండువాఁడు.

ఇట్లు విన్నవించు మీవిధేయుఁడు,

చిత్రభానుఁడు.

ఆలేఖం జదువుకొని విదర్భరాజు శ్రద్ధయు జాలినొంచి "హరి హరీ! పాపము హేమచంద్రుఁడు దారుణముగ మృతినొందెనా? కట కటా! రాజులకు దిన దినము గండమేకదా! పురాకృత కర్మఫలం మనుభవింపక యెవరికి తప్పును? ఓయీ పింగళుఁడా! చిత్రభానుఁడు వచ్చువఱకు నీవిటనే యుండుము" అని రాజవాహనుఁడు పూదోఁట విడిచి యభ్యంతరమందిరంబునకుఁ జని పుత్రిక యగు నిందుమణిని బిలిచి యాలేఖ యామెకుఁ జదివి వినుపించి కర్పూరమంజరి కావార్త గడు నేర్పుతో నెఱిఁగింపవలయు నని చెప్పెను. ఇందుమణి కర్ణకఠోర

మగు నావార్తవిని వికలచిత్తయై నిలుచుటకు శక్తిలేక కూర్చుండి హేమచంద్రునిగూర్చి తద్దయు వగచి కర్పూరమంజరి కావార్త యీ రాత్రి యెఱిఁగింపవలదని పరిచారకులతోఁ జెప్పెను. చిత్రభానుని పుత్రుఁడగు విజయసేనుఁడు రాజవాహనుఁడు జాబు చదువుకొను చుండ దాపుననుండి వినినసేవకులలో నొకనివలనఁ బెదతండ్రి మరణ వార్తవిని ఖిన్నుడై చిన్నవోయి యుద్యానవనములో మల్లికా చంద్రికలతోఁ గలసి కూర్చుండిన కర్పూరమంజరివద్దకుఁ బరుగు పరుగునఁ బోయి "అక్కయ్యా! పెదనాయనగారి నెవ్వరో చంపినా రఁట! విన్నావా" యని యడిగెను. అడుగుటయుఁ గర్పూరమంజరి "ఏమీ ఏమీ! పెదనాయనగారు మృతినొందినారా! అయ్యో! అయ్యో!" యని కసుగందిన పూలదండచందంబున విలాసముతప్పి మల్లికయొడిలోఁ బడి మూర్ఛిల్లెను అది చూచి చంద్రిక తత్తరపడి దాపుననున్న దిగుడుబావియొద్దకుఁ బఱుగెత్తి దోసెడు చన్నీళ్ళు దెచ్చి బాలిక మొగమునం గొట్టి "యమ్మా! యూరడిల్లు యూర డిల్లు" మని యొక యరటియాకుతో విసరనారంభించెను. అంతలో విజయసేనుఁడు తనయవస్థ జూచి భయము ద్విగుణముకాఁగా విస విసం బఱుగెత్తి తల్లికడకుఁ బోయి కన్నీళ్ళతో సోదరీవృత్తాంతము దెలిపెను. ఆదేవియుఁ దనకుమార్తెకుఁ బెదతండ్రిపైఁ గల ప్రేమాతి శయ మెఱిఁగినది గావున బిడ్డ యేమగునోయని దిగులుపడి యచ్చోటు తనకుఁ జూపుమని విజయసేనుని వెంటబెట్టుకొని బయలుదేరెను.

అంతలోఁ దెలివి వచ్చుటయుఁ గర్పూరమంజరి దుఃఖపరవశయై చెలిమికత్తెలతో నిత్తెఱంగున జెప్పి విలపించెను. "సఖులారా! ఎంతటిరా జస్తమించెనే! నామీఁద పంచప్రాణములు నిలుపువాఁడు కద; నన్ను నేల నచుపనియ్యలేదుకదా! కనుటయే మాయయ్య

వాఁతయ్యెఁ గాని నన్ను పెంచిన దాయనయేకదా! మేము శ్రీనగరము బాసి వచ్చునపుడు నన్ను తనవద్ద నుంచుకొని యతఁడు మాయయ్య నెంత బ్రతిమలాడెనే! కాని మాయయ్య పరాభవము నొందిన వాఁడు గావున దాని కియ్యకొనఁడయ్యె. ఎన్నదలంచిన రఘురాముని కైన వంకలు గలవు. హరిశ్చంద్రుని కయినఁ గొఱఁతలు కలవు. ధర్మరాజునకైనఁ దప్పులు కలవు. కాని మా పెదతండ్రి కేవంక లేక ఱఁతలే తప్పులు లేవు. చంద్రమామకుఁ జల్లదనంబు నైజగుణం బైనట్లు మంచితనంబు నా పెదతండ్రికి నైజగుణంబు, పుష్పంబులకుఁ గోమలత్వంబు నైజగుణం బైనట్లు దయామయత్వంబు నా పెదతండ్రికి నైజలక్షణంబు, కారుమబ్బుల కయాచితముగ జలదానంబు సేయుట యెట్లు స్వభావంబో నా పెదతండ్రికిఁ గూడ దానగుణం బట్లె స్వభావంబు. అలోకైక పూజ్యుని వధించుట కెవనికి చేతులాడెనో! ఏ దురాత్ముఁడు మహాపాతకంబున కొడిగట్టి శాశ్వత నరకకూపమునం బడ సాహసించెనో! అతనిఁ గాసి బ్రదుకుటకన్న వానికడ కేగుటొప్పదే. బ్రదికినన్నాళ్ళు రాజకులమున కెంతవన్నె దెచ్చెనే! బంధుమిత్రుల నెల్లఁ గాపాడెనే! ప్రజల నెల్లఁ పాలించెనే! మా దయదృష్టమున మాయయ్యకు నతనికి రవరవలు వొడమెను గాని లోకుల కెల్ల నతఁడు మంచివాఁడె; ఈదుఃఖమున కుందోడు నామనంబునం దొక భయము పుట్టుచున్నది. ప్రాఁతపగల చేత నీయకార్యమును మా తండ్రియే చేసినాఁడని లోకు లెట్లం డందురో యని నామనంబు శంకించుచున్నది, అట్టినింద మహాజనకునకు రాకపోవుఁగాక! నన్ను జేరదీసి యెత్తుకొనిన నాతండ్రి హస్తములు సోదరరక్తమున మలినములు గావని నే దలంచెద.'' అని మఱి యేదో యనబోవుచుండ నిందుమణి విజయసేనునితో నచ్చోటికిపోయి కొన్ని యడుగులదూరమున నుండియే ''చంద్రికా! బిడ్డకుఁ దెలివి వచ్చినదా'' యని

యడిగెను. వచ్చిన దని ! ప్రత్యుత్తర మిచ్చునంతలోనె యాదేవి కూఁతురకడకుం బోయి కూర్చుండి బిడ్డా ! స్మృతి వచ్చినదాయని యడిగి చేయి పట్టుకొనెను. బాలిక బదులు పలుకలేక కన్నీరు సోనలై ప్రవహింప వెక్కి వెక్కి యేడ్చె. ఇందుమణియు విజయసేనుఁడు కర్పూరమంజరితోఁ గలిసి హేమచంద్రుని కొఱకు కన్నీళ్ళు విడిచిరి. అనసూయ రాజవాహనుఁడు మనుమరాలు మూర్ఛితయైన దనియుఁ దనకూఁతురు కూఁతుం జూడ నుద్యానవనమున కరిగిన దనియుఁ విని యాతొందరపాటునకుఁ దాను స్వయముగఁ బోయి విలపించుచున్న యానడతులను విజయసేనుని మృదువచనంబుల నూరడించి యంతిపురమునకు గొనిపోయెను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

వెనుకటి వృత్తాంతము జరిగిన నాలవనాఁ డుదయమునఁ గరటకుఁడు విదర్భాపురమునకుఁ బోయి మునుముందుఁ బింగళుని గాంచి యనంతరము రాజవాహనుని సందర్శించి నాఁటిసాయంకాలము చిత్రభానుఁడు పురప్రవేశము జేయు నని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు విదర్భరాజు దుఃఖితుఁడైన యల్లు నెదుర్కొని తోడితెచ్చుటకుఁ దన కుమారుని మంత్రులలో నొకనిని నియోగించి వారితోఁ గొంత పరివారము నడువం బనిచి యావార్త నిందుమణికి విజయసేనునకుఁ గర్పూరమంజరికి వీనులవిందుగ ముందుగఁ దెలియజేసి జామాతరాక కెదురుచూచు చుండెను. పంపఁబడిన పరివారము దారి జూపుటకుఁ గరటకపింగళుల ముందిడుకొని రెండుక్రోసుల మేర చని యచ్చట విడిసి మధ్యాహ్నము చిత్రభానునిం గాంచి మామగారి పంపున వచ్చినట్లు తెలిపెను. చిత్రభానుండు మఱఁదితో జాలసేపు ముచ్చటింపక

మంత్రితో బలుమాటలాడక పరిజనంబును బలుకరింపక చిన్నవోయి ధూళిధూసరమైన మేనితో బంధుగులు తెచ్చిన పల్లకి నెక్కెను. ఆసమయమున నాతనితో నొక బ్రాహ్మణుఁడు పదుగురు సేవకులుఁ గూడ నుండిరి. విదర్భరాజు కుమారుఁడు మంత్రియు బ్రాహ్మణుని గుర్తుపట్టి పలుకరించి యొక యందలము నెక్కించిరి. ఆపరివారము సాయంకాల మగునప్పటికి పట్టణము జేరెను. రాజవాహనుఁడు మేడ దిగివచ్చి యల్లుని సన్మానించుటకు సోపానములమీఁద నిలిచి యుండెను. చిత్రభానుఁడు పల్లకి దిగి మామకడకుంబోవ నావృద్ధరాజు వానిం గౌఁగిటఁ జేర్చి "వత్సా! నీసోదరమరణంబు నాసోదరమరణంబు వలెనున్నది. చుట్టములు కానివారికైన మనోదాహముసేయువానిమరణము కేవలము సోదరుఁడ వగు నిన్ను బరితపింపజేయుట యాశ్చర్యమా? అయిన నీశ్వరాజ్ఞ దాఁట నలవికాదుగదా" యని యాశ్వాసించెను. చిత్రభానుఁడు దుఃఖముచేత మాటలాడనోపక తలవంచి కన్నీరువిడుచుచు నిలువఁబడెను. మామ యల్లుని కన్నీరు తన యుత్తరీయపు టంచునఁ దుడిచి యిందుమణి మొదలగువారిని జూడ వానిని మేడమీఁదికిఁ గొనిపోయెను.

అక్కడ కుమారుఁడు గుమార్తెయు నిరుప్రక్కలనుండ నిందుమణి యొకచో నిలిచి యుంటిపట్టుఁగక చాలకాలము పరదేశములఁ దిరిగి నేళకన్నపానాదు లరసి యిడువారు లేక కడుడస్సి యానెలఁతకుఁ దోడగుభ్రాతృమరణముచేతం గడుచిక్కి శల్యమైయున్న మగనిం జూచి బాష్పోద్గమముచేత మితిలేని తన మనస్తాపము నెఱింగించెను. కర్పూరమంజరియు విజయసేనుఁడును దండ్రి నాలింగనము జేసికొని విలపించిరి. చిత్రభానుఁడు వారికన్నీరుఁదుడిచి యాలుబిడ్డలతో నిట్లనియె. "సోదరవియోగమున నేనిపుడు దుఃఖపరవశుఁడనై యున్నాడను. మీరు గూడ మిక్కిలి యడలవారకొనినచో నేను బ్రతుక

జాలను. మీరు బెంగగొందు రనుభయమున నేను దుఃఖమంతయు దిగ్రమింగి ధైర్యము చిక్కఁబట్టి పైకి గంభీరభావము దాల్చి నాలోనే దిగ్రుల్లు చున్నాఁడను, ఇంక మీరు హేమచంద్రుని గూర్చి నా యెదుట విలపింప వలదు'' అని వారినంతపురికి పీడుకొలిపి తన్ను పరామర్శింప వచ్చినబంధుజనులను బలుకరించి తనతోవచ్చిన బ్రాహ్మణుని దోడి తెమ్మని సేవకుల కానతిచ్చెను. ''చిత్త'' మని వారరిగి యా విప్రుందోడి తెచ్చిరి. చిత్రభానుఁడు వానినిసగౌరవముగఁ బిలిచి తనప్రక్కం గూర్చుండబెట్టుకొని విదర్భరాజువంకఁ దిరిగి ''మామా! మీ కీ విప్రపుంగవుం జూచిన జ్ఞాపక మున్నదా? ఈయన పేరు రుద్ర భట్టు. మాళవేంద్రుని మంత్రియగు కేసరితో నీమహాత్ముఁడుమున్నొక సారి యిటకు వచ్చి మీ చేత సత్కారములం బడసి మీ కుపకారము జేసినాఁ డను నెపమున సుదర్శనునిచే నవమానితుఁడై సర్వస్వము గోల్పోయి యిపుడు దారపుత్రుల నెడబాసి యిడుముల బడుచున్న వాఁడు. నాయదృష్టవశమున నాకీమహాత్ముని సందర్శనము దొరకి నది. చూచుకొన్నది మొదలు మా కొండొరులపై ననురాగమతిశ యిల్లినది. మహాదుఃఖసాగరమును నేనీమహాత్ముఁ డను తెప్పచే నీఁది తిని. ఈయన సాంగత్యము లేనిచో నేనెంతకాలము క్రిందటనో మృతి నొంది యుందును.'' అనవుడు రాజవాహనుఁడు తేఱి చూచి ''ఔ నౌను. నే నీయనను జూచినట్లు జ్ఞప్తికి వచ్చినది. సజ్జనుఁడగుటచే నీ కకారణబంధు వయ్యె'' నని బదులు చెప్పెను. ప్రియమిత్రుఁడుతన్ను బలు తెఱంగులఁ గొనియాడుచు విదర్భరాజున కెఱిఁగింప దా నూర కుండుట భావ్యము కాదని రుద్రభట్టు రాజవాహనునితో నిట్లనియె.

''మహారాజా! మీదర్శనము నాఁటికినేఁడు క్రమ్మఱ లభించె. నిమ్ము వీడ్కొనిపోయిన పిదపనాయవస్థయంతయు మాఱినది. కీడులో

మే లన్నట్లు మాళవరాజుమైత్రి పోయినను హిమంతునియల్లుని బోలు మీ యల్లునిమైత్రి నాకు లభించినది. మీ యల్లుడు లోకముతోడి పాటి మనుష్యుఁడుగాడు. ఆయన నెట్టయెదుట నుంచుకొని నేనుగొని యాడరాదు గాని యాతనిం బోలుగుణవంతుఁడుండు టరిది. మీ యదృష్టమున మీయింటియల్లుఁడయ్యె. అతని గుణసంపద నెన్నుట కొక్కయుదాహరణ చాలును. వేయుమాట లక్కఱలేదు. అన్న యతిక్రూరుఁడై కొండెములు విని నెనరొకింతయులేక దారపుత్రసమేత ముగఁ దన్నింటనుండి వెడలనడచినను వాని దుర్మరణము విని యీ తఁడు పడుపరితాప మింతింతగాదు. మనసులో దీర్ఘక్రోధము పెట్టు కొని సోదరమరణమునకు మహానందము నొందవలసిన యవస్థలో నుం డియు నింతగా దురపిల్లునతఁడొక్కఁడే కానఁబడు చున్నవాఁడు. నా మాటలు మీరు నమ్ముదురో నమ్మరో కాని మీయల్లుఁడొకనాఁటి జేయి సోదరమరణదుఃఖముచేతఁ బరవశుఁడై నేఁ బండుకొనఁగా జూచి యాత్మహత్య జేసికొనఁబోయెను. ఈతనిసాహసము నే నెఱిఁగిన వాఁడనే కావున నేనేళ కేమి తెగువ చేయునో యని పండుకొనియుఁ మేలుకొని యుండి సమయము గుర్తెఱిఁగి యాదారుణకర్మను మాన్పితిని.'' అని తెలుప రాజవాహనుఁడు మిక్కిలి సంతోషము జెంది రుద్రభట్టుహస్తములం బట్టుకొని "దేవా! మీరు నాపుత్రికకుఁ బతిభిక్షమును బెట్టిరి. మీఋణమును దీర్పఁజాల'' నని కృతజ్ఞతను దెలుపు వాక్యములఁ బలుకుచుండఁ జిత్రభానుఁడు వారిమాటల కడ్డముపోయి 'అయ్యా! వెనుకటివృత్తాంతమును దలపెట్టకుఁడు. ప్రస్తుతము కర్తవ్యమేమో నా కుపదేశింపుఁడు శ్రీనగరమునకుఁ బోయి తండ్రిలేక దురపిల్లు నాయన్నబిడ్డల నొకసారి కన్నులారం జూచి వారి నొకసారి బిగియారఁ గౌఁగిలించికొని యేడ్చినం గాని నాయులమట తీరదు, అన్న నాకనిష్టుఁడయ్యె గాని పసిపూన బిడ్డ

నన్నుబిడ్డలేమిచేసిరి? అదియునుంగాక మావిక్రమసేనుఁడు క్రొత్త వాఁడు బాలుఁడు రాజ్యము గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాల రాజును బొమ్మపగిది నాడించి వారు రాజ్యమును దురవస్థకు దెచ్చి బిడ్డలప్రాణముల కపాయము గావింతు రనిభయపడుచున్నాను. నేఁ బోయి వారి కిష్టమగు నేని సంరక్షకుఁడనై యుక్తవయసు వచ్చిన పిదప వారిరాజ్యము వారి కప్పగించి మరల వత్తు ఇష్టము లేదేని చూచి యూరక వత్తు. ఎంతపగయున్నను దండ్రిపోయినపుడు వారిని చూడకుండుట భావ్యము కాదు. ప్రేగుసంబంధ మగుటచే నాకనురాగము పోవకున్నది. ఇందుకు మీ రేమి చెప్పెద" రని యడుగ రాజవాహనుఁడును గక్కినవారును వానిబుద్ధినే మెచ్చి యట్లు చేయు మని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు తన యభీష్టమున కనుగుణముగా నుపదేశము చేయుటయుఁ జిత్రభానుఁడు సంతసించి మూఁడుదినంబులు విదర్భాపురంబున నుండి భ్రాఁతనెచ్చెలులఁ జుట్టములఁగూడ సుఖంబున బ్రొద్దులు పుచ్చి నాలవనాఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బయనమయ్యెను. అల్లుడు తగుపరివారముతోఁ బోవకున్న నపాయము వాటిల్లు నని రాజవాహనుఁడు తనబలములో మెఱియలవంటి మున్నూరుగురు బంట్లనేరి యుగ్రసేనుఁ డనుసార్థకనామధేయుఁ డగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పఱచి జామాతవెంటఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్రభట్టు, కరటకుఁడు, పింగళుఁడు, ధీరుఁడగు నుగ్రసేనుఁడు వెంటరాఁ జిత్రభానుఁడువిదర్భనగరమువిడిచి శ్రీనగరమునకుఁబయనమైపోయెను.

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము

అది గ్రీష్మకాలము. సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించి నాఁడస్తమించినాఁడని లోకు లందఱు జెప్పుకొన్నట్లు తేజోవిహీనుఁ

డై నిరాలంబుఁడై దుఃఖమహాసముద్రమున మునిగి యేకొండలనడు మనో తిరిగితిరిగి భాను డెల్లవారు "వీని చరిత్రము చిత్రమైనది. ఇతఁడు నిశ్చయముగఁ జిత్రభానుఁ" డని తలపఁ డెల్ల తెర జిమ్ముకొని వచ్చునటుఁడువోలె మంచుగవిసెనఁ గెమల్చుకొని యుదయించె. ఉదయించిన తోడనే వాని తేజము నలుదెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్తమగుటయు నతఁడు క్రమక్రమంబున నధికుఁడై చుట్టు ప్రక్కలదేశమంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు వృక్షములకు జిత్రవర్ణముఁ గలిగించి చిత్రభానుశబ్దము సార్థకము చేసికొనియె. ఆతనికాప్తులై పరమభక్తులైన జనులు శరీరములనిండ రక్తచందనములుపూసికొని విధివిధానముగఁ బూజలు నమస్కారములుచేసి మంత్రముచేతను బద్యగద్యములచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయుమని ప్రార్థించిరి దుర్నిరీక్ష్యమై దుస్సహమైన వాని తేజమున కోడికన్నెత్తి వాని జూడ లేక సుకుమారు లగుస్త్రీపురుషులు మందిరంబునడంగియు లతాగృహంబులం డాఁగియు స్వశరీర సంరక్షణము జేసికొని "కటకటా! బంగారము వంటి చంద్రుఁ డస్తమించుటయు నస్తమించినాఁ డనుకొన్న యీ చండశాసనుఁడు మరలఁ దలసూపుటయు మనదోసంబుగాని వేఱొకటికాదు. ఇంతకుగాలవశమున వచ్చు నాపదలకు మన మేమిచేయఁగల" మని ఖేదపడఁజొచ్చిరి. వేదపురాణకథలలోఁ జెప్పబడిన సూర్యవర్ణనము నెఱింగినవిద్వాంసులు వారికియథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదాన మొసంగి క్షణక్షణము చిత్రమై గానుపించువాని బింబమును రెప్ప వాల్పక చూచి "ఆహాహా! చిత్రభానునిమహిమ నేమని కొనియాడఁగలము? ఈతనిరథమునకుఁ జక్ర మొకటియేకదా! ఆ యరదము నీడ్చునవి పలురంగులు గలగుఱ్ఱము లేదు. ఆయశ్వములం గట్టుపగ్గములు త్రాచుబాములు పోవునట్టిదారి చూత మన్న నిరాధారమైన యాకాశము. ఆరథముం దోలువాఁడు తొడలు లేనివాఁడు.

పోవలసిన దూర మపారము. ఉపకరణములంబట్టి చూడ వానిసాయము న నీమహాత్ముండు ప్రతిదినము గగనమండల మతిక్రమించుటకు వీలు లేదు. కావున నీతనియందుం గలయద్భుత తేజమే యీతండు చేయుపనికి సాధనమయ్యెను. నిరాధారులైనవారుసయితముసహజముగఁ దేజోవంతములైన పక్షమునఁ బేరునకుమాత్రము కొన్నియుపకరణముల స్వీకరించి విజయము నొందుదురుగదా'' యని భావమునం దలపోయఁజొచ్చిరి.

అట్టిసమయమున మణివర్మ యుదయకాలకృత్యములం దీర్చికొని తన మేడమీఁద నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండి యేదో యోచించుచుండగ గవాక్షపు సందులనుండి చిత్రవర్ణములు గలభానుని కిరణములు మొగమునకుం గన్నులకుం దాకి యించుక వేదన గలిగించె. కిటికీ తలుపులు మూయుమని సేవకుని బిలిచి యాజ్ఞ యిచ్చెను. ఆపరిచారకుండు తలుపులు మూసి యజమానునియెదుట నిలిచి 'దేవా! పేరుగ్రసేనుండంట! కాపురము విదర్భాపురమంట! వచ్చినది మీదర్శనార్థ మట సెలవగు నేని వానిం దోడితెచ్చెద'' నని వినయముతో విన్నవించెను. ''ఏమీ! కాపురము విదర్భాపురమా! పేరుగ్రసేనుండా! నానిమిత్తము వచ్చెనా! సరె తోడ్కొనిర''మ్మని యాతండానఁ తిచ్చెను. చిత్తమని సేవకుండు బోయి యాక్రొత్తపురుషునిం దోడ్కొని తెచ్చె నల్లనై పొడవై దృఢమై యున్న యాపురుషుని శరీరముదీర్ఘబాహువులును పెద్దఫాలమును వెడఁదరొమ్మును జూచినతోడనే మణివర్మ యెదురుపోయి వానిందోడి తెచ్చియొకపీఠమునఁ గూర్చుండఁబెట్టిగౌరవించి కొండొకతడ వూరకుండి మెల్లగనిట్లనియె. ''విదర్భనాథుఁ డగు రాజవాహన మహారాజుగారికొలువరు లగుమీకుస్వాగతము. నాకడకుమీరు వచ్చినకారణ మేమి? ఆనృపాలుఁడు పంపె

నో మీరు స్వయముగ వచ్చితిరో తెలియఁగోరుచున్నాఁడ'' నని యడిగెను. అడుగుటయు నుగ్రసేనుఁడు వాని కిట్లనియె. ''మంత్రిశిఖామణీ! విదర్భరాజు నన్ను దూతగాఁ బంపలేదు. రాజవాహన మహారాజు యల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు సోదరవియోగమునకుఁ జాలఖిన్నుఁడై యన్నబిడ్డలను మిమ్మును జూచిపోవ వచ్చినాఁడు. ఆయనతోఁగూడ విదర్భరాజు నన్ను బంపినాఁడు. చిత్రభాను. డీనగరము వెలిగుడారములలో సపరివారముగ నున్నవాఁడు. పురము బ్రవేశించి సోదరపుత్రులం జూడ నభిలషించుచున్నవాఁడు. అప్పటికిని మీ యనుజ్ఞ వేఁడు మని నన్ను బంపినాఁడు. ఇదె నావచ్చినపని.''

అనవుడు మణివర్మ ''ఏమీ! చిత్రభానుఁడు జీవించియున్నాఁడా? హరిద్వారమువద్ద నతఁడు మృతినొందెనని హేమచంద్రమహారాజుగారు జీవించియున్నపుడె మేమందఱ మొక్కవార్త వింటి'' మని యాశ్చర్యముతో నడిగెను. అప్పలుకులువిని యుగ్రసేనుఁడువచ్చియు రానిచిఱునవ్వు మొగమునఁ దోఁప ''నమితలోకానుభవముగల మీకు నేను జెప్పవలయునా? అన్నదమ్ములకువరవలు పొడముటచే నదేసందుగఁ జేసికొని రాజున కామాటలు మనఃప్రీతికరములనుకొని కిట్టనివారట్లు చెప్పియుందురు. అంతేకాని చిత్రభానుఁడు మృతినొందలేదు, మృతినొందిన సోదరునిమిత్త మతఁ డొందు చింతయింతింత యని చెప్పనలవికాదు. అన్నకుమారులను వదినెను దక్కిన చుట్టములను జూచిపోవ నతఁడు వచ్చినాఁడు. అన్నదమ్ములకుఁ గల ప్రాతపగలు మీరు తలంపవద్దు. ఉత్తములకు విరోధము స్థిరముగా నుండదు. అదియును గాక చిత్రభానునిమాటయే కఠోరముగాని మనసు మృదువు, కావున వాని రాకకు మీరు సమ్మతింపవలయునని వేఁడుచున్నాఁడ'' నని పలికి యతఁడేమి యుత్తరము చెప్పునో విను

టకు వానివంకఁ గన్నులు నిగిడ్చి చూడఁదొడఁగెను. మణివర్మ యప్పలుకులు సమగ్రముగ నాలకించి తలయూఁచి కొంతతడ వాలోచనచేసి యిట్లని వచియించె. "ఉగ్రసేనుఁడా! మా రాజకుటుంబమునకుఁ జిత్రభానునకు గల పరస్పరసంబంధ మెట్టిదియో నీ వెఱుఁగుదువు చిత్రభానుని రాకయు వానిపోలికయుఁ దక్కిన మంత్రులకు సేనాపతులకుఁ జిన్నరాజునకుఁ రాజమాతకుఁ దెలిపి మే మందఱము గలిసి విచారించి తేపుదయమున మీకుత్తరము బంపువాడ. నేనొక్కఁడనే మాటచెప్పుటకు వలనుపడదు తేపటివఱకు నగరము వెలుపలనె చిత్రభాను నుండుమనుము" అం వుడు వల్లెయని యుగ్రసేనుఁడు లేచి వానికడ సెలవుగైకొని తన నివాసమునకుఁ బోయెను.

ఉగ్రసేనుఁడు గుమ్మము దాఁటిపోయినది మొదలు మణివర్మ మనసు మనసులో నుండదయ్యె. ఒక పరియాయము పీఠముమీఁద నుండి దివాలున లేచినిలుచును. నిలిచి నిలిచి యిట్టట్టు దిరుగును. తిరిగితిరిగి మరల పీఠమునఁ గూర్చుండును. కూర్చుండి పలు తెఱంగుల యోచింపుచుండును. "ఈదురాత్ముని మరల నగరములో నడుగు పెట్టనీయ వచ్చునా" యని యొకసారి తలంచును. "రానీయనిచో నతఁడు దండువిడిసి మనకెగ్గుసేయుఁడా" యని యొకమాఱూహించును. ఎన్నివిధముల విచారించినను వాని కేయుపాయంబును బాలుపోవమి యావిషయమే తరచితరచి మరలమరలఁ జింతించి యెట్టకేల కీక్రింది విధమునఁ గృతనిశ్చయుఁడయ్యెను. ఏమయినం గానిమ్ము. చిత్రభానుండు నిశ్చయముగ హేమచంద్రునిం జంపిన మహాపాతకుఁడు. కావున నామాట చెల్లునేని వాఁడు శ్రీనగరము మరల బ్రవేశింపక పోవునట్లు చేసెద. అట్లు కృతనిశ్చయుఁడైనపిదప స్నానముచేసి భోజనముగావించి యానాఁడు పెందలకడ రాజనగరునకుంబోవ నమకట్టి

యరద మెక్కి సత్వరమ యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి ప్రధాన పురుషు లగు దండపాణి వజ్రపాణి మాధవసేన ప్రముఖులును నిగమ శర్మలను తక్కిన రాజబంధువులను బిలిపించి వారిం గలియఁగట్టుకొని బాలరాజగు విక్రమసేనుని సన్నిధికిఁ జనియెను. విక్రమసేనుఁడు వారలనందఱ సగౌరవముగ నాదరించి యుచితాసనములఁ గూర్చుండ నియమించి యందఱి నొక్కసారి రావించిన మహాకార్య మేమని యడిగెను. అందఱు మణివర్మవంకఁ జూచిరి. రాజకుమారునిదృష్టియుఁ బ్రత్యుత్తరము నిమిత్తము మణివర్మమీఁదనే పడెను. అంతట మణివర్మ తనపీఠము నించుకముందఱకు జరపుకొని మరల నందఱ నుద్దేశించి యిత్తెఱంగునఁ బలుకఁదొడంగెను. "రాజేంద్రా! మిక్కిలి యవసరమగు నొకవిషయమును జర్చింపఁదలఁచి వీరలనందఱ మీసమ్ముఖంబునకు రావించితి. మిత్రులారా! ఈ విషయము పరమగోప్యమైనది. అందఱము కుమారరాజుగారిమేలు గోరువారమె కావున నిచ్చట జరిగెడుచర్చ లీమందిరము దాఁటి యావలవ్యాపింపఁగూడదు. నా చెప్పఁబోవునంశము మీరు చక్కగ విచారించి మీమీ యభిప్రాయముల మర్మము లేక వెల్లడిచేయుఁడు. చిత్రభానుఁడు మృతి నొందెనని మున్ను మనము వింటిమికదా. అతఁడు జీవించియున్నాఁడట! సోదరమరణమునకు మిక్కిలి శోకించుచున్నవాఁడట! అన్న బిడ్డలను వదినెను జుట్టములను దానొకసారి చూచి పోవలయునని వచ్చినాఁడట! ఊరుబైట గుడారములలో నున్నాఁడట! పురప్రవేశమునకు మన యనుమతి వేఁడుచున్నవాఁడట! వానితో వచ్చిన విదర్భరాజు సేనాపతియగు నుగ్రసేనుఁ డనువాఁడు వాని పంపున వచ్చి వానిమనోరథము నా కెఱిఁగించె. కావున వాని పూర్వచరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని మన ప్రస్తుతస్థితి నెంచికొని మీకుం దోఁచిన పోలిక హిత ముపదేశింపుఁడు.

చిత్రభానుఁడు సజీవుఁడై యున్నవాఁడని వినినతోడనే దండపాణి మొగము తెలివొందెను. వజ్రపాణి మనసు హెచ్చరికతో నుండెను. ఈ యుభయుల ముఖ మనోవికాసములను మణివర్మ తక్క తక్కినవారు గ్రహింపలేరైరి. "అయ్యో! మరల వచ్చినాఁడా" యని నిగమశర్మ గుండె కొట్టుకొనెను. అతఁడు మనలం జూచి పోయినంత మాత్రమున మన కేమి నష్టముండు" నని విక్రమసేనుఁడు మణివర్మతో ననియె. 'చూడవలసిన దేమో యిదివఱకే చూచినాఁడు. అన్నగారి మరణము చూడలేదా? ఇంకను జూచుట కేమున్నది' అని మాధవసేనుఁడు పలికెను. అప్పుడు నిగమశర్మ మరల నేదియో యనఁబోవుచుండ నంతలో దండపాణి యందుకొని 'అనుమాన బలముచే దోషారోపణము చేయుటయె కాని చిత్రభాను దౌష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరు. సోదర వియోగమున మిక్కిలి పొగిలిపొగిలి ప్రేమాతిశయమున సోదరపుత్రులఁ జూడఁదలఁచిన చిత్రభానుని రానీయక పోవుట మనకు న్యాయము కాదు. సోదర వియోగమున వానిమన సెంత కుందుచున్నదో యతని హృదయ మెంత దుఃఖాగ్నిని మండుచున్నదో యెవ్వ రెఱుంగుదురు? కావున వానిని రానియ్యవచ్చునని నా యభిప్రాయమని పలికెను. వజ్రపాణియు దనయన్నయగు దండపాణి మార్గము ననుసరించి చిత్రభానునిరాక కనుమతించెను. నిగమశర్మ "మీకందఱకు నేది యిష్టమో నాకు నదియే యిష్ట" మని చెప్పెను. ఎవ్వ రేమనుకొన్నను సరే చిత్రభానుఁడు మున్ను దాఁటిపోయిన కోట గుమ్మము మరల దాఁటి లోనికి రాఁగూడదు. ఇదియే నా యభిప్రాయ" మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. 'మాయమ్మగారి మన సేతెఱగున నుండెనో తెలిసికొనుట యుచిత" మని విక్రమసేనుఁడు పలికెను. అంతట మణివర్మ యుత్సాహావశమున బీఠమునుండి లేచి తన ముసలిమేను గంపింపఁ గోపముతో నిట్లనియెను. "దండపాణీ!

చిత్రభానుని దౌష్ట్యము బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరంటివి కదా! అతని నిటకు రావించితిమా దుండగములు బ్రత్యక్షముగఁ జూడఁ గలము. మీరే మనుకొన్నను సరే; హేమచంద్రుని గడ నేర్చిన మహా పాతకుఁ డతఁడే యని నాయభిప్రాయము. సోదరునిగూర్చి యతఁడు పొక్కుచున్న వాఁడా? కటికివానికి జాలియుండు నేని, వజ్రమునకు మెత్తదన ముండు నేని, వేమునకుం దియ్యదన ముండు నేని వానివద్ద సుగుణముండును. వానిని గృహప్రవేశము చేయించుట మమ్ము స్వర్గపుర ప్రవేశము చేయించుటయే; వానిని రానిచ్చుట మృత్యుదేవతను రానిచ్చుట; వానిని నమ్ముట పెద్దపులినోటఁ దలనిడుట; వానిని మన కడఁ బెట్టుకొనుట, పామును మెడఁజుట్టుకొనుట. దుష్టునకు దూరముగ నుండవలయు ననుమాట నిజముగుటం జేసి మనము వానిని పరిత్యజింప వలయును. నరకివేయఁబడిన కొమ్మను మరలఁ బెట్టిన కెన్నఁడయిన నదుకవచ్చునా? అట్లె కుటుంబమునుండి విడిపోయిన వానిని మరలఁ గలుపుకొనుట యసంభవము. కావున జాలినొందక, మోమోట పడక, భీతి జెందక చిత్రభానుని రాక నిరాకరింపుఁడు.

"మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు తల్లిగారిమతము తెలిసికొనుట కర్తవ్యము కావున నోసంగమశర్మా! పురోహితులగు మీరు రాజమాత సన్నిధికిం జని యద్దేవికి నాపలుకులు దాసశాస్త్రిప్రముఖుల వచనములు సరిగ విన్నవించి యామె యిష్టము ననుసరించి కార్య నిశ్చయము చేయుఁడు. ఆమె మఱంది రాక కనుమతించినచో మీరు పోయి తేపుడయమునఁ జిత్రభానుని దోడ్కొనిరండు. అనుమతింపదేని మేమందఱ మనుమతింప లేదని వానితోఁ జెప్పిరండు. ఇదియే నా చేయవలసిన హితోపదేశ" మని పలికి కూర్చుండెను. అంతట సాయంకాల మయ్యెను. విక్రమసేనుఁడు సంధ్యాకాలకృత్యములు దీర్చుట కభ్యం

తర మందిరమునకుం బోవఁ దలఁచి పీఠమునుండి లేచి ''మీయందఱి పలుకులు వేరు వేరుగ మాయమ్మకు విన్నవించి యామె యిష్టముం బట్టి కార్య నిశ్చయముం జేసెదను. మీరింక గృహముల కరుఁగుఁ'' డని సెలవిచ్చి యంతిపురికిం జనియె.

ముప్పది రెండవ ప్రకరణము.

మరునాఁడు చిత్రభానుఁడు రేపకడ మేలుకాంచి భానుండు పొడుపుగొండమీఁద నుదయించకముందె ప్రాతఃకాలకృత్యంబులు నెఱవేర్చుకొని సుధారంబునం గూర్చుండి తన రాకం గూర్చి మణివర్మ ప్రముఖులెట్లు నిర్ణయించిరో తెలియక యనేకవిధంబుల మనంబునఁ దలపోయుచుండ నంతలో నుగ్రసేనుఁడును గాలకృత్యంబులఁ దీర్చుకొని యాతనికడకు పోయెను. పోవుటయుఁ జిత్రభానుఁడు వానిం జూచి ''యుగ్రసేనుఁడా! మన కేమాటయుం దెలియకపోవుటకుఁ గారణ మేమి? మణివర్మ యేమనియెను? ముఖలక్షణంబులబట్టి చూడ నతండు మన కార్యంబు దెసఁ బ్రసన్నుఁడై యుండినట్లు నీకుం దోఁచెనా? మన యెడ ద్వేషము బూనినట్లు కానబడెనా? మణివర్మ బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆవులించినవారి ప్రేవులు లెక్కపెట్టును. ఇంతకు మనతలంచినపని యే మగునని నీబుద్ధికిం దోఁచుచున్నది. ఇందు నెఱవేఱితిమా'' అని వాక్యము సమాప్తము చేయకముందె యుగ్రసేనుఁ డందుకొని ''దేవా! మణివర్మ ముఖవైఖరి మనకు భాగ్యసూచకము కాదు. దండపాణి మొదలగువారు మాత్రము మనకనుకూలు రగుదురా? ఎట్లయిన మన కార్యము కష్టసాధ్యము కాని సులభసాధ్యము కా'' దని యుత్తరమిచ్చెను. ''మిత్రమా! దండపాణి నాకుఁ జిన్న

నాఁటి మిత్రుఁడు కాని మాయన్నకుం గడుగూర్చు. నే నొక్కరహస్యము జెప్పెద. అది నీమనస్సుననే యుండవలయు. నిన్న రేయి మీరందఱు విశ్రమించినపిదప నిదుర రామి నేమియుం దోచక నేనీగుడారమున నిట్టటు దిరుగుచుంటి. అప్పుడు గుడారముగుమ్మమువద్ద కావలియున్న పింగళకుఁడు నాకడకొక క్రొత్తమనుష్యునిం దోడ్కొని వచ్చి "దేవా! దండపాణి మీకడ కీతనిం బంపె. దేవరవారితో నీత డొకమాట మనవిచేయ సెలవు వేఁడుచున్నాఁ" డని వానిని నాయెదుటఁ బెట్టెను నేనును సంభ్రమసంతోషంబులు మల్లడిగొన నప్పురుషునిఁజూచి దండపాణి సేమమడిగి వచ్చినపని దెలుపుమంటి. అప్పురుషుఁడు నలువంకలు జూచి "క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరుగద! ఈమనుష్యుఁడు మనవాఁడే కద." యని యడిగి క్రొత్తవారెవ్వరును లేరనియుఁ బింగళకుఁడు నాపరిజనుఁడే యనియు నే బదులు చెప్పినపిదప నిట్లనియె, "దేవా! కాశ్మీరరాజసేనాపతి దండపాణి మీదర్శనము చేయఁ జాల కుతూహలపడుచున్నవాఁడు. రేపురాత్రి రెండుజాముల వేళ నిక్కడకు వచ్చి మమ్ము దర్శింపఁ గోరుచున్నాఁడు. మీ దేవరచిత్త" మని యూరకుండెను. అప్పలుకులు విని నేను గడుసంతుష్టుఁడనై "వాని జూడ నేనును మిక్కిలి యుబలాటమందుచున్నవాఁడ. తప్పక రేపటిరేయి రమ్మనుము. వానిరాకకే నెదురు చూచుచుండెదనని చెప్పి వాని నంపితిని. వానిరాక నేను, బింగళకుఁడు మాత్రమెఱుఁగుదుము. దీనింబట్టి దండపాణి నాకనిష్టుఁడుగ నుండఁ డని యూహించెదను. వజ్రపాణి నే నిక్కడ నున్నపుడె మాకర్పూరమంజరిపై మనసు నిలిపియుండినవాఁడు కావున వానికి నాయెడ నధికానురాగము గలదు" అని పలికి వెండియుం గొంత పలుకఁబోవుచుండఁ బింగళకుఁడు వారిని సమీపించి "దేవా! రాజపురోహితుఁడు నిగమశర్మ మీదర్శనార్థము వచ్చియున్న వాఁ" డని విన్నవించెను. "వాని సత్వరమే ప్రవేశపెట్టు" మని చిత్రభానుఁడు సెల వొసంగుటయుఁ బింగళ

కుఁడు పోయి నిగమశర్మం బ్రవేశపెట్టి తాను గ్రమ్మఱ ద్వారము కడకుం జనియెను.

ఆ బ్రాహ్మణుండు గుడారమునం దడుగు పెట్టినతోడనే చిత్రభానుఁడుపీఠమునుండి లేచియెదురుగాఁజని వానిపాదములకు సాష్టాంగదండప్రణామము గావించెను. నిగమశర్మ వానిభక్తికిఁ దద్దయుమెచ్చి "దీర్ఘాయురస్తు, కల్యాణమస్తు" అని దీవించి వంగి చేతులతో వానిని లేవనెత్తెను. అంతఁ జిత్రభానుఁడు వానిం దోడ్కొని యొకపీఠమునం గూర్చుండఁబెట్టి సువర్ణపాత్రముతో నిర్మలజలంబును దెప్పించి వెండిపళ్ళెరమున నాబ్రాహ్మణునియడుగు లుంచి కడిగి యయ్యుదకంబు శిరంబునం జల్లుకొని ధన్యోస్మి ధన్యోస్మి యని యిట్లుపలికెను. "మహాత్మా! మీయడుగులనీరు చల్లుకొనుటంజేసి తాపంబుతీఱె. రాఘవులకు వశిష్ఠుఁడట్లు, పాండవులకు ధౌమ్యుఁడట్లు, మీరు మాకుఁబురోహితులు. మిమ్ముఁ జూచుట మాయన్నం జూచినట్లున్నది. అరవిందాదేవికిని విక్రమసేనహర్షవర్ధనులకుంగుశలమేకదా! హేమచంద్రా! నీవెంతలో నూరు దూరుఁడ వయితివి" అనుచుండగనే రెండుకన్నులనుండి బాష్పములు దొరఁగుటయుఁ దల వంచికొని మాట లాడలేక యతఁ డూరకుండెను. హేమచంద్రుని దలంచి చిత్రభానుఁడు కన్నీరు పెట్టుకొనినతోడనే నిగమశర్మమనస్సునుగరఁగ నయనములుబాష్పాకులితములయ్యెను. ఉగ్రసేనుఁడే వారినిరువురను సముచితవచనముల నూరడించె. అప్పుడు చిత్రభానుఁ డుగ్రసేనుని పలుకులం దేఱెండియు నిగమశర్మ నుద్దేశించి "స్వామీ! మీరాకకుం గతంబెద్ది. మీమంత్రిగారు నావిన్నపము నేమిచేసి? ఆహాహా! కాలమహాత్మ్యము! నాయన్న బిడ్డలను నేను జూచుటకు, నాస్వనగరము నేనుబ్రవేశించుటకు మణివర్మసెలవు గావలసి వచ్చెఁ గదా" యని నొచ్చుకొను

చుండ నిగమశర్మ చిత్రభానున కిట్లనియె. కుమారా! దేవియుం బాల కులుం గుశలముగ నున్నారు. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుఁడును నిరాకయు నీవచ్చినపనియు విని తేపుదయమున నిన్నంతిపురికిం బిలువుమని నన్ను బుత్తెంచిరి. చూచి పోవుటవలన నష్టమేమి యని విక్రమసేనుఁడు పలికె. వైరములు శాశ్వతముగం గాఁపురముండునా? అన్న బిడ్డలంజూడవలయు నని యాతనిమన స్సెంతతత్తరపడుచున్నదో! పాపము! రానిండని యరవిందాదేవి వచించె" అతఁడు పలుకదల.చిన పలుకులు సమాప్తము గాకమునుపే చిత్రభానుఁడు నడుమ నడ్డమువచ్చి మీమంత్రులే మనిరని యడిగెను. అనవుడు నిగమశర్మ "యెవ్వరేమనిన నేమి. నీవు తేపుదయమునం బురప్రవేశము గావింపుము. నీ కిది సమ్మతమని నే నచ్చటివారితో విన్నవింప వచ్చునా" యని పలికెను.

తనరాకకు నరవిందావిక్రమసేనులు సమ్మతించిరని వినినతోడ నేచిత్రభానునిమనస్సు వర్ణనాతీతమైనయానందము నొందెను. అతఁడాయుబ్బుపైకిం దోఁపకుండ మిక్కిలి యడంచుకొని "యట్లే విన్నవింపవచ్చును. కుమారవిక్రమసేనుఁడు దల్లియును నాకుం జాల యుపకారము చేసిరి. నన్ను మాయన్నబిడ్డలం జూడనిచ్చుట కాశ్మీరరాజ్యమున కభిషిక్తుని జేయుట. ఆఁడుది యైనను వదినె దూరమాలోచించినది. విక్రమసేనుఁడు బాలుఁ డయ్యు బుద్ధికిం బెద్దయయ్యె. తేపు ప్రాతఃకాలమునం దప్పక నే నటకు నచ్చెద.మీ రింక వేంచేయుఁ" డని ప్రణామము చేసెను. నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుని యొద్ద నుగ్రసేనునియొద్ద సెలవు గైకొని పురమునకుం జనియె.

నిగమశర్మ తనసన్నిధి బాసినది మొదలు చిత్రభానుఁడు "సూర్యాస్తమయ మెప్పుడగును? ఎప్పటికి రెండుజాములరాత్రి యగును?

ఎప్పుడు దండపాణి నన్ను గలిసికొని మాటలాడు" నని తత్తరపడుచు నన్యచింత విడిచి తదేకాసక్తుఁడై గడియగడియకుం బ్రొద్దుచూచుచు నిముస మొక్కయేఁడుగా గడపజొచ్చెను. అట్లుండ నెట్టకేలకు సాయంకాలమయ్యె. భానుఁడు మరుఁగునకుం బోయి విశ్రమించుచుండినను జిత్రభానుఁడు విశ్రమింపక యెంతో వేగముతో భోజనము చేసి సమస్త పరిజనంబును నిద్రబుచ్చి కరటక పింగళుల గుడారముయొక్క ద్వారమున నిలిపి రుద్రభట్టునుమేతుఁడై దండపాణినిమిత్త మెదురు చూచుచు నొకపీఠమునం గూరుచుండె. అపుడు రెండుజాములరాత్రి యయ్యె. చిత్రభానుఁడు మాటిమాటికిఁ బీఠమునుండి లేచి గుడారము వెలుపలికిఁ బోయి "కరటకా! యతనిజాడ కనఁబడుట లేదా? పింగళకా! పదియడుగులు పోయి చూచి రమ్ము. రాఁడా యేమి?" యనిపలు తెఱంగుల భాషించుచు సేవకుల నడుగుచుఁ జిత్తస్థిమితము లేక తిరుగులాడుచుండెను. ఒకసారి రుద్రభట్టుం బిలిచి "స్వామీ! ప్రశ్న చూడుఁడు. మనకోపున కతఁడు వచ్చునో రాఁడో చెప్పు" డని యడిగెను. అతఁడును గ్రహచారము చూచి వ్రేళ్ళు మడచి నక్షత్రములు చూచి లెక్కపెట్టి కార్యమగు నని చెప్పెను. అంతలో నొక మనుష్యుఁడు తలనిండ ముసుఁగుబెట్టుకొని చేతి దుడ్డుకఱ్ఱ పూని గుడారము సమీపమునకు వచ్చెను. అనుదడి కనిపెట్టి పింగళకుఁడు క్రొత్తపురుషుని జూసి "స్వామీ! మీ రెవ్వరు? లోనికి రాగోరుదురా" యని యడిగెను. "నే నెవ్వఁడనైన నీ కేమి? నీకక్కరగా నేని నన్నుఁ జిత్రభానునికడకుం గొనిపో" మ్మని యప్పురుషుఁడు బదులు చెప్పెను. ఆ యిరువురసంభాషణము దూరమునుండి విని చిత్రభానుఁడు సత్వరము బయటికి వచ్చి యప్పురుషుని సమీపించి "దండపాణీ" యని మెల్లఁగఁ బిలిచి "నేనే" యని యతఁడుత్తరము చెప్పినతోడనే వాని నచ్చట నె బిగ్గఁగఁ గౌఁగిలించుకొని చేయిపట్టుకొని లోనికిం దీసికొనిపోయెను.

గుడారములో దీపపు వెలుతురున రమారమి రెండుసంవత్సరములక్రిందట నెడబాసిన యామిత్రులిరువురు నొండొరుల మొగంబులం బరిశీలించి చూచి యానవాలుపట్టి తనవిదీర నింకొకసారి కౌఁగిలించుకొనిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు దండపాణిని పీఠముపై గూర్చుండఁబెట్టి "మిత్రమా! నీదేహస్పర్శచేత చిరకాలవియోగతాపముకూడ కొంతవఱకుఁ దీఱినది. ఇది కడుసుదినము. మిత్రమా! నాఁడు నిన్ను నేఁ బాసినది మొదలు నేఁటివఱకు నేఁదిరుగనియడవులు, దూఱనిగుహలు, పడనికష్టములు లేవు ఇఁక నాకష్టములు గట్టెక్కెననుధైర్యము గలిగినది. నిన్ను చూచుకొని నేనుసోదరవియోగమునుమఱచుచున్నాఁడ" నని ప్రీతిపూర్వకభాషణంబు లాడెను. దండపాణియు మిత్రునకుఁ దీసిపోవక యిట్లనియె "చెలికాఁడా! నీవులేని యీరెండేండ్లు రెండుయుగములుగఁ గడపితిని. నాబొంది శ్రీనగరమునను, నాయాత్మ నీడను నిలిపి కాలము గడపితి. నీవు కుశలివై మరల నీవిధంబున మాకనులకు విందుసేయుదువని కలనయినఁ దలంప లేదు. మిత్రుఁడా! నిన్ను రెండుమూఁడుమాటలడుగవలయునని యభిలాష గలదు. వీఁడిట్లు సాహసించి యడుగునే యని నామీఁద గినుకఁ బూనక ప్రత్యుత్తరములు చెప్పవలయు. నీవు హరిద్వారమున మృతినొందితి వని హరిశర్మ యనునొక బ్రాహ్మణుఁడు హేమచంద్రునితో విన్నవించె. ఆమహారాజు నీనిమిత్తమశ్రుజలంబులు విడుచుచునే పరలోకంబునకుంబోయెను. నీపై నసత్యమరణవార్త లెట్టుపుట్టె? మహారాజుమరణమునకు నీవే కారణుఁడవనియు హరిశర్మప్రేరణంబున నీవో, నీపనిచినహంతకులో మహారాజుం గడతేర్చిరనియు లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇందేమైన సత్యము

కలదా? మిత్రుఁడను నాకడ నెద్దియు దాఁచక హృదయపేటిక దెఱచియున్న దున్నట్లు పలుకుము. నేను నీవాఁడనె కాని యన్యుఁడ గాను. మిత్రులహృదయములు రహస్యరత్నములు దాఁచందగిన యినుపపెట్టెలుకదా !''

అనవుడు చిత్రభానుఁడు వచ్చియురాని నవ్వొకింత నవ్వి, ప్రియసఖా! అడిగితివి గానఁ జెప్పెదవినుము. ''నేను హరిద్వారము వద్ద మృతినొందితినని ప్రవాదము పుట్టించినవాఁడు మణివర్మ. మా యన్నగారి మనస్సు గలఁచి యా ధర్మస్వరూపుని జంపినవాఁడు మణివర్మ. మాయన్నతోఁ జెప్పరాని కొండెములు చెప్పి నన్నీ వీటి నుండి వెడలనడచినవాఁడు మణివర్మ. మా కులవృక్షనిర్మూలనము చేయు పురుగు మణివర్మ. మాకుఁ బ్రక్కలోఁ బాము మణివర్మ. వానినినమ్మి మాయన్న మరణముఁదెచ్చుకొనియె. నూవది నెయో నా సోదరునితో నామీఁద బలుకొండెములు చెప్పి నాకింత పాటు గలిగించినదని నే నిన్నినాళ్ళుఁ దలంచుచుంటిగాని యరసిచూడ మణివర్మయే దీనికిం బ్రధానకారణమని యిప్పు డెఱింగితిని.''

''నిన్ను దేశమునుండి వెడలనడచి మహారాజును జంపించిన మణివర్మ కేమిలాభ''మని దండపాణి వానిసంభాషణము నడుమ నాపి యడిగెను. అడుగుటయుఁ జిత్రభానుఁడు ''దండపాణీ! లోకవ్యవహార విదుఁడవగు నీకిది తెలియకపోయెనా ? రాజుంజంపించినచో రాజ కుమారులు బాలురు గావున వారిపేరుపెట్టి తానే కాశ్మీరరాజ్య మంతయు నేలవచ్చు. నేనిక్కడనే యుండినపక్షమున రాజుం జంపించి నను వానికి లాభముండదుకదా? విక్రమసేనుఁడు పెద్దవాఁడయి రాజ్యభారము పూనినవానిం దని చేతికీలుబొమ్మవలె నాడింపవచ్చు.

మంత్రులు రాజులయెడలఁ జేయుదుండగము లెన్నియో కలవు, రాజకుటుంబమును నాశనముచేసి కాశ్మీరసింహాసన మెక్కవలయునని మణివర్మ మనసార దలపోయుచున్నట్లు నేనిచటనున్నపుడె వినియుంటి. పలుమారులు నేనీమాట మాయన్న కెఱిగింపఁదలచితిగాని మాకిరువురకు మనస్పర్థలుండుటచే నది నాపన్నుగడగా నెంచునే కాని యతఁడు సత్యముగా గ్రహింపఁడని యూరకుంటి. మణివర్మయు హరిశర్మయుఁ దోడిదొంగలు. ఆశర్మ వర్మలిరువురుం గలిసి యీ దుష్కర్మ యొనర్చిరి'' అనుచుండ దండపాణి మరల వానిమాట కడ్డమువచ్చి ''మిత్రుఁడా! హరిశర్మ మణివర్మ ప్రేరణంబుననే యీ ఘోరకృత్యము చేసియుండునేని హరిశర్మకు నియ్యం దిష్టముండదుకదా! అతఁడు నిన్నుంగూర్చి యెంతయు విచారించె. నీయందు పక్షము పూని నీకు సాయము చేయుమని నన్నుం బురికొల్పె. నీయాత్మచేత నతఁడు మాటలాడించె. మణివర్మ కాపుఁడైనవాఁడు నీయెడ నిట్లు మైత్రిజూపుటకుఁ గారణమేమి'' యని యడిగెను. అతనిహృదయమున గాటముగ నాటిన యీ సందేహం దీర్పఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె. ''ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా! నేను బ్రదికియుండగాఁ జచ్చితినని బొంకి నా యాత్మచేత మాటలాడించెదనని డంబములు కొట్టినవాఁడు దొంగగాక మునియగునే! నూరియోపాయములు పన్ని నిన్నత్తెఱంగున మోసపుచ్చె. వాఁడు నాయెడ ననురాగము జూపుటయు మణివర్మ పన్నిన పన్నుగడయే. నీవును నేనును బాల్యస్నేహితుల మగుటచే నామీఁద నీ కెంత యనురాగమున్నదో పరీక్షించుటకు మణివర్మ హరిశర్మచేత నట్టి పలుకులు బలికించి యుండవచ్చు. వాని పలుకులకు మోసపోయి నీవు నాపైఁ గల యనురాగముం బ్రకటించితివి కాఁబోలు. మీమంత్రి నీమీఁద నొకకన్ను వేసియే యుండును.''

అద్భుతమగు నా వృత్తాంతము నాకర్ణించి దండపాణి మొట్ట మొదట నది నమ్మజాలక వెనుక తనయెదుట జరిగినవిషయముల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని చిత్రభానునిమాటలను వానితోఁబోల్చి చూచుకొని పుట్టకేలకు దనమిత్రునిమాటలే తన కెక్కుడు విశ్వాసము గలిగింపఁ గొండొక సేపటి కిట్లనియె. "చెలికాడా! ఇంతకాలము నేను హేమచంద్రుని నీవ కడతేర్చితివని దురభిప్రాయము పడియుంటి. ఇప్పు డది నామనంబుననుండి తొలంగె. నీవు చెప్పినది నిజము. మణివర్మ నన్ను సరిగా నమ్ముటలేదు. నామీఁద వాని కేదో యనుమాన మున్నది. నేను నీవాఁడనె. నిన్నటి సభలో రాజు నెదుట మణివర్మ నిన్ను చేసిన నింద లిన్ని యన్ని యని చెప్పఁ జాలము. అధికార గర్వముచేత వాఁడు మిక్కిలి విఱ్ఱవీగుచున్నాఁడు. మన మిరువురముం గలిసి వానిగర్వ మడంపవలయు. నేను నీ విచ్చట నుండునట్లు జాగ్రత్తపెట్టెద" నని యూరకుండుటయు నంతవఱ కేమియు బలుకక మౌనముద్ర వహించిన రుద్రభట్టు లేచి "మీస్నేహబంధమంత కంతకు దృఢ మగుగాక! మీ యిరువుర మనోరథములు సఫల మగుఁగాక! భక్తవత్సలుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడ్పడుఁగాక" యని యాయిద్దఱికుడిచేతులం బట్టుకొని యొకరిచేతిలో నొకరి చేయివేయించి రహస్యములు వెలిపుచ్చకుండునట్లొండొరులనిమిత్తము ప్రాణములయిన విడుచునట్లు వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించెను.

అట్లిరువురును శపథములు గైకొన్నపిదప దండపాణి చిత్రభానునివంకఁ జూచి "సఖుఁడా! నేను వచ్చినప్పటినుండి నిన్నడుగఁ దలఁచు చున్నాఁడను. శరీరము దాల్చిన బ్రహ్మతేజ మట్లున్న యీ మహాత్ముఁ డెవ్వఁడు? పోలిచూడ హరిశర్మ మొగము, నీయన మొగము నొక్కలాగున నున్నది. మనుష్యులం బోలిన మనుష్య

లుండకపోదురా? ఈతఁ డతఁడు గాఁడని తలంచెద. ఈయన యెవ్వరో నా కెఱింగింపవలయు" నని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు "మిత్రుఁడా! యీతఁడు మనకుఁ బరమాప్తుఁడు బ్రాహ్మణుఁ" డని వారికి బదులు చెప్పె. అంతలో రుద్రభట్టు దండపాణిని జూచి "నాయనా! నేను హరిశర్మనుగాను. కాని నాకును హరిశర్మకును ముఖలక్షణంబుల నేల పోలిక కలదో కాలాంతరంబున మీకు నే నెఱింగించెద" నని పలికి విరమించెను. అంతట జాముకోడి కూయుటచే దండపాణి సత్వరముఁ బోవలయునని చిత్రభానుని వీడ్కొని యెప్పటియట్లు ముసుఁగు బెట్టుకొని స్వగృహమునకుఁ జనియె.

ముప్పది మూఁడవ ప్రకరణము

చిత్రభానుఁడు మరునాఁ డంతిపురమునకు వచ్చునని యరవిందాదేవి నిగమశర్మవలన విని వాని నెదుర్కొని సంభావించుటకుఁ బ్రవేశము నడపుటకు మణివర్మను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఆ వర్తమానమువిని మణివర్మ తన రాణికిట్టిదిసందేశ మంపెను. "అమ్మా! మీరు నిప్పులం జొరఁబడుమన్నఁ జొచ్చెద. ఏట దిగుమన్న దిగెద. విషము ద్రావుమన్నఁ ద్రావెద. కాని చిత్రభాను నెదుర్కొని సంభావింపఁజాల. నేను జీవించియుండగాఁ జిత్రభానుఁడు మరలఁ బురప్రవేశము జేసినాఁ డన్న యపకీర్తియే నాకుఁజాలు. కావున నన్ను క్షమియించి యీకార్యమునకు నొరుల నియోగింపవలయు."

ఆసందేశము విని యరవిందాదేవి సందిగ్ధమనస్కయై సత్వరము మాధవసేనుని రావించి మణివర్మ పంపిన సందేశ మెఱిగించి వెండియు నిట్లనియె. "ఆర్యా! చిత్రభానుని రాకను నే ననుమతించుట మొగ

మోటము చేతఁగాని ప్రేమచేతఁగాదు. అది నీవు నెఱుంగుదువు మఱి వర్మకీకార్యం బింత యనిష్టముగా నుండునని నేననుకొనలేదు. ఇప్పుడు కర్తవ్య మేమి? రావలదని చిత్రభానునకు వర్తమాన మంపుదునా? మొదట రమ్మని పిదప వద్దనుట వెనుకటి క్రోధాగ్నిని నేయి వేసి మంటచేయుట, పండుకొన్న త్రాచును లేవఁగొట్టుట కావున జేయఁదగు దాని నుపదేశింపుము." అనవుడు మాధవసేనుఁ డించుక విచారించి "తల్లీ! మొదట వానిరాక కనుమతి నియ్యనే కూడదు. ఇచ్చినపిదప వెనుఁదీయఁ గూడదు, ప్రవేశంబు నే నడిపెద. కానున్నది కాకమానదుకదా" యనిపలికి యామెచేత ననుజ్ఞాతుఁడై వాని ప్రవేశంబునకుఁ గావలసినయత్నంబు చేసి గృహంబునకుఁజనియె.

అట్లు దండపాణి గుడారము విడిచి చనునప్పటికి జాము రాత్రి మాత్రమే యుండుటచేఁ జిత్రభానుఁ డటమీఁద నిద్రపోక మిగిలిన కాలము రుద్రభట్టుతో బ్రసంగించుచుఁ గడపెను. అంతలోఁ దెల్లవాఱుటయు నా రాజకుమారుఁడు సమయకృత్యములు నిర్వర్తించి స్నానము జేసి సంధ్యావందనము గావించి పార్థివలింగపూజ యొనర్చి రుద్రభట్టుపాదములకు నమస్కరించి దీవనలు వడసి పయన మయ్యెను. అంతలో నిగమశర్మ కోటనుండి యొక్కరథము దోలించుకొని చిత్రభానుని నెలవునకుం జని యయ్యరద మధిష్ఠించి రాజమందిరమునకు రానోపు నని యారాజకుమారుని బ్రార్థించెను. చిత్రభానుఁడు నల్లె యని తేరునెక్కి నిగమశర్మ సమేతుఁడై పురముఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించుటయు బురజనంబులు వానింజూచి విస్మితులై వానిరాక యశుభసూచకమని భావించిరి. పురాంగనలుకొందఱు రథముమీఁద బోవువారి నామధేయములు పురుషులనడిగి తెలిసికొని యసంతుష్టలై 'యమ్మకా! యిది యేమమ్మా; రాజకుటుంబము నిప్పు లోడిలోఁ

గట్టుకొన్నట్లు మరల నీరాజహంతకునిఁ దెచ్చిపెట్టుకొనియె. వాని మొగములోనున్న క్రూరభావమును వెలిబుచ్చుచున్నట్లే భయంకరముగనున్నది. వానికన్బొమలువాని మనోమాలిన్యమును దేటపఱచు నట్లున్నయవి. కటకటా! రాజకుమారు లేమికానున్నవారో కదా!" యని తమలోఁ దాము చెప్పుకొనసాగిరి. అంతఁ గొంతసేపటికి రథము కోటసమీపమునకుఁ బోవుటయు నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుఁడు గ్రిందికిం దిగి సింహద్వారమువైపు నడచిరి. రథావతరణంబు జేసిన యారాజకుమారుని గని యదివఱకే వానినిమిత్త మక్కడ నరవిందాదేవిశాసనంబున వేచియున్న మాధవసేనుఁడు, దండపాణి. వజ్రపాణి, వానికెదురుగావచ్చి సమ్మానించిరి. 'చిత్రభానునకు స్వాగత' మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. యువరాజున కనంతాభ్యుదయములు కలుఁగుగాక యని దండపాణివచియించె. 'మీయాగమనము శుభారంభమగుగాక' యని వజ్రపాణినుడివెను. అనవుడు "లోకైకపూజ్య యగుమా వదిన మేలుతలంపులచేత నాకు మరల మిమ్ముఁదఱి సందర్శించు మహాభాగ్యమబ్బె" నని చిత్రభానుఁడు పలికి వారు ముందునడువ సింహద్వారము దాఁటి లోనికిం జనియె. చని కొన్నియడుగులు నడచి తననడుచుదారి కిరుగెలంకులఁ బారఁజూచి పూర్వస్మృతిగలిగి మాధవసేనుని డాసి జాలిగదుర నిట్లనియె "అయ్యా! ఈకోటం జొరకమునుపు నేనెపుడు కోటలో ఱెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలుదునా యని యువ్విళ్ళూరుచుంటిగని ప్రవేశించినదిమొదలు నాకడుగైన సాగుటలేదు. ఏమిచెప్పుదు నా యవస్థ! కోటగుమ్మము దాఁటినతోడనే నామనస్సునకు మాయన్న హేమచంద్రమహారాజుమాట జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఈ ముంగిసాలలు, నిలయములు, నియోనుంగులు, సైనికనివేశములు, నీపసులకొట్టములు మొదలగు సమస్త ప్రదేశములు మాయన్న నే తలఁపునకుఁ దెచ్చుచున్నవి. చేరలం గొలువఁదగిన వెడఁదకన్నుల

తోడను, నిరంతరమగు చిఱునవ్వులతోడను, విశాలమగు ఫాలముల తోడను, నేఁడు గుదంతపుంబలకలవంటి చెక్కులతోడను త్రిలోక సుందర మగు నాతని ముఖమండలము, పోతబోసినబంగారువిగ్రహము వంటి వానియాకారము నాకిప్పుడు కన్నులఁ గట్టిన ట్లగపడుచున్నది. ఇవి చూచినప్పుడే నామన స్సంతి దుఃఖానలంబునమరుగుచుండ నా యన్నబిడ్డలను, వదినెను, జూచినప్పుడు గుఃఖమును నే నెట్లుభరింపఁ జాలుదునో తెలియకున్నాఁడ.'?

అని రెండునేత్రములనుండి జారిన బాష్పబిందువులను దన యుత్తరీయాంచలమునఁ దుడుచుకొని మాధవసేనునిమీఁదఁ జేయివైచి మెల్లగ నడచు చుండెను. మాధవసేనుఁడు వానిదుఃఖమును జూచి యది నిజ మయినమనఃపరితాప మని నమ్మక తనలో "నీవెంతకయిన సాహసు డవురా, చేతులారనతిఘోరములు చేయుటకుఁ గల్లబొల్లి యేడ్పులేడ్చుటకు నేవే తగుదు" వని యనుకొని ప్రకాశముగా "మృతినొందిన వాని కొఱకు విచారించుట పగిలిపోయినకుండకొఱకు వగచుట. కావున నూరకుండు" మని సమాశ్వాసించెను. 'సోదర స్నేహ మెంతకుఁజాల' దని దండపాణి పలికెను. దుఃఖితునిమనస్సు దుఃఖితుఁడే యెఱుఁగును. కాని పైవారి కెఱుంగ నలవి కాదు గదా యని వజ్రపాణి యూరడించెను. అట్లు సంభాషించుచు మెల్లమెల్లన నడచి యనేకకవాటంబులు దాఁటి వారు కొలువుకూటముం జేరిరి. నిగమశర్మ రథము దిగిన తోడనే, చిత్రభానుని బాసి యంతఃపురమున కరిగి మఱఁది వచ్చిన వార్తనామె కెఱింగించి విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను వెంటఁబెట్టుకొని యదివఱకే కొలువుకూటమునకు వచ్చియుండెను.

కొలువుకూటంబు జూచినతోడనే చిత్రభానునిదుఃఖవార్ధి మరి యాద నతిక్రమించి పొంగిపొరల నతఁడు మాధవసేనునితో నిత్తెఱం

గునఁ జెప్పుకొని విలపించె. "అయ్యో! నేనెంతో మందభాగ్యుఁడను, మున్ను మాయన్న విదేశమునుండి వచ్చినరాయబారులు, బ్రహ్మసమాను లగు వేదవేత్తలు, శేషుని ధిక్కరించుపండితులు, తనయాస్థాన కవీంద్రులు, మంత్రులు, సామంతులు, మిత్రులు బంధుజనులుపరివేష్టించియుండఁ బేరోలగంబుండగాఁ జూచినయాకన్నులతోడనే యీశూన్యసభాభవనంబు జూడవలసె. ఈకొలువుకూటంబు కాదె శారదాదేవికి రంగస్థలంబు, ఈసభామంటపము కాదె చతుష్షష్టివిద్యారత్నములకు గని. ఈసభామంటపము కాదె కవిజనంబులమనోరథములు పంటపండు శాలిక్షేత్రము. అయ్యో! యిది యెంతచిన్నవోయె. ఎంతశోభావిహీన మయ్యె" నని దుఃఖాతిశయముచే నడువజాలక యొక్కచోఁ జదికిలఁబడి యొక స్తంభమునకుఁ జేరబడి కూర్చుండి విలపింపఁజొచ్చె. దండపాణియుఁ వజ్రపాణియు వాని కిరుగెలంకులఁ గూర్చుండి యతఁడు నేలఁబడకుండ సంరక్షింపఁజొచ్చిరి. నాథవసేనుఁడు వానిని విశేషముగా నూరడింపక "విషాదము గతజలసేతుబంధనము గదా" యని యొకటిరెండుసారు లనియె. అంతలో నిగమశర్మ రాజకుమారుల నిరువురం దోడ్కొని వచ్చి యయ్యో! వీరె నీయన్నకుమారులు విక్రమసేనహర్షవర్ధను లని వారిం జూపించెను. నిగమశర్మ యట్లనినతోడనే బాలకు లిరువురు పినతండ్రిపాదములకు నమస్కరించి నిలువంబడిరి. చిత్రభానుఁడు వారిప్రణామములకు బ్రత్యుత్తరములుగ దీవనలేమియు నొసఁగకయె "నాతండ్రులారా! రండు రం" డని తన రెండుచేతులతో. వారిఁ జెరియొక హస్తమునం బట్టుకొని చెరియొక తొడపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని దుఃఖపూరితమనస్కుఁడై యేమియుం బలుకనోపక మొగమున గుడ్డవేసికొని కొండొకసేపు బిట్టుగ దుఃఖించెను. అదివఱకు తమతండ్రిమాట క్రమక్రమంబుగ మఱచుచుండిన యాబాలకులు పినతండ్రి దుఃఖము

చేతఁ బితృవియోగము జ్ఞప్తికిం దెచ్చికొని వలవల యేడ్చిరి. అంతట మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ వారిం డాసి యిద్దఱుఁ జెరియొకరిమీఁదఁ జేతులువేసి వగవవలదని కొన్నిమాటలఁ జెప్పి యూరడించిరి. చిత్రభానుఁ డంతలో దండపాణివజ్రపాణులసమాశ్వాసవచనములం దేరి యించుక ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని బిడ్డలం గౌఁగిలించుకొని యిట్లు విచారించెను. నాచిన్ని యన్నలారా! మీ రెంత మందభాగ్యులయిరో నేను నంతియ మందభాగ్యుఁడను. తండ్రి లేక మీరు, తండ్రివంటి యగ్రసోదరుఁడు లేక నేను, యావజ్జీవము విలపించునట్లు బ్రహ్మ మనలలాటమున వ్రాసి యుండె. అంతటి సోదరుండు నావంటి మందభాగ్యునకుఁ దక్కునా? నాదుఃఖము పరమాత్ముఁ డెఱుఁగును. నే నెఱుంగుదును. నన్నాతఁడు ప్రమాదవశమున మనపురము వెడల నడచినను నాకు విషాదములేదు. ఏలయన నే నెక్కడనున్నను నాకు గొడుగులాగున మాయన్న యుండెఁగదా యని ధైర్యముతో బ్రదుకుచుంటి. ఇంక నాకు దిక్కెవ్వరు? నన్ను మాయన్న యవ్వాలకుం దోలెనని నాకుఁ గోపములేదు. తండ్రివెనుక తండ్రియంతవాఁడు; నన్ను దండించుటకు గారవించుటకు నతనికి స్వాతంత్ర్యము గలదు. బిడ్డలారా! మీవంటి కుమారరత్నములఁ జూచి యానందించుభాగ్యమాతనికి లేదు. నాకు సోదరుఁడనియే కాదు నే విచారించుచుండుట; లోకములో నంతటి గుణవంతుఁడు లేఁడు. అంతటి దయావంతుఁడు లేఁడు. అంతటి సత్యవంతుఁడు లేఁడు. మాయన్నను దారుణమరణంబు నొందించిన దురాత్ములెవ్వరో నే నెఱుంగుదును. వారలందఱు తత్ఫల మచిరకాలములోనే యనుభవింతురుగాక! ఇట్టి బాలకులం దండ్రిలేని బిడ్డలుగఁ జేసిన యాదురాత్ముల కేమి దుర్గతులున్నవోకదా! ఎంతవిచారించిన నేమిఫలము! మాయన్న నాకుఁ గానఁబడఁడుగదా! ఈ బాలకులకుం దండ్రిదొరకఁడుకదా! అయ్యో

నిగమశర్మా! పూజ్యురాలైన మావదినెసన్నిధికి నన్ను దోడ్కొని పొమ్ము. ఒక్కనమస్కార మామెకుం జేసివచ్చెద. ఈ యవస్థతో నున్న యాదేవిని నేఁజూడఁజాలకున్నను దప్పునా? ఆమె నన్ను చూడ ననుగ్రహించునేని నే నటకు వచ్చెద" అనవుడు నిగమశర్మ మాఱుపలుకక లేచి సత్వరముగ లోనికింబోయి యొక్కనిమేషమున మరలివచ్చి దేవిం జూడవచ్చునని చిత్రభానునకుం జెప్పెను. చిత్రభానుఁడును మెల్లగ లేచి నిగమశర్మమీఁద జేయివైచి నడువలేక నడచుచు "అయ్యో! నేనామె వదన మెట్లు చూతును? నీలోత్పలములవంటి యా విశాలనేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండును గాఁబోలు! పరమపవిత్రచరిత యగు నీదేవి కింత దురవస్థ కలుగుట కేమి కారణమో! ఇది పూర్వజన్మకృతమై యుండవలయు"నని విచారించుచు నరవిందాదేవి యున్నగదిఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించిన తోడనే భర్తృవియోగ దుఃఖభారవినమ్రమై కళావిహీనమైన మొగముతోను, జిక్కి సగమై నగలు లేనిశరీరముతోడను, బాష్పధారాపూరితములైన కన్నులతోడను దలవంచుకొని కూర్చుండిన యాదేవి వానికిఁ గనఁబడియె. కనంబడుటయుఁ జిత్రభానుఁడు ముందుకు సాగి నడువఁజాలక యచటనే చదికిలంబడి హాతల్లీ! కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మీ! హా పరమపవిత్రచరిత్రా! హా లోకైకపూజ్యా! నీ కెంతదురవస్థ ప్రాప్తించె, నాకన్ను లెంతిపాపముఁ జేసికొనియె. ఓ మాలదైవమా! నీవు దయాశూన్యుఁడ వనుమాట నేఁడు స్పష్టమైనదని కొంత వగచి యొకనిమేష మూరకుండి మరల నిట్లనియె. "తల్లీ! మాయున్ననిమిత్తము నీ వెంత కుందుచుంటివో నేను నంతయె కుందుచుంటి. నన్నుఁగూర్చి కిట్టనివాండ్రు చెప్పినపలుకులు నీవు పాటింపవలదు. నీకు ముగ్గురుకుమారులు లున్నవారనుకొనుము. అందు జ్యేష్ఠుఁడు చిత్రభానుఁడు. తక్కినవారు విక్రమసేన హర్షవర్ధ

నులు. నేను, నీతోడికోడలిందుమణియు, నీగారాబుకూఁతురు కర్పూర మంజరియు, నాకొడుకు విజయసేనుఁడు, మిమ్ముఁ గనుఁగొనుటకు వచ్చి యుండి మిమ్ముఁ జూచిపోవలయు నని సంకల్పించుకొంటిమి. మగవాఁడ నగుటచే నే నించుక ధైర్యము బూనియుంటిగాని నీచెలియలుం గూఁతురు పట్టశక్యముగాక యున్న వారు. ఎప్పుడువచ్చి యిక్కడ వ్రాలఁగలుగుదుమా యని వారు మిక్కిలి తత్తరపడుచున్నవారు. వారి నిక్కడికి రప్పించుటయు వారు వచ్చువఱకు నేనిందుండుటయు మీకిష్టమగు నేని యట్లు చేసెద. కాదేని యీక్షణంబ పోవువాఁడ. నన్నుగురించి మీరుమ లోకము నెట్లనుకొన్నను నాయన్నబిడ్డలవిషయమున నాకుంగల ప్రేమదైవ మెఱుంగును. ప్రేగుసంబంధము పొమ్మన్న బోవునా? సోదరునిమరణ వార్త వినినది మొదలు శాలకులిద్ద తేమైరోయని నాపడిన పరితాప మింతింత కాదు. నన్నుఁ గూర్చి నే జెప్పుకొనుట భావ్యము గాదు. ఇప్పు డిక్కడ నాయునికచేత మీమనోవేదన మతిశయ మగునట్లు తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతము నేను సెలవుగైకొని మరల దర్శనము చేయువాఁడ'' నని లేచి దూరమునుండియే చేతులు జోడించి యామెకు నమస్కరించి గది విడిచి యీవలకుఁ బోయెను.

అరవిందాదేవి చిత్రభానుఁడు వచ్చినది మొదలు గది విడుచు వఱకు వంచినతల యెత్తక మొగమునఁ జేయిపెట్టుకొని ప్రవాహ ములైపాఱు కన్నీళ్ళు తుడుచుకొనక మఱుఁదిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్త రము చెప్పక యొక్కమచ్చునే విలపించెను. చిత్రభానుఁ డీవలకు వచ్చి యన్న కుమారులను మరల కౌఁగిలించుకొని ముద్దుపెట్టుకొని మాధవసేన ప్రముఖులను వీడ్కొని మున్నెక్కిన యరదము నెక్కి తన గుడారమునకుఁ బోయెను.

—♦—

ముప్పది నాలుగవ ప్రకరణము

చిత్రభానుఁడు కోటవిడచి పోయినతోడనే మాధవసేనుఁడు ప్రధానమంత్రియగు మణివర్మకు యువరాజ సందర్శనమును గూర్చి తెలియఁ జేయుటకు వాని గృహమునకుఁ బోయెను. మణివర్మ వానిని సత్కరించి యువరాజు రథము దిగి కోటలోఁ బ్రవేశించినది మొదలు కోట విడుచువఱకు జరిగిన వృత్తాంత మంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పుమని మాధవసేను నడిగెను. మాధవసేనుఁడు తూ, చ, తప్ప కుండ నావృత్తాంతము సవిస్తరముగా నెఱింగించి పిదప నిట్లనియె. ఇందు ముఖ్యముగా మన మాలోచించవలసిన యంశములు మూఁడు నాల్గున్నవి. తన యన్న నెవరో చంపిరఁట. ఆదురాత్ములు తత్ఫల మచిరకాలమున ననుభవింతురఁట. తన యాలుబిడ్డలు దేవిం జూడ నత్తురఁట. వారు వచ్చువఱకుఁ దా నిక్కడ నుండునఁట. అన్నబిడ్డల మీఁద దనకుం బ్రేమ పొమ్మన్నం బోదఁట. సోదరమరణవార్త చెవి సోకు టాదిగా బాలకు లెట్లు బ్రదుకుదురో యని తనకు మిక్కుటం బగు మనఃపరితాపము కలిగెనఁట. పూర్వోత్తర సందర్భములంబట్టి యీమాట లరసిచూడ నీతని కేదో దుష్టసంకల్ప మున్నట్లు తోఁచు చున్నది. "మిత్రమా! నీవు చూడలేదు. కాని వాని కల్లబొల్లి మఃఖములు, వాని దుర్వినయములు వాని తియ్యని మాటలు, విన్న వారు వాఁడు నిర్దోషియని తలంపకపోరు. నాటక మందు వేసగాఁడు తన పాత్రమును జక్కగాఁ బ్రయోగించుట కభినయించినట్లె యీ కుటిలుఁడు కూడ నెంతో నటన చేసెను. దీని కిప్పుడు ప్రతిక్రియ యేమి" యని పలుకుటయు మణివర్మ యాతని మాట లాలకించి "దేవి యాతని మాటల కేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చి"న దని యడి గెను. "వంచనతల మెత్తక దేవి కన్నీరు విడచెనే కాని మఱుఁదిం

బలుకరింప లేదు. వాని పలుకులకు బదులు చెప్పలేదు. వాని నుండు మన లేదు. వెళ్ళుమన లేదు. ఉండగలిగి నంతసే పచ్చోట నతఁ డుండి నురల వచ్చినట్లు చెప్పిపోయె" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని సుశివర్మ తలయెత్తి మీఁదికిం జూచి యించుక యాలోచించి "మిత్రుఁడా! నగరిజఁపి మొగసాలకుఁబోయి మొరలెత్తిన దన్న మాట నేఁటికి నిజమగును. భ్రాతృద్రోహిమైన యీదురాత్ముఁడు తనయన్నమరణ మితరుల కెవ్వరికో యారోపింపఁ దలఁచు చున్నాఁ డని నే నూహించెద. ఆలుబిడ్డల నిచ్చటికిఁ బిలిపింపఁ దలంచుట నీయూర నతఁడు నివాసము చేయఁదలఁచుటయే. ఇది యాతనిభవిష్య చ్చరిత్రమున కుపోద్ఘాతము. బిడ్డలయెడ ననురాగము జూపుటయు, వారి సేమముఁగోరిన ట్లభినయించుటయు, మనపై నాతఁడు స్వకపోలకల్పిత ముగా రచియింపఁబూనిన నిందానాటకమునకుఁ బ్రస్తావన. ఏమన మే మయినను నాకు విచారము లేదు. కాని వీఁడు తన కుటిలోపా యములను వలలోఁ దగిలించి దేవిని, రాజపుత్రుని నేమిసేయునో యని విచారించు చున్నవాఁడ. రాజు యుక్తవయస్కుఁడు కాని బాలుఁ డగుట చేతను, సంరక్షణచేయునని కౌటిల్య మెఱుఁగని శుద్ధ స్ఫటికమువంటి యాఁడు దగుటచేతను, ప్రతిక్రియ తగినట్లు చేయ వీలు లేదు. ఇది యిట్టిదని చెప్పుట తప్పు, చెప్పకుండుట ముప్పు. ఏమైనంగాని యిమ్మహా కార్యభారము మనతలపై నున్నది. కావున మనము హితోపదేశము జేయకపోవుటతప్పు. ఈనటికే చెప్పవలసిన దంతయు మనమామెతోఁ జెప్పినారము. చర్విత చర్వణ మైనను సరే నీవు పోయి దేవింగాంచి మఱందిని శ్రీనగరము నుండి సాఁగదోలుటకు మన కనుమతి నిమ్మని వేఁడుము. చిత్రభానుఁడు ప్రకటశత్రుఁడై చేయఁదలచిన ఘాతలు సంపూర్ణముగఁ బాలు త్రాగింపఁ జాలము.

కాని వేడుకొని విషము ద్రావింపవచ్చు ననుసామెత సార్థక మగు ననుము. తన యాజ్ఞ యగునేని కార్యము మించకుండ వానిని సాగం దోలం గల మనుము. దూర మాలోచింపు మనుము. పై మెఱుంగుల చేత మోసపోవలదనుము. కుమారుల సేమము జూచు కొమ్మనుము. మిత్రు లెవ్వరో శత్రు లెవ్వరో చక్కగా నరయుటకు సమయ మిదే యనుము. సత్వరంబ చను మని పలికి పీఠమునుండి తాను లేచి తత్క్షణమ మాధవసేనుని రాజమందిరమునకుం బంపెను. అట్లు మాధవసేనునిం బంపి యెప్పటికిని మనస్సిమితము లేక మణివర్మ తన మాటలకు దేవి యే మనునో యనియుం గార్యసరణి క్రియించు మీంది నడక వలె నుండుటచే నెటువోయిన నెటువచ్చునో యనియుం జింతించుచు నిట్టటు దిరుగుచు వేగముగ నడచుచున్నాండో లేదో యని మాధవసేనుని పోయిన దారిం జూచుచు మిక్కిలి కళవళము పడంజొచ్చెను.

చిత్రభానుండు కోట విడిచి యరద మెక్కి తన నెలవునకుం బఱి వికసించినముఖపద్మములతో, సంతుష్టమైనహృదయముతో గుడారముం బ్రవేశించెను. రుద్రభట్టు వాని యాగమనము నిరీక్షించుచు నతనిం జూచినతోడనే "మిత్రుండా! ప్రథమదర్శనము మంగళముగాం బరిణమించెనా? విశేషము లెవ్వియును లేవుగదా! విలాసవంతమైన నీ ముఖవైఖరియే కార్యపద్ధతి వ్యాఖ్యానము యయున్నది సుమ్మీ!" యని యెదురుగావచ్చి బహూకరించెను. హితాభిలాషియైన యా బ్రాహ్మణుని పలుకులు విని చిత్రభానుండు "దేవా! మీ యాశీర్వాచనమునం బ్రథమసందర్శనము శుభోత్కరముగా నున్నది. మనము తలపెట్టిన కార్య మింక నిర్విఘ్నముగ సాగునని శుభసూచనలు పొడగట్టుచున్నవి" అని పలికి తాను గుడారము విడిచి మరలం జొచ్చువరకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతము వాని కెఱింగించెను. అ

వృత్తాంతము విని రుద్రభట్టు మిక్కిలి సంతసించి చిత్రభానుని బహూకరించి "మిత్రమా! మనము తఱచుగా దండపాణిం గలిసికొనుచుండవలయును. కలిగినఁ గార్యసిద్ధి వానివలననే కలుగవలయును" ననియుపదేశించిన "నిజము నిజము మీరు లెస్సగాఁ బలికినారు. అతఁడు తలంచిన నెంతపనియైన నగు" నని చిత్రభానుఁడు చెప్పి పిదప భోజనప్రయత్నము చేసెను.

మణివర్మ మితిమీఱినయుత్తలపాటుతోఁ దనమేడమీఁదఁ బిచ్చివాఁడువోలె తిరుగు మాటిమాటికి మాధవసేనుఁడు వచ్చుచుండనేమోయని వీధివంకఁ జూచుచుఁ గొంతసేపు గడపునప్పటికిమాధవసేనుఁడు రెండుమూఁడుసారు లిట్టటుం దిరుగుటచేతఁ గడు డస్సిన మేనుతో నుస్సు రస్సురని యాయాసపడుచు వచ్చి మేడయెక్కి మణివర్మను సమీపించెను. మణివర్మ మిక్కిలి యాత్రముతో "దేవి యేమన్నది? దేవియేమన్న" దనియడిగెను. మాధవసేనుఁడుబిక్కమొగము పెట్టి "మిత్రమా! నిరర్థకము లగుసంభాషణలు చెప్పక సారాంశములఁ జెప్పెదవినుము. దేవి తోడికోడలినిఁ గర్పూరమంజరిని జూచునుబలాటము పడుచున్నది. అంతవఱకు మరఁది యిచ్చటనే యుండువాఁడఁట! అనంతరము వానిని వెడలఁగొట్టుటకు మనకు సర్వాధికారమిచ్చునఁట, ఇదియే జరిగినకార్యనిశ్చయ"మని యెఱిఁగించెను. అప్పలుకులు విని మణివర్మ కార్యసరణి చక్కఁజేయు నాశలన్నియు నడుగంటిన వని దేవిమూఢత్వమునకు వగచి మూఁడఁదలంచిన యాపదలం దలంచి భయపడి యిట్లనియె. "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః" యనువాక్యము, "స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః" అను లోకోక్తి నేఁడు సార్థకములైనవి. మనము దైవముమీఁద భారమువైచి యూరకుండవలసినదే.

మొదటిభాగము సమాప్తము.